

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANTALYA LİMANI

Sevgi KORKMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Sadiye TUTSAK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mart, 2015

ÖZET

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANTALYA LİMANI

Sevgi KORKMAZ

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 2015

Danışman: Doç. Dr. Sadiye TUTSAK

Antalya Limanı, antik çağlardan itibaren tarihi süreçte askeri ve ticari olarak stratejik önemini koruyan, Akdeniz Bölgesi'nin en önemli limanları arasında yerini aldı. Çalışmamız Milli Mücadele döneminde Antalya Limanı'nı kapsamaktadır. Antalya Limanı, stratejik konumu nedeniyle Anadolu'nun giriş kapısı olarak, İtalyan işgallerinde ve Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele hareketinde önemli bir merkez haline geldi.

I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından, Londra Gizli Anlaşması ile İtalya'ya verilen Antalya ve komşu bölgeleri işgal edilmeye başlandı. Milli Mücadele döneminde, stratejik konumu nedeniyle İtalya'nın Anadolu işgallerinde de ilk giriş kapısı Antalya Limanı olarak belirlendi. İtalya'nın farklı işgal siyaseti ve Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı verilen Milli Mücadele hareketini desteklemesi, Antalya Limanı'nı askeri ve ticari olarak önemli bir liman konumuna getirdi. Milli Mücadele yıllarında, Ankara Hükümeti'nin Akdeniz'de dış dünyaya açılan kapısı olarak da Antalya Limanı ön plana çıktı. Batı Cephesi'ne lojistik desteğin sağlanmasında önemli vazife yaptı. Ankara Hükümeti'nin başta İtalya olmak üzere, yurtdışından satın aldığı askeri malzeme, daha güvenli olması sebebiyle Antalya Limanı'ndan giriş yaparak cepheye sevk edildi. TBMM'nin kuruluşundan sonra oluşturulan denizcilik, istihbarat, propaganda, sansür, askeri sevkiyat kuruluşları ağırlıklı olarak sahil bölgelerinde örgütlendi. Antalya ve Antalya Limanı da, Akdeniz Bölgesi'nde, bu kuruluşların faaliyette buldukları önemli bir merkez olarak görev aldı. Savaş şartlarının diğer Türk limanlarını olumsuz etkilemesi nedeniyle Antalya Limanı ticarete de ön plana çıktı. Antalya Limanı, Milli Mücadele döneminde,

askeri ve ticari olarak önemli limanlar arasında yer aldı. Ankara Hükümeti tarafından Anadolu'ya girişte, Akdeniz'deki tek resmi giriş kapısı da Antalya Limanı oldu. Ankara Hükümeti'nin otoritesini kabul ettirdiği, siyasi, askeri ve ticari anlamda stratejik bir merkez olarak; Akdeniz Bölgesi'nden, Milli Mücadele'ye destek vermiş önemli bir liman olarak Antalya Limanı karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda Türk, İtalyan, İngiliz ve Amerikan kaynakları kullanılmıştır. Türk, İtalyan askeri arşiv belgeleri; İngiliz ve Amerikan ticari, askeri ve konsolosluk raporları çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca; Antalya tarihi ile ilgili hatıratlar ve ikincil kaynaklar da, çalışmamız kapsamında incelenmiş ve kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Antalya, Port, National Struggle, Harbour

ABSTRACT**PORT OF ANTALYA DURING NATIONAL STRUGGLE**

Sevgi KORKMAZ

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 2015

Danışman: Doç. Dr. Sadiye TUTSAK

Port of Antalya, protect its strategic importance as a military and commercial since ancient times, was among the most important ports in the Mediterranean Region. Our study covers the Port of Antalya during the National Struggle. Port of Antalya, due to its strategic location as a gateway to Asia Minor, the Italian occupation and was an important center in Ankara Government of National Struggle.

First World War who lost the Ottoman Empire and Allies after the Armistice was signed between States, starting from all the Anatolian coast, were occupied. London with Collusion given to Italy, Antalya and neighboring regions began to be occupied. National Struggle period, due to its strategic location, Italy's invasion of Anatolia became the first entrance to the Port of Antalya. Italy's different occupation policy and to support the National Struggle against the Greeks on the Western Front, the military and commercial Port of Antalya has made a major port. The National Struggle years, was the gateway to the outside world, The Ankara Government in the Mediterranean. Made an important task in providing logistical support to the Western Front. Ankara Government, mainly Italy and military equipment purchased from abroad, due to the more secure by entering the Port of Antalya, was sent to the front.

TBMM created after the establishment of maritime intelligence, propaganda, censorship, were recruited into the military shipments organizations mainly coastal areas. Antalya and Port of Antalya Harbor is also, in the Mediterranean region, has served as an important center of these organizations in which they operate. Negatively impacted by other Turkish port of war conditions, Port of Antalya trade also came to the fore.

Port of Antalya, during the National Struggle, was among the most important ports in the military and commercial. Who needs the Western Front, did duty in providing military logistical support. At the entrance to Anatolia by the Ankara government, one official gateway to the Mediterranean Sea in Port of Antalya. The Ankara Government's authority to impose its political, military and commercial sense as a strategic center; The Mediterranean region, as an important port has supported the National Struggle emerges Port Of Antalya.

In our study, Turkish, Italian, British and American sources were used. Turkish, Italian military archival documents; British and American commercial, military and consular reports are the basis of our study. You also; Memoirs and secondary sources about the history of Antalya, examined the scope of our work and used.

Anahtar kelimeler: Antalya, Port, National Struggle, Harbour



UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı 124006023 No'lu öğrencisi Sevgi KORKMAZ 'ın Milli Mücadele Döneminde Antalya Limanı" adlı tezi 03 /03/2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Sadiye TUTSAK
Üye : Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
Üye : Yrd. Doç. Dr. Barış METİN

İmza

Prof. Dr. Cemil ERTUĞRUL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Antalya tarihi, ulaşılabilen kaynakların sınırlı kalmasından dolayı tarih araştırmacıları için zor bir çalışma sahasıdır. Bu güçlüğü farkında olarak "Milli Mücadele Döneminde Antalya Limanı" başlıklı tez konusunu seçmiş bulunuyoruz. Antalya Limanı'nda çok ciddi hareketliliğin yaşandığı bilinmekle birlikte, burada neler olduğu konusu gün yüzüne çıkarılmamıştı. Milli Mücadele yıllarında önemli bir liman konumunda olan Antalya Limanı konusunda, mevcut bilgilerin yetersiz bulunması bizi bu çalışmaya iten en önemli bir unsur oldu.

Kaynak sıkıntısı nedeniyle Antalya tarihi çalışmanın zorluğu, Antalya Limanı konusunda daha da sıkıntılı bir durumdaydı. Yapılan mevcut çalışmalar içerisinde Antalya Limanı ile ilgili arşiv belgelerinin kullanılmamış olması, seçilmiş olan konunun özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda Antalya Limanı ile ilgili mevcut bilgilerin sadece Konya Vilayet Salnamelerinde verilen kısıtlı bilgiler çerçevesinde kaldığı ve bu bilgilerin de tekrarlandığı göze çarpmaktadır. Araştırma konusuna dair materyalleri daha ziyade arşivlerden temin etme yoluna gidildi. Materyal toplama konusunda Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi öncelikle müracaat ettiğimiz arşivler oldu. Antalya, İstiklal Harbin'de İtalyanların işgaline maruz kaldığı için kısa bir süre de olsa Roma Türk Büyükelçiliği Arşivi'nde sınırlı imkanlar içerisinde bazı belgeleri tedarik edebildik. Elleriindeki belgelerin çoğu Osmanlı Arşivi'ne gönderilmişti. Roma Türk Büyükelçiliği Arşivi'nde ince tasnifi olmayan çok az sayıdaki klasörlerin içinde, karışık ve ince tasnifi bulunmayan belgelerle karşılaşıldığı için sınırlı zamanda istenilen arşiv belgelerine ulaşmak konusunda güçlük yaşandı ve bu yüzden konuyla alakalı olarak ulaşılması beklenen belgelere erişilemedi. Roma'da İtalyan Dışişleri Bakanlığı Arşiv ve kütüphanesinde yapılan araştırma esnasında da, ince tasnif yapılmamış eski birkaç klasörün içerisinde, konuyla ilgili yüzlerce belge bulunuyordu. Çalışma yapılan Arşivlerin mevcut hallerinin kötü durumda bulunmasına rağmen, bütün zorluklar içerisinde kısa olan zamanımızı iyi kullanarak, önemli belgeleri tespit ve temin etme gayreti içerisinde İtalya'da araştırmaları tamamlamış bulunuyoruz.

Türk ve İtalyan arşivlerinden sonra, elektronik ve basılı ortamda İngiliz, Amerikan, Fransız konsolos raporlarına ulaşmak için büyük çaba içerisine girildi.

Çoğu süreli yayın ve yabancı raporlar, I. Dünya Savaşı ile sona erdirilmişti. Buna rağmen araştırmaya devam ederek, İngiliz ve Amerikan konsolos raporlarından bazılarına ulaşıldı. Elektronik ve basılı ortamda temin edilen belgeler Osmanlıca, İtalyanca, İngilizce ve Fransızca idi. Türkiye’de kaba tasnifi olmayan arşiv belgelerinin (ATASE ve TİTE Arşivi hariç) yeni harflere transkripsiyonu önemli ölçüde zamanımızı alsa da, çalışmamızın merkezine ağırlıklı olarak ilk elden olan kaynakları kullanmaya özen gösterildi.

Araştırmanın giriş kısmında Antalya tarihi ile ilgili genel bir bilgi verildi. İtalya, Roma'nın mirasçı olduğu iddiasıyla da Antalya'yı işgal etmişti. Bu tarihi süreç hakkında biraz detaylı bilgi vermenin, konunun daha iyi idrak edilmesi açısından uygun olacağını düşündük. Ardından Osmanlı döneminde yükseliş, gerileme ve duraklama dönemleri yaşayan Antalya Limanı'ndaki gelişmelere yer verildi. Osmanlı hakimiyetindeki ilk döneminde ticari yönden en parlak günlerini yaşayan Antalya Limanı, coğrafi keşiflerle değişen ticari yollar neticesinde gözden düşmeye başladı. Antalya Limanı'ndaki bu gerileme dönemi önemli bir husustu. 19 yüzyılda Antalya Limanı'nda neredeyse durma noktasına gelen bir ticaret hacmi vardı. 19. yüzyılın başlarından itibaren, dünyada ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen önemli değişimler, Antalya Limanı'nın da etkilendiği yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Sanayi Devrimi, buharlı gemilerin kullanılmaya başlaması, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere verdiği ticari imtiyazlar, Osmanlı deniz ticaretinde yabancı hakimiyetinin oluşması gibi gelişmeler; bahsedilen yüzyılın ikinci yarısından itibaren Antalya Limanı'nda yeniden ticari yaşamı canlandırdı. 20. yüzyıl başlarında ise, bu canlılık gelişmeye devam etmedi ve sınırlı bir ticaret hacmi oluştu. 20. yüzyıl başlarında Antalya Limanı, yerel bir liman halinde idi. Sözkonusu gelişmelerin, Antalya Limanı'na nasıl yansıdığı da, çalışmamızda sayısal verilerle ortaya konulmaya çalışıldı.

Konunun Antalya Limanı merkezli olması nedeniyle, elde edilen bilgilerin çalışmada ne kadarının verileceğinin sınırını çizmek konusunda karşılaşılan zorluk, çalışma tamamlanıncaya kadar karşılaştığımız önemli mesele idi. Bu nedenle siyasi, ekonomik, sosyal gelişmeler hakkında verilen bilgiler Antalya'nın genelini ihtiva etse de, çok detaya girmemeye özen gösterdik. Antalya Limanı askeri ve ticari olarak Anadolu'ya Akdeniz'den giriş-çıkış kapısıydı. Bu nedenle tüm olaylar, Antalya Limanı'ndan bakarak, limandaki giriş-çıkış izlenerek ele alınmaya çalışıldı.

Çalışmanın ilk kısmında Antalya Limanı'ndaki gelişmeler, 14.-19. yüzyıllar ve Osmanlı'nın son dönemi olan 1900-1918 yılları da ayrı alt başlıklar halinde incelendi. Bu bölümde İngiliz ve Amerikan konsolos raporları, limandaki ticari gelişmelerle ilgili ilk elden kaynaklar ve Konya Vilayet Salnameleri kullanıldı. Bu dönem Balkan Savaşları'nın, Trablusgarb Savaşı'nın, I. Dünya Savaşı'nın etkilediği bir dönemdi. Bu nedenle tüm bu gelişmelerin eş zamanlı olarak Antalya Limanı'nı ticari ve askeri yönden nasıl etkilediğine değinildi.

Daha sonra arşiv kaynakları esas alınarak, Antalya Limanı ve çevresinde Milli Mücadele döneminde TBMM tarafından kurulan kara ve denizcilik birlikleri ve faaliyetlerine yer verildi. Ayrıca Limandaki giriş-çıkışı kontrol altında tutan askeri polis teşkilatları ve faaliyetlerine de yer verildi. Çok çeşitli kuruluşlar tarafından yapılması nedeniyle, silah sevkiyatı ayrı bir bölüm halinde ele alınmadı. Her bir kuruluşun örnek faaliyetleri, zaten sevkiyat ya da istihbarat ağırlıklı olduğu için alt örnek faaliyetleride bu kısımda kaleme alındı. Deniz yoluyla limana gelen askeri malzemelerin, cepheye ulaşmasında vazife yapan askeri birlikler hakkında da bilgi verildi.

Antalya Limanı'ndaki ticaret hacmine dair Türk kaynaklarında pek bilgiye rastlayamadığımız ticari bilgilere, İngiliz ve Amerikan kaynaklarından ulaşılabildi. Bu kısımda İtalyanca kaynaklar da sınırlı sayıda da olsa yer buldu.

Son kısımda ise; Antalya Limanı'nın işgal sonrasında yaşadığı son hareketlilik konu edildi. Anadolu'dan ayrılan azınlıkların çıkış kapılarından biri de Antalya Limanı idi. Amerikan ve İngiliz askeri raporlarında yer alan bilgilerle, Antalya Limanı'ndan ayrılan göçmenlerin sayıları bu bölümde gün ışığına çıkarıldı. Ardından Antalya Limanı'nın Nüfus Mübadelesi'nde giriş-çıkış kapılarından biri olması nedeniyle, sözkonusu gelişmeler de çalışmamızın son alt başlığını oluşturdu.

"Milli Mücadele Döneminde Antalya Limanı" başlıklı çalışmamız, Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü, TP 2012/TP020 numaralı tez projesi olarak kabul edilmiş ve bu kapsamda Proje Yürütücüsü Doç. Dr. Sadiye TUTSAK ve Proje Yürütücü Yardımcısı Sevgi KORKMAZ tarafından yürütülmüştür.

Yıllar önce başladığım ama yarıda bırakmak zorunda olduğum yüksek lisansıma devam etme cesareti veren başta Prof. Dr. Tuncer BAYKARA'ya öncelikle şükranlarımı sunarım. Konunun zor olmasına rağmen, bu konuyu çalışmaya yönlendiren ve çalışmalarımında her zaman yanımda olan danışmanım Doç. Dr. Sadiye

TUTSAK hocama teŖekkürü bir borç bilirim. Büyük bir merakla ve zevkle çalıştığımı da ifade etmek isterim. Çalışmam sırasında Türk İtalyan ilişkileri konusunda en yetkin olan Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ'nin eserleri çalışmamızda bize rehber oldu. Zaman zaman kendine danıştığım da yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ'ye ayrıca teŖekkür ederim.

İtalyanca çevirilerimde yardımcı olan, Nazmi EROĞLU'na, bu çalışmaya emeği geçen ismini burada zikredemediğim herkese, gösterdikleri sabır ve destek için eşim Erol KORKMAZ'a, oğullarıma ve anneme minnettarım.

Sevgi KORKMAZ

08.02.2015

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

- Adı Soyadı : Sevgi KORKMAZ
- Doğum Yeri ve Tarihi : 26.08.1972
- Lisans Öğretimi : Hacettepe Üniversitesi Ed. Fak. Kütüphanecilik
: Bölümü Anadolu Üniversitesi AÖF Türk Dili
ve Edebiyatı
- Yüksek Lisans Öğretimi : Öğrenci
- Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
- Bilimsel Faaliyetleri : Korkmaz, Sevgi. **Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi İndeks 1990-1994& Araştırmada İlk Adım "Bilgi Belge Erişim: Kütüphaneler, Yerel Ağlar, İnternet"** Denizli, Bilal Ofset, 1995, ss.85-93.
- Korkmaz, Sevgi. **II. Uşak Sempozyumu 13-15 Ekim 2011.**"Cumhuriyet Dönemi Uşak Bibliyografyası", ss.155-211.
- Korkmaz, Sevgi. "Milli Mücadele Dönemi'nde Sahil İstihbaratı ve Faaliyetleri (İtalyan İşgal Bölgesi), **Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu**, Cilt:1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014, ss.549-602.
- İş Deneyimi : Kütüphaneci ve Öğretim Görevlisi
- Çalıştığı Kurumlar : Pamukkale Üniversitesi Kütüphane ve Dok. Dai. Bşk
Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Kütüphanesi
Uşak Üniversitesi Kütüphane ve Dok. Dai. Bşk.
Uşak Üniversitesi Sağlık Hiz. MYO Tıbbi Dok. ve Sek. Prog.
- Projeler : Milli Mücadele Döneminde Antalya Limanı (Uşak

Üniv. BAP 2012/TP020

İletişim

:505-5730562

e-posta adresi

:sevgi.korkmaz@usak.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY FORMU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xv
EKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xviii
GİRİŞ	1
A. ANTALYA'NIN COĞRAFİ YAPISI	1
B. ANTALYA TARİHİ.....	2
1. BÖLÜM.....	12
1. OSMANLI DÖNEMİNDE ANTALYA LİMANI.....	12
1.1. ANTALYA LİMANI (14. -19. YÜZYIL)	12
1.2. ANTALYA LİMANI (1900-1918).....	22
1.2.1. Antalya Limanı Gemi Trafığı	26
1.2.2. Antalya Limanı ve Dış Ticaret Hacmi.....	31
1.2.3. Halk Sağlığı.....	35
2. BÖLÜM.....	37
2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANTALYA LİMANI.....	37
2.1. MÜTAREKE DÖNEMİ ÖNCESİNDE ANTALYA LİMANI	37
2.1.1. Antalya Limanı ve Çevresindeki Askeri Gelişmeler	37
2.1.2. Antalya ve Antalya Limanı'nda İtalyan Faaliyetleri	40
2.2. ULUSLARARASI SİYASİ GELİŞMELER VE ANTALYA.....	45
2.2.1. Gizli Anlaşmalar	45
2.2.2. Mondros Mütarekesi.....	47
2.2.3. Paris Barış Konferansı.....	49
2.3. İTALYAN İŞGALLERİNDE ANTALYA LİMANI.....	50
2.3.1. İtalya'nın İşgal Hazırlıkları.....	50
2.3.2. Antalya'nın İşgali ve Antalya Limanı	55
2.3.3. Burdur ve Diğer Bölgelerin İşgalinde Antalya Limanı	68
2.4. İTALYA'NIN İŞGAL SONRASI FAALİYETLERİ.....	73
2.4.1. İşgal Siyaseti ve Antalya'daki Uygulamaları.....	73

2.4.2. İtalya'nın Milli Mücadeleye Karşı İzlediği Siyaset	78
2.5. İŞGAL DÖNEMİNDE ANTALYA'DAKİ GELİŞMELER.....	82
2.5.1. Heyet-i Nasiha'nın Antalya Ziyareti	82
2.5.2. Azınlıkların Faaliyetleri.....	84
2.5.3. Antalya'da Milli Hareketler	86
2.5.3.1. Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti.....	86
2.5.3.2. Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti	91
2.5.3.3. İskele Hamalları Boykotu.....	93
2.5.4. Yabancı Heyetler ve Antalya Limanı	94
3. BÖLÜM.....	99
3. ANTALYA LİMANI'NDA FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR.....	99
3.1. UMUR-U BAHRİYE MÜDÜRLÜĞÜ VE DENİZCİLİK FAALİYETLERİ.....	102
3.1.1. Antalya Merkez Liman Reisliği	103
3.1.2. Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu	104
3.1.3. Eğridir Bahriye Müfrezesi	107
3.2. LİMANI KONTROL ALTINDA TUTAN KURULUŞLAR	109
3.2.1. Askeri Polis Teşkilatı	109
3.2.2. Tedkik Heyeti Amirlikleri	124
3.3. SEVKİYAT BİRLİKLERİ VE FAALİYETLERİ.....	133
3.3.1. Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü	134
3.3.2. Batı Cephesi Menzil Müfettişliği.....	135
3.3.3. Gizli Grupların Faaliyetleri	140
4. BÖLÜM.....	144
4. ANTALYA LİMANI'NDA EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞMELER (1919-1924).....	144
4.1. EKONOMİK GELİŞMELER	144
4.1.1. Türk Limanlarının İşgali ve Türkiye'deki Ticarete Etkileri	144
4.1.2. Limanların İdaresi ve Vergiler	147
4.1.3. Türkiye'de Dış Ticaret ve Antalya Limanı'nın Durumu (1919-1922)	149
4.1.4. Gemi Şirketleri (1919-1922)	157
4.1.5. Sigorta Acentaları (1914-1924)	160
4.1.6. Tüccarlar	160
4.1.7. Bankalar	161
4.1.8. Ticari Yaşam	161
4.2. SOSYAL GELİŞMELER.....	162
4.2.1. İşgalin Sona Ermesi	162

4.2.2. Antalya Nüfusu.....	166
4.2.3. Savaş Sonrasında İlk Göçler	168
4.2.4. Nüfus Mübadelesi ve Antalya Limanı	171
SONUÇ.....	177
KAYNAKÇA	182
EKLER.....	201

TABLOLAR LİSTESİ

		<u>Sayfa</u>
Tablo 1	İngiliz Konsolos Raporlarında Antalya Limanı (1897-1899).....	20
Tablo 2	Antalya Limanı Gemi Trafığı (1900-1912).....	27
Tablo-3	Antalya'dan Alınan Vergi Miktarı (1900-1912).....	35
Tablo 4	Türkiye'de Tüketim Vergileri (Nisan 1922).....	148
Tablo 5	Türkiye'nin 1919-1920 Yıllarına Ait Dış Ticaret Hacmi	152
Tablo 6	Türkiye'nin 1919-1921 Yıllarına Ait Dış Ticaret Rakamları (İlk Sekiz Ay İtibariyle Karşılaştırmalı).....	152
Tablo 7	Antalya-Trabzon-Samsun Limanları 1920 Yılı Dış Ticaret Rakamları	154
Tablo 8	İzmir ve Çevresindeki Bölgelerden Tahliye Edilen Mülteci Sayıları.....	170
Tablo 9	Türkiye'deki Mübadele İskan Bölgeleri	173

EKLER LİSTESİ

Sayfa

Ek	1	Antalya Sancağı Umumi ve Hususi Yolları Haritası.....	201
Ek	2	Konya Antalya Teke Sancağı Haritası.....	201
Ek	3	Antalya Limanı 1918.....	202
Ek	4	Antalya Limanı Bandıralarına Göre Gemi Sayıları (1904-1912)..	203
Ek	5	Antalya- Mersin Limanları Gemi Trafiği (1913-1914).....	204
Ek	6	Antalya Limanı 1900-1912 Yıllarına Ait Dış Ticaret.....	205
Ek	7	Osmanlı Devleti Dış Ticareti Bölgesel Dağılımı (1910).....	205
Ek	8	Antalya Limanı ve Akdeniz'deki Önemli Limanlarda Dış Ticaret Hacmi (1910-1912).....	206
Ek	9	Antalya Limanı Dış Ticaret Hacmi ve Ticari Ürünler(1908-1912).	207
Ek	10	Antalya Limanı İthalat-İhracat ve Ticari Ürünler (1911-1914).....	208
Ek	11	Antalya Tarım Alanı ve Ticari Ürün Miktarları.....	209
Ek	12	İtalyan Albay Ciano'nun Antalya'nın İşgali Hakkındaki Telgrafı...	210
Ek	13	İtalyan Albay Ciano'nun Antalya'ya İniş Raporu.....	211
Ek	14	Antalya Limanı'nda Regina Elena Gemisi.....	212
Ek	15	İtalyan Savaş Gemisi Regina Elena.....	212
Ek	16	Antalya Limanı'na Çıkan İtalyan Askerleri.....	213
Ek	17	Antalya'daki İtalyan Kumandanlığı Binası.....	213
Ek	18	Antalya'nın İleri Gelenlerinin İşgal Öncesi Protesto Metni.....	214
Ek	19	İtalyan 31. Tabur Askerleri Antalya Limanı'nda.....	215
Ek	20	Komutan Mozzoni ve İtalyan 31. Tabur Askerleri Antalya'da.....	215

Ek	21	İtalyan Konsolosu Agostino Ferrante, eşi ve Antalyalılarla.....	216
Ek	22	İtalyan Kumandanları, Antalya'nın Sivil ve Askeri İleri Gelenleri..	216
Ek	23	Milli Mücadele Dönemi Türk Deniz Birlikleri ve Kurumları	217
Ek	24	Askeri Polis Teşkilatı 28 Temmuz 1920 tarihli düzenleme-Merkez Şubeler	217
Ek	25	Askeri Polis Teşkilatı (28 Temmuz 1920 tarihli düzenleme-Muavin Şubeler).....	218
Ek	26	Askeri Polis Teşkilatı-15 Kasım 1920 tarihli düzenleme.....	218
Ek	27	Garp Cephesi Tedkik Heyeti Amirlikleri-1922.....	219
Ek	28	Antalya Limanı'nda Bekleyen Rum Mübadiller.....	219
Ek	29	Rum Mübadillerin Antalya Limanı'ndan Ayrılışı.....	220

KISALTMALAR LİSTESİ

- age** : adı geçen eser
- agm** : adı geçen makale
- agr** : adı geçen rapor
- agt** : adı geçen tez
- AOC** : Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture del'Orient
- A & P** : Account and Parliamentry Papers Diplomatic and Consular Reports Turkey
- AP** : Askeri Polis Teşkilatı
- ASDMAE-AP**: Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici
- ASM** : Askeri Sansür Müdüriyetleri
- ATASE İSH** : Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu
- Belge** : B.
- Bkz.** : Bakınız
- BOA** : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- BCA** : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- BEO** : Bab-1 Ali Evrak Odası
- Çev.:** : Çeviren
- DDI** : I Documenti Diplomatici Italiani, Sesta Serie, (1918-1922) , Vol. III
- EHUR** : Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

Exporters' : Exporters' Encyclopaedia 1911: Complete Export Shipping Guide, Newyork, (1914-15; 1917-1918; 1918-1919; 1919-1920;1921;1922).

Gömlek : G.

Handbook : A Handbook of Asia Minor, Vol.:I, London: H.M. Government Naval Staff Intelligence Department, 1919.

İngiliz Yıllık, 1920 : İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920

İngiliz Yıllık, 1921 : İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921

İngiliz Yıllık, 1922 : İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922

K. :Klasör

KVS : Konya Vilayeti Salnamesi

M.M. : Müdafaa-i Milliye Teşkilatı

MMV : Müdafaa-i Milliye Vekâleti

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

THA : Tedkik Heyeti Amirlikleri

TİH : Türk İstiklal Harbi

TİTE : Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

TTK :Türk Tarih Kurumu

Vol. : Volume

C. : Cilt

Yay. hazl. : Yayına hazırlayan

GİRİŞ

A. ANTALYA'NIN COĞRAFI YAPISI

Türkiye'nin güney kıyısında ve Antalya Körfezi'nin kuzeybatı köşesinde bulunan Antalya,¹ 14. yüzyıldan beri Teke-İli olarak anılan ve Teke Yöresi adı ile bilinen bölgenin merkezi durumdaki yerleşim alanıdır.²

Osmanlı taşra yönetimi içinde Teke Sancağı ya da Teke-ili olarak adlandırılan ve Anadolu Eyaletine bağlı olan bölgenin tamamı, Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Sınırları günümüzde, batıda Kocaçay veya Eşen Çayı ile Fethiye'den ayrılmakta, doğuda Köprü Çayı ile son bulmaktadır. Doğu-batı sınırları Fethiye ile Köprü Çayı arasındaki Antalya'yı kapsamaktadır. Ayrıca Burdur' un Bucak ilçesinin bir bölümü ve Fethiye sınırları içinde kalan birkaç köy de sancak sınırlarına dahildir. Kuzey sınırını genelde dağlar belirlerken, güneyde ise Akdeniz doğal bir sınır olarak yer almaktadır.³

Günümüzde kuzeyinde Burdur ve Isparta, kuzeydoğusunda Konya, doğusunda İçel ve batısında Muğla bulunmaktadır. Antalya'nın genel sınırlarını, güneyde dik yamaçlarla kesilen Akdeniz ve kuzeyde denize paralel olarak uzanan Toroslar belirlemektedir. Antalya topraklarının %75,9'unu dağlar, oluşturmaktadır. Antalya'yı çevreleyen dağlar, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar kentin iç bölgeleriyle ulaşımının kısıtlı kalmasına neden olmuştur. İlin Antalya, Finike, Kasaba, Alanya, Demre, Tekirova, Alara Ovaları tüm alanın %12,9'unu oluşturmaktadır. Bölgede Akdeniz İklimi hakimdir. Akdeniz İklimi etkisiyle ilkbahar ve kış aylarında yoğun yağış görülmektedir. Yazları sıcaklık artmakta ve yağış oranı azalmaktadır. Düzensiz görülen yağışlar, özellikle tarımı olumsuz yönde etkilemektedir.⁴ Kıyıda, 25-30 m. yükseklikte dik bir yarla sona eren bir kalker küfünden oluşan sekinin üzerinde kurulmuş olan Antalya, kuzeyde ise bir dağın eteğinde yer almaktadır.⁵ Antalya'nın coğrafi durumu, sosyal ve ekonomik durumunu etkileyen en önemli özelliğidir.

¹ "Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt: 2 (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982), s.748. Bkz. Ek 1.

² Rıfat Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: VII (1992), s.133; "Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, **agm**, s.764.

³ Behçet Karaca, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1997), s.53.

⁴ "Antalya", **Yurt ansiklopedisi**, **agm**, s.757-763.

⁵ "Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, **agm**, s.781; "Antalya", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: III (İstanbul: MEB, 1971), s. 94.

B. ANTALYA TARİHİ

Antalya, Türkiye'deki en eski yerleşim yerlerinden biridir. Antalya ve çevresinde, bugüne kadar yapılan çalışmalarda, 100'e yakın kent kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu kalıntılar ilkçağ boyunca yörede kurulan Hitit, Lidya, Pers, İyonya, Makedonya ve Roma uygarlıklarına aittir.⁶ Antik dönem kaynaklarıyla (Homeros, Strabon) Antalya ve çevresinin insanlık tarihi M.Ö. 5-6 bin yıl öncelere kadar götürülmektedir.⁷

Günümüzde Antalya il sınırları; İlkçağ yerleşim bölgelerinden Pamfilya'yı tümüyle, İsaurya ve Kilikya'nın batısını, Likya'nın doğuda büyük bir bölümünü, Pisidya'nın güneyini kapsamaktadır.⁸ Antik dönemde Antalya; Pamfilya, Likya ve kısmen Kilikya ve Terahya'dan ibarettir. Pamfilya (Phaselis-Tekirova)'dan başlayarak, Antalya Körfezi'ni içine alan ve Manavgat Çayı'nda sonlanan 118 km'lik sahili kapsayan bir bölgedir. Kuzeyde ise, denizden karaya doğru 30 km kadar içeri uzanmaktadır. Likya; Fethiye'den başlayarak, Tekirova'ya kadar uzanan sahil bölgesinde yer almaktadır. Likya "Aydınlık memleket" anlamına gelmektedir. Pisidya ise; Pamfilya ve Likya'nın kuzeyinde, Burdur'un bir kısmı ile Isparta'yı içine almaktadır. Terahya (Kilikya), Manavgat Çayı'ndan başlayarak Silifke ile Antalya sınırını ayıran, Kalidaran Çayı ağzına kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır.⁹ Pamfilya, Yunanca'da çok anlamına gelen "pan" ve soy anlamını taşıyan "ohyle" sözcüklerinin birleşmesinden oluşur. Pamfilya "tüm kabilelerin ülkesi" anlamına gelmektedir.¹⁰

İlkçağlarda Anadolu'yu gösteren tarih haritalarında Antalya bölgesi, Büyük Hitit Krallığı'nın sınırları içindedir. Pamfilya, Lidya Hükümdarı Krezüs zamanında Lidyalılar'ın egemenliğine girdi.¹¹ Antalya ve çevresi, M.Ö. 547 yılında Persler ve M.Ö. 334 yılında İskender tarafından istila edildi.¹² İskender bu bölgeyi, Perslerle mücadelede kullanmak üzere bir deniz üssü olarak görmekteydi.¹³ Bölge, İskender'in ölümünden sonra, generallerinden Antigonos'un yönetimine girdi. İpsos Savaşı'nda

⁶ "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **agm**, s.764.

⁷ Cemil Toksöz, **Antalya** (Ankara: Ayyıldız Matbaası,1959), s.20.; Süleyman Fikri Erten, **Antalya Vilayet Tarihi** (İstanbul:Tan Matbaası, 1940), s.11-12; Hüseyin Çimrin, **Antalya** (Antalya: Simge Yayınevi, 2002), s.45.

⁸ "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **agm**, s.765.

⁹ Erten, **age**, s.3, 20.

¹⁰ "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **agm**, s.766.

¹¹ "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **agm**, s.766-768.

¹² Özdemir, **agm**, s.133.

¹³Toksöz, **age**, s.20; Çimrin, **age**, s.45.

(M.Ö. 301) sonra, Selevkosların Asya Krallığı ile Ptolemaisler arasında sık sık el değiştirdi.¹⁴ Bu durum M.Ö. 188'e kadar sürdü. Selökid Kralı III. Antiokhos'un Bergama Krallığı'na yenilmesi ile sonuçlanan savaşın ardından, Toroslar'ın kuzeyine düşen bütün Anadolu, Bergamalılar'ın hakimiyetine girdi. Bergama Kralı II. Evmenes Toroslar'ın güneyini, Pamfilya'yı krallığa bağladı. II. Evmenes'ten sonra Attalos kral oldu.¹⁵ Pamfilya'nın batısı Bergama Kralı II. Attalos'un egemenliğine girdi. II. Attalos bölgenin stratejik öneminin bilincinde olarak, güçlü Roma egemenliğindeki Side'yi almak yerine, kendi adını verdiği Attalia, Atalia-Satalia-Adalia isimleri ile anılan, bugünkü Antalya kentini kurdu.¹⁶ Antalya'nın M.Ö. 159-138 tarihlerinde hüküm süren, Bergama Kralı II. Attalos tarafından kurulduğu yaygın olarak kabul gören bir görüştür. Ancak M.Ö. 5. ve 3. yüzyıllara ait bazı sikkelerde, şehrin kurucusu olarak Çukurova (Kilikya) krallarının atası sayılan, Kral Mupsus gösterilmektedir Bergama Kralı III. Attalos'un ölümünden sonra Bergama Krallığı, önce Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdi. Ardından Pamfilya korsanları bölgeyi hakimiyeti altına aldı. Korsanların faaliyetlerine Roma tarafından 4. ve 6. yüzyıllarda son verildi. Roma döneminde Antalya, Anadolu'nun önemli ticaret kentleri arasına girdi.¹⁷

İsa'dan sonraki yüzyıllar aynı zamanda Hristiyanlığın doğduğu ve yayıldığı dönemlerdi. Pavlus, Anadolu'da Hristiyanlık propagandası yapmaya, Pamfilya'dan başladı. M.S. 1. ve 2. yüzyılda, Hristiyanlık bu nedenle bölgede yayılmaya başladı. M.S. 7. yüzyılın başlarında Arabistan'da yeni bir din doğdu. Bu dinin yayılması amacıyla, bölgeye Arap saldırıları da başladı.¹⁸ Antalya'nın ticari önemi, İslamiyet'in ilk yayılma dönemlerinde, Müslüman akıncıların saldırılarına uğramasına neden oldu. Antalya ilk kez Halife Harun er-Reşid zamanında (M.790-H.174) karadan fethedildi. Sonrasında Antalya Müslümanlar ile Bizanslılar arasında el değiştirdi. Antalya Halife Mutasım döneminde, Türk komutanı Afşin ve Mütevekkilin amirali yine Türk asıllı Fazl b. Karin tarafından, denizden yapılan saldırı neticesinde fethedildi. Antalya, 11. yüzyılın ikinci yarısında, bütün Anadolu'nun Türkler

¹⁴ Çimrin, **age**, s.47.

¹⁵ "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **agm**, s.768.

¹⁶ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları** (İstanbul: Net Yayınları, 1998), s.462.

¹⁷ Evren Dayar, "Antalya'da Kültürel ve Toplumsal Hayat (1923-1932)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2010), s.12.

¹⁸ "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **agm**, s.769.

tarafından fethi sırasında zapt edildiyse de, 1103'te İmparator Alexis Komnen'in kuvvetleri tarafından alınarak yeniden Bizans'a dahil edildi.¹⁹

10. yüzyılda Antalya; Rumların, Yahudilerin, Müslümanlar ve Ermenilerin ticaret yaptığı uluslararası bir ticaret merkeziydi. Antalya'nın Suriye, Kıbrıs ve Mısır ile İtalya arasında transit liman olarak rolü 11. yüzyıldan itibaren giderek güçlendi.²⁰

Türklerin Anadolu'da 11. yüzyıldan sonra başlayan varlıkları, Akdeniz sahillerinde kalıcı hakimiyet kurma mücadelesinin yaşanmasına sebep oldu. Türkiye Selçukluları kuruluşundan itibaren, ekonomik gelişmeye önem vermişlerdir. İlk başkentleri İznik bir liman kentidir. Devletin kurucusu Süleyman Şah 1086 yılında Suriye-Anadolu arasındaki ticaret yolu arasındaki Antakya'yı ele geçirdi. Ardından İpek Yolu'nu Akdeniz'e bağlayan Halep'i kuşattı, ancak ele geçiremeden hayatını kaybetti.²¹ Onun ölümünün ardından Haçlı Seferleri sonucu, Türkiye Selçukluları önemli liman ve ticaret merkezlerini kaybetti. İznik'in kaybedilmesinden sonra, yaklaşık bir asır kara devleti olarak varlığını sürdürdü.²²

Selçuklular zamanında Akdeniz sahillerinin önemli limanları; Antalya (Satalia), Alaiye (Candelore) idi. Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılar tarafından fethedilmesine kadar, Antalya Limanı bazı anlaşmalarla imparatorluğa bağlı bütün tüccar ulusların kullandığı bir limandı.²³ Karadeniz sahillerinin önemli limanları ise; Sinop, Samsun ve Trabzon'du.²⁴ Akdeniz ve Karadeniz'de giriş-çıkış limanları ve bu limanlara uzanan yolların emniyetinin sağlanması, bu liman kentlerinin fetihlerini gerekli kıldı. Uluslararası ticaret ve nakliyatla söz sahibi olabilmek için, öncelikle bu liman kentlerinin ele geçirilmesi, ardından deniz aşırı devletlerle ticaret anlaşmaları yapma siyaseti hedeflendi.²⁵

¹⁹ Besim Darkot, "Antalya", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: I, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı,1978), s.460.

²⁰ Evren, **agt**, s.12.

²¹ **Abu'l-Farac Tarihi**, Abu'l Farac, İng. Çev.: Ömer Rıza Doğru,Cilt:I (Ankara: TTK, 1999), s.331-334; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev.: Erol Üyepazarcı (4. bsm. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), s.92-93.

²² Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi** (3 bsk. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 1993), s.100-111; Cahen, **age**, s.60-62.

²³ William Heyd, **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, Çev.: Enver Ziya Karal, (Ankara: TTK, 1975), s.334-335, 409, 611-612; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri** (4. bsk. Ankara: TTK,1988), s.247; Fuat Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu** (Ankara: TTK,1999), s.559.

²⁴Besim Darkot, "Sinop", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: X (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı,1978), s.683-689.

²⁵ İbn Bibi, El-Evâmirü'l-alâ'iyye fi'l-umûri'l-alâ'iyye (Tıpkıbasım. Ankara: TTK,1956), s.95,116; Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar** (2.bsk. Ankara: TTK, 1988), s.123-124; Turan, 1993, **age**, s.240; Cahen, **age**, s.67.

Türkiye Selçukluları, I. Kılıçarslan'ın ölümü (1107) sonrasında yaşanan taht kavgalarının ardından, Sultan Mesut'un iktidarı ele geçirmesi ile (1116-1155) devletin kuruluşunu tamamlayarak, Anadolu'da hakim güç haline geldi. Sultan I. Mesut, Bizans İmparatorluğu'nun güney ile bağlantısını kesmek amacıyla, Ege ve Akdeniz'e akınlar düzenledi. Antalya'ya ilk Selçuklu akınları, I. Mesut tarafından bu dönemde yapıldı.²⁶ II. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra Türkiye Selçukluları, 1204 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev idaresinde toparlanmaya başladı. Söz konusu dönemde İstanbul Latinler tarafından işgal edilmişti. Bu olay sonucunda Venedik, Doğu-Batı arasındaki ticarete hakim rolü ele aldı. İstanbul'un düşmesi ve Bizans topraklarındaki belirsizlik, IV. Haçlı Seferi'nin yönünün değişmesi, Selçuklular tarafından bir fırsat olarak görüldü. Bizans, Suriye, İran ülkeleriyle sınırlı ticareti olan Selçuklular, daha önceden birkaç kez kuşattıkları halde alamadıkları, Antalya'yı 1207 yılında fethetti.²⁷ Fethin ardından I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Hamid Bey idaresindeki Oğuz boylarına mensup değişik Türkmen grupları Antalya havalisine yerleştirildi.²⁸

Haçlıların İstanbul'u işgalinin ardından, Antalya sahilinde de yerel hakimiyet mücadelesi başladı. Aldobrandini adlı İtalyan, bu karışıklıktan yararlanarak Antalya'nın idaresini ele geçirdi. Antalya'daki bu mücadeleler limanın ve yolların emniyetini bozdu. Bu nedenle I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Antalya'yı kuşatma altına aldı. Kıbrıslıların da Aldobrandini'ye destek vermesi nedeniyle, kuşatma 2 ay sürdüktan sonra, Antalya yeniden ele geçirildi. İkinci fetihden sonra, I. Gıyaseddin Keyhüsrev yakın adamlarından Mübarizeddin Ertokuş'u, Antalya subaşılığı ve valiliği görevine getirdi. Şehir, imar ve iskan edildi.²⁹

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra, oğulları arasındaki saltanat kavgasından yararlanan Antalya Rumları, Kıbrıslılar'dan yardım alarak kenti ele geçirdi. Sultan İzzettin Keykavus 1 ay süren şiddetli kuşatmanın ardından, 22 Ocak 1216'da Antalya'yı hakimiyeti altına aldı. İzzettin Keykavus, bu zaferi fetihnamelerle

²⁶ Muharrem Kesik, "Antalya'ya yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyetine Girmesi", **Antalya'nın Son Bin Yılı Sempozyumu** (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006), s.1-8.

²⁷ Abu'l Farac, **age**, Cilt: II , s. 488-489.

²⁸ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)** (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları, 1999), s.305, 315,326.

²⁹ İbn Bibi, **age**, s.95-101; Turan,1993, **age**, s.111; Turan, 1993, **age**, s.283-285.; Darkot, "Antalya", **İslam Ansiklopedisi**, **agm**, s.459-462; Hasan Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Deniz Siyaseti ve Denizcilik Faaliyetleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 22 (2003), s.251-267; Aynur Durukan, "Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya", **Antalya 3.Selçuklu Semineri Bildirileri** (İstanbul: Antalya Valiliği,1989), s.50-59.

her yere bildirdi.³⁰ Antalya fetihinin ardından, Avrupa ve Mısır ile yapılan ticaretin merkezi oldu. Aynı zamanda Selçuklu donanmasının üssü haline geldi. Bu nedenle Antalya'ya "Dârü's-sugur" (serhad şehri) ve "dârü'l-aziz"(onurlu belde) lakapları verildi.³¹

Antalya'da Selçukluların egemenliğinden önce Venedik ve Cenevizlilerin tarafından Kıbrıs ve Mısır'la yoğun ticari faaliyet mevcuttu.³² Sultan I. İzzettin Keykavus ile Kıbrıs Kralı II. Hugues arasında ticari ilişkiler kurulması amacıyla ahitname imzalandı ve ticaret doruk noktasına ulaştı.³³ 1220 yılında ise; I. Alaeddin Keykubat, Venediklilere Antalya Limanı'ndan serbest ticaret yapma imkanı tanıdı.³⁴ Bu dönemde Venediklilerin yanı sıra; Pizalılar Provensliler, Cenovalılar Marsilyalılar, Montpellier vd. Latinler 1236-1237'lerde Antalya'da ticaret yapanlar arasında yer aldı.³⁵ Denizci İtalyan Devletleri, 10. yy sonlarında Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri haklarla, Levant (Doğu Akdeniz) bölgesine yayıldı. İtalyanlar, Anadolu ile Rumeli'nin birçok şehrine yerleşerek koloniler oluşturdu. Bizans'ın çöküşünden sonra da, yaptıkları anlaşmalarla ticari faaliyetlerini devam ettirdiler.³⁶

Sultan Alaeddin 1221 yılında da, Roma ve Bizans İmparatorlukları'nın sahil kalesi ve deniz üssü olarak kullandıkları Kalonoros'u fethederek, kendi adına ithafen Alaiye adını verdi.³⁷ *"Selçuklular Karadeniz kıyısındaki Sinop ile Akdeniz sahillerindeki Antalya ve Alaiyye gibi askeri ve ticari olarak stratejik öneme sahip kentleri, kuzey-güney milletlerarası ticaret yolunun güvenliğinin sağlanmasına ya da deniz aşırı fetih organizasyonlarına dönük olarak, subaşı (ilbay) ya da sonraki dönemlerde "emirü's sevâhil " ya da "melikü'l sevâhil " veya "reisü'l bahr " adı verilen askeri valiler yönetiminde deniz üsleri olarak kullanmışlardır."*³⁸

³⁰ İbn Bibi, **age**, s.141-146,162-167; Turan, 1988, **age**, s.102-108; Turan, 1993, **age**, s.308-312; Tuncer Baykara,"Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya", **Antalya IV. Selçuklu Semineri Bildiriler** (İstanbul: Antalya Valiliği,1993), s.40.

³¹ Turan,1988, **age**, s.102.

³² Heyd, **age**, s. 334-335; Cahen, **age**, s. 140.

³³ Turan, 1988, **age**, s. 109-115; Cahen, **age**, s. 169.

³⁴ Turan, 1988, **age**, s.144-145.

³⁵ "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **agm**, s.777.

³⁶ Şerife Yorulmaz, "Osmanlı Liman Şehirlerinde Yabancı Tüccarlar ve Levantenler", **Türkler**, Cilt: 14 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.283-292. Tablo 1. İngiliz Konsolos Raporlarında Antalya Limanı (1897-1899).

³⁷ "Alaiye", **İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 1 (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978), s.286; İbn Bibi, **age**, s.236-237; Turan, 1993, **age**, s.335.

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal** (Ankara: TTK, 1988), s.120.

Selçuklular döneminde Antalya surları genişletilerek, yeni ilaveler yapılırken, rıhtım yeniden tamir edilerek genişletildi. Selçuklu deniz kuvvetlerinin merkez üssü haline gelerek, "*Sahil Beyliği*"nin ikamet yeri oldu. İdari ve siyasi açıdan ise, "*Alaiyye*" ile birlikte ikamet yeri oldu.³⁹

M.1331-32 yılında şehre gelen ünlü seyyah İbni Batuta, liman hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: Şehir halkı, ırk ve dinlerine göre ayrı ayrı mahallelerde yaşamaktadır. Hristiyan tüccarlar Mina-Liman adıyla anılan mahallede oturmaktadırlar. Bu mahallerin etrafı surlarla çevrilidir. Cuma vakti ve geceleri bu surun kapıları kapalı tutulmaktadır. Yahudilerde surlarla yine surlarla çevrilmiş, ayrı bir mahallede yaşamaktadır.⁴⁰

Selçuklu Türkiye'sinde dolaşan ticaret kervanları doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde belirtilebilecek iki ana doğrultuda uzanmaktaydı.⁴¹ Asya malları Avrupa'ya Türkiye üzerinden de gidiyordu. Türkistan ve İran'dan gelen bir yol, Tebriz, Erzurum, Erzincan ve Sivas'a ulaşır, Sivas'tan Konya, Antalya ve Alaiye üzerinden Akdeniz'e çıkıyordu.⁴² Bu yol İlhanlılar devrinde, Sultaniye merkezli Maverâ ün-Nehr'den Akdeniz sahillerine ve Bizans'a kadar uzanan "*Şâhrâh*" (İmparator yolu) adıyla anılmaktaydı. Bu yol o dönemin ticari hayatına hakim rolde idi.⁴³

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce açık denizlere ulaşamadıkları için, deniz ya da denizcilik siyasetleri yoktu. Anadolu fethinin ardından, deniz yolları ve denizciliğin önemi fark edildi. Türkler ilk kez Selçuklular zamanında, açık denizlere ulaşarak, denizcilik faaliyetlerine başlamışlardı. Planlı ve teşkilatlı denizcilik yapan ilk Türk büyüğü Çaka Bey idi. Daha sonra Anadolu Selçukluları Antalya, Sinop ve Samsun'u fethederek, Akdeniz ve Karadeniz'de denizcilik faaliyetlerine başlamışlardı.⁴⁴

Antalya, antik çağlardan itibaren hakimiyeti altında bulunduğu devletler açısından askeri ve ticari açıdan önemli bir liman kenti oldu. Antalya'nın Bizans

³⁹ Özdemir, **agm**, 1370; "Antalya", İslam Ansiklopedisi, **agm**, s.459-461; "Antalya", Yurt Ansiklopedisi, **age**, s.777-784.

⁴⁰ İbn Batuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, Cilt: I (İstanbul: YKY, 2005), s.311.

⁴¹ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Cilt: I (İstanbul: Cem Yayınevi,1995), s.30.

⁴² Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi** (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), s.31-33.

⁴³ Enver Konukçu, "Şahrah-ı Garbî", **XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Cilt: II (Ankara: TTK, 1999), s.650-651.

⁴⁴ Geyikoğlu, **agm**, s.251.

hakimiyetinden Selçuklu hakimiyetine geçmesiyle, Akdeniz’de Türkler’e bir kapı açılmış oldu. Selçuklular ithalat ve ihracatı emniyete alarak, kente yerleştirilen tüccar ve sermayedarlarla ticari faaliyetleri bir düzen altına aldılar. Bunun dışında, Antalya limanı oluşturulmaya başlanan Türk donanmasına da bir üs oldu. Selçuklular döneminde, korsan ve eşkiya saldırılarında zarar gören tüccarların mallarının hazineden karşılanması, kervan yollarının emniyeti ve yolcuların istirahati için önlemler alınması ve kervan yollarında kurulan kervansaraylar, Selçukluların bu yöredeki ticarete verdikleri önemi göstermektedir.⁴⁵

I. Alaeddin Keykubat döneminde Hamid Bey, Selçuklu hizmetinde başarılı bir askerdi. Türkiye Selçuklu Sutanları, kendilerine başarılı hizmette bulunan şahıslara, toprak vermekteydi. Muhtemelen I. Alaeddin Keykubat öldükten sonra, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, kendi adıyla anılan Isparta ve Burdur yöresine vali ve kumandan olarak tayin edildi. H. 638/ M. 1240 yılında Uluborlu’yu ikamet yeri olarak belirledi.⁴⁶ Moğol istilası sonrasında, Türkiye Selçuklu Devleti’nin Moğollarla mücadelesi ve bu nedenle gücünün azaldığı son döneminde, 1297 yılında Hamid Bey bağımsızlığını ilan etti. Sonrasında sınırlarını genişletti.⁴⁷ Selçuklular döneminde Antalya ve çevresine Teke Türkmenleri yerleştirildi. Bu nedenle bu bölgede kurulan Hamidoğulları Beyliği’nin Teke Türkmenlerinden olması muhtemeldir. Çünkü Eğridir, Isparta, Antalya ve havalisine yerleştirilen Teke Türkmenleri, buraya Hamid Bey yönetiminde yerleştirilmişlerdi. Hamid Bey’in torunu İlyas Bey’in oğlu Dünder Bey, 14. yüzyıl başlarında Hamidoğlu Beyliği’nin başına geçti.⁴⁸ Felükiddin Dünder Bey, dedesi Hamid Bey’in sağlığında, kuvvetli bir emirdi.⁴⁹ Dünder Bey, beyliğin sınırlarını genişleterek, Antalya’yı ele geçirdi (1301) ve kardeşi Yunus Bey’i de buraya tayin etti. Böylece Hamidoğulları’nın Teke Kolu ortaya çıkmış oldu.⁵⁰

Bölgedeki Hamidoğulları hakimiyeti, daha sonra Antalya’ya sahip olan Mehmet Bey’in, Kıbrıslı Latinlerle amansız bir mücadeleye girilmesine kadar devam etti. Kıbrıs Kralı Pierre, 24 Ağustos 1361’de şehri ele geçirerek, Tekeoğullarını geri çekilmeye mecbur etti. Mehmed Bey’in Antalya’yı tekrar ele geçirme teşebbüsleri uzun mücadeleler sonunda başarıya ulaştı. Mehmet Bey, 14 Mayıs 1373’te buraya

⁴⁵ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet** (İstanbul: Turan Neşriyat, 1971), s. 134-136.

⁴⁶ Sait Kofoglu, **Hamidoğulları Beyliği** (Ankara: TTK, 2006), s.96.

⁴⁷ Kofoglu, **age**, s.114-115.

⁴⁸ Durukan, **agm**, s.28.

⁴⁹ Kofoglu, **age**, s.144.

⁵⁰ Uzunçarşılı, 1988, **age**, s.67.

yeniden hakim oldu.⁵¹ Mehmet Bey'in bu savaşlar esnasında, Antalya'nın küçük limanı ağzında kuleler arasına gerilmiş olan zinciri kırması nedeniyle "zincir kıran" lakabı ile anılmaya başladığı görüşü, bazı kaynaklarda yer almaktadır.⁵²

Mehmet Bey, bu zaferden sonra "*Teke Bey*" olarak anılmaya başlanmış ve Hamidoğulları'nın Antalya kolu, Tekeoğulları olarak nam salmışlardır. Aynı dönemde Anadolu'nun güneyinde kalan Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, İstanos (bugünkü Korkuteli), Karahisar (bugünkü Serik) ve sahilden Alanya-Antalya arasındaki bölge "Teke-eli" olarak anılmaya başladı.⁵³

Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra da Antalya Limanı önemini kaybetmedi. Antalya Limanı, İskenderiye Limanı aracılığıyla Mısır, Hindistan ve Yemen'den gelen ticari ürünlerin deposu; Anadolu'dan gelen malların ihraç iskelesi haline geldi. Hamidoğulları idaresindeki Isparta ve çevresindeki ürünlerin ihraç noktası da, Antalya Limanı oldu. Bu dönemde Doğu ve Batı'dan gelen tüccarlar; Antalya'da Hindistan, Mısır ve Yemen'den gelen mallar ile Fransa ve İngiltere gibi ülkelerden gelen malları, değiş tokuş ediyorlardı. Bu dönemde gümrük vergilerinin çok yüksek olmadığı da kaynaklarda rastladığımız bilgiler arasındadır.⁵⁴

Hamidoğulları Beyliği'nde Mehmed Bey'in yerine geçen Osman Çelebi zamanında; Osmanlı Sultanı I. Bayezid 1390 yılında, Osman Çelebi'nin oğlu Mustafa Bey'in elinde bulunan Antalya üzerine yürüdü. Mustafa Bey'in Mısır'a firarı ile şehri ele geçirip muhafızlığa Firuz Bey'i geçirdi (1387 veya 1383). 1397 yılına gelindiğinde, Antalya ve Alaiye arasındaki bölge tamamen Osmanlıların eline geçti.⁵⁵

Sultan Bayezid'in Timur'a yenilmesinden sonra, Osman Çelebi Timur'a bağlılığını bildirdi. Antalya hariç eski beyliğine yeniden sahip oldu ve İstanos'u merkez yaptı. 1423'te yeni Osmanlı hükümdarı II. Murad iç karışıklıklarla mücadele ettiği sırada, Karamanoğlu II. Mehmed Bey'le ittifak kurarak Antalya'yı geri almaya çalıştı. Ancak bu ittifakı öğrenen Teke-Karahisar subaşı Firuz Bey'in oğlu Hamza,

⁵¹ Tuncer Baykara, "Alaeddin Keybukad'ın İmar Faaliyetlerinde Antalya ve Alaiye'nin Yeri", **Antalya II. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri** (Antalya: Damla Ofset,1988), s.10.

⁵² Karaca, **agt**, s.28.

⁵³ Hasan Moğol, **19. Yüzyılın Başlarında Antalya** (Ankara: Mehter Yayım, 1991), s.24.

⁵⁴ Kofoglu, **age**, s.345-346.

⁵⁵ Haldun Eroğlu, "Şehzade Sancağı Antalya", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu** (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006), s.22. Eroğlu'ya göre Antalya bölgesine gönderilen ilk şehzade Yıldırım Bayezid'in bir diğer oğlu Mustafa'dır. İsa Çelebi ise, Antalya'ya gönderilen ikinci şehzadedir. Osmanlı döneminde XV. Yüzyıl ortalarından XVI. yüzyıl ortalarına kadar Teke-ili sancağının merkezi olan Antalya şehzade sancağı olarak konumunu korumuştur.; Moğol,**agm**, 139-140.

İstanos'ta Osman Çelebi'yi ani bir gece baskınıyla öldürttü. Böylece Tekeoğulları Beyliği dönemi sona erdirildi. Karamanoğlu II. Mehmed Bey de ertesi gün Antalya'yı kuşatmış ve bu kuşatmada Antalya'yı alamamış ve vefat etmiştir.⁵⁶

Osmanlı döneminde Antalya'ya yapılan son yabancı saldırı ise 1472'de, Uzun Hasan ile ittifak yapan Haçlı donanması tarafından gerçekleştirilir. 85 kadırgadan oluşan Haçlı donanması Antalya'yı kuşatmış, hatta limanı kaplayan zincir kırılmıştır. Kale dışında kalan çarşı ve evler yağmalandığı halde, surları aşamadıkları için geri dönmek zorunda kalmışlardır.⁵⁷

Osmanlılar, 1464-1474 yılları arasında uzun mücadeleler sonunda Bursa-Antalya-İskenderiye yolunu kontrol altına aldı. 1390 yılında ve sonrasında bütün Karamanoğulları topraklarını işgal etti. Karamanoğulları toprakları, Osmanlı fethinden önce, karayolu ile deniz yolunun birleştiği ve Bursa-Arabistan arasında ticaretin yapıldığı önemli bir bölgedir. 13. yüzyılda Selçuklu döneminde de Antalya (Satalia, Adalia), Anadolu ürünlerinin ihracatında ve Mısır ile Suriye'den mal ithalatı yanı sıra, Avrupa'dan yapılan ithalat için de çok önemli bir transit merkezi idi. İnalçık'a göre; Osmanlılar ve Karamanoğulları arasındaki uzun mücadele, bölgenin ekonomik önemini göstermektedir.⁵⁸

Osmanlı Devleti Antalya ve çevresini ele geçirdikten sonra, bölge liva-ı Teke haline getirildi. Elllerinde tapu senetleri olan Teke Beyleri, İsa ve Mustafa Çelebi zamanlarında bazı tımarlara sahip olanlar, tahrir sayımında adlarını yazdırarak ya da II. Murad'dan berat ya da nişanlarını alarak bu ayrıcalıklarını Fatih ve Bayezid dönemlerinde devam ettirdiler.⁵⁹

Osmanlı idari teşkilatında Antalya'nın merkez olduğu, Teke veya Teke-ili Sancağı Anadolu Eyaleti'ne bağlı idi.⁶⁰ Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra şehzade sancağı olan Teke Sancağı'na, sancak merkezliği yapan Antalya'ya; Şehzade İsa ve Mustafa Çelebi'den sonra, XVI. yüzyılın başlarında 1502'de II.

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 1 (Ankara: TTK,1982), s.401-402.

⁵⁷ Erten, **age**, s.82; 92-93; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: II, (Ankara: TTK,1983), s.96,118-119; Moğol, **age**, s.53-55.

⁵⁸ Halil İnalçık, "Bursa and The Commerce", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Cilt-Sayı: 3-2 (Aug.,1960), s.131-147.

⁵⁹ Uzunçarşılı, 1982, **age**, s. 401-402.

⁶⁰ Karaca, **agt**, s.53; Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi** (5. Bsk. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002), s.223-224. Sancak; Osmanlı devlet teşkilatının temel idare birimi olarak kabul edilmektedir.

Bayezid'in oğlu Sultan Korkud tayin edildi. Korkud, 1509 yılına kadar burada ikamet ederek, saltanat mücadelesini buradan sürdürdü.⁶¹

Teke Sancağı'nın merkezi olan Antalya, 15. yüzyılın ortalarına kadar Şehzade Sancağı'nın da merkezi konumunu korudu.⁶² Antalya, 1587 yılında Teke Sancağı kazaları arasında yer aldı.⁶³ Antalya, 18. ve 19. yüzyıllarda, genellikle Konya veya Karaman Eyaletlerine bağlı bir sancak olarak idare edildi. 19. yüzyılın ilk yarısında, genellikle "Teke Sancağı" ile Hamid Sancağı birleştirilerek, bazen de ayrı ayrı "*vezir*" ya da "*mutasarrıf*" ünvanı ile tayin edilen paşalar tarafından yönetildi.⁶⁴ Tanzimat sonrasında yeni idari teşkilatlanma yapısı içerisinde, H. 1263/M. 1846-1847 yılına ait Devlet Salnamesi'nde, Teke Liva/Sancağı Karaman Eyaleti'ne bağlandı.⁶⁵ H.1281/M. 1864 yılı Vilayet Nizamnamesi ile sancak, Konya Vilayeti'ne dahil edildi.⁶⁶ 1890 yılında Antalya; Antalya merkez kazası ile birlikte, Alaiye, Akseki, Elmalı ve yeni kurulan Kaş Kazası'ndan oluşuyordu. Teke Livası Mutasarrıfı Giritli Kemal Bey'in 21 Nisan 1914 tarihinde önerdiği, 11 kaza ve 30 nahiyeyi içeren "Müstakil Teke/Antalya Mutasarrıflığı" taslağı, bazı değişikliklerle kabul edildi. Kaza sayısı, liva merkezi hariç 7 ve nahiyeye sayısı 18 oldu. Antalya merkez kaza, Serik, Millü, Kemer, Gebiz, Kızılkaya kazalarına; Korkuteli, Manavgat ve Finike kazaları da daha sonra ilave edildi.⁶⁷ Milli Mücadele döneminde (1919-1920), Türkiye 16 il ve 18 bağımsız sancağa bölündü. Antalya bağımsız sancaklar arasında yer aldı.⁶⁸ Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan, 20 Nisan 1924 tarih ve 491 numaralı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre yapılan düzenlemede, Müstakil Teke Mutasarrıflığı, Antalya Vilayeti oldu.⁶⁹

⁶¹ Erten, **age**, s.70.

⁶² Moğol, **age**, s. 28; Eroğlu, **agm**, s.20-24.

⁶³ Muhammet Güçlü, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya** (Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 1997), s.27.

⁶⁴ Özdemir, **agm**, s.134.

⁶⁵ Vecihi Tönük, **Türkiye'de İdare Teşkilatı'nın Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu** (Ankara: İçişleri Bakanlığı,1945), s.110; Karaca, **agt**, s.69.

⁶⁶ **Konya Vilâyeti Sâlnâmesi**, (Konya: 1285), s.86.; Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I / Anadolu'nun İdari Taksimatı** (Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları,1988), s. 126-128.

⁶⁷ Güçlü, **age**, s.31-34.

⁶⁸ **Türk İstiklal Harbi: İdari Faaliyetler**, Cilt: VII (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı,1975), s. 145.

⁶⁹ Baykara, 1988, **age**, s.140.

1. BÖLÜM

1. OSMANLI DÖNEMİNDE ANTALYA LİMANI

1.1. ANTALYA LİMANI (14. -19. YÜZYIL)

Osmanlı Devleti tarafından Sultan I. Bayezid zamanında Antalya ve Alanya limanlarının alınması, İran ticaretinin Anadolu'daki bütün önemli ihraç noktalarının kontrol altına alınması sonucunda, Antalya Limanı aracılığıyla Arap ülkeleri ile doğrudan ilişki kurulmasını sağladı.⁷⁰

14. yüzyıl başlarında Moğolların istilası, mevcut ticari yollar ve ticareti etkiledi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Bursa, Anadolu'nun yeni siyasi ve kültürel merkezi olmanın yanı sıra, uluslararası ticaretin yeni merkezi haline geldi. 1400 yılına doğru Bursa, doğu-batı ticaretinde önemli yeri olan ipek ticareti ve sanayisinde önemli bir merkez olarak görülmekteydi. Bu durum Anadolu ticari güzergahlarını da etkiledi. Anadolu'yu çapraz geçen, Şam'dan gelerek İstanbul'da biten yolun bitiş noktası, Bursa'ya yöneldi. Doğu malları, artık Konya üzerinden Bursa'ya gitmekteydi. Bu değişiklik sonucunda; Kefe-İstanbul, Trabzon-İstanbul ve Sivas-İstanbul yolları eski önemini kaybetti.⁷¹ 14. yüzyılda Antalya, güney Akdeniz'deki ticaret kentlerinin en hareketlisi oldu. 14.yy da Antalya Limanı ile rekabet edebilen tek liman, Hindistan ve Orta Asya yolları üzerinde bulunan Lajazzo Limanı idi. Bahçelerle çevrilmiş olan Antalya, geniş bir körfezin sonunda bulunuyordu. Kalabalık olan yerli halkı; Müslümanlar, Rumlar ve Yahudiler'den oluşmaktaydı. 14. yüzyılda Chalons, Narbonne, Perpignon ve Lombardia kumaşları kente kolayca gelmekteydi. Bu dönemde Antalya ve Mısır arasındaki ticari ilişkiler de oldukça hareketliydi. Antalya'dan Mısır'a; ahşap, demir, zift ve köle ihraç edilirken, Mısır'dan ithal edilen ürünler arasında şeker, baharat, biber ve keten yer

⁷⁰ Halil İncik, **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi** (2. bsk. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996), s.205-209.

⁷¹ Halil İncik, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I: 1300-1600**, Çev.: Halil Berktaş (İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000), s.270-275; Halil İncik, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çev.: Ruşen Sezer (10. bsk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), s.127-131.

alıyordu. Antalya ve Alaiyye limanlarından Mısır ile yoğun bir şekilde ticaret yapılmasının nedeni; öncelikle aynı dine mensup olunması idi. Ancak siyasi nedenler de ilerleyen dönemde ticaretin devam etmesinde etkili oldu. Önce Moğollarla daha sonra Osmanlı ile savaş halinde olan Türkmen beylerinin, Mısır'ı kuvvetli bir müttefik olarak görmesi, ticari faaliyetlerin canlılığının devam etmesini sağladı.⁷²

Ünlü tarihçi Halil İncalcık'a göre; Levant yani Doğu Akdeniz ülkeleri, 1500 yıllarında büyük keşiflerden önce Doğu ile Batı arasındaki mal ve fikir alışverişinin en canlı bölgesiydi.⁷³ Antalya Limanı, Osmanlılar zamanında özellikle 14.ve 16. yüzyıllarda da Anadolu'nun önemli ihracat merkezi durumunda idi. Antalya-İskenderiye deniz yoluyla, Anadolu'dan büyük ölçüde sanayi ürünü çıkarılmakta ve Arap ülkeleriyle bağlantı bu noktadan sağlanmaktaydı.⁷⁴ Antalya Limanı, Osmanlılar zamanında özellikle 15. yüzyılda, Anadolu mallarının çıkış; Suriye, Mısır ve Hindistan mallarının ise, Anadolu'ya giriş kapısı oldu. 15. yüzyılda önemli bir ticaret merkezi olan Bursa, Antalya Limanı üzerinden Suriye ve Mısır'a bağlanmaktaydı. 15. ve 16. yüzyıllardaki gümrük kayıtlarına göre, Anadolu'dan Suriye ve Mısır'a yapılan ihracat kereste, demir ve demir ürünleri, Bursa ipeklileri, Ankara sofları, pamuklu tekstil ürünleri, halı ve kilim, zift, ibrişim, afyon, kuru meyve, kürk, bal mumu ve katrandan (karasakız, çamsakızı) oluşuyordu. Suriye ve Mısır'dan gelen gemiler ise; Hint baharatları, kumaş boyaları, çivit, keten, pirinç, şeker ve Suriye sabunu getirmektedir. Bu dönemde Antalya ve ona bağlı limanların gümrük gelirleri, yılda 7000 düka altına ulaştı.⁷⁵ 15. yüzyılda Türk tacirleri, yükte ağır pahada hafif malları Antalya'da deniz yoluyla, kıymetli mallarını da kervanlarla çapraz karayolu ile göndermektedir.⁷⁶ Deniz taşımacılığının ucuz ve kolay olması nedeniyle Antalya, sadece dış ticaretin değil, iç ticaretin de önemli bir limanı olarak konumunu korudu. Bu nedenle Antalya Limanı, Osmanlı Devleti'nin ticari ağında önemli bir gümrük merkezi oldu.⁷⁷

1476-1477 tarihinde Antalya iskelesi gümrük gelirleri, Finike iskelesiyle birlikte toplam 450.000 akçaydı. Burada Müslüman tüccarlarla, haraçgüzar tüccarlardan %4; haraçgüzar olmayan yabancı tüccarlardan ise, %5 gümrük resmi

⁷² Heyd, *age*, s.611-613.

⁷³ Yorulmaz, *agm*, s.503; Halil İncalcık, "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", *Doğu Batı*, Sayı: 2, (1998), s.17.

⁷⁴ Karaca, *agt*, s.91.

⁷⁵ İncalcık, 2008, s.133-134.

⁷⁶ Karaca, *agt*, s.91.

⁷⁷ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: II (İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları,1999), s. 583.

alınmaktadır."⁷⁸ Mukataa haline getirilen Antalya Gümrüğü, 15. yüzyılda zaman zaman emaneten idare edilmiştir. 16. yüzyıl ve sonrasında ise, üçer yıllık tahvillerle iltizama verildi.⁷⁹

Osmanlı dönemi ile ilgili yapılan araştırmalara göre; tespit edilebilen Mufassal Defterler içerisinde en eski defter Antalya'ya aittir. Sözkonusu Antalya gümrük defterinde, 28 Şubat 1560-1 Şubat 1561 tarihlerini içeren gümrük bilgileri yer almaktadır: 11 aylık süre içinde 33'ü sefine, 8'i sandal olmak üzere 41 gemi yük boşaltmıştır. Bu gemilerin 23'ü Mısır, 4'ü ise Trablus'tan gelmekteydi. Yüklenen gemi sayısı ise; 29 sefine, 24 sandal olmak üzere, 53'tür. Giden gemi sayısı, gelenlerden fazla olduğu halde, sandalların sayısının çok olması, yakın limanlarla nakliyat yapıldığını düşündürmektedir. Giden gemilerden elde edilen gümrük tutarı, gelen gemilerden elde edilen tutarın 5'te 1'i kadardı.⁸⁰ 1530 tarihli Tahrir Defterinde; Antalya Limanı geliri 206.667 akça, Alanya İskelesi gelirin de 70.000 akça olarak belirtilmektedir. 1568 tahrir defterinde ise; Antalya İskelesi gelirleri ile Manavgat' tan alınan çeşitli vergiler, toplam 393.333 akçadır. Tahrir Defterleri haricinde Antalya İskelesi Gümrüğü ile ilgili bilgiler, çeşitli tarihlerde verilen iltizamlardan alınmaktadır. Antalya İskelesi Gümrüğü; 20 Ocak 1550 tarihinden itibaren üç yıllık 805.000 akça, 18 Aralık 1552 tarihinden itibaren üç yıllık 830.000 akça, 1567 tarihinden itibaren üç yıllık 1.190.000 akça, 19 Kasım 1571 tarihinden itibaren üç yıllık 1.200.000 akça, 27 Haziran 1586 tarihinden itibaren üç yıllık 1.588.000 akça olarak iltizama verildi.⁸¹ Antalya Limanı'na giriş-çıkış yapan gemi ve sandallarla ilgili bilgiler, 1560 tarihli Maliyeden Müdevver Defterde yer almaktadır: Limana, 27 Mart 1560 - 20 Eylül 1560 tarihleri arasında 10 sandal ve 29 gemi giriş yaptı. Söz konusu gelen mallardan alınan gümrük vergisi 153.030 akçaydı. Aynı tarihlerde limandan 23 sandal, 22 gemi çıkış yaptı. Giden mallardan alınan gümrük vergisi de 19.351 akçaydı.⁸² Eylül 1560-Ocak 1561 tarihleri arasında ise; 6 ay içinde limana sadece 4 sefine giriş yaptı. Gelen gemilerden alınan vergi 16.726 akçadır. Aynı dönemde limana 2 sandal, 7 sefine çıkış yaptı. Giden mallardan alınan gümrük

⁷⁸ Karaca, **agt**, s.91.

⁷⁹ A. Latif Armağan, "XVI. Yüzyılda Antalya", s.110, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/35/292.pdf> [12.12.2012].

⁸⁰Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Gümrük Kayıtları", **Osmanlı Araştırmaları I**, (1980), s.221; http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfiler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanli%204%B1_sy1/1980_c1_KUTUKOGLUMS.pdf [14.12.2014]

⁸¹ Karaca, **agt**, s.92-93.

⁸² Karaca, **agt**, s.93-94.

vergesi 11.554 akçadır.⁸³ Bu rakamlar Antalya Limanı'nın parlak günlerinin geride kaldığını göstermektedir.

Bu yüzyılın sonlarında dünya ticaret yollarının dışında kalması, dolayısıyla Hint ticaret yolunun değişmesi sonucunda, Antalya Limanı Hint ticaretindeki önemli yerini kaybetti. Mısır ve Rodos'un fetihlerden sonra, 16. yüzyılda İstanbul ile İskenderiye arasında yapılan doğrudan deniz seferleri güvenli hale geldi. Bu nedenle İskenderiye-Antalya-Bursa yolu, bu yüzyılın sonlarına doğru eski önemini kaybetmeye başladı.⁸⁴ Antalya Limanı'ndan başlayarak Kıbrıs, Şam, İskenderiye, İstanbul, Venedik gibi şehirlere ulaşan deniz yolu, 16. yüzyılda eski önemini kaybetmekle birlikte, yine de kullanılmaya devam edildi. Devlet görevlilerinin Mısır'a gidip gelirken, daha kısa zamanda ulaşımın sağlanması nedeniyle, deniz yolunu kullandıklarını gösteren belgeler bulunmaktadır.⁸⁵ 16. yüzyılda Anadolu'da Antalya, Trabzon, Sinop dışında hiçbir kentte büyük bir liman yoktu. Bu kentler de, mütevazı birer yerleşim yeri görünümünde idi.⁸⁶

Antalya Limanı'na 1521 yılında gelen Piri Reis; kale ve burcun önünde önündeki limanın küçük olduğunu, limana giren gemilerin baştan ve kıçtan palamar bağlayarak öyle demirlediklerini belirtmektedir. Piri Reis'e göre; liman ağzında bulunan iki kule arasında bir zincir geriliyor ve yabancı gemilerin girmesi bu şekilde engelleniyordu. Piri Reis'in Antalya Limanı'na yer verdiği, detaylı haritası da bulunmaktadır.⁸⁷ 16. yüzyılda İskenderiye-Antalya arasındaki gemi trafiği ve ticarete ilişkin bilgiler, dönemin görgü tanığı olan Brettenli Michael Heberer adlı bir kölenin 1585-1588 yıllarına ait anılarında da yer almaktadır. Heberer'in aktardıklarına göre; İskenderiye'de Suriye'den gelen kadirgalardan birine cephane, erzak gibi eşyalar yüklenmekte, bu mallar Asya'da önemli bir kent olan Antalya'ya götürülmekteydi. Antalya bu dönemde, Anadolu'nun oldukça önemli bir ticaret şehri idi. Türklerin dışında Hristiyan ve Yahudilerin yaşadığı kentten, Avrupa'ya ve Afrika'ya da ticaret yapılıyordu.⁸⁸

17. yüzyılın ikinci yarısında, 1671-1672 yılında şehre gelen Evliya Çelebi'ye göre; Antalya Limanı işlek bir limandı. Antalya Limanı 200 gemiyi aldığını ve sekiz

⁸³ Karaca, **agt**, s.92-95.

⁸⁴ İnalçık, 1996, **age**, s.205-207; İnalçık, 2008, s.134.

⁸⁵ Armağan, **agm**, s.98.

⁸⁶ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev.: Neyyir Berktaş (5. bsm. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), s.93.

⁸⁷ Piri Reis, **Kitab-ı Bahriye**, Editör: Bülent Özükan, Cilt: 4 (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2013), s.383.

⁸⁸ Remziye Boyraz, "Gezginlerin Gözüyle Antalya Limanı", **I. Uluslararası Akdeniz Ticareti ve Liman Kentleri Sempozyumu** (İzmir: İzmir Ticaret Odası, 2009), s.193-194.

rüzgardan emin bir yapıya sahip olduğunu belirtmekte, fakat liman içinde her rüzgarın kasırgasının ve sağanağının eksik olmadığından dabahsetmektedir. Ayrıca, limanın bu özelliği nedeniyle, gemi palamarları sahildeki yüksek kayalara bağlanıyordu. Antalya Limanı, girişte iki büyük kule bulunan kapılı bir liman olup, topraklarla dört tarafı kontrol altına alınmıştır. Surlarla çevrili şehirden limana üç büyük kapı açılmakta ve limanla şehrin irtibatı bu kapılar aracılığıyla sağlanmaktadır. Güneye bakan Büyük Liman Kapısı'ndan limana, kırk basamaklı taş merdivenden inilmektedir. Limanın Oda Kapısı, doğuya bakmaktadır. Bu kapının yakınında, kıbleye doğru bakan küçük bir kapı olan Gümrük Kapısı bulunmaktadır. Gümrükhane, bu kapının iç tarafındadır. Liman kenarında, deniz kıyısında büyük su kaynakları bulunduğunu, bunlardan bazılarının iskele başında denizin içinden çıkmakta olduğu bilgisini vermektedir.⁸⁹

Antalya gümrük gelirleri 16 yüzyıldan itibaren, devamlı düşüş göstermeye başladı. Gümrük gelirleri, 17. yüzyılda Haremeyn muhasebesinden alınmasının ardından, 18. yüzyıl başlarından itibaren önemli seviyede gelir kaybetti.⁹⁰ 18. yüzyıla gelindiğinde, Akdeniz ticaretindeki büyük değişimler ve Anadolu'da İzmir'in gittikçe artan bir öneme sahip olmasıyla, Antalya Limanı'nda ticaret hacmi ve hareketlilik azalmaya devam etti.⁹¹ 19. yüzyıl başlarında ticari hareketliliğin giderek azalmasıyla yaşanan gerileme döneminden sonra, Antalya Limanı'nda durgunluk hakim oldu.

Antalya Limanı, 19. yüzyılda uluslararası askeri, siyasi, ekonomik, teknolojik gelişmelerden etkileneneği yeni bir döneme girdi. Osmanlı Devleti'nin coğrafi sınırları gün geçtikçe küçülüyordu. Bu durum daha önce Doğu-Ortadoğu ağırlıklı yapılan dış ticaretin yönünün, Avrupa'ya dönmesine neden oldu.⁹² 1838'de İngiltere ve sonrasında diğer Avrupa ülkeleriyle imzalanan ticari anlaşmalarla, yabancılara Osmanlı Devleti'nde serbestçe ticaret yapma hakkı verildi. Yerli tüccarlar, hem ticari vergiler hem de iç gümrük ödemeleri yapmak zorundaydı. Yabancı tüccarlar ise, sadece ticari vergiler ödeyeceklerdi. Bu durum yerli tüccarların ticarete arka planda

⁸⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: IX (İstanbul: YKY, 2007), s.25.

⁹⁰ Karaca, **agt**, s.92-95.

⁹¹ Armağan, **agm**, s. 111.

⁹² Şevket Pamuk, **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, Cilt:1 (Ankara, DİE, 2003), s.27.

kalmasına yol açtı. Ticaretteki genişleme önce Ege, daha sonra Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde hissedildi.⁹³

Sanayi Devrimi sonrasında başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri, ucuza üretilen mallar için yeni pazarlar bulmaya ve ucuz hammadde sağlamaya çalışıyordu. Deniz ulaştırıcılığında yaşanan teknolojik gelişme ile ticaretin gelişimi hız kazandı. 19. yüzyılın başlarında, deniz ulaşımında buharlı gemiler kullanılmaya başlandı.⁹⁴ Tüm bu gelişmeler sonucunda, Tanzimat döneminde 1840-1873 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda, dış ticarete hızlı bir genişleme oldu. Yabancı ülkelere ait vapurlar ve kumpanyaları, ticari anlaşmaların verdiği imtiyazlarla Osmanlı sahil ve iskelelerine gelerek, ticarete hakimiyet kurmaya başladılar.⁹⁵

19. yüzyılın başında meydana gelen siyasi, sanayi ve ticari gelişmelerin, Antalya Limanı'nda da etkileri görüldü. 19. yüzyılın başında durgun olan limanda, kısa bir süre, ticari faaliyetler ve liman hareketliliğinde dikkate değer bir canlanma yaşandı. 19. yüzyıl başında, Fransız Devrimi ile Napolyon'un yükselişi ve düşüşüne eşlik eden savaşlar, Avrupa'da tahıl ihtiyacını ortaya çıkardı. Bu nedenle Avrupalılar, yeni tahıl ambarları aramaya koyulmuşlardı. Keşfedilen yeni tahıl ambarları arasında, Antalya da bulunmaktaydı. 1812'de Antalya'ya gelen Francis Beauford bu hareketliliğe değinerek; Akdeniz'de bulunan İngiliz birliklerinin buğday talebinin Sicilya'dan karşılanamaması sonucunda, buğday peşindeki İngilizlerin, bu denizi çevreleyen bütün kıyıların altını üstüne getirdiğini ifade etmektedir.⁹⁶ Bu hareketliliğin uzun sürmediği, 1814-1819 yıllarına ait Osmanlı kaynaklarında görülmektedir. 19. yüzyıl başlarında, Antalya'ya ait kadı sicillerinde liman faaliyetlerini gösteren mufassal ve icmal olmak üzere 2 çeşit kayıt mevcuttur. Mufassal kayıtlar 1814-1815 yıllarında sekiz aylık bir dönemi; icmal kayıtları ise, 1818-1819 yıllarını kapsamaktadır. Bu kayıtlara göre; her iki dönemde de, kış aylarında gelen gemi sayısı her ay 2-3 üç gemiyi, yaz aylarında 11 gemiyi geçmemektedir.⁹⁷ 1841 senesi Haziran ayı itibariyle, bir aylık Antalya gümrük hasılatını gösteren defterde; limana gelen ve limandan giden gemi sayısının, 17 adet

⁹³ Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)** (Ankara:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s.9-10.; Pamuk, **age**, s.28-30.

⁹⁴ İlhan Ekinci, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde Değişim ve Tepkiler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt- Sayı: XXI-2 (Aralık 2006), s.37.

⁹⁵ Ekinci, **agm**, s.40-42.

⁹⁶ Evren, **agt**, s.13.

⁹⁷ Suraiya Faroqhi, "Ondokuzuncu Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı", **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler**, Cilt: II (Ankara: TTK, 1981), s.1463-1464.

olduğu görülmektedir. Başlıca ithal ve ihraç ürünleri, tarım ve gıda ürünleri ile manifatura ürünleridir. En dikkat çekici nokta, köle ticaretinin hala yapılmasıdır.⁹⁸

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Antalya Limanı'nda, gemi trafiği ve ticaret hacminde ciddi azalmanın devam ettiği anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra elde edilmeye başlayan detaylı ticari bilgiler; Antalya Limanı gemi trafiği ve ticaret hacminde ciddi bir yükselişin olduğunu göstermektedir. Ticaret yeniden canlanmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısını takiben Vital Cuinet, Antalya Limanı'nda gerçekleşen ticaretle ilgili detaylı bilgiler vermektedir.⁹⁹ Cuinet'e göre; Antalya Limanı'na 1-13 Mart 1889/28 Şubat 1890 tarihleri arasında 180 vapur, 1084 yelkenli olmak üzere toplam 1264 gemi gelmiştir. Limana gelen gemilerin büyük bir çoğunluğu yelkenli gemilerden oluşmaktadır. Ancak buharlı gemi sayısı az olmasına rağmen, toplam yükün yarısından fazlasını taşımaktadır. Osmanlı buharlı gemi sayısının çok azdır. Buharlı gemiler, İngiliz ve Yunan gemileridir. Bu bilgiler, Antalya Limanı'nda yabancı şirketlerin ağırlığını ortaya koymaktadır. Yelkenli gemilerin ise, hemen hemen hepsi Osmanlı gemileridir. Ancak taşıdıkları yük, toplam yükün yarısını bile karşılamamaktadır. Bu durum, Osmanlı gemilerinin aynı zamanda kapasitesinin küçük olduğunu göstermektedir. Küçük yelkenli gemilerin, yakın mesafelere yapılan nakliyatta kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Antalya Limanı'ndan alınan gümrük vergisi rakamları; 14 milyon kuruştur. Yıllık toplam ihracat 104.000.000 kuruş; ithalat 37.160.000 kuruş değerinde idi. Bu rakamlardan, Antalya Limanı'nda ihracat ağırlıklı olarak ticaretin yürüdüğü anlaşılmaktadır. Çok az miktarda yapılan ithalatta; manifatura (pamuk, kumaş vb.), şeker, pirinç, kahve, petrol ürünleri önemli yer tutuyordu. İhracat ürünleri ise; ağırlıklı olarak tahıllar, un, susam ve keresteden oluşmaktaydı. Un, canlı hayvan, deri, yün, meyankökü de diğer ihraç malları arasında yer aldı.¹⁰⁰

1890 yılında ise; İzmir, Trabzon, Samsun, Antalya, Mersin, İskenderun ve Sinop limanlarından yapılan yıllık ihracat içinde İzmir'in payı % 61,4 idi. Bazı mallarda anılan limanlardan yapılan ihracat içinde, İzmir'in payı % 100'e varıyordu.

⁹⁸ Aylin Doğan, "19.Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, 2012), s.206-208.

⁹⁹ Cuinet, *La Turquie D'Asie I*, Ed.: Ernest Leroux (Paris: 1892), s.1892. s.853-859.

¹⁰⁰ Cuinet, *age*, s.857-859.

19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir Limanı'ndan, Osmanlı Devleti ihracatının ortalama % 40'ı, ithalatın ise % 20'si yapılıyordu.¹⁰¹

Yabancı tüccarlara, Osmanlı topraklarında ticaret yapma imkânı veren anlaşmalar, bu tüccarların mensup oldukları devletlerin konsolosluklar açmaları ve vatandaşlarının işlerini yürütmeleri hakkını tanımaktadır. İmparatorluğun önemli merkezlerinde kurulan bu konsolosluklar, bölgelerindeki her türlü iktisadi durumu, düzenli olarak ülkelerine bildirmektedir.¹⁰² Antalya'da da, İngiltere'nin İzmir Konsolosluğu'na bağlı olarak konsolos vekili bulunmaktadır.

19. yüzyılın sonundan itibaren İzmir İngiliz Konsolosluğu tarafından hazırlanan İzmir raporlarında, Antalya Limanı gemi trafiği ve ticaret hacmine dair bilgilere de yer verilmektedir. İngiliz konsolosları, ticaret yapma hakkına da sahiptir ve kendi ticaretleri için gerekli ilişkileri de kurabilmektedirler. İngilizler, bu şekilde konsolosluk ağlarını ve ticari sahalarını genişletmeye başlamışlardı.¹⁰³ İzmir İngiliz Konsolosluğu'na bağlı olarak, Antalya'da konsolos vekili James Purdie 1815-1856 tarihleri arasında görev yapmıştır.¹⁰⁴ Purdie'den sonra, Konsolos Vekili (Vice Consul) ünvanıyla, Antalya raporlarını hazırlayan Gustave A. Keun,¹⁰⁵ aynı zamanda limanda deniz sigorta komisyonculuğu yapmaktadır.¹⁰⁶ Keun, 1922 yılına kadar Antalya'da konsolosluk görevlerini sürdürmüştür.¹⁰⁷ G.A. Keun, konsolosluk ve diğer ticari faaliyetleri yanı sıra, Reji Şirketi'nin Antalya'daki müdürüdür.¹⁰⁸

"Muharrem Kararnamesi gereğince Düyun-ı Umumiye İdaresi tütün öşrünü 27

¹⁰¹ Hüseyin Topuz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Limanlarından Gerçekleşen Ticaret Hacmi ve Dış Ticaretine Yönelik Bir Analiz (1878-1913), **Vizyoner Dergisi** (2009), s.121, <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1375/1463> [28.12.2013].

¹⁰² Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisat Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi** (Ayrı basım.1983), s.151-152.

¹⁰³ Özgür Yılmaz, "19. Yüzyılda Trabzon'da Fransız Ticareti ve Yaptırımları", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt: Sayı:8-15 (Güz 2013), s.45. ; <http://e-arsiv.gumushane.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/123456789/495/%C3%96ZG%C3%9CR%20MAKALE%2015.%20SAYI.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [28.12.2014].

¹⁰⁴ "List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories, from the sixteenth century to about 1860 ", July 2011. http://levantineheritagecom/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey%281581-1860%29-D_Wilson.pdf [28.12.2014]; **The Foreign office list for 1857. diplomatic and consular year book.**

¹⁰⁵ **A & P 1900**, No:2462, s.25-26, 29.

¹⁰⁶ **Record of American and Foreign Shipping**, 1889-1919, (Newyork: American Bureau of Shipping), (1919, s. 925; 1918, s. 937; 1917, s. 967; 1916, s. 965; 1914, s.865; 1913, s.1063; 1912, s.1079; 1911, s.1041; 1909, s.1079; 1902, s.1143; 1898, s.997; 1889, s.985).

¹⁰⁷ **AOC 1900**, s.1223; **AOC 1921**, s.1248.; Flavio Borghese, **Un Aperçu Historique Et Genealogie, De La Famille Keun**, (Amsterdam: 1961), s.8, Keun Family Tree, http://levantineheritagecom/pdf/keun_family_tree.pdf [28.12.2014]. Gustaaf Adolphe Keun' un mensup olduğu aile, aslen Hollandalı'dır. Lahey Amsterdam'dan, 18.yüzyılın ortalarında İzmir'e gelmişlerdir. Aile üyelerinin, Osmanlı Devleti içinde hem levanten hem de çeşitli bölgelerde konsolos olarak faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

¹⁰⁸ **AOC 1900**, age, s.1223.

Mayıs 1883'te kurulan Reji Şirketi'ne devretti. Reji Şirketi 14 Nisan 1884'te faaliyete geçti. Şirket, her türlü tütün, sigara, enfiye ve yerli tömbeki imal ve satışı ile ihracat ve ithalata ilişkin rüsumu alma hukuk ve salahiyetini 30 yıl süreyle haizdi."¹⁰⁹ G.A. Keun İngiliz konsolosu, tüccar, sigorta komisyonculuğu, Reji Müdürü'dür. Aynı zamanda 1897-1914 yılları arasında, Antalya Limanı Gemi trafiği ve ticaret hacmi ile ilişkili kapsamlı ve detaylı bilgiler içeren ticari raporlar hazırlaması nedeniyle, Antalya ticaretinde önemli bir şahıs olduğu anlaşılmaktadır.

G.A. Keun'un raporları doğrultusunda, Cuinet'ten 10 yıl sonra, 19. yüzyılın sonlarında Antalya Limanı ticaret hacmi ile ilgili detaylı bilgiler almaktayız. 1897-1899 yıllarına ait İngiliz Konsolosluk Raporları'ndaki bilgiler, yaklaşık 10 yıl önce Cuinet tarafından verilen bilgilerle örtüşmektedir.

Tablo 1. İngiliz Konsolos Raporlarında Antalya Limanı (1897-1899)

Yıl	Yelkenli Gemi Sayısı	Yelkenli Gemi Tonaj	Buharlı Gemi Sayısı	Buharlı Tonaj	İthalat (Sterlin)	İhracat (Sterlin)
1897	371	21.623	134	59.613	89.456	183.605
1898	358	24.512	147	61.436	95.608	203.600
1899	326	22.182	143	69.532	120.073	152.156

(Kaynak: A & P 1900, No:2641, s.25-30)

Tablo 1.'e göre; 1897-1899 yıllarında Antalya Limanı'ndaki gemi trafiğinde yelkenli gemi sayısı, buharlı gemilerden fazladır. Buharlı gemi sayısı yelkenli gemilerden az olmasına rağmen, limana gelen yükün 3/4'ünü taşımaktadır. Raporla yer alan bilgilerde; yelkenli gemilerle yapılan ihracatın; %70'i Mısır'a kereste, odun ve odun kömürü olarak, %10'u Suriye limanlarına benzer mallar taşınarak, %5'i torbalar içinde un olarak Osmanlı adalarına, Kıbrıs'a ve Beyrut'a yapıldığı yer almaktadır. Onun dışında yerel ürünlerin, 5-10 tonluk yükler halinde, küçük deniz araçlarıyla komşu kıyılara taşındığı belirtilmektedir. Yelkenli gemi sayısı her yıl azalırken, buharlı gemi sayısı artmaktadır. İthalatta artış görülürken, ihracatta 1898 yılından sonra ciddi bir düşüş olduğu anlaşılmaktadır.

Limanda faaliyet gösteren şirketler, Yunan bandıralı P. Pantaleon Co. ve Osmanlı bandıralı Hacı Davut Faruk Şirketi'dir. Aynı isimli firmaların İzmir'e

¹⁰⁹ Restil Narin, "Dünyân-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt-Sayı: 6-21 (Bahar 2009), s.53.

düzenlediği haftalık seferler, tüm ara limanlar ve adalar arasında haftalık yolcu ve yük taşımacılığı yapmaktadır. Osmanlı Devleti'ne ait Mahsus Şirketi vapurları hatta bu savaşa gönderilen asker, yük ve ticari taşımacılığı bir arada yürütmektedir. Bu nedenle düzensiz seferler yapmaktadır. Yunan ve Osmanlı firmaları rekabet halindedir. Ancak birlikte çalışarak, daha önce bu hatta çalışan iki İngiliz firmasının, hattan çekilmesine neden olmuşlardır. 1893 yılında bu hatta taşımacılık yapan ve hattan çekilmek zorunda kalan şirketler: Bell's Asia Minor Steamship Company of Glasgow¹¹⁰ and Messrs. Geo. Joly Victoria and Company of Smyrna'dır.¹¹¹

İmparatorluk genelindeki durumun, Antalya Limanı'nda da geçerli olduğu görülmektedir. Liman gemi trafiğinde, Osmanlı ve Yunan gemilerinin hakimiyeti görülürken, aynı zamanda diğer Osmanlı limanlarında olduğu gibi İngiliz gemileri de bulunmaktadır. Yelkenli gemiler fazla olmasına rağmen, taşıdıkları yük daha azdır. Yelkenli gemiler çoğunlukla, Osmanlı gemilerinden oluşmaktadır. İngiliz ve Yunanlılar ise nakliyatı, buharlı gemilerle yapmaktadır.

19. yüzyılın sonunda limandan yapılan ihracat, ithalattan daha fazladır. İthal malların %80'i İngiliz mallarından oluşmaktadır. Alman, Fransız ve Avusturya-Macaristan, Yunan malları da ithal edilen ürünler arasında yer almaktadır. İhracat ürünlerinin başında; Mısır'a ve Suriye'ye gönderilen kereste, odun, odunkömürü gelmektedir. Suriye'ye at ihracatı yapılmakta, İtalya'ya ipekböceği kozası gönderilmektedir. Marsilya, Trieste ve Odessa'ya ise; susam ihraç edilmektedir. Ancak ihracatın yarısını, adalara yapılan tarım ve gıda ürünleri oluşturmaktadır.¹¹²

Raporda en dikkat çekici nokta, yerel tüccarların yabancı dil bilmemeleri ve girişimcilik yönünün zayıf olduğunun belirtilmesidir. Bu nedenle Avrupa'ya çok az miktarda direkt ihracat yapılmaktadır. İhracat çoğunlukla, İzmir üzerinden dolaylı

¹¹⁰ Bu yabancı şirketlerden biri de "*Bell's Asia Minor Steamship Company*" idi. İngiliz sermayesiyle Glasgow'da kurulan bu şirketin idare merkezi İzmir'di. Bu şirket, İngiliz bayrağını taşıyan gemileriyle Osmanlı limanları arasında posta taşımacılığı yapmaktaydı. İngiliz Armatör Mr. Bell tarafından kurulan bu şirket, İzmir merkez olmak üzere; Sakız, Çeşme, Samos, Kalymnos, Kos, Simi, Rodos, Kaş, Antalya, Anamur, Mersin, İskenderun limanları arasında düzenli taşımacılık yaptı. Önceleri tek bir gemiyle başlayan şirket, 1879'da gemi sayısını ikiye çıkardı. Bu gemiler, Bellona ve Tzoura adlarını taşıyan gemilerdi. Bell's Asia Minor Steamship Company' nin, 1868 yılından 1880'li yılların ortalarına kadar faaliyetine devam ettiği görülmektedir. İngiliz Armatör Mr. Bell tarafından kurulan bu şirket, İzmir merkez olmak üzere; Sakız, Çeşme, Samos, Kalymnos, Kos, Simi, Rodos, Kaş, Antalya, Anamur, Mersin, İskenderun limanları arasında düzenli taşımacılık yaptı. Ruhi Duman, **Osmanlı Dönemi Liman Kentleri (2)**, (2012), <http://www.vda.org.tr/BaskandanYazi/AyinYazisiSUB12/tabid/325/Default.aspx> [14 Mart 2012]; "İzmir Konsolosu Cumberbatch'ın 31 Aralık 1869 tarihini taşıyan raporunda; Küçük Asya Buharlı Gemi Kumpanyası'nın 15 günde bir İzmir ile Sakız - Sisam - Kalimnos - İstanköy - Sömbeki - Rodos - Fethiye - Antalya arasında düzenli seferler yaptığı belirtilmektedir." Bkz. Kütükoğlu, **age**, s.163.

¹¹¹ **A & P 1900**, No:2641, s.25-30.

¹¹² **agr**, s.25-30.

olarak yürütülmektedir. Ticari yazışmalarda Türk ve Yunanlılar arasında, Türkçe ve Yunanca konuşulmaktadır. Avrupa ticaretinde kullanılan tek dil Yunanca'dır. Çok az Fransızca kullanılmaktadır. Yerli tüccarlar ancak el ilanı, reklam ve fiyat listelerini anlayabilmektedir. Avrupa'ya direkt ticaret yapılmasının önündeki en büyük engelin, bu olduğu belirtilmektedir.¹¹³

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Antalya Limanı'nda 19. yüzyılın sonu itibariyle, 18. yüzyıldaki durgunluk sonrasında ticaret hacmi ve gemi trafiğinde artış görülmektedir. Buna rağmen, eski parlak günlerine ulaşmaktan uzak bir görünüm içerisindedir.

1.2. ANTALYA LİMANI (1900-1918)

Antalya Limanı coğrafi konum olarak; 36'-55° Kuzey, 30'-47° Doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. 20. yüzyılın başında liman, yaklaşık 3-4 yelkenlinin (100-120 ton ağırlığında) sığabileceği büyüklüktedir. Derinlik 2-3 metre arasındadır. Liman ağzında demirleme alanı 15-20 kulaçtır. Kılavuz hizmeti bulunmadığından, kış aylarında liman tehlikelidir.¹¹⁴ Liman iki rıhtımdan oluşmakta ve her birinin ucunda bir kale harabesi bulunmaktadır.¹¹⁵

H.1317/(M.1899-1900) yıllarında Liman İdaresi'nde; Başkan Kolağası Abdülhalim Efendi Başkan, Liboric Efendi Karantina Tabibi, Mehmet Efendi katip, Mehmet Ağa arayıcı katip, Ahmet Efendi ise çavuş olarak görevli idi. 1906/1907'de ise, Kolağası Mustafa Ragıp Bey limana başkanlık yaptı.¹¹⁶

20. yüzyılın başında Antalya Limanı, Antalya ve çevre halkı için büyük öneme sahipti. Ancak Dinar ve Konya tren hatlarının açılmasıyla değişen ticari yollar, Antalya Limanı'nın ticari konumunu olumsuz yönde etkiledi. Dinar hattının açılmasından sonra bu bölge ticareti, İzmir'e kaydı. Bu nedenle, Antalya Limanı önemini kaybetmeye başladı. Dinar ve Konya tren hatlarının inşa edilmesinden önce, bu bölgelerden gelen ticari ürünler, karayoluyla Antalya'ya getirilerek, dışarıya nakliyatları yapılmaktaydı. Bu nakliyatlar, Antalya Limanı'nın ticaret hacmi ve gemi trafiğini de arttırarak, önemli bir ticaret merkezi olmasına neden oluyordu. Ancak özellikle Dinar tren hattının Aydın'a ulaşarak birleşmesi, Antalya Sancağı sınırlarına kadar olan ahalinin mallarını o tarafa kaydırmasına sebep oldu. Kısa bir süre sonra,

¹¹³ agr, s.26.

¹¹⁴ A & P 1900, No: 2462, s.25-26.

¹¹⁵ Konya Vilayet Salnamesi 1317, s.192.

¹¹⁶ 1317 KVS, s.189; 1322 KVS, s.147.

Konya tren hattının da yapılmasıyla, o bölgenin ticareti de yön değiştirdi. Tüm bu gelişmeler sonucunda, Antalya'daki ticari yaşam durma noktasına geldi.¹¹⁷

H.1332/M.1916-17 tarihli Konya Vilayet Salnamesi'nde; Adalar, Yunanistan, İzmir ve Çeşme'ye un, buğday ve hububat ihracatı yapıldığı belirtilmektedir. Bu dönemde Antalya'da üretilen malların, sadece Adalar ve İzmir'e nakledildiği ve limanın yerel bir liman haline geldiği anlaşılmaktadır.¹¹⁸ Bunun en önemli nedenlerinden birisi de; limanın fiziki olarak yetersizliğidir. Mevcut iskelenin yerine modern bir liman yapılmak üzere, 1897/1898 yılında bir proje hazırlanarak Konya Vilayeti'ne sunuldu. 19. yüzyıl sonlarında Antalya İskelesi'nin kifayetsizliği ve elverişsizliği düşünülerek devletten yardım istendi, fakat devlet buna yanaşmayarak işin yerinde halledilmesini tavsiye etti. Bunun üzerine yerel idareciler, ithal ve ihraç edilen mallardan vergi alınmak suretiyle bunu çözmeye çalıştı.¹¹⁹

Limanın iki tarafında bulunan rıhtımın tamirati, 1901 yılında yapıldı. Rıhtımın uzunluğu 160 m., genişliği 80 m. olarak, 1400 sterline mal oldu. Ayrıca 10.000 sterlinlik bütçe ile iskelenin uzatılması da planlandı. Bu planlamanın nedeni, kışın güneyden esen rüzgarlardan korunma zorunluluğudur. Bu işler tamamlandığında, her biri 150 tonluk 4-5 yelkenli gemi barınabilecekti. Liman boşken 200 tonluk buharlı gemi ve yükü güvenli bir şekilde barındırabilecek hale gelecekti.¹²⁰ 1902 yılında rıhtım inşası devam etti. 1903 yılında rıhtım uzatıldı, ancak birkaç yerden çökme oldu ve yıl boyu tamir devam etti. Bazı onarımlar da, yollarda yapıldı. Akseki'ye giden yolun tesviyesine aynı dönemde başlanmıştır.¹²¹ 1902-1903 yılında inşa edilen limanın ve rıhtımın onarımına, 1906 yılında öngörülen şekliyle devam edildi.¹²² Görüldüğü üzere, büyük bir liman inşaatı yerine, tamirat çalışmaları yapıldı.

Antalya'da ticaretin geliştirilmesi için, idari yönetim tarafından liman inşaatı kadar önem verilen bir diğer husus, demiryolu ile ilgiliydi. Burdur ya da Konya tren hatlarının Antalya'ya kadar uzatılmasının gerçekleşmesi ile ticaretin gelişeceği ifade edilmekteydi. Bu sayede Konya ve Burdur bölgesinin ürünleri yeniden, Antalya Limanı'na yönelecekti.¹²³

¹¹⁷ 1322 KVS, s.312; 1330 KVS, s.501-502; 1332 KVS, s.501-502.

¹¹⁸ 1332 KVS, s.501-502.

¹¹⁹ 1317 KVS, s.197.

¹²⁰ A & P 1902, No:2854, s.11.

¹²¹ A & P 1905, No:3722, s.19.

¹²² A & P 1906, No:3921, s.19.

¹²³ 1332 KVS, s.501-501; 1330 KVS s.501-502.

Sözkonusu projelerle, denizyolunda gelişim ve demiryolu ulaşımının da iç bölgelerle irtibat kurmasıyla, ticaretin canlandırılması, Antalya Limanı'nın yeniden ulusal ve uluslararası önemini kazanmasına çalışıldı. Ancak projeler gerçekleştirilemedi. Limana iki tekerlekli arabalar ve develerle nakliyat devam etti. Nakliye ücreti, her kıyyede 5 akçe ve 56 paraydı.¹²⁴

Antalya Limanı'nda 20. yüzyıl başlarından, Milli Mücadele dönemine kadar olan dönemi değerlendirebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki denizcilik ve deniz ulaşımı ile ilgili gelişmelerden bahsetmek gerekmektedir. Çünkü bir liman kenti olarak Antalya ve Anadolu'ya giriş-çıkış kapılarından biri olan Antalya Limanı; bölgede, ülkede ve dünyada meydana gelen ekonomik değişimlerden eş zamanlı olarak etkilenmektedir.

Osmanlı deniz ticareti, özellikle 19. yüzyıldan itibaren, dış ticaretteki gelişmelerden ve değişimlerden hızla etkilendi. 1830-1870 Tanzimat Dönemi'nde, dünyadaki gelişmelere paralel olarak, denizcilik ve deniz ticareti alanında geliştirme çabaları ve rekabette yer alma teşebbüsleri görüldü. II. Abdülhamit Dönemi'nde (1870-1900) durgunluk yaşandı. II. Meşrutiyet Dönemi, dış ticarete görülen hızlı genişlemeye verilen tepkilerin yükseldiği dönem oldu. 19. yüzyılın sonlarında başlayan, yabancı bandıralı deniz ticaretinin hızla artması sonucunda, Osmanlı bandırası altında yapılan deniz ticareti hızla geriledi ve çöküş yaşadı.¹²⁵

20. yüzyıl başlarında üç tarafı denizlerle çevrili Osmanlı Devleti, 15.000 km' yi geçen kıyılara sahipti. Ancak deniz nakliyatı %90 oranında yabancı gemiler tarafından yapılmaktaydı.¹²⁶ Osmanlı gemileri çok miktarda olmakla beraber, yelkenli, taka, mavna, salapurya gibi küçük teknelerden ibaretti. Buharlı gemilerin sayısı sınırlıydı. Denizcilik konusunda ilerleme sağlanamamasının pek çok sebebi vardır. En önemlisi, denizcilik konusunda alınan tedbir ve teşviklere rağmen başarılı olunamaması idi. Buharlı gemicilik ile başlayan ulaşımdaki devrimi, Osmanlı İmparatorluğu yakalayamamıştır. Bunun en önemli nedeni, 20. yüzyılda hala eski ulaşım araçlarının kullanılmaya devam edilmesidir.¹²⁷

19. yüzyıldan itibaren yapılan çalışmalar, 20. yüzyılda yeniden gözden geçirildi. 1839 yılında Tersane-i Amire bünyesinde kurulan "*Vapurculuk Nezareti*",

¹²⁴ 1330 KVS, s.502.

¹²⁵ Ekinci, İlhan, "Son Dönem Osmanlı Deniz Ticaretini Kurtarma Çareleri", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 10 (Yaz 2006), s.25.

¹²⁶ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik** (Ankara: TTK, 1994), s.105.

¹²⁷ Eldem, **age**, s.105-106.

adlı kuruluşa, 1843'te "*Fevaid-i Osmaniye*" adı verilmişti.¹²⁸ 1851 yılında ilk Osmanlı Anonim şirketi, Şirket-i Hayriye kuruldu. Şirket-i Hayriye kurulduktan sonra, Boğaz seferlerini tatil eden Fevaid-i Osmaniye, 1870 yılında yerini İdare-i Aziziye'ye terk etti. Daha sonra bu idare de, 1878'de İdare-i Mahsusa adını aldı. 1910 yılında İdare-i Mahsusa, "*Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi*" adını aldı. Özel bütçeli bir kurum olarak, idari yönden Harbiye Nezareti'ne bağlandı. Şirket-i Hayriye'nin imtiyazı dahilinde bulunan yerler haricinde, iç ve dış hatlarda yolcu ile eşya taşımacılığı, Seyr-i Sefain İdaresi tarafından yapılmaya başlandı.¹²⁹

Osmanlı deniz ulaşımı ile ilgili en önemli konulardan birisi de, kabotaj meselesidir. 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti' nin 17. yüzyıldan beri imzalamış olduğu anlaşmalar, yabancı devletlerin kendilerine de kabotaj yapma hakkı tanındığına dair delil olarak kullanılmaktaydı. 19. yüzyılda kabotaj olarak adlandırılan, sahil ticareti yapma hakkını da içine alacak şekilde yapılan bu yorumları, Osmanlı yetkilileri kabul etmiyorlardı. Geçmişteki anlaşmaların, kendi limanlarından gelerek, geri dönen yabancı gemiler için serbest dolaşımı kapsadığını belirtiyorlardı. Ancak kabotajla ilgili dayanak gösterilen diğer anlaşmalar; Yunan Hükümeti ile imzalanmış Kanlıca Antlaşması'nın 10. maddesi Yunan gemilerine kabotaj hakkı vermektedir. 1838'de imzalanan Belçika Antlaşmasının 11. maddesi de, ucu açık yorumlar nedeniyle, bütün devletlerin bu haktan yararlanmalarına dayanak olarak gösterildi.¹³⁰

Avrupalı devletlerin sularında, kendi limanlarındaki ticaret yerli şirketlerin elindeydi. Kısaca, kabotaj tekeli her ülke kendi tebaasına tanımıştı. Osmanlı sahillerinde deniz nakliyatındaki boşluk, yabancıların bu sahillerde tekel kurmaları neden olmuştur. Özellikle Yunan gemileri, Akdeniz ve Karadeniz'deki Osmanlı limanlarında deniz ticaretini ele geçirmişlerdi. Osmanlı sahillerinde, rekabette İtalyan gemilerini saf dışı bırakan Yunanlılar, İngiliz deniz ticaretini de tehdit eder düzeyde varlık göstermeye başladı.¹³¹

¹²⁸ Kasım Sözer, "1913 Tarihli Bahriye-i Ticariye Salnamesindeki Bilgiler Işığında Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Deniz Ticaret Yapısının Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, 2006), s.9-11.

¹²⁹ Eldem, *age*, s.106.

¹³⁰ İlhan Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Marmara'da Kabotaj Tartışmaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt-Sayı: 8-1 (2006), s.103, <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/VIII/iekici.pdf> [04.01.2014].

¹³¹ Ekinci, 2006, *agm*, s.35.

1.2.1. Antalya Limanı Gemi Trafığı

Antalya Limanı'nda 20. yüzyılın başlarında, ağırlıklı olarak yabancı vapur kumpanyaları seferler düzenliyordu. 1910 yılına kadar, Yunan ve Osmanlı vapurları bu hatta hizmet verdi. Osmanlı bandıralı deniz taşıma araçları, ağırlıklı olarak küçük tekne, kayık ya da yelkenli gemilerden oluşuyordu. 1910 yılına kadar sakin bir ticari yaşam görünürken, Balkan Savaşları ve ardından I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Antalya Limanı'nda gemi trafiği ve ticari dengeler değişti. 20. yüzyıl başlarından Milli Mücadele dönemine kadar, limanda gerçekleşen ticaret hacmine dair bilgiler; Konya Vilayet Salnamesi, İngiliz Konsolosluk Raporları ve Amerikan Konsolos Raporları'ndan alınmaktadır.

Konya Vilayet Salnameleri'nde, Antalya Limanı ticaret hacmi ve gemi trafiği ile ilgili detaylı bilgiler bulunmamaktadır. H.1317/(1899-1900) tarihli Konya Vilayet Salnamesi'ne göre; limana 1852 Osmanlı gemisi, 289 yabancı gemi geldi. Bu sayıların içinde küçük ve büyük tüm deniz araçlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Antalya'dan yapılan ihracat 213.000 lira, ithalat ise, 105.000 liradır.¹³²

1900-1912 yıllarına ait İngiltere'nin İzmir Konsolosluğu'na bağlı olarak, Antalya Konsolos Vekili Gustave A. Keun tarafından hazırlanan raporlarda ise; ticaret hacmi, gemi trafiği ve ticari ürünlerle ilgili, detaylı bilgiler alınmaktadır. Söz konusu raporlar doğrultusunda alınan bilgiler, aşağıda verilmektedir.

20. yüzyılın başında, Osmanlı bandıralı İdare-i Mahsusa vapurları ve Yunan bandıralı P. Pantaleon vapurları Antalya Limanı'nda seferler düzenlemektedir. İdare-i Mahsusa Şirketi vapurları düzensiz seferler yapmakta, askeri ve ticari ulaşımı bir arada yürütmektedir. Bu nedenle tüccarlar, bu seferlere güvenmemektedir. 1903 yılında Mısır'a yapılan kereste ticaretinin yasaklanması ve hastalıklar yüzünden uygulanan karantinalar,¹³³ 1907 yılının ikinci yarısında Osmanlı vapur hatlarının çökmesi vb. gelişmeler, dönemselsel olarak ticari hareketliliği olumsuz etkiledi. Ayrıca tarım ve hayvancılığa dayalı olan ticaret; hava şartları, hayvan hastalıkları, bitki hastalıkları da üretimi ve nakliyat miktarını olumsuz yönde etkileyen diğer unsurlar olarak görülmektedir.¹³⁴

¹³² 1317 KVS, s.199.

¹³³ A & P 1911-12 No:5011, s.30-35. 1906 yılında Ağustos-Eylül-Ekim aylarında görülen veba ve 1911 yılında görülen kolera salgını).

¹³⁴ A & P 1900, No: 2641, s.10-11; A & P 1901, No: 2854, s.10-11; A & P 1902-03, No: 3170, s.19.; A & P 1904, No: 3467, s.21; A & P 1905, No: 3722, s.18-19; A & P 1906, No: 3921, s.18-19; A & P 1907, No: 4009, s. 18-23; A & P 1908, No: 4364, s.21-22; A & P 1909, No: 4598, s.71-76; A & P 1911-12, No: 5011, s.30-35; A & P 1912, No: 5045, s. 21-31 ; A & P 1913, No: 5247, s.31.

Tablo 2. Antalya Limanı Gemi Trafığı (1900-1912)

YIL	YELKENLİ		BUHARLI		TOPLAM		GEMİ ORAN %		TONAJ ORAN	
	Gemi	Tonaj	Gemi	Tonaj	Gemi	Tonaj	Buharlı	Yelken.	Buharlı	Yelken.
1900	342	26.444	113	43.218	455	69.662	%24.83	%75.16	%62.03	%37.96
1901	400	25.943	125	49.762	525	75.705	%23.80	%76.19	%65.73	%34.26
1902	442	29.242	120	43.490	562	72.732	%21.35	%78.64	%59.79	%40.20
1903	414	27.144	112	39.905	526	67.049	%21.29	%78.70	%59.51	%40.48
1904	432	34.173	121	44.064	553	78.237	%21.88	%78.11	%56.32	%43.67
1905	283	21.471	126	45.395	409	66.866	%30.80	%69.19	%67.88	%32.11
1906	246	16.069	119	36.191	365	52.260	%32.60	%67.39	%69.25	%30.74
1907	235	19.107	125	40.095	360	59.202	%34.72	%65.27	%67.72	%32.27
1908	212	16.152	116	35.147	328	51.299	%35.36	%64.63	%68.51	%31.48
1909	235	19.264	114	33.275	349	52.539	%32.66	%67.33	%63.33	%36.66
1910	-	-	79	35.511	-	-	-	-	-	-
1911	210	16.442	93	40.298	303	56.740	%30.69	%69.30	%71.02	%28.97
1912	226	15.960	99	33.119	325	49.079	%30.46	%69.53	%67.48	%32.51

(**Kaynak:** A & P İzmir Raporu 1900-1912¹³⁵).

Tablo-2 incelendiğinde; Antalya Limanı'na 1900-1912 tarihleri arasında giriş-çıkış yapan gemiler, çoğunlukla yelkenli gemilerden oluşmaktadır. Limana gelen buharlı gemi sayısı daha az olmasına rağmen, toplam yükün yaklaşık %70'ini taşımaktadır. 1900 yılından 1912 yılına kadar, buharlı gemi sayısında artış görülmektedir. Ancak toplam gemi sayısı ve toplam yük, her yıl azalma göstermektedir. 19. yüzyıl sonu ile kıyaslandığında, I. Dünya Savaşı öncesine kadar, yük miktarının yarı yarıya azaldığı anlaşılmaktadır.

Antalya Limanı'na 1904-1914 yılında giriş-çıkış yapan gemilerin bandıraları incelendiğinde; 1900-1910 yılları arasında deniz nakliyatının, çoğunlukla Osmanlı ve Yunan bandıralı deniz ulaşım araçları tarafından yapıldığı görülmektedir. Ayrıca diğer devletlere ait yabancı bandıralı vapur şirketleri de, limana giriş-çıkış yapmışlardır. Ancak gemi sayısı ve taşıdıkları yük çok az miktardadır. Bu tarihe kadar sakin bir ticari yaşamın sürdürüldüğü görülmektedir.¹³⁶

II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında ülkede yaşanan bazı gelişmeler ve tepkiler, Antalya Limanı'ndaki sakin ticari yaşamı da etkilemeye başlayacaktır.

¹³⁵ A & P 1900-1913 yıllarına ait İzmir raporlarında daha önce belirtilen sayfalardan alınan bilgiler.

¹³⁶ Bkz. Ek 4.

Osmanlı Devleti'nde, II. Meşrutiyet Döneminde birçok yabancı şirket ve yabancı vapur kumpanyalarına karşı boykotların yapılmaya başladığı görülmektedir. Boykotların hedefinde; özellikle Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kurulan Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan gibi komşu devletler yer almaktadır. Bu dönemde Yunanlılar'a olan tepkinin daha güçlü olduğu da görülmektedir. "*1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Girit'in ilhaki, Osmanlı Rum tebaasının Yunanistan merkezli politikaların odak noktası olması, Osmanlı sahillerinde Rum kökenli denizcilik geleneğinin güçlü oluşu, Yunan deniz ticaretinin yükselişi ve buharlı teknolojisine uyum sağlama yolunda aldıkları mesafe tepkiyi hazırlayan bazı sebeplerdi.*"¹³⁷ Avusturya-Macaristan'a boykot ile başlayan tepkiler, diğer siyasal olaylarda da kullanıldı. Bulgaristan, Yunanistan, İtalya ve Rumlara karşı da boykotlar görüldü. Boykotlar vapurlara yönelikti. Yolcular binmek istemiyor, yolcu ve yük indirip bindirme işlemleri yapılmıyordu.¹³⁸ 1910 yılında Osmanlı Devleti limanlarında, yabancı vapur kumpanyalarına karşı yapılan boykotlardan biri de Antalya Limanı'nda yapıldı. 1910 yılı Eylül ayında başlayan, Yunan malları boykotu nedeniyle, nakliyatları Kasım ortalarına kadar durduruldu. 1911 yılında ise; ilk defa Amerikan gemileri, limana giriş-çıkış yapmaya başladı. İngiliz şirketleri ve Amerikan şirketlerine ait gemiler, hatta eskisi kadar varlık gösteremeyen Yunan gemilerinin yerini aldı. 1911 yılında buharlı gemilerin %74.19'u Amerikan, %17.2 İngiliz, %8.6'sı Osmanlı bandıralı gemilerden oluşmakta idi. Osmanlı gemi filosu, yelkenli gemiler ve küçük deniz araçlarından oluşuyordu. Limanda, 19. yüzyıldan beri Osmanlı ile rekabet halinde olan ve ticari taşımacılığın yarısına hakim olan, Yunan şirketleri hattan çekildi. 1911 yılı itibariyle, liman ticareti büyük ölçüde Amerikan şirketinin hakimiyetine girdi.¹³⁹

Bu hakimiyete Antalya'dan verilen tepkiler gecikmedi. Amerikan gemilerinin limandaki faaliyetleri, yeni bir boykota sebep oldu. 18 Ocak 1911 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden gönderilen yazıyla, "*Amerikan Seyr-i Sefain Şirketi'ne mensup vapurlara, Antalya Limanı'nda yapılan boykottan bahisle, bu gibi ahvalin engellenmesi lüzumu*" Antalya'ya bildirildi.¹⁴⁰ Ancak boykotun uzaması nedeniyle, 2

¹³⁷ Ekinci, 2006, **agm**, s.36.

¹³⁸ Özlem Yıldız, **Osmanlı Devleti'nde Deniz Ticareti (1908-1914)** (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014), s.24.

¹³⁹ **A & P 1911-12**, No: 5011, s.30-35.

¹⁴⁰ **BEO**, K.3846-G.288438-B.1.

Şubat 1911 ve 4 Şubat 1911 tarihlerinde, talimatın tekrarlandığı görülmektedir.¹⁴¹ Talimatların ardından, boykotun sona erdiği anlaşılmaktadır. Boykotlardan sonra 1912 yılında P. Pantaleon (Yunan bandıralı) vapurları, Şubat-Ekim ayları arasında bir süre daha limanda nakliyat yaptılar. Ancak, Türkiye ile savaş ilanı nedeniyle seferleri tekrar sona erdi. Balkan Savaşları'nın başlamasının limana önemli yansımalarından biri, Yunan vapurlarının hattan çekilmesidir. Amerikan bandıralı, The Archipelago American Steam Navigation Company (eski Hacı Davud Faruk tekneleriyle), 63 buharlı gemiyle, nakliyata devam etti. Savaş nedeniyle hattan çekilen Yunan vapurlarından sonra, artık bu hatta rakipleri kalmamıştı. Savaşın başlamasının ardından, Osmanlı buharlı gemileri de limana uğramamaktadır. Osmanlı bandıralı küçük yelkenli gemilerle, ticaretin devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı yıl limanda ilk kez, Capt. Galteas Company adlı şirkete ait, 2 Romanya bandıralı gemi petrol nakliyatı yapmışlardır. 1912 yılında bir ilk de, İtalyan gemilerinin limana uğraması ile gerçekleşti. Söz konusu tarihe kadar, Antalya Limanı'nda İtalyan gemisi giriş-çıkış yapmamıştı. İlk kez İtalyan buharlı gemisi "*Generale Ameglio*", eski adıyla "*Marchesino*" 534 ton olarak kayıt altına alındı. Söz konusu gemi, Societa Nazionale di Servizi Marittimi şirketine aitti. Rodos'ta İtalyan işgali sonrasında kiralanan gemi ile Aralık ayında 3.780 Sterlin tutarında ekmeklik tahıl ürünleri ve canlı hayvan (deve, sığır vb.) satın alındı. Bu alışveriş, Balkan Savaşı'nın başlaması ile sona erdi.

Balkan Savaşı'nın etkilerinin, Antalya Limanı'na eş zamanlı olarak yansıdığı görülmektedir. Savaş, Antalya Limanı ticaretinde ve nakliyatında dengelerin değişmesine sebep oldu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi, Yunanlıların çekilmesiyle durma ya da çökme durumuna gelecek olan ticaretin, bu boşluğu dolduran Amerikan şirketlerinin varlığıyla sürdürüldüğü görülmektedir. Rodos işgali sonrasında, İtalyan varlığı da ilk kez hissedilmeye başlandı.

İngiliz Konsolos Raporları, son olarak 1912 tarihli bilgileri vermektedir. Bu tarihten sonra limandan İngiliz gemileri de çekildi. Antalya Limanı'nda Amerikan şirketlerinin varlığı nedeniyle, 1911-1915 yıllarına ait Amerika Mersin Konsolos Raporları'nda, Antalya Limanı ve ticaret hacmi ile ilgili bilgilerin yer almaya başladığı tespit edildi. I. Dünya Savaşı öncesi ve savaşın ilk yıllarına ait bilgilere, söz konusu raporlar doğrultusunda yer verilecektir.

¹⁴¹ **BEÖ**, K.3853-G. 288970-B.1; **BEÖ**, K.3853- G.288972-B.1.

Amerikan Mersin Konsolosluğu tarafından hazırlanan raporlar da şu bilgiler yer almaktadır: 1912 yılında I. Dünya Savaşı öncesinde ticari anlamda, Konya Vilayeti'nin en önemli ve tek limanı Antalya Limanı'dır. Son dönemde Konya Bölgesi'nin ticareti Anadolu Demiryolu ile başkent İstanbul'a, İngiliz demiryolu ile Burdur'dan İzmir'e bağlanmaktadır. Konya Bölgesi'nin ticareti, bu limanlar aracılığıyla yapılmaktadır. Bu dönemde Antalya Limanı'ndan, Avrupa'ya az miktarda direkt vapur bağlantısı bulunmaktadır. Antalya'da deniz ticareti, İzmir ve Ege Adaları arasında nakliyat yapan, yelkenli gemiler ve küçük vapurlarla yapılan seferlerden ibarettir. Antalya'nın Rodos'a coğrafi yakınlığı, Rodos'un İtalyanlar tarafından işgal edilmesiyle, ekonomik ve politik açıdan Antalya İtalyanların dikkatini çekti. İtalya, Rodos ve Türkiye arasında sefer yapan İtalyan vapurları, dört yeni hatla sefer yapmaya başladı. Bu gelişme Antalya Limanı'nın önemini arttırdı.¹⁴² 1913 yılında Antalya Limanı'ndaki nakliyatta ağırlıklı olarak, yabancı bandıralı İtalyan ve Amerikan şirketleri yer almaya başladılar. Gemi sayısı ve taşıdıkları yük, hemen hemen aynıdır. 1914 yılında ise, İtalyan gemi sayısı 3 kat arttı. Limanda yapılan nakliyatın büyük çoğunluğu, İtalyanlar tarafından yapılmaya başlandı. Amerikan şirketleri de, hatta sefer yapmaya devam ettiler. Bu şirketlerin dışında farklı bandıralı gemiler de limana uğramışlardır. Ancak sayıları çok azdır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından, Antalya Limanı'nda ticaret dengelerinin tekrar değiştiği görülmektedir. Yunan gemilerinden sonra, İngiliz gemileri de limandan çekilmişlerdir. 1914 yılında limana giriş-çıkış yapan yabancı gemiler, Amerikan ve İtalyan vapur şirketlerine aittir. Ancak 1914 yılı itibariyle Antalya Limanı'nda ticaret ve nakliyatta hakim rolü İtalyanlar ele almışlardır.¹⁴³

1914 yılında, deniz ticareti ve ulaşımı alanında, önemli bir gelişme daha yaşandı. Osmanlı Devleti kendi sularındaki yabancı hakimiyetini, sona erdirmeye çalışmada insiyatif kullandı. Tanzimat döneminde zirveye ulaşan, Kırım Harbi sonrasında devam eden kapitülasyonların kaldırılması, 1908 sonrasında başlayan İttihat ve Terakki döneminde gerçekleşti. Anlaşma yoluyla kapitülasyonların kaldırılması çabaları, Avrupa devletlerinin itirazları nedeniyle sonuçlanamıyordu. 1914'te savaş öncesi oluşan şartlar değerlendirilerek, kapitülasyonların Osmanlı

¹⁴² **Daily Consular and Trade Reports**, No: 303 (December 1913), s.1484. Rapor; Amerika Mersin Konsolosu Edward I. Nathan tarafından hazırlanmıştır.

¹⁴³ **Daily Consular and Trade Report**, No: 153-229, Vol.: 3, 1914 July, August, Sept., s.1605-1606.; **Supplement to Commerce Report**, Annual Series:18C (30 September 1915), s.12. Bkz. Ek 5.

Devleti tarafından kaldırıldığı ilan edildi.¹⁴⁴ Bunun sonucunda denizlerde ve deniz ticaretinde uygulamaya yönelik temel esaslar da, 9 madde halinde belirlendi. Özetle; Osmanlı karasuları ve limanları, deniz ticareti ve deniz ulaşımı artık, Osmanlı tebaasına ait olacaktı. Yabancı ticaret gemileri de, Osmanlı kanunlarına tabii olarak ticaret yapacaklardı.¹⁴⁵

I. Dünya Savaşı yıllarında Antalya Limanı gemi trafiği ile ilgili son bilgiler ise, H.1332/M.1916-1917 tarihli Konya Vilayet Salnamesi'nden alınmaktadır: Antalya'nın en önemli limanı, Antalya Limanı'dır. Bu limanın dışında, Arap Suyu, Kiremidhane, Tekirova, Ağva, Çıralı'da da iskeleler bulunmaktadır. Antalya İskelesi'ne ayda; 18 İtalyan, 8 Amerikan Hacı Davud, 4 Yunan Pandelon vapuru uğramaktadır. Diğer iskelelere çeşitli gemiler uğramakta olduğu bilinmekte, ancak sayıları hakkında bilgi olmadığı belirtilmektedir.¹⁴⁶ Bu bilgiler doğrultusunda, 1914 yılını müteakiben savaşın ilerleyen yıllarında da, Antalya Limanı'nda İtalyan gemilerinin ağırlıklı olarak gemi trafiğinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

1.2.2. Antalya Limanı ve Dış Ticaret Hacmi

Osmanlı Devleti'nin son döneminde uygulanan ticaret siyasetleri, ithalat ve ihracata yön verdi. 1838 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Balta Limanı Anlaşması ve ardından Fransa ve diğer Avrupa devletleriyle yapılan anlaşmalar, kapitülasyonların desteklediği ithalatı teşvik eden dış ticaret siyaseti, Osmanlı gümrükleri üzerinde yabancılara sayısız ayrıcalıklar verilmesine neden olmuştu. Bu durum engelsiz ve ayrıcalıklı ticaret yapma hakkı edinen Avrupa devletleri için, Osmanlı Devleti'ni açık bir pazar haline getirdi.¹⁴⁷

Osmanlı Devleti, ülkenin temel gereksinimlerinin karşılanması ve vergi gelirlerini arttırmaya yönelik politikalar izledi. Yerli üretimi, dış rekabete karşı korumak amacıyla ithalat vergilendirmeleri yapıldı. 1838 yılında İngiltere ile yapılan ticari anlaşma sonrasında, 1886 yılında ithal ürünlerin vergi oranları %8 olarak belirlendi. İhracat vergilerinin ise, her yıl %1 oranında azaltılmasına karar verildi.

¹⁴⁴ Mehmet Emin Elmacı, "I. Dünya Savaşı ve Kapitülasyonların Kaldırılmasının Sonuçları", **Türkler**, Cilt: 14 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.381-382.

¹⁴⁵Ekinci, 2006, **agm**, s.53-54.

¹⁴⁶ **1332 KVS**, s.199.

¹⁴⁷ Burcu Kılınç Savrul, Hasan Alp Özel, Cüneyt Kılıç, "Osmanlı'nın Son Dönemi'nden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt-Sayı: 8-1 (2013), s.57.

Düyun-u Umumiye için her yıl ithal malların vergisinin %3 arttırılması konusunda anlaşma sağlandı. 1830-1911 yılları arasında ithalat ve ihracat istikrarlı bir artış dönemine girdi. 1914 yılında Avrupa devletlerinin baskısıyla ithal vergi oranları %15'e çıkarıldı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını açıkladı. Gümrük vergileri %15-16 olarak belirlendi. 1915'te ise vergiler %30'a çıkarıldı. Ayrıca rekabet ve koruma amaçlı olarak spesifik gümrük tarifeleri uygulanmaya başlandı. Ancak tüm bu tedbirlere rağmen, Osmanlı ciddi dış ticaret açığı verdi. Osmanlı Devleti'nin yıkılışında dış ticaret açığı önemli rol oynadı. Milli Mücadele öncesinde, Osmanlı Devleti dış ticaret gelirlerinin %83'ü tarıma dayalıydı.¹⁴⁸ Osmanlı, tarıma dayalı geri kalmış bir ülke görünümündeydi. Sözkonusu ticari politikalar; Antalya Limanı'nı ithalat-ihracat dengesi ve ticari ürün çeşitlerinin değişmesinde etkili oldu.

İngiliz Konsolos Raporlarında yer alan Antalya Limanı, 1900-1912 yıllarına ait ithalat-ihracat rakamlarına göre; 1900 yılından, 1912 yılına kadar toplam ticaret %32 oranında artış gösterdi. 1900-1912 yılları arasında dış ticaretin %40-%46'sını ithalat oluştururken; ihracat oranı %53-%59 arasında gerçekleşti. 1900 yılı rakamlarıyla karşılaştırma yapıldığında, 1912 yılında ithalat %72.88 artarken, ihracattaki artışın %27 olduğu görünmektedir. Bu durumda ithalat artışı, ihracattan daha fazladır.¹⁴⁹ 1912 yılında ithalat neredeyse tamamen, İzmir'deki aracı kurumlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Ancak yerel tüccarlar, Avrupa firmaları ile doğrudan anlaşmalar yapmaya da başlamışlardır.¹⁵⁰

Antalya Limanı ticaret hacminin, Osmanlı Devleti'nin dış ticaretindeki yerini görebilmek amacıyla 1910 yılı toplam dış ticareti ve önemli liman kentlerindeki dağılımı incelendi. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı öncesine ait dönem özellikle seçildi. Osmanlı Devleti limanlarından yapılan ithalat-ihracat rakamları değerlendirildiğinde, Antalya Limanı'nın ticaret hacminin çok düşük olduğu görülmektedir.

Antalya Limanı'nın dış ticaret hacmi, Akdeniz'deki diğer önemli limanlar Mersin, İskenderun ve Ege'deki İzmir Limanı ile karşılaştırıldığında ticaret hacminin

¹⁴⁸ agm, s. 58-60.

¹⁴⁹ A&P, 1900-1914.; Döviz kurları 1900 yılı: 1 Türk Lirası=100 altın kuruş/120 gümüş kuruş. 1 Sterlin=110 altın kuruş / 131 kuruş. (A&P İzmir 1900 Raporu No:2462 s.28.). Bkz. Ek 6.

¹⁵⁰ Daily Consular and Trade Report, Vol: 4 (October-November-December 1912), s.1605, s.289, 290.

düşük olduğu görülmektedir. Antalya Limanı düşük ticaret hacmine rağmen, önemli limanlar arasında yer almaktadır.

Amerikan Konsolos Raporları'nda 1912-1914 yılları arasında Antalya Limanı ve dış ticaret hacmi ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: İzmir 19. yüzyılın başlarında, ticari yolların değişmesinden sonra Levant'ta çok önemli bir pazar olarak yer almaya başladı. İzmir'in ticari hinterlandı, karaya doğru içeride Uşak, Karahisar, Dinar'dan Konya bölgesine; sahilde ise kuzeyde Çanakkale'den, güneyde Antalya'ya kadar uzandı. Bütün bu bölge ticaretinde, merkez İzmir idi. Ege Adaları da ticari anlamda tamamen İzmir'e bağlıydı. 1912-1913 yıllarında, Türk-İtalyan Savaşı ve Balkan Savaşları, İzmir Limanı'nı olumsuz yönde etkiledi. Antalya Limanı'nda, 1910 yılına kadar Osmanlı ve Yunan gemilerinin nakliyat yapmaktaydı. Savaşın başlaması sonucunda, Yunan gemileri hattan çekildi. Bu gelişmeyle birlikte, Amerikan ve İngiliz gemilerinin onların yerini alması, Antalya' da ticarete düşüş yaşanmasına engel oldu. 1912 yılında Antalya'dan direkt yapılan ihracatın tutarı 169.855 dolardı. Türkiye'nin diğer bölgeleri aracılığıyla yapılan dolaylı ihracatla birlikte, toplam ihracat 1.109.776 doları buluyordu. Antalya'ya ithal edilen ürünlerin büyük çoğunluğu, İzmir ve İstanbul üzerinden yapılmaktaydı. Yapılan ithalatın değeri 822.508 dolardı. Amerikan Konsolos Raporları'nda ilk kez, Antalya'dan direkt yapılan ihracat ve İzmir, İstanbul üzerinden yapılan dolaylı ihracat hakkında bilgi edinilmektedir. Buna göre direkt yapılan ihracat, toplam ihracatın %15'i kadardır. Bu dönemde Antalya Limanı ve ticareti neredeyse tamamen İzmir, İstanbul ve Oniki Adalar'a bağımlı olarak yürütülmekteydi. Bu nedenle savaşın patlak vermesi, sevkiyatın azalmasına sebep oldu. Gönderilen sevkiyat rakamları 1913'te 1.390.194 dolarken, 1914'te 669.134 dolara düştü. İhracatın, savaş nedeniyle yarı yarıya azaldı. Antalya'ya ait yerel istatistiklere göre; yapılan direkt ithalat 1913'te 285.787 dolar; 1914'te 186.452 dolardır. Malların büyük bir kısmı Antalya'ya geldikten sonra, İzmir ya da başka yerlere yeniden ihraç ediliyordu. Bu dönemde dolaylı ihracatta da düşüş gerçekleşti. Böylece doğrudan ve dolaylı ithalat toplamı; 1913'te 994.020 dolardan, 1914'te 494.020 dolara düştü. İthalat da, ihracata paralel olarak yarı yarıya azaldı.¹⁵¹

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ise; ihracat ve ithalatta düşüş yaşandı. 1914 yılında ihraç edilen un miktarı yarı yarıya azalırken, kereste ticareti

¹⁵¹ **Supplement to Commerce Report: Daily Consular and Trade Reports**, Annual Seri No:18C (30 September 1915), s.11. Rapor; Mersin Amerikan Konsolosu General Stanley Hollis tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Ek 7 ve Ek 8.

%80 azaldı. Buğday ihracatı ise, neredeyse yok denecek kadar azdır. İhraç ürünlerinde çok ciddi düşüş yaşanırken, ithalat ürünlerinde de aynı düşüş görüldü. Ancak düşüşe rağmen dikkat çekici bir husus vardır. 1912 ve 1913 yıllarında ithalat yapılan ürün çeşitlerinde artış vardır. Ancak 1914 yılında savaşın etkisiyle, artan çeşitlilik korunamadı.¹⁵²

İngiliz Konsolos Raporları'ndan 1908-1912 yılları arasında Antalya'ya ait ticari ürünler hakkında bilgi alınabilmektedir. I. Dünya Savaşı öncesinde Antalya'da ticari değer taşıyan ürünler tarım, hayvancılık ve orman ürünlerinden oluşmaktadır. İhraç ürünleri arasında un ilk sırada yer alırken, kereste, odun, odun kömürü onu takip etmektedir. Susam ve canlı hayvanlar ise, miktar ve değer olarak önemli diğer ticari ürünlerdir. İhracat; Adalar ve İzmir'e yapılmaktadır. Finike, Meis, Fethiye'de ihracat yapılan yakın limanlardır. Yurtdışına yapılan ihracat ürünleri ise; kereste, odun, odun kömürü olarak Mısır'a ve çok az bir kısmı Suriye'ye gönderilmektedir. İthal ürün çeşitlerinde de, 1908-1912 yılları arasında çok ciddi bir değişiklik görünmez. Kahve, pamuk ürünleri (dokunmuş), deri, pirinç, hırdavat, tuz, sabun, şeker, tütün, tömbeki, zeytinyağı ithal edilen ürünler arasında yer almaktadır.¹⁵³

Antalya'da ekilen arazi miktarları ve üretilen tarım ürünü miktarları, H.1332/M.(1916-1917) tarihli Konya Vilayet Salnamesi'nde tablo halinde verilmektedir. Antalya'da ormanlık arazilerin çok olması, kereste ticaretinin neden her dönemde ön planda olduğunu göstermektedir. Ekili arazilerden elde edilen tarımsal ürünler ise; başta buğday olmak üzere, arpa, nohut, fasulye vb. gıda ürünleridir. Antalya'nın ticari ürün potansiyelinin de küçük olduğu görülmektedir.

Antalya' da vergilerin toplanması, Rüşumat İdaresi tarafından yapılmaktadır. H.1317/M.1899/1900 yıllarında İdare'nin müdürü Arif Bey'dir. H.1322/M.1906/1907 yıllarında ise müdür; Asım Efendi'dir.¹⁵⁴

¹⁵² **Daily Consular and Trade Reports**, Vol: 4 (October-November-December 1912), s.1605, s.289, 291.; **Daily Consular and Trade Reports**, No: 303 (December 1913), s.1484-1485; **Daily Consular and Trade Reports**, No: 153-229, Vol.3, 1914 July, August, Sept., s.1605-1606; **Supplement to Commerce Report: Daily Consular and Trade Reports**, Annual Seri No: 18C (30 September 1915), s.11-12. Bkz. Ek 10.

¹⁵³ **A&P, 1900-1914**, muhtelif sayfalar. Bkz. Ek 9.

¹⁵⁴ **1317 KVS**, s.188; **1322 KVS**, s.147. **Daily Consular and Trade Report**, Vol: 4 (October-November-December 1912), s.1605, s.289, 291. (Bkz. Ek-11)

Tablo 3. Antalya'dan Alınan Vergi Miktarı (1900-1912)

Yıl	1900	1901	1907	1908	1909	1910	1911	1912
Tutar	48.000	52.260	47.902	59.980	67.804	68.957	67.500	78.454

(Kaynak: A & P, 1900-1913)¹⁵⁵

Tablo-3 incelendiğinde; 1912 yılında, 1900 yılına oranla vergilerin %63 arttığı görülmektedir. Artış II. Meşrutiyet Dönemi'nde belirginleşmektedir. Bu artışta 1910 yılı sonrasında limanda, Amerikan ve İngiliz şirketlerinin buharlı gemilerinin nakliyata başlamasının ve Meşrutiyet Dönemi'nde, arttırılan vergi oranlarının etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Antalya'da 20. yüzyıl başlarında Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası şubeleri bulunmaktadır. Ancak bu bankaların yetersiz oldukları için, halk tarafından yeni banka kurulması talebi iletilmesine rağmen, yeni banka şubesi açılmadı.¹⁵⁶

1.2.3. Halk Sağlığı

Antalya'nın bir liman kenti olması, çeşitli dönemlerde bulaşıcı ya da salgın hastalıkların görülmesine neden olmaktadır. Ayrıca şehrin fiziki olanakları da, sağlık açısından elverişli olmaktan uzaktı. 1900 yılında kasabanın sokaklarından akan sulardan dolayı, evlerin rutubetli olmasına rağmen halk sağlığı iyi durumdaydı.¹⁵⁷ Şehirde Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar içme suyu problemi çözülemedi. 20.yüzyılın başında iskele, sarnıç ve Düden nehrinden gelen yedi arıkların suyunun, hem içme hem de kullanmaya suyu olarak kullanılması, bu arıkların dolarak bataklıklar oluşturması, salgın hastalıkların yayılmasında önemli rol oynadı. Bu dönemde salgın hastalıkların yayılması üzerine "*Sağlık Tabipliği*" oluşturuldu. Bir ay sonra işini bitirmesi nedeniyle de kapatıldı.¹⁵⁸

1900 yılında Konya Vilayeti yönetiminin enerjik girişimi vasıtasıyla, 30 yataklı bir kamu hastanesi inşa edildi. Gerekli tüm aletler monte edilerek, Sultanın tahta çıkışının yıldönümünde, resmi olarak faaliyete geçti. Bu açılış, bölgenin fakir halkı için çok büyük bir lütuftu ve şehrin refahı için gereksinim duyulan bir hayır kuruluşu hizmete başladı.¹⁵⁹ Gureba Hastanesi, Dizdarzade Rıza Efendi'nin Belediye

¹⁵⁵ Bilgiler A & P, 1900-1913 yıllarına ait İzmir raporlarında ilgili sayfalardan alındı.

¹⁵⁶ 1317 KVS, s.185-188; 1322 KVS, s.144- 149; 1330 KVS, s.502.

¹⁵⁷ A & P, No: 3921, s.18.

¹⁵⁸ Güçlü, age, s.80.

¹⁵⁹ A & P, No: 2854, s.11.

Başkanlığı döneminde, belediye tarafından açıldı. Hastanenin kuruluş yıllarında 20 yatağı vardı. Hemşire ve doktoru olmayan hastanenin, sağlık hizmeti belediye doktorları tarafından verildi. Birkaç yıl sonra maddi yetersizlikler yüzünden kapanmak üzereyken, belediyenin desteği ile hizmete devam etti. Hastanede 1918 yılına kadar 6 Rum, 2 Türk doktor görev yaptı.¹⁶⁰

20. yüzyıl başında Antalya'da görülen salgınlardan kısaca bahsetmek gerekmektedir. Hem halk sağlığı, hem de ticari yaşamı etkileyen hastalıklar ve hastalıklar nedeniyle uygulanan karantinalar şehirdeki yaşamı olumsuz etkiledi. 25 Ağustos 1906'da veba salgını çıktı ve Ekim'e kadar sürdü. Hastalığa yakalanan 17 kişiden 4'ü hayatını kaybetti. Çarşıların bakkal bölümlerinde bulunan ölü fareler nedeniyle, hastalığın nedeninin haşereler olduğu düşünüldü.¹⁶¹ Ağustos-Eylül-Ekim aylarında karantina uygulandı. Karantina uygulaması limandaki ticareti olumsuz etkiledi.¹⁶² 1908 yılında veba şüphesi ile 5 vaka kaydedildi. Resmi olarak 2 ölümün dışında, şehirde yıl boyunca herhangi bir ölümlü vaka kaydedilmedi.¹⁶³ 1909 yılı 2 Temmuz / 28 Ekim tarihleri arasında, resmi sağlık kurumları tarafından, veba şüpheli 7 vaka tespit edildi. Bu vakaların 3'ü ölümle sonuçlandı. Alınan tedbirlerle yıl boyu hastalıkla mücadeleye devam edilerek, kontrol altına alındı.¹⁶⁴ 1911 yılı Temmuz ayı ortalarında, 3 veba vakası görüldü. Ağustos ayında, resmi sağlık kurumlarına, İstanos' tan 50 km içeride, "kolera" şüpheli vaka bildirildi. Komşu köylere yayılan hastalık, Antalya'da da görüldü. Resmi sağlık kuruluşları limanda ve diğer bölgelerde tedbir aldılar. Salgın Kasım ayında kontrol altına alındı ve sona erdi.¹⁶⁵ 1912 yılında da Haziran ve Temmuz aylarında, 4 veba vakasına rastlandı.¹⁶⁶

20. yüzyıl başlarından, I. Dünya Savaşı öncesine kadar veba ve kolera hastalığı, Antalya ve civarında resmi makamların sürekli mücadele ettiği hastalıklardı. Yılda 5000 kişiye aşı yapıldığı Konya Vilayet Salnamesi'nde belirtilmektedir.¹⁶⁷ Bir liman kenti olarak dışarıdan gelen hastalıkların önlenmesi için de, Karantina Dairesi oluşturuldu.¹⁶⁸ Çeşitli dönemlerde uygulanan karantinalar, ticareti de olumsuz yönde etkiledi.

¹⁶⁰ Güçlü, age, s.81.

¹⁶¹ A & P, No:3921, s.18.

¹⁶² A & P, No:3921, s.18.

¹⁶³ A & P, No:4364, s.21.

¹⁶⁴ A & P, No:4598, s.72.

¹⁶⁵ A & P, No:5011, s.31.

¹⁶⁶ A & P, No:5247, s.26.

¹⁶⁷ 1330 KVS, s.347.

¹⁶⁸ 1322 KVS, s.148.

2. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANTALYA LİMANI

2.1. MÜTAREKE DÖNEMİ ÖNCESİNDE ANTALYA LİMANI

2.1.1. Antalya Limanı ve Çevresindeki Askeri Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinin ardından, sahil bölgelerinde savunma amaçlı bazı tedbirler alınmaya başlandı. İzmir ve havalisinin savunulması, İzmir Müstahkem Mevki Kumandanlığına verildi. Bu komutanlık, Başkumandanlık Vekaletine bağlı idi. 1917 yılı Mart ayında 56. ve 57. Tümenler oluşturuldu. Bu tümenler, İzmir Müstahkem Mevki Kumandanlığına bağlı birimlerle, 17. Kolordu Kumandanlığına bağlandı.¹⁶⁹ 56. Tümen İzmir'de, 57. Tümen Aydın'da bulunuyordu. Ayvalık'tan Güllük limanına kadar olan kıyı bölümü 56. Tümenin, Güllük limanından Antalya'ya kadar olan kısım ise 57. Tümenin koruması altındaydı.¹⁷⁰ 57. Tümen'e bağlı olarak, Antalya'da 176. Piyade Alayı karargahı bulunmaktaydı. 1. Tabur merkezde; 2. Tabur Kaş bölgesinde; 3. Tabur kısmen merkezde ve kısmen Finike'de kıyı korumasındaydı.¹⁷¹ 8 Şubat 1915'te Antalya Tabur Kumandanı Binbaşı Memduh Efendi yerine, Binbaşı Rasim Canbulad Kumandan olarak tayin edildi.¹⁷²

İtilaf Devletleri'nin kıyılarıdaki hareket üstünlüğü karşısında, en önemli hususlardan birisi askeri haberleşmenin sağlanması gerekliliğiydi. Oluşturulan sahil karakollarının birbirleriyle ve merkez kumandanlıkla haberleşmeleri hayati önem taşıyordu. Düşman tarafından gelecek bir saldırı karşısında, bu karakolların savunma için yeterli askeri güçleri yoktu. Ani bir saldırı ya da işgal karşısında, durumun

¹⁶⁹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**. Cilt-Kısım-Kitap: III/ 6-1 (1908-1920) (Ankara, Genelkurmay Başkanlığı, 1971), s.228-229; TİH, C. VII, **age**, s. 3.

¹⁷⁰ Asaf Gökbek, **Milli Mücadelede Aydın**. Sadeleştirilen: Hüseyin Kuruüzüm. (Aydın: Kolalı Matbaası, 2005), s.42-43.

¹⁷¹ M. Şefik Aker, **57 nci Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Yay. haz.: Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz (Ankara: Genelkurmay, 2006), s.3.

¹⁷² **BOA**, DH.EUM.KLU. K.7- G.30- B.9.

merkeze bildirilmesi ve yardım istenmesi gerekiyordu. Bu nedenle haberleşme konusunda tedbirler alındı. Ağustos 1915'te, Antalya, Isparta ve Burdur arasında telefon hattının kurulması için çalışmalar başladı. Antalya Jandarma Kumandanı Rasim Canbulad, kendi mıntıkasında Finike'den Demre'ye, Demre'den Kasaba'ya kadar telefon hatlarını çekti. Finike-Elmalı arasında da hat tesis edilmek üzere Şubat 1916 tarihlerinde çalışma yapıldı.¹⁷³

Tüm bu askeri tedbir ve faaliyetlerin nedeni; İtilaf Devletleri'nin donanmalarının Antalya ve çevresindeki sahillerde yaptıkları silahlı saldırılar ve ablukalardır. 25-27 Haziran 1915 tarihleri arasında, İngiliz ve Fransız donanmasına ait savaş gemileri Antalya ve civarını abluka altına aldı.¹⁷⁴ İtilaf Devletleri'nin Antalya ve civarındaki sahillere yaptıkları saldırılardan bazıları şunlardır: Fransız kruvazörü Şatora Tolid tarafından Antalya'ya 3 atış yapıldı (3 Ağustos 1915).¹⁷⁵ Bir Fransız kruvazörü Finike Limanı'na taarruzda bulundu, diğeri ise Antalya Limanı'nı tarassut etti (11 Ağustos 1915). Birgün sonra Finike'ye yapılan saldırıda, telefon hatları hasar gördü. 24 Ağustos 1915'te Finike, Fransızlar tarafından yine bombardıman edildi. 27 Ağustos 1915 tarihinde, Fransız Amiral Şarna zırhlı kruvazöründen liman görevlilerine üç gün içinde koordinatları verilen şekillerde, abluka başlatılacağını bildiren bir muhtıra iletildi. 31 Ağustos 1915'te Antalya, Kaş ve Fethiye limanlarında gözetleme yapan Fransız savaş gemileri, zaman zaman ateş açarak tacizde bulundu.¹⁷⁶ 2 Ekim 1915'te Antalya Gureba-yı Müslimin Hastahanesi'ni bombardıman eden Fransız torpil arama gemisi, daha sonra Çıralı köyüne mermi attı.¹⁷⁷ Kale nahiyesi saldırı yapıldı ve kuşatmaya alındı (17 Mart 1916).¹⁷⁸ İtalyan Savaş gemileri Antalya'yı bombardımanı sırasında Antalya Gureba Hastanesi tahrip edildi (25 Mayıs 1916). Bu olay sonrasında, Antalya Rumlarının bazılarının iç bölgelere sevki emredildi.¹⁷⁹ 6 Ocak 1916'da Antalya Limanı'na gelen bir Fransız kruvazörü bir çiftlikle birlikte, belediyeye ait gazhaneyi bombaladı.¹⁸⁰

¹⁷³ BOA, DH. EUM. 3.Şb. K.6- G.65- B.1; Kerim Sarıçelik, I. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler'', Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 21, (2007), s. 182.

¹⁷⁴ BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.6- G.51- B.1; BOA, DH.EUM.3.Şb. K.6- G.57- B.1; BOA, DH.EUM.3.Şb. K.6- G.55- B.1.

¹⁷⁵ BOA, DH.EUM. 3. Şb. K.7-G.55-B.1.

¹⁷⁶ BOA, DH.EUM. 3. Şb. K.8-G.11-B.1; BOA, DH.EUM. 3Şb. K.8- G.14- B.1; BOA, DH. EUM. 3Şb. K.8- G.33-B.1; BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.8- G.44- B.1.

¹⁷⁷ BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.9- G.16- B.1.

¹⁷⁸ BOA, DH.EUM.3.Şb. K.12- G.53- B.1.

¹⁷⁹ BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.13- G.85- B. 22.

¹⁸⁰ BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.11- G.16- B.2.

Antalya ve çevresindeki sahiller sürekli olarak tehdit ve saldırı altındaydı. Antalya sahillerindeki en büyük tehdit, aslında Meis Adası olarak görülmekteydi. 1912'de İtalyanlar tarafından işgal edilen ve I. Dünya Savaşı'nda top mevzileri, telsiz-telgraf istasyonları gibi askeri tesislerle donatılan ada, İtilaf Devletleri'nin savaş gemileri için üs konumundaydı. Bu nedenle Akdeniz sahilleri emniyetinden sorumlu olan 5. Ordu Komutanlığı tarafından (Limon Von Sanders), bu adaya baskın kararı alındı. İzmir'den 15'lik seri sahra obüs bataryası tren yolu ile Baladız'a, oradan kara yolu ile Kaş'a getirildi. Kaş, Bayındır Burnu'nda tepede konuşlandırıldı. Obüs ve dağ bataryası ile ateş altına alınacak Meis Adası'ndaki askeri hedefler vurulacak, askerler adaya çıkararak işgal edeceklerdi. 27 Aralık 1916'da planlanan saldırı yapıldı. Limanda demirli olan gemiler, telsiz-telgraf istasyonu, gazhane vurulurken, limanda demirli küçük yelkenli kayıklar, ve teknelerin 200' ü tahrip edildi. Mustafa Ertuğrul yönetimindeki dağ bataryası, bir Alman uçağı ve jandarma mülazımı Muhittin Efendi komutasındaki 120 kişilik piyade bölüğü, bu operasyonda görev yaptı. Ada'nın işgali ve ele geçirilmesinde başarılı olunamadı, ancak ciddi anlamda zarar verildi. "My Chree" adlı kruvazör batırıldı. 7 Ocak 1917'de Meis Limanı' na bir taarruz daha yapıldı, ancak başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁸¹

Bu gelişmeler sırasında İtilaf Devletleri donanmaları Antalya sahillerini abluka altına almıştı. İki kruvazör sahilleri tarıyor, tekneleri zaptediyor, batırıyordu. İngiliz ve Fransız donanmalarına karşı koyacak, deniz gücü bulunmuyordu. Bu dönemde İtilaf güçleri tarafından, Antalya'nın Fener Mevkii'nde bulunan un fabrikası bombalandı. Bu görev Fransız Paris II ve Alexandra isimli kruvazöre verilmişti. Amaçları ordunun un ihtiyacını engellemektir.¹⁸²

Mustafa Ertuğrul komutasındaki dağ bataryası, 14 Nisan 1917 tarihinde Antalya'ya giderek, 57. Tümen'in emrine girdi. Bu dağ bataryası, 13 Aralık 1917 tarihinde Fransızların Paris II kruvazörünü Ağva Burnu açıklarında batırdı.¹⁸³ Faaliyetlerine devam eden batarya, 8 Mart 1918 tarihinde Fransızların Aleksandra kruvazörüne, Ağva açıklarında tuzak kurdu. İçine dinamit yerleştirilen bir yelkenli, sahilden üç kilometre kadar açıkta bırakıldı. Dinamitler portakal sandıkları içinde kamufle edilerek, sandıkların diplerine fünüye ile dinamitler bağlanmıştı. Fransızlar tarafından yelkenli zaptedildi. İçindeki portakal sandıklarını kendi gemilerine

¹⁸¹ Mustafa Aydemir, **Ben Bir Türk Zabitiyim: Batıktan Çıkan Kahraman Mustafa Ertuğrul** (Antalya, Denizler Kitabevi, 2004), s.57-6, 80-84.

¹⁸² Aydemir, **age**, s. 86.

¹⁸³ Aydemir, **age**, s. 88-92.

taşımaya çalışırken patlama meydana geldi. Bu patlama sonucunda, Aleksandra kruvazörü hasar gördü ve battı.¹⁸⁴

Antalya'da bulunan Fırkanın Ağva Limanı'nda batırmış olduğu düşman gemilerinden dolayı Fırka Kumandanı Şefik ve Alay Kumandanı Hulusi ve Topçu Kumandanı Mustafa Beyler taltif edildi (9 Mart 1918).¹⁸⁵

Düşmana karşı bu başarıların kazanılmasında, sahilde gözetleme yapan karakollar önemli rol oynadı. O dönemde karayolları olmadığı ve olan yollar da kötü durumda olduğu için, ulaşım denizyolu ile sağlanıyordu. Antalya sahillerindeki sahil muhafız karakolları, denizleri kontrol altında tutuyordu. Sahilde bulunan karakollar ayrıca, kaçakçılık ve casusluk faaliyetlerini izlemede de önemli vazife yaptı. Sahil bölgelerinde yaşayan Rumların faaliyetleri dikkatle izleniyordu. Finike ve Kaş kazaları sahilindeki Rum köylerinde, bir casusluk teşkilatı ortaya çıkarıldı. 27 Şubat 1918'de Rum köylülerinin Fransızlarla işbirliği yaptığı anlaşıldığından, başka vilayetlere nakledilmeleri emredildi.¹⁸⁶ Gerekli hallerde tutuklamalar ve sahillerden iç bölgelere sürgünler de yapıldı. Antalya'da Yunan propagandası yapan Rumlar da (52 kişi), tespit edilerek sürgüne gönderildi. Sadece Rumlar değil, İtilaf Devletleri vatandaşlarından da, yurtdışına ve iç bölgelere sürgün edilenler oldu.¹⁸⁷

2.1.2. Antalya ve Antalya Limanı'nda İtalyan Faaliyetleri

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Batı ve Orta Avrupa'da ulusal birliğini kuramamış ve merkezi hükümete sahip olamayan iki ülke kalmıştı; Almanya ve İtalya. Bu iki ülke daha önce, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Fransa'nın etki ve denetimindeydi. 19. yüzyılda Endüstri Devrimi ile birlikte, Almanya ve İtalya Ulusal Birlikleri'ni oluşturdu.¹⁸⁸ Endüstri Devrimi'nin Avrupa açısından en önemli sonucu Almanya ve İtalya'nın ulusal birliklerini kurmasıdır. Dünya tarihi açısından bu devrimin en önemli sonucu ise sömürgeciliğin emperyalizme dönüşmesidir. *"Sömürgecilik, bir devletin egemenliğini başka topraklar ve halklar üzerinde kurması ya da genişletmesidir. Sömürgeciliğe çok yakın olan emperyalizm ise; özellikle Avrupa'nın büyük devletlerinin, 19. yüzyılın ikinci yarısında öteki kıtalar üzerinde genişlemelerine verilen addır."* Alman ve İtalyan ulusal birliklerinin kurulmasından

¹⁸⁴ Aydemir, **age**, s. 137-138.; Macit Selekler, **Yarım Asrın Arkasından Antalya'da Kemer-Melli-İbradı-Serik** (2. baskı. Antalya: Kutlu Ofset, 2011), s.38-41.

¹⁸⁵ BOA, DH.ŞFR. K.579-G.99-B.1-4.

¹⁸⁶ BOA, DH.EUM.3.Şb., K.28-G.63-B.1.

¹⁸⁷ Sarıçelik, **agm**, s.183-185.; Selekler, **age**, s. 38-41.

¹⁸⁸ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e** (7. baskı. Ankara: İmge, 1999), s.194.

sonra, sömürgecilik yarışı hız kazandı. Sömürgeciliğin hızlanmasını ve emperyalizmin doğuşuna sebep olan ekonomik nedenler; Avrupa'da biriken sermaye fazlasına yeni yatırım olanak ve alanlarının açılması, makinalaşmanın ürünü olan üretim fazlasına yeni pazarlar bulmak, nüfus artışı nedeniyle yeni yerleşim alanları sağlamak ve üretim süreci için gerekli olan hammaddenin sağlanması olarak gösterilmektedir.¹⁸⁹

Antalya'ya olan İtalyan ilgisinin temeli esasen; 19. yüzyılın ikinci yarısında kendi birliğini sağladıktan sonra, sömürgelere sahip olma siyasetine dayanmaktadır. Sömürgecilik yarışına, kendisi ile birlikte başlayan Almanya kadar askeri ve ekonomik gücü olmayan İtalya, dikkatini Doğu Akdeniz'e verdi. Diğer sömürgeler ve Doğu Akdeniz için Almanya'nın desteğini almaya çalıştı, ancak başarılı olamadı. İtalya 1887'de, İngiltere ile yaptığı gizli anlaşma ile Akdeniz ve Ege'de statükonun bozulması halinde, İngiltere'nin desteğini alacaktı. Batı Akdeniz Bölgesi'nde diğer bölgeler, Avrupa Devletleri tarafından ele geçirilmiş bulunuyordu. Geriye sadece Trablusgarb kalıyordu ve sömürgecilik yarışına geç giren İtalya, bu bölgeye yöneldi. Trablusgarb Savaşı'nın nedeni, İtalya'nın Batı Akdeniz'de Osmanlı Devleti egemenliğinde kalan tek yer olmasıdır. Trablusgarb Savaşı devam ederken İtalya, Oniki Adalar'ı da işgal etti. Balkan Savaşları'nın başlamasının etkisiyle, Osmanlı Devleti 18 Ekim 1912'de İtalyanlarla Uşi (Ouchy) Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşma sonucunda İtalya, Trablusgarb ile birlikte Rodos ve Oniki Adaları da ele geçirdi. Osmanlı Devleti ve İtalya arasındaki ilişkiler de barışın sağlanmasının ardından gelişmeye başladı. İstanbul'a gönderilen İtalyan Camillo Garroni, İtalya'nın Doğu Akdeniz'de siyasi ve ekonomik menfaatleri konusunda çalışmalar yapmaya başladı. Bu dönemde İtalyan siyaseti kısaca; Anadolu'da demiryolu hatları inşa etmek ve çeşitli imtiyazlar almak üzerine kuruluydu. Gelecekte bu bölgedeki İtalyan hakimiyeti öncesinde hazırlıklar yapıyordu. Konsolosluklar ve okullar açmak, gemi seferleri düzenlemek, arkeoloji heyetleri göndermek, ekonomik girişimler, çeşitli imtiyazlar edinme çalışmaları başladı. Oniki Adaları işgal ettikten sonra kendisine en yakın Akdeniz sahilleri, İtalya'nın çalışmalarında önceliği bu bölgeye vermesine neden oldu.¹⁹⁰

¹⁸⁹Sander, *age*, s.201-202.

¹⁹⁰ Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002), s.1-3.

İtalya'nın Antalya ile ilgili ilk başarısı demiryolu imtiyazı ile ilgili oldu. İtalyan Büyükelçisi Garroni, İstanbul'da göreve başladıktan sonra, Osmanlı Devleti'nden bir demiryolu yapım imtiyazı alma konusunda girişimlerde bulundu. 1913 yılında Osmanlı Devleti yetkilileriyle görüşmeler devam ederken, İtalyanlar Antalya'da arazi satın almaya da başlamışlardı. 10 Ekim 1913 tarihinde demiryolu ile ilgili imtiyaz alma çabaları sonuç verdi. İtalyanlar; Fethiye-Muğla, Antalya-Kızılkaya, Antalya-Alanya ve Antalya-Burdur demiryolunun yapımını üstlendiler.¹⁹¹

İtalyan kaynaklarında bu gelişme, yabancı gazetelerden yapılan alıntılarla, önemli bir zafer olarak duyuruldu. İngiliz "*Times*" ve "*Contemporary Review*"da, Antalya için alınan demiryolu imtiyazı, İtalyan diplomasisinin zaferi olarak verilmekteydi. Fransız yazarları tarafından da; İtalya'nın İstanbul Büyükelçisi Marquis Garroni'nin demiryolu imtiyazının alınmasındaki rolüne dikkat çekiliyordu. İtalyanlar tüm bu haberleri, kutlama havasında vermektedir. Antalya'nın işgal edilen Rodos'a olan yakınlığı da ayrıca belirtilmektedir. Antalya Mutasarrıflığı, İtalyan limanları ve Rodos ile bağlantılı önemli bir merkez olarak tanımlanmaktadır. Antalya ile ilgili bilgiler verilirken, İtalyan vapur şirketleri "*Societa Italiana Servizi Marittimi*" ve "*Societa Marittima Italiana*"nın Antalya'ya seferler düzenlemeye başladığı da belirtilmektedir. Ayrıca bu hatta, "*American Archipelago Steam Navigation Co.*" şirketi de bulunmaktadır. Suriye-İskenderiye limanları ile İzmir-Pire arasında bu şirketler vasıtasıyla seferler yapıldığı, çok yakında bu hatta Yunan ve Avusturya şirketlerinin de sefer yapabileceği böylece, Antalya'ya daha fazla sayıda sefer düzenlenebileceği bilgisine de yer verilmektedir.¹⁹² Antalya, demiryolu projesi imtiyazının alınması sonrasında, İtalyan kamuoyuna pek çok gazete ve dergi aracılığıyla duyuruldu. Bu yazıların, Antalya hakkında genel bilgiler içerdiği ve tanıtım amaçlı olduğu da görüldü.¹⁹³

İtalya'nın aldığı bu imtiyaz Alman ve İngiliz basınında da yer aldı. Yorumlar; İtalya'nın, Güneybatı Anadolu Bölgesi'ne nüfuz etmeye başladığı yönündeydi. Bu

¹⁹¹ Çelebi, *age*, s.9-12.

¹⁹² Giuseppe Bevione, "Nell' interno di Adalia", **Rivista Mensile Del Touring Club Ciclistico Italiano**, Anno-No: XX-1(Gennaio 1914), s.73 (II),47-52.

¹⁹³ Giuseppe Bevione, "Nell' interno di Adalia", **Rivista Mensile Del Touring Club Ciclistico Italiano**, Anno-No: XX-1(Gennaio 1914), s.47-52. Sözkonusu kaynakta Antalya, Burdur ve Isparta hakkında coğrafî, tarihi, kültürel, ticari bilgiler fotoğraflar eşliğinde verilmektedir; U. Fracchia, "Italia e Asia Minore", **Almanacco Italiano**, (Luglio 1914), s.330-347. Kaynakta Antalya ve çevresindeki bölgeler tanıtılmaktadır. Ayrıca 1912 yılında Antalya'ya ait ithalat ve ihracat miktarları ile ticari ürünlerle ilgili bilgiler de verilmektedir; Arturo Segre, **Storia Del Commercio**, Vol.: 2 (1923), s.1001.; **Giornale Degli Economisti E. Rivista Di Statistica**. Anno-Volume: XXXIII-LXII, (1922), s.522-525.

imtiyaz, İtalya ve İngiltere arasında da anlaşmazlığa neden oldu. Bunun nedeni, İngilizlerin, İzmir-Aydın Şirketi aracılığıyla, Aydın'dan Antalya'ya kadar demiryolu imtiyazını daha önce almış olmalarıydı. İmtiyazdan hemen sonra, savaşın araya girmesi nedeniyle, İtalya bu imtiyazını kullanamadı.¹⁹⁴ Demiryolu imtiyazları, Osmanlı Devleti'ne nüfuz etme yollarından biri olmasının yanında, ticari mallarının Türkler tarafından kullanılmasını da sağlayacaktı.¹⁹⁵ Osmanlı toprakları açık bir pazar olarak görülüyordu.

İtalya'nın Antalya için planladığı en büyük proje, demiryolları projesidir. Bu proje ile rekabet dışı kalan Antalya Limanı yeniden bölgesel, ulusal ve uluslararası ticarete önemli bir liman haline gelebilecekti.

İtalya'nın Antalya'daki faaliyetleri; genç bir diplomat olan Agostini Ferrante'nin Antalya'da konsolos olarak 31 Mayıs 1913'te görevine başlamasıyla görülmeye başlandı.¹⁹⁶ Daha öncesinde 20. yüzyıl başlarında Küçük Asya'nın batısı ve İzmir Bölgesi yetki alanında, İtalyan Konsoloslukları bulunmaktaydı. Bu bölgede Aydın, İzmir, Konya, Hüdavendigar, Bahr-ı Sefid (Archipelago), Girit yer almaktadır. Konya Vilayeti Konsolosluğu yetki alanında ise; Hamid, Burdur, Teke (Antalya) bulunuyordu.¹⁹⁷

İtalyan Arkeoloji Misyonu Başkanı F. Paribeni, 1913'de Antalya'ya gelerek incelemelerde bulundu. Arkeolojik konusunda endişeli olmayan Paribeni, Garossini'ye Antalya'daki izlenimlerini mektupla iletliyordu. Mektuplarla ayrıca çeşitli konularda tavsiyelerini de iletmekteydi. Balıkçılıkta dinamit kullanımının bir katliam olduğu, ormancılık yönünden zengin olan bölgede keresteciliğin ilkel yöntemlerle yapıldığı, su kaynaklarının çokluğu izlenimlerinden bazılarıydı. Paribeni'nin özellikle ısrarlı olduğu husus; Antalya'da taşımacılık hizmetinin kurulmasına yönelikti. Buna neden olarak; şehirde sadece İzmirli bir Türk'ün sahip olduğu eski gemilerle, American Archipelago Company'nin hatta hizmet vermesi gösteriliyordu. Paribeni'nin tavsiyelerinin ardından, Mayıs 1913'te İtalyan vapur şirketleri Antalya'da hizmet vermeye başladı. Bu hat halk arasında coşkuyla karşılandı. Böylece Antalya'nın İzmir'e bağlılığı sona erecekti. Yerel tüccarlar, İtalyan fabrikaları ile direkt temasa geçebilecekti. İtalyan firmalarının bu pazarı

¹⁹⁴ Çelebi, *age*, s.13.

¹⁹⁵ Çelebi, *age*, s.10.

¹⁹⁶ Marta Petricioli, *L'Italia in Asia Minore* (Firenze: Sansoni Editore, 1983), s.52.

¹⁹⁷ **Emigrazione e Colonie: Raccolta Di Rapporti. Dei R.R. Agenti Diplomatici e Consolari, Vol. II (Asia-Africa-Ocena)**, (Roma: Ministero Degli Affari Esteri, 1906), s.7-8, 574.

fethetmesi için; kataloglar, numuneler ve yolcuların gönderilmesi gerekliydi. Bu amaçla İzmir Konsolosluğu'na bağlı bir ticari ateşe görevlendirilmesi tavsiyesinde de bulunuyordu. Bu öneriler, Garroni tarafından memnuniyetle karşılandı. Garroni, bu görev için uygun bir ticari ateşenin olmadığını, beklemek gerektiğini ifade etti. Antalya Konsolosu Ferrante'nin, Camera di Commerciale Italiana (İtalyan Ticaret Odası)'a ait katalog ve numuneleri, Antalya'daki ticari firmalara sağlayabileceğini belirtti. Paribeni ile aynı heyette bulunan Adelchi Ricciardi de, gözlem sonuçlarını içeren bir rapor hazırladı. Bu rapor, Dışişleri Bakanlığı tarafından takdir edilerek yayımlandı. Antalya'da, İtalyan kapitalist ve sanayicilerinin girişimlerde bulunması amacıyla, İtalya lehine propaganda aracı olarak kullanıldı.¹⁹⁸

İtalya, bölgeyi sömürgeleştirme çalışmalarını, akılcı politikalarla gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Bunun için çeşitli yardımlar yapılmalı, okullar açılarak, İtalyan medeniyeti taşınmalı, İtalyan malları bölgeye gidebilmeli, ticari ilişkiler güçlenmeliydi. Ekonomik çıkarların yanı sıra, tarihi hakları da gündeme geliyordu. İtalya, Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğunu, ayrıca Venedik ve Ceneviz gibi kent devletlerinden kalan tarihi hakları olduğunu iddia ediyordu. Anadolu'yu ele geçirdiklerinde kutsal Roma mirasını almış olacaklardı.¹⁹⁹

Antalya'da misyonerlik faaliyetleri de görülmeye başladı. İtalya tarafından Antalya'da Ekim 1913'te Antalya'da bir sağlık ocağı, dispensar, rahip ve rahibe okulu açıldı. Halkla dostane ilişkiler kuruluyordu. Açılan kuruluşlar halka hizmet verdi.²⁰⁰ İtalyanlar eğitim, sağlık ve dini kuruluşlar dışında, ticari faaliyetlere de başladı. İtalyanlara ait bir otel, sinema, marangozhane hizmete girdi. Ayrıca Antalya'ya ilk jeneratör de, İtalyanlar tarafından bu dönemde getirildi.²⁰¹ Tüm bu misyonerlik projelerinin gerçekleşmesinde, genç ve enerjik konsolos yardımcısı Ferrante'nin başarısı, İtalyanlar tarafından coşkuyla karşılandı.²⁰²

Bu dönemde İtalyan kaynaklarında dikkat çekici bir husus da, Antalya'nın hinterlandı ile ilgili bir görüştür. Carlo Manetti tarafından, Antalya Mutasarrıflığı'nın ekonomik durumunun ele alındığı makalede, şu yorum yer almaktadır: Küçük Asya'da bulunan Antalya'nın iç bölgeleri, bir zamanlar yeryüzünün en zengin, bereketli ve en kalabalık topraklarıydı. Antalya'nın hinterlandı; Frigya, Karya, Likya,

¹⁹⁸ Petricioli, *age*, s.52-53.

¹⁹⁹ Çelebi, *age*, s.4-5.

²⁰⁰ Petricioli, *age*, s.301,304; Biagio Pace, *Dalla Pianura di Adalia alla valle del Meandro*, (Milano, 1927), s.35; Çelebi, *age*, s.8.

²⁰¹ Çelebi, *age*, s.8-9.

²⁰² Petricioli, *age*, s.304-305.

Pamfilya, Kilikya, Antalya (Attalia), Obia, Side, Alanya, Perge ve Konya, Selçuk bölgelerinde antik uygarlıkların yaşadığı kentlerden oluşmaktadır.²⁰³

2.2. ULUSLARARASI SİYASİ GELİŞMELER VE ANTALYA

2.2.1. Gizli Anlaşmalar

I. Dünya Savaşı'nın pekçok nedeni vardır. Ancak savaşı başlatan gelişme, Avusturya velihtının 28 Haziran 1914'te öldürülmesi ve Avusturya'nın Sırbistan'a karşı savaş ilan etmesidir. Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemesi ve genel seferberlik ilan etmesi, Almanya'nın Rusya ve Fransa'ya karşı savaş açmasına neden oldu. Almanya'nın Belçika'nın tarafsızlığına saygı göstermeyip, bu ülkeyi işgal etmesi sonucunda, İngiltere Almanya'ya savaş ilan etti. Bu gelişmeler sonucunda, I. Dünya Savaşı başlamış oldu.²⁰⁴

Fransız İnkılabı'nın meydana getirdiği değişiklikler, Sanayi Devrimi'nden sonra hammadde ihtiyacının karşılanması için başlayan sömürgeci politikalar, ulusal birliklerini sağlayan Almanya ve İtalya'nın sömürgecilik yarışına girmesi, Osmanlı Devleti egemenliğindeki topraklarda etkin olma mücadelesi gibi nedenlerle 20. yüzyıl başında Avrupa Devletleri "*İtilaf*" ve "*İttifak*" olmak üzere iki gruba ayrıldı.²⁰⁵

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında İtalya ve Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmiş bulunuyordu. Ancak Alman savaş gemileri Goeben ve Braslau'nun 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını bombalamasının sonucunda, Osmanlı Devleti savaşa fiilen girdi.²⁰⁶ Osmanlı Devleti artık Almanya'nın yanında İttifak Devletleri safhında idi.

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında, İtalya da tarafsızlığını ilan etti. Ancak İtalyan Dışişleri Bakanı Sangiuliano; Almanya'ya Tranten, Trieste bölgelerinin kendilerine verilmesi ve Balkanlar'da üstünlüklerinin tanınması karşılığında, İttifak Devletleri'ne yardım edebileceklerini bildirdi. Aynı teklif, İtalya tarafından, İtilaf Devletleri'ne de yapıldı. İtilaf Devletleri'nden savaşa girmek için, askeri yardım istenmesi sonucunda anlaşma sağlanamadı.²⁰⁷ İtalya ve İtilaf Devletleri arasında devam eden görüşmeler sonrasında anlaşmaya varılması üzerine, 21 Ağustos 1915

²⁰³ Carlo Manetti, "Agricoltura e Commerciale Nel Mutessariflik Di Adalia", **L' Agricoltura Coloniale**, Anno: X (1916), s.18-19.

²⁰⁴ Sander, **age**, s.306.

²⁰⁵ Çelebi, **age**, s.19.

²⁰⁶ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, (Ankara: TTK, 1995), s.234.

²⁰⁷ Çelebi, **age**, s.19; Fahir Armaoğlu, **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, (İstanbul: İş Bankası Yayınları,1984), s.117; Kurtcephe, **age**, s.235-238.

tarihinde İtalya savaşa girdiğini ilan etti. Yapılan anlaşma ile İtalya'ya savaşa girmesi karşılığında; Dalmaçya'nın yarısı, Trento, Trieste ve Antalya veriliyordu. Savaş ilanının hemen sonrasında İtalya, adalara asker sevkiyatına başladı.²⁰⁸

İtilaf Devletleri, Anadolu topraklarının kendi aralarında paylaşımını 26 Nisan 1915 Londra Gizli Antlaşması ile yaparak, İtalya'ya Antalya ve yörelerini vermeyi kabul etti. Londra Antlaşması'nın 9. maddesine göre; Fransa, İngiltere ve Rusya, İtalya'nın Akdeniz bölgesindeki çıkarlarını genellikle tanımış ve Türkiye topraklarının paylaşılması durumunda, İtalya'nın Antalya ve komşu yörelerinde, adil bir paya sahip olacağını kabul etmişlerdir. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın savaş sırasında, Asya'daki Türkiye topraklarını işgali durumunda ise, İtalya'da Antalya ve Antalya'ya komşu olan Akdeniz Bölgesi illerini işgal etme hakkına sahip olacaktı.²⁰⁹

Yukarıdaki antlaşmaların ardından, İngiltere ve Fransa, Rusya ile yeni bir anlaşma yapmak üzere harekete geçti. Nisan ve Mayıs 1916'da yapılan görüşmeler sonucunda İngiltere, Fransa ve Rusya bir anlaşmaya vardı. Sykes-Picot anlaşması olarak bilinen bu anlaşma İtalya'dan gizli yapıldı. 1917 yılında anlaşmadan haberdar olan İtalya da görüşmelere dahil oldu. İtalya özellikle Antalya, Mersin ve İzmir'i alma konusunda baskı yaptı. 21 Nisan 1917'de İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında St. Jean de Maurienne Antlaşması kabul edildi. Mersin hariç Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalyanlara verildi.²¹⁰

10 Nisan 1917'de, St. Jean de Maurienne Antlaşması görüşmelerinde; İtalya, İngiltere ve Fransa liman kentlerinin yanı sıra, limanların kullanımı hakkında da anlaşmaya vardı. Buna göre; Adana ve Mersin Fransa'ya veriliyordu. Ancak buradaki limanlar, "*serbest liman*" olacak ve İtalyan malları serbestçe Mersin Limanı'na gelerek, iç kesimlere demiryolu üzerinden transit geçiş hakkını elde edecekti. İzmir'den Antalya'ya kadar uzanan sahil bölgesi İtalya'ya verildi. Ancak İzmir Limanı da "*serbest liman*" konumunda bulunacaktı.²¹¹

Doğu Akdeniz'de "*adil pay*" alma peşinde olan İtalya, en önemli üç liman içinde; İzmir Limanı ve Antalya Limanı'nı almayı başarırken, Mersin Limanı'nı da serbestçe kullanabilecekti. Anlaşma Rusya'nın da onayına sunulacaktı. Ancak 1917

²⁰⁸ Kurtcephe, *age*, s.238.

²⁰⁹ **Agreement Between France, Russia, Great Britain and Italy, London, 26 Nisan 1915**, (London: His Majesty's Stationery Office, 1920), s.5-6.

²¹⁰ Armaoğlu, *age*, s.135.

²¹¹ Rene Albrect-Carrie, **Italy at the Paris Peace Conference** (New York: Columbia University Press, 1938), s. 206.

Kasım ayında Rusya'da yeni Bolşevik Rejim, Çarlık Rusyası'nın yaptığı uluslararası antlaşmaları tanımadığını ilan edince, bu anlaşma yürürlüğe konmadı.²¹²

2.2.2. Mondros Mütarekesi

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleriyle 25 maddeyi ihtiva eden, Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Denizcilik, donanma ve limanlarla ilgili olan, Akdeniz Bölgesi ile Antalya sahillerini ilgilendiren mütareke maddelerinin içerikleri şu şekilde idi:

6. madde; Osmanlı Devleti'ne ait tüm savaş gemilerinin teslim edilmesini içeriyordu. Karasularında sadece gerekli görülen hallerde kolluk amaçlı küçük gemiler bulunabilecekti.

7. madde; İtilaf Devletleri'nin, güvenliklerini tehdit eden bir durum halinde istedikleri bölgeyi işgal hakkı verdi.

9. madde; İtilaf Devletleri'nin Osmanlı liman ve tersanelerinden gemi onarımı için yararlanmalarına izin verdi.

8. madde; Osmanlı limanlarının İtilaf Devletleri tarafından serbestçe kullanımı ve düşman tarafından kullanımının engellenmesi hakkındaydı.

13. madde; Osmanlı Devleti'ne ait denizcilik, askerlik ve ticaretle ilgili tüm araç ve gereçlerin yok edilmesinin önlenmesiyle ilgiliydi.

20. madde; Osmanlı ordusunun terhisi ve taşıt, araç ve gereçlerinin kullanımının ancak verilecek talimatlarla kullanılabileceğini belirtiyordu.²¹³

Mondros Mütarekesi yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı gibi, kayıtsız şartsız teslimiyeti öngören maddeler içermektedir. Özellikle 7. madde, savaş sırasında imzalanan gizli anlaşmaların uygulanmasına zemin olabilecek içerikte idi. Bu gelişmenin ardından siyasi alt yapısı hazırlanan işgalin, ikinci adımını uygulamaya, yani askeri işgallere geçilecekti.

İtilaf Devletleri ilk olarak 7 Kasım 1918'de, İngiliz Yarbay Murphy komutasındaki gemilerle İstanbul'a gelerek yönetime el koydu. Yanlarında İtalyan torpido ve nakliye gemilerde bulunmaktaydı. 13 Kasım'da İstanbul'a gelen İtilaf Devletleri donanmasında İtalyan gemileri de yer aldı.²¹⁴

212 Yücel Özkaya vd., **Milli Mücadele Tarihi**, Cilt: 1 (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005), s.14.

213 İsmail Soysal, **Tarihçeleriyle ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945**, Cilt: 1 (Ankara: TTK, 2000), s.12-14.

214 Çelebi, **age**, s.25.

İtilaf Devletleri, Mütareke Dönemi'nden, Barış Antlaşması'nın imzalanmasına kadar, İstanbul'da temsilcileri olan Yüksek Komiserler aracılığıyla işlerini yürüttüler. Mütareke'yi İtilaf Devletleri adına imzalayan Amiral Calthorpe ve Fransız Amiral Amet bu göreve tayin edildi. İtalya ise; İtalyan Yüksek Komiseri olarak Kont Sforza'yı görevlendirdi. İtalyan Yüksek Komiserliği, İstanbul'daki İtalyan birliklerini de yönetmekte idi.²¹⁵

Mondros Mütarekesi sonrasında İtilaf Devletleri, gizli anlaşmalarla kendilerine verilen bölgeleri işgale hazırlanmışlardır. Mütarekeden kısa süre sonra İtilaf Deniz Kuvvetleri başta İstanbul olmak üzere, İzmir ve diğer Türk limanlarına ve karasularına gelerek demirlediler. Denizde ve karada İtilaf Devletleri Komutanlığı İngilizler tarafından yürütülüyordu. İtalyanlar arka planda idi. Bu dönemde İzmir'de bir karma "*Abluka ve Seyrüsefer Kumandanlığı*" kuruldu. Kumandanlığın başında İtalyan Albayı Carlgrene olmak üzere, komisyonda bir İngiliz ve Fransız üye bulunuyordu. Abluka bölgesi; Edremit'ten Antalya Sancağı kıyılarına kadar uzanıyordu. Edremit, Ayvalık, Bodrum, Marmaris ve Antalya'da birer şube açılacaktı.²¹⁶

Müttefik temsilciler arasında Aralık 1918'de, denizlerin kontrolü ile ilgili görüşmeler başladı. Doğu Karadeniz limanlarının (Trabzon-İnebolu) kontrolü İngilizlerin, Batı Karadeniz limanları (Zonguldak-Ereğli) ve İskenderun, Mersin limanlarının kontrolü Fransızların, Edremit, İzmir, Bodrum, Marmaris ve Antalya limanlarının kontrolü ise, İtalyanların kontrolüne verildi.²¹⁷ Bu görüşmelere göre; Çeşme'den İskenderun sahiline kadar olan bölgede, pasaport kontrolleri de İtalya tarafından yapılacaktı. Daha sonra Trabzon, Samsun ve Sinop bölgelerinin sahil güvenliği de İtalyanlara verildi. 10 Ocak 1919'da deniz trafiğinin nasıl kontrol edileceği de İtilaf Devletleri'nce belirlendi. Edremit, Bodrum, Marmaris, Antalya ve Dalyan İtalyanların kontrolü altına verildi. Kontrol görevini Deniz Yüzbaşı Carlo Grenet yapacaktı.²¹⁸ 16 Mart 1919'da Oniki Ada bölgesindeki adalarla, Kuşadası Körfezi'nden Antalya ve ötesine kadar olan kıyılarda kaza hakkına sahip olmak üzere

215 Çelebi, *age*, s.26.

216 **Türk İstiklal Harbi, C.I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, (Ankara:Genelkurmay Başkanlığı, 1962), s.129-131.

217 TİH, C.I, *age*, s.127.

218 Çelebi, *age*, s.32-33.

Deniz İstasyon Komandosu kuruldu. Bu sularda bulunan İtalyan deniz kuvvetleri askerleri bu birimin emrine verildi.²¹⁹

2.2.3. Paris Barış Konferansı

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, toplanmasına karar verilen Paris Barış Konferansı'nda, Avrupa sınırları yeniden belirlenecekti. İtilaf Devletleri'nin, savaş döneminde yapmış oldukları taslak durumundaki gizli anlaşmalarla, Osmanlı Devleti topraklarının nasıl paylaşılacağı da, yine önemli bir sorundu. Ayrıca gizli anlaşmalar, Amerika tarafından tanınmıyordu.²²⁰

Paris Barış Konferansı'nda en önemli tartışma konularından biri, İtalya'nın sömürge talepleri oldu. İtalya sömürgecilik taleplerinin temelini, Londra Antlaşması'na dayandırıyor. 1911-12 savaşı sonrasında Oniki Adalar'ı ele geçiren İtalya, Londra Antlaşması ile "*Antalya ve komşu bölgelerini*", "*adil pay*" olarak almaya hak kazandığını düşünüyordu.²²¹

Paris Barış Konferansı başlamadan önce, İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino, Antalya Bölgesi'ni işgal edebilmek için, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau ile görüşme yaptı. Görüşme sonucunda, Clemenceau 23 Aralık 1919'da, İtalyanların Antalya'yı işgaline razı oldu. Daha sonra Antalya'nın işgali için, İngiltere'nin onayını almaya çalışan İtalya'ya; İngiltere Savaş Bakanı Crow tarafından, bu tür haksız işgallerin mütarekeyi ihlal edeceği belirtilerek onay verilmedi.²²²

Paris Barış Konferansı 32 devletin katılımıyla 18 Ocak 1919'da başladı.²²³ İtalya; Londra Antlaşması ve 1917 anlaşmasının tanıdığı hakları talep etti. Ancak İngiltere bu talepleri kabul etmedi. Yunanistan ile aynı bölgeleri isteyen İtalya arasında menfaat çatışması meydana geldi. Bu çatışma iki devlet arasında, savaşın sonuna kadar, birbiri aleyhine kampanyaların oluşmasına neden oldu. Çatışmanın sebep olduğu bölgeler ise; Kuzey Arnavutluk, Oniki Ada ve İzmir idi.²²⁴ İtalya ve Yunanistan arasında, İzmir konusunda ciddi anlaşmazlık vardı.²²⁵ St. Jean de Maurienne Antlaşması ile Aydın Vilayeti İtalya'ya verilmişti. Fakat İngiltere, İtalya yerine Yunanistan'ın bu bölgeye sahip olmasıyla, menfaatlerinin daha iyi korunacağı

²¹⁹ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, (Ankara: TTK, 1986), s.217.

²²⁰ Çelebi, **age**, s.40-41.

²²¹ Albrecht-Carrie, **age**, s.201-205.

²²² Çelebi, **age**, s.44.

²²³ Çelebi, **age**, s.45.

²²⁴ Çelebi, **age**, s.43.

²²⁵ Çelebi, **age**, s.40-43.

kanaatinde olduğundan İtalya'ya karşı tavır aldı.²²⁶ Mart 1919'da, İtalya ile diğer devletler arasındaki ilişkiler gerildi. İtalya'ya istediği bölgelerin, özellikle İzmir'in verilmeyeceği belirginleşti. Tüm bu gelişmeler, İtalya'da büyük hayal kırıklığı yaşanmasına sebep oldu. İtalyan yöneticileri, iç ve dış politikaları şiddetle eleştiriliyordu. Bu ortam, faşizmin yükselişi ve galibiyeti için gerekli ortamı hazırladı.²²⁷

İtalya'nın Türkiye siyasetinde, önemli değişiklikler meydana geldi. Türkiye siyasetini, Müttefiklerinden büyük oranda bağımsız hale getiren İtalya, Türklere daha fazla yaklaştı ve menfaatlerini korumak için yalnız başına hareket etmeye başladı.²²⁸

İtalya'nın Londra Anlaşması ile başlayan, St. Jean de Maurienne Anlaşması ile devam eden, Antalya ve İzmir bölgeleri için, ısrarının nedenlerini şöyle özetlemek mümkündür: Antalya'da yeterli bir liman bulunmuyordu. İtalyan unsurlar da yoktu. Ancak İtalya, Antalya şehri ve bölgesine yapılacak yatırımlarla, uzun vadede karlı çıkacağına farkındaydı. İzmir konusundaki ısrarının sebebi ise; İzmir hazır bir hazineydi ve saygın, köklü İtalyan unsurları barındırıyordu. İzmir, Doğu Akdeniz'deki ekonomik "*akciğer*" olarak görülüyordu. Bu bölgeye, onbinlerce İtalyan gelecek ve bir İtalyan kenti haline dönüşebilecekti.²²⁹

2.3. İTALYAN İŞGALLERİNDE ANTALYA LİMANI

2.3.1. İtalya'nın İşgal Hazırlıkları

İtalya'nın Mondros Mütarekesi'nden sonra, gizli anlaşmalarla kendisine vaat edilen bölgelerde faaliyetleri yoğunlaştı. Halkla ilişkiler kurmasında yardımcı olan, bedava sağlık hizmeti vermek, propaganda yapmak, kömür deposu inşa etmek gibi faaliyetlerini, işgal öncesi hazırlıklar olarak değerlendirmek mümkündür. Bu sırada devam eden Paris Barış Konferansı görüşmelerinde; müttefiklerinden umduğunu alamadığı için, ilişkiler kopma noktasındaydı.²³⁰

226 Nuri Köstüklü, **Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999), s.45.

227 Fabio L. Grassi, "Trablusgarb'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Siyasetinde İzmir", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri** (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010), s.103.

228 Çelebi, **age**, s.49.

229 Grassi, **agm**, s.98.

230 Mevlüt Çelebi, "Milli Mücadele'de İtalyan İşgalleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt-Sayı: IX-26, Mart 1993, (<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-26/milli-mucadelede-italyan-igalleri>)

İtalya mütarekeden hemen sonra, kendisi için son derece önemli olan İzmir ve Antalya'ya birer konsolos gönderdi. Tommaso Carletti İzmir'e, Agostini Ferrante de Antalya'ya konsolos olarak tayin edildi. Savaş öncesinde de bu iki konsolos aynı şehirlerde görev yapmaktaydı.²³¹

İtalya tüm çabalarına rağmen, gizli anlaşmalarla kendisine vaat edilen bölgeleri işgal etmesine yönelik, destek bulamıyordu. Karşısına çıkan engeller nedeniyle İtalya, bir an önce işgale başlamak için bahaneler arıyordu. Daha mütareke imzalanmadan, 2 Ekim 1918'de Denizcilik Bakanı Alberto Del Bono'ya telgraf gönderen Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino: "*Türkiye kıyılarına yapacağımız bir çıkarma için gemilerimize Ege' de bir yere ihtiyacımız var*" diye yazıyordu. 3 Ocak 1919 tarihli bir belgeye göre; 2 Ocak'ta Oniki Ada'daki İtalyan deniz birliklerine, Antalya, Marmaris ve Fethiye'nin işgali emri verilmişti. Buna göre; Piemonte, Liguria ve Barletta savaş gemileri Antalya'nın işgali için 1500, Corazziere ve Thassos Fethiye için 250 ve Dalaman, Marmaris için 250 kişilik bir kuvvet hazırlamıştı. Adı geçen yerlerin işgalinin henüz uygun olmadığını, ancak, işgal hazırlıklarına devam edilmesinin yararlı olacağını bildirmesi, işgalin ertelenmesine neden oldu.²³²

İtalya'nın faaliyetleri, 17. Kolordu tarafından yakından takip edilmekteydi. 2 Ocak 1919 tarihinde, İtalyanların işgal amacıyla incelemelerde bulunduğu, İstanbul'a bildirildi.²³³ 3 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'dan gelen cevapta; İtalyanların Marmaris, Antalya ve civarındaki limanlarda çeşitli faaliyetlerde bulunduğu ve bu faaliyetlerin sebeplerinin, İtilaf Devletleri'ne sorulduğu bildiriliyordu.²³⁴

İtalyanlar işgali ertelenmesine rağmen, 7 Ocak 1919 tarihinde iki İtalyan vapuru ve bir İtalyan kruvazörü Marmaris Limanı'na geldi.²³⁵ Kruvazör komutanı, Rodos'ta kömür deposu kurulamadığından, Marmaris Kaymakamı'ndan yer gösterilmesini istiyordu. Bu isteklerine, 17. Kolordu Komutanlığı tarafından, olumsuz yanıt verildi. Albay Şefik Aker'in anlattığına göre; kumandanı olduğu 57. Tümen bölgesinde, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra meydana gelen ilk olay da bu oldu.²³⁶ 8 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'dan; bölgede olası işgale karşı, tedbirler

²³¹ Çelebi, **age**, s.62.

²³² Çelebi, **age**, s.60; Çelebi, **agm**,<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-26/milli-mucadelede-italyan-iscalleri> [13.12.2014].

²³³ **ATASE**, İSH, K.91-G.108- B.4.

²³⁴ **ATASE**, İSH, K.91-G.115- B.19.

²³⁵ **ATASE**, İSH, K.91-G.110- B.1.

²³⁶ Aker, **age**, s.9.

alınması talimatı verildi.²³⁷ İtalyan harp gemileri bu tarihten sonra da sık sık Fethiye ve Marmaris limanlarına geldiler.²³⁸

28 Şubat 1919 tarihinde Rodos'un İtalyan Belediye Başkanı ve Rodos Kuvve-i İşgaliye Reisi Antalya'ya geldi. Şeker, kahve, pirinç, elbise gibi maddeleri mübadele etmek üzere, livadan un almak istediklerini beyan ettiler.²³⁹ Bu ziyarette, Paris Barış Konferansı'ndaki görüşmeler neticesinde, Konya ve Antalya'dan Marmaris'e kadar olan bölgenin, kendileri tarafından işgal edileceğinden söz etmeye başlamışlardı.²⁴⁰ Bu tarihlerde Antalya, Fethiye, Marmaris, İtalyan savaş gemileri ve askerleri tarafından, çeşitli bahanelerle ziyaret edildi. İtalyanların bu faaliyetlerine karşı, 17. Kolordu Komutanlığı 57. Fırka'ya 4 Mart 1919 tarihinde gönderdiği şifreyle; sahil güvenliği ve artan kaçakçılık nedeniyle, gerektiği takdirde idare-yi örfiye ve sansürün uygulanmasını istedi.²⁴¹

İtalyanların bu ziyaretlerinin, işgal öncesi keşif ve propaganda amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde işgal için ısrarlı ve aceleci davranan İtalyanlar, ilk askeri hazırlıklara başladı. *"İtalya Savaş Bakanlığı, Başkomutanlığa gönderdiği 10 Mart 1919 tarihli bir yazıda, dört kademeli bir Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı (Corpo di Spedizione di Anatolia) kurulduğunu bildirdi. Bu ordunun ilk basamağını Antalya oluşturacaktı."* Aynı gün Anadolu işgallerinin hangi birlikler tarafından yapılacağı da belirlendi. Buna göre; Antalya 1 piyade Alayı (2 tabur) ile işgal edilecekti.²⁴² Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı, Kara Kuvvetleri'ne kumanda etmek üzere, Giuseppe Battistoni'yi (Tümgeneral) görevlendirdi.²⁴³ Öncelikle işgali gerçekleştirecek olan, kara kuvvetlerinin belirlendiği görülmektedir.

Kara kuvvetleri ile ilgili yapılandırmanın ardından, 16 Mart 1919'da İtalyanlar, Oniki Adalar bölgesinde ve bu adalar ile Kuşadası körfezinden Antalya ve ötesine kadar olan Anadolu kıyılarında "kaza hakkına sahip olmak üzere" bir Deniz İstasyon Komandosu kurdu.²⁴⁴

²³⁷ ATASE, İSH, K.91-G.111-B.5.

²³⁸ ATASE, İSH, K.75-G.38- B.1.

²³⁹ BOA, DH.ŞFR. K.618-G.31-B.1,2.

²⁴⁰ Çelebi, **age**, s.69.

²⁴¹ Çelebi, **age**, s.68.

²⁴² Çelebi, **age**, s.70.

²⁴³ Giovanni Cecini, **Militari Italiani in Turchia** (Roma: Ministero della Difesa Ufficio Storico del V Reparto dello Stato Maggiore della Difesa, 2014), s.33.

²⁴⁴ Jaeschke, **age**, s.216.

İtalyan deniz kuvvetleri de (deniz filosu), Ege ve Karadeniz Bölgeleri'nde hizmet vermek üzere yapılandırıldı. İtalyan Deniz Kuvvetleri'nin, 1918-1922 tarihleri arasında, hizmet veren birimleri ve komutanları aşağıda verilmektedir.

Doğu Akdeniz Deniz Kuvvetleri (Divisione navale del Levante) 1918-1919 tarihleri arasında, Tuğamiral Joseph Mortola tarafından komuta edildi. İtalyan donanması deniz filosu üç kısma ayrılıyordu:

1. Karadeniz Bölgesi: Squadra da Battaglia (Mayıs-Kasım 1919)
2. Onikiadalar, Rodos ve Aşağı Ege Bölgesi: Oniki Ada Deniz Komutanlığı (Comando superiore navale del Dodecaneso, 1919-1922)
3. Ege Bölgesi: Doğu Akdeniz Deniz Kuvvetleri (Divisione navale del Levante, Kasım 1919-1921).

Böylece İtalya'nın işgallerde görev yapacak, "Türkiye'de İtalyan Silahlı Kuvvetleri"ne ait, kara ve deniz kuvvetlerine ait birimleri ve komutanları belirlenmiş oldu.²⁴⁵ Askeri olarak, Anadolu işgalin altyapısının tamamlandığı görülmektedir.

Mütareke Dönemi'nden, Milli Mücadele'nin sonuna kadar, İtalya'nın Anadolu işgallerinde görev yapan, kara ve deniz kuvvetlerine ait, lojistik ve organizasyon yapısı, birlikleri ve komuta kademesine ait bazı bilgiler aşağıda başlıklar halinde verilmektedir.

İtalyan Deniz Filosu (1918-1922)

1-Doğu Akdeniz Deniz Kuvvetleri (Divisione navale del Levante/Egeo-Karadeniz-1918/1919): Bu kuvvetlerin komutanlığı, Tuğamiral Giuseppe Mortola, daha sonra Tuğamiral Edoarda Salazar tarafından yapıldı. 1918-1919'da Ege'de savaşta faaliyette olan, İtalyan Donanması'na ait gemilerin adları ve türleri ise; Vittorio Emanuele (savaş gemisi), Roma (savaş gemisi), Libia (kravazör), Ippolito Nievo (destroyer), Ardente (destroyer), Angelo Bassini (destroyer), Pilade Bronzetti (destroyer), Guglielmo Pepe (kaşif), Alessandro Poerio (kaşif), Piemonte (kravazör)'dur.²⁴⁶

2-Oniki Adalar, Rodos ve Aşağı Ege Kuvvetleri (Comando superiore navale del Dodecaneso-RodiBasso Egeo/1919-1922): Bu kuvvetlerin komutanları ve ünvanları; Alessandro Ciano (gemi kaptanı), Paolo Cattani (firkateyn Kaptanı), Fausto Leva (firkateyn kaptanı), Giulio Valli (firkateyn kaptanı), Teğmen Guido Scelsi (gemi kaptanı)'dır.

²⁴⁵ Cecini, **age**, s.31-32.

²⁴⁶ Cecini, **age**, s.31.

Gemi adları ve türleri ise; Regina Elena (savaş), Bersagliere (destroyer), Corazziere (destroyer), Artigliere (destroyer), Coatit (kruvazör), Liguria (kruvazör), Sagittario (torpido), Arpia (torpido), Capitono Verri (yat), Granatiere (destroyer), Caio Duilio (savaş), Napoli (savaş), Venezia (kaşif)'tir.

3- Doğu Akdeniz (Ege) Deniz Kuvvetleri (Disione navale del Levante-Egeo-1919/1921): Bu kuvvetlerin komutanı; Amiral De Grossi, daha sonra Amiral Leoniero Galleani ve Amiral Pepe idi. Gemi adları ve türleri ise; Sardegna (savaş), Pisa (kaşif), Ercole Luni (destroyer), Giacomo Medici (destroyer), Capitone Verri(yat), Agordat (kaşif), (destroyer), Nino Bixio (kaşif), Giuseppe La Farina (destroyer), Alessandro Poerio (kaşif), Caio Duilio (savaş), Vittorio Emanuele (savaş), S. Giorgio (destroyer) idi.²⁴⁷

İtalyan Kara Kuvvetleri (1918-1922)

1-Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı (Regio Corpo Spedizione Italiano in Anatolia): Başlangıçta Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı (Regio Corpo Spedizione Italiano in Anatolia) olan kuvvetlerin adı, savaşın ilerleyen dönemlerinde yeni organizasyonda, "*Regio Corpo di Spedizione Italiani nel Mediterraneo Orientale*" adını aldı. 9 Nisan 1919-29 Nisan 1922 tarihleri arasında, Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı Kara Kuvvetleri'ne kumanda eden, İtalyan generalleri ve görev tarihleri, aşağıda verilmektedir:

9 Nisan 1919	- 27 Temmuz 1919	Giuseppe Battistoni (Tümgeneral)
24 Temmuz 1919	-17 Ağustos 1919	Luigi Bongiovanni (Korgeneral)
17 Ağustos 1919	-18 Aralık 1919	Vittorio Elia (Korgeneral)
18 Aralık 1919	-7 Ağustos 1919	Achille Porta (Tuğgeneral)
7 Ağustos 1921	-29 Nisan 1922	Giorgio Fusoni (Albay) ²⁴⁸

2-Anadolu'da İtalyan Kraliyet Sefer Kuvvetleri: Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı'na bağlı olan bu kara kuvvetleri Mart-Ağustos 1919 tarihleri arasında, Regio Corpo di Spedizione Italiano in Anatolia (Anadolu' da İtalyan Kraliyet Seferi) adı altında faaliyetlerini sürdürdü. Bu askeri kuvvetlere bağlı asker sayısı ve birimler aşağıda verilmektedir:

Asker sayısı: 10.500, 1400 atlı

Haberleşme: Kraliyet Donanması 2 radyotelgraf istasyonu (Antalya ve Rodos)

²⁴⁷ Cecini, **age**, s.32.

²⁴⁸ Cecini, **age**, s.33.

Sağlık Hizmetleri: Sivil halka yönelik olarak Antalya, Fethiye, Marmaris, Muğla, Bodrum)

Posta Hizmeti: Kuşadası²⁴⁹

3-Doğu Akdeniz İtalyan Kraliyet Seferi: Ağustos 1919 sonrasında, mevcut iki ayrı sefer kuvveti birleştirilerek, yeniden yapılandırıldı. 1 Eylül 1919 tarihinden itibaren itibaren, Doğu Akdeniz İtalyan Kraliyet Seferi (Regio Corpo di Spedizione Italiano nel Mediterraneo Orientale) adıyla, Temmuz 1920 tarihine kadar faaliyetlerini yürüttü. Bu askeri kuvvetlere bağlı asker sayısı ve birimler aşağıda verilmektedir:

Asker sayısı: 11.500, atlı 2000

Haberleşme: Kraliyet Donanması radyotelgraf istasyonu (Antalya)

Sağlık Hizmetleri: Sivil halka yönelik olarak Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum, Burdur, Bucak.

Bu kuvvetler, 1 Ocak 1921'de yeniden yapılandırıldı ve sayılarında azaltmalar yapıldı. Antalya'da piyade taburu kaldı.²⁵⁰

2.3.2. Antalya'nın İşgali ve Antalya Limanı

Askeri olarak hazırlıklarını tamamlayan İtalya, işgal için bahane ve fırsat aramaktadır. 1919 Mart ayı başlarında Antalya'da meydana gelen olaylar karşısında, İtalya'nın tutumu ve çeşitli faaliyetleri işgalin yaklaşmakta olduğuna işaret etmektedir.

İlk olarak İtalyanlar 4 Mart 1919'da, Antalya'da bir konsolosluk ve misyoner okulu açmaya, sağlık ve arkeoloji heyetleri göndermeye karar verdi.²⁵¹ İtalyanların işgal için bahane aradıkları bir ortamda, Antalya'da 80 kadar mahkum, hapishane kapısını zorlayarak firar etti. Olaydan sonra, firarilerden 14'ü yakalandı.²⁵² Bu gelişmenin ardından, Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvveti Komutanı General Vittorio Elia, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya Rodos'tan 6 Mart'ta gönderdiği yazıda, "*Antalya'da asayişin mütarekeden sonra bozulduğunu*" bildirdi.²⁵³ Ancak Mütarekeden işgale kadar, Antalya'da asayiş bozacak bir olay meydana

²⁴⁹ Cecini, **age**, s.33.

²⁵⁰ Cecini, **age**, s. 33-35.

²⁵¹ Çelebi, **age**, s.77.

²⁵² BOA, DH. ŞFR. K.619- G.60- B.1-3.

²⁵³ Çelebi, **age**, s.77.

gelmemiști.²⁵⁴ Antalya Hapishanesi'nden mahkumların firarı sonrasında, bu bahaneyle 22 Mart'ta Antalya'ya gelen Regina Elena gemisinden, bir İtalyan askeri karaya çıkarılarak, eski İtalyan Hastanesi koruma altına alındı.²⁵⁵

İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiseri Sforza, Rodos'taki komutanlığa 23 Mart'ta gönderdiği telgrafta; savaş gemilerinin Antalya'ya doğru hareket etmesini istiyordu.²⁵⁶ Savaştan önce, Antalya'da bulunan İtalya Konsoloshanesini yeniden açmak üzere; 25 Mart 1919'da sabık Antalya İtalya Konsolosu, "*Arpiya*" adlı İtalyan torpidosuyla Rodos'tan geldi.²⁵⁷ Aynı tarihte, Antalya Limanı'nda bir İtalyan torpidosu ve iki Fransız savaş gemisi de bulunuyordu.²⁵⁸ İtalyan torpidosundan inen İtalyan kontrol memurları, Antalya'da telsiz telgraf merkezi oluşturmak üzere, Antalya Feneri civarında bir hane talep etti.²⁵⁹

İtalyanların Antalya'daki bu faaliyetleri, Fransızları rahatsız etti. Bu gelişmeler sonucunda 25 Mart 1919'da, Antalya'ya gelen iki Fransız torpidosu komutanı, hükümet dairesini ziyaret ettiler. Bu ziyarette, İtalya'nın Antalya ve civarını olası işgalinin, Fransız Hükümeti tarafından kesinlikle onaylanmadığı beyan edildi. Ayrıca İtalyanların savaş öncesinde kullandıkları okul, hastahane gibi binaların, yeniden ihdas edilmesi karşısında tahliyesini talep ettiler.²⁶⁰ Birgün sonra 26 Mart 1919'da, İtalyan tebaalı Rahip Tomboski, Doktor Kavalini ve Konsolos Katibi Kamboti, "*Arabia*" adlı İtalyan torpidosuyla Antalya'ya geldi.²⁶¹ İtalyanların savaş öncesinde sürdürdükleri faaliyetlerine, yeniden başlamak üzere konsolos, doktor vb. görevlilerini yeniden Antalya'ya gönderdikleri ve binalara yerleştirildikleri anlaşılmaktadır.

Antalya'nın işgali için bir bahane arayan İtalya, sonunda harekete geçmeye karar verdi. İtalyan General Vittoria Elia, 26 Mart 1919 tarihinde "*Regina Elena*" komutanına gönderdiği telgrafta; Antalya'ya müdahale için gerekli mazereti oluşturmak üzere, "*provokasyon*" talimatı verdi. Gönderdiği telgrafın içeriği özetle şöyle idi: Kral Hükümeti Antalya'yı işgal etmek istemektedir. Ancak İtalya'nın müttefikleri bu konuda karşı görüştedir. İşgal için stratejik nedenlere ihtiyaç

²⁵⁴ Erten, **Milli Mücadelede Antalya** (Yeniden düzenlenmiş 2. basım. Antalya: Antalya Ticaret Odası, 2007), s.16.

²⁵⁵ Çelebi, **age**, s.78.

²⁵⁶ Çelebi, **age**, s.82.

²⁵⁷ BOA, DH.ŞFR. K.622- G.71-B.1.

²⁵⁸ BOA, DH.ŞFR. K.622- G.102- B.1.

²⁵⁹ BOA, DH.ŞFR. K.622- G.72- B.1-2.

²⁶⁰ BOA, DH. ŞFR. K.622- G.74- B.1-2

²⁶¹ BOA, DH. ŞFR. K.622- G.139- B.1.

duyulmaktadır. Bu sorunun çözülmesi için; halktan "*kamu düzeninin bozulması nedeniyle, müdahale talebi*" gerekmektedir. Antalya'da bulunan İtalyan Konsolosu Ferrante'nin bu konuda yaptığı önerilere de ayrıca telgrafın altında yer verilmektedir. Ferrante; yerel halk tarafından İtalya'ya sempati gösterileri yapıldığından bahsederek, işgalin gecikmemesini ve Antalya'ya iniş yapacak İtalyan askerlerinin sınırlı sayıda olmalarının uygun olacağını önermekte idi.²⁶²

Yukarıda bahsi geçen telgraf ve talimatların ardından İtalyanlar aynı gün içerisinde harekete geçti. İtalyanlar, Antalya esnafından bazı kişileri, limandaki kruvazörlerini ziyarete davet ettiler. Davet sonrasında gemiyi ziyaret edenlere, kendilerine iyi davranıldığına dair kağıt imzalatıldılar. Bu imzalanan kağıtlar, daha sonra İtalyanlar tarafından, şehrin işgali için kendilerine davet yapıldığı şeklinde kullanıldı.²⁶³

Görgü tanıklarından o dönemde öğretmen olan Süleyman Fikri Erten'in anılarında, olayla ilgili gelişmeler şu şekilde yer almaktadır: "*Meselenin hakikati şundan ibarettir: Donanmanın geldiği gündün itibaren Marki, bir İtalyan olan Osmanlı Bankası Müdürü (M. Torfani) marifeti ile propaganda neticesi olarak, Yahudiler ve Rumlar iskeleye erkek kadın inerek donanmaya gidip gezmekte idiler. Bu sırada birkaç cahil Türk'ü dahi kandırarak donanmaya götürmüştü. Vapura gidenlere türlü türlü ağırlıklar, ikramlar, biralar ikram etmekte ve dönüşlerinde memnun kaldıkları hakkında boş bir kağıda İtalyanların ricası ile imza etikleri bilahare haber alınmıştı.*" İtalyanlar tarafından bu belgelerin, işgale dayanak olarak kullanılması hakkında ise, Erten şu yorumu yapmaktadır: "*Farzı mahal beş altı kişinin müracatı olsa bile 200000 kişilik bir vilayet ahalisinin vekili umumisi sayılamaz. Böyle bir istidadan hiç kimsenin haberi bile yoktu.*"²⁶⁴

Antalya'da yukarıdaki olayların gerçekleştiği ortamda, meydana gelen diğer önemli gelişme; Antalya mutasarrıfı Ali Firüzan Bey'in görevden alınması ve yerine vekil olarak Talat Bey'in atanması oldu. Mutasarrıf İtalyanlarla yaptığı işbirliği nedeniyle, Dahiliye Nezareti tarafından görevinden alınarak, yerine 26 Mart 1919 tarihinde Talat Bey atandı.²⁶⁵ İşgal öncesinde Antalya Mutasarrıfı Ali Firüzan Bey,

²⁶² **I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero degli Affari Esteri, Sesta Serie:** 1918-1922, Vol.: III (24 Marzo - 22 Giugno 1919) (Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2008), B. 33, s.39. Ferrante tarafından gönderilen telgrafla ilgili bilgiler ve içeriği belgenin dipnotunda yer almaktadır.

²⁶³ Çelebi, **age**, s.78 ; Köstüklü, **age**, s.15; TİH, C.I, **age**, s.145; Aker, **age**, s.13.

²⁶⁴ Erten, 2007, **age**, s.19.

²⁶⁵ **BOA**, DH. KMS K.50-G.1-B.56; Aker, **age**, s.16.

daha önce Rumlarla kurduğu yakın ilişkilerini, İtalyanlarla da kurmuştu. İtalyanlar, mutasarrıfın kendilerine yakın olduğunu belirtmektedir.²⁶⁶

S. Fikri Erten'in ve Albay Şefik Bey'in aktardıklarına göre; Mutasarrıf Ali Firüzan Bey, Mütareke'den hemen sonra, Selanik'ten tanıştığı ve o sırada Rodos'ta bulunan Karosini (Carrossini) adlı İtalyanla iletişim kurdu. Memurların ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Karosini aracılığı ile erzak alış-verişi yaparak, sonra da iskeledeki ithalat ve ihracatı kontrol etmesine müsaade etti. Ayrıca Mutasarrıflık makamına bitişik oda, Ali Firüzan Bey tarafından Karosini'ye tahsis edildi. Daha sonra atanan yeni Mutasarrıf Vekili Talat Bey de, bu İtalyan yetkiliye Mutasarrıflık makamına bitişik bir oda tahsis etmeye devam etti.²⁶⁷ Görevden alınan Mutasarrıf Ali Firüzan Bey, işgalden birgün önce, yakın ilişkilerde bulunduğu Antalya Metropoliti ile birlikte bir İtalyan torpidosuyla şehirden ayrılarak Rodos'a gitti.²⁶⁸

Antalya'da işgal öncesi meydana gelen ve işgale bahane olarak kullanılan, iki önemli olay 27-28 Mart tarihlerinde meydana geldi. Antalya'da bulunan 176. Alay Komutanlığı, 28 Mart 1919 tarihinde bağlı olduğu 57. Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği şifrede; *"27 Mart günü, Antalya'dan Burdur'a giden postanın, yolda eşkiyalar tarafından soyulduğunu"* bildirdi²⁶⁹. Birgün sonra başka bir olay daha gerçekleşti. 28 Mart 1919 saat 01.10'da; İtalyanların ölüm ve yaralanma meydana geldiğini iddia ettikleri, Hristiyan mahallesi Yenikapı'da bir kutu barut infilak etti.²⁷⁰

İtalyan konsolosu Ferrante olay sabahı 28 Mart 1919'da, Antalya Mutasarrıflığı'na gitti. Son günlerde gerçekleşen olaylar ve gece meydana gelen bomba patlaması nedeniyle; memlekette anarşinin, asayişsizliğin olduğunu ve emniyet olmadığından, İtalyan okulundaki rahibelerin korunması için, 10 kişilik küçük bir kuvvetin gece karaya çıkarıldığını söyledi. Mutasarrıf vekili tarafından, rahibeleri korumak için gerekirse, Türk kuvvetlerinin görevlendirileceğini, hükümetin buna gücünün olduğu cevabı verildi. Ancak Konsolos Ferrante'nin ısrarı ve kararlılığı neticesinde, askerlerin karargahtan dışarı çıkmaması şartıyla, koruma yapmalarına izin verdi.²⁷¹ Konsolos Ferrante'nin planladığı gibi az sayıda İtalyan askerinin Antalya'ya inişi, resmi makamlara kabul ettirilmiş oldu. Sadece 10-15 kişilik kuvvet denmesine rağmen, İtalyanlar karaya asker çıkarmaya başladı.

²⁶⁶ Çelebi, **age**, s.77.

²⁶⁷ Erten, 2007, **age**, s.14-16.; Aker, **age**, s.16-17.

²⁶⁸ Erten, 2007, **age**, s.14.

²⁶⁹ Aker, **age**, s.13.

²⁷⁰ Çelebi, **age**, s.79; Aker, **age**, s.13-14.

²⁷¹ Aker, **age**, s.23; Erten, 2007, **age**, s.17.

Olayın görgü tanıklarından Süleyman Fikri Erten, gelişmeleri şu şekilde aktarmaktadır: "*Halbuki infilak gecesinde rahibelerin ikametgahına 200 kadar asker çıkarıldığı anlaşılmıştır. O gün yani 28 Mart'a tesadüf eden Cuma günü, oğul verecek kovanlar gibi donanmada bir kaynaşma, bir fevkaladelik görüldüğü gibi karada bulunan İtalyanlar dahi bir başkalık, bir telaş seziliyordu*"²⁷² Bomba patlamasının ardından gece Antalya'ya çıkarıldığı söylenen, İtalyan asker sayısının, daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.²⁷³

Konsolos Ferrante'nin Mutasarrıf ile görüşmesinin ardından, İtalyan askerleri karaya çıkmaya başladı. İtalyan İşgal Komutanı Deniz Albay Ciano, işgal sonrasında Rodos'a gönderdiği telgrafla, İtalyan askerlerinin Antalya'ya inişi hakkında bilgi verdi. Telgrafın içeriği özetle; denizci askerler saat 14'te mükemmel bir düzen içinde onurla Antalya'ya indi. Ferrante askerlerin inişi için, Mutasarrıf ve Türk askerlerinin komutanıyla yaptığı görüşme sonrasında, yerel otoriteleri ikna etti. Ciano kendisinin de, işgalden sonra halka ilan edilecek beyannamenin duyurulmasını yerel yöneticilere kabul ettirdiğini belirtiyordu. Son olarak, Antalya'ya İtalyan askerlerinin iniş gerekçelerini içeren beyannamenin, halka duyurulmak üzere asıldığı bilgisini de vermekte idi.²⁷⁴

İtalyan Ege Kuvvetleri Kumandanı General Elia; Rodos'tan 29 Mart 1919'da, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya gönderdiği telgrafta, Konsolos Ferrante tarafından gönderilen bilgiler Antalya'nın işgali hakkında bilgi vermektedir. Ferrante'nin Makineli tüfekli 300 İtalyan denizci, son olaylar karşısında kamu düzenini sağlamak adına, saat 15'te mükemmel bir disiplinle, olaysız bir şekilde Antalya'yı işgal etmişlerdir. Ferrante'ye göre; yerel halk, İtalyanlardan müdahale talebinde bulundu. Bu nedenle İtalyan denizcilerin gelişi, halk tarafından memnuniyetle karşılandı. Daha sonra ise, General Elia kendi önerilerini iletmektedir. Kraliyet Hükümeti onayladığı takdirde, karadaki denizcilerin, Rodos'tan gelecek olan bir tabur piyade ile yer değiştirmesi uygun olacaktır.²⁷⁵

Antalya Alay Komutanlığı'nın işgalle ilgili raporunda, işgal öncesinde meydana gelen olaylarla ilgili şu bilgiler yer almaktadır: 27 Mart gecesini iki kısım

²⁷² Erten, 2007, *age*, s.17; Aker, *age*, 16-17.

²⁷³ Erten, 2007, *age*, s.17.

²⁷⁴ **ASDMAE-AP**, 1919-1930, 1646-7746.(Telgraf No:57). Telgraf 3 Nisan 1919'da Rodos Askeri Kumandanlığına, 6 Nisan'da Roma'ya Savaş Bakanlığı'na ulaştı. Bkz. Ek 13.

²⁷⁵ **DDI**, Vol.: III, B.64, s.68 .Telgrafın altında verilen bilgiler: 30 Mart'ta saat 3'te gelen telgraf, önce Biancheri'ye, daha sonra aynı gün İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino' ya verilmiştir; **ATASE**, İSH, K.185-G.256-B.1

İtalyan askeri gizlice karaya çıktı. Bu askerler, savaş öncesinde İtalyanlara tahsis edilip, savaş döneminde boşaltılan, ancak bir hafta önce taleplerinden dolayı yeniden İtalyanlara verilen binaya yerleştirildi. Aynı gece Hristiyan mahallesinde bomba patladı. Araştırmaya giden güvenlik görevlileri, olay yerinde İtalyan Konsolosluğu doktoru ve eşini buldu. Patlama olur olmaz, gece yarısından hemen sonra, bu kişilerin olay yerini tespit edip, orada olmaları manidar bulundu. Yapılan araştırma sonucunda; teneke içine konulup, tellerle bağlanıp sıkıştırılmış barutla, patlamanın olduğu izlenimi edinildi. Bu patlamanın İtalyanlar tarafından düzenlendiği, yerel güvenlik ve mülki makamlarca yapılan incelemelerle doğrulanmış oldu. Bu hadiseden sonra; İtalya Konsolosu, resmi makamlara gelerek, mahkumların firarı, postanın soyulması ve bomba patlaması olayları nedeniyle; asayişin sağlanması amacıyla, İtalyan askerlerinin karaya çıkarılmak zorunda kalındığını söyledi. Mutasarrıfın, hükümetin nüfuz ve kuvvetinin asayişi sağlamak için yeterli olduğunu söylemesine rağmen, konsolos ve rahibeleri koruma amacıyla 10-15 İtalyan askerin çıkmasına izin verildi. Ancak İtalyanlar, saat 15.30'da karaya sandallarla asker çıkarma hareketine başladı. İşgal sonrasında Hükümet Konağı'na gelen, protestoları kabul etmeyen İtalyan Deniz Albay Alessandro Ciano, işgale dair hazırladığı bildirilerin yayınlanıp, asılmasında ısrar etti. Yerel makamlar tarafından bildirinin asılmasına izin verildi.²⁷⁶

Bomba patlama olayını S. Fikri Erten şöyle aktarmaktadır: *"Bomba meselesine gelince, infilak eden bomba olmayıp bir teneke dolu baruttan ibaret olduğu elde edilen teneke parçalarından anlaşılmıştır. İşbu infilak şehri işgal için bir sebep olmak üzere İtalyanlar tarafından yapıldığına deliller mevcuttur... İnfilak yerinde zabıtamız, İtalyan askeri markalarını havi kapsül de bulmuşlardı. Bombanın atılması ne bir şahıs öldürmek ve ne de bir binayı tahrip etmek gayesine matuf olmadığından bir siyasi mesele ihdas etmek için kasten atıldığı görülmektedir."*²⁷⁷

29 Mart'ta Antalya'ya yapılan keyfi işgalini protesto eden yazı, yerel yöneticiler tarafından İtalyan kruvazörü kumandanına verildi. Ancak kumandan, protesto metnini nazikçe reddetti. Bu durum İstanbul'a bildirildi.²⁷⁸

Bu protesto Albay Ciano tarafından, General Elia ve Amiral Salazar'a gönderilen telgrafta da yer aldı. Telgrafta şu bilgiler yer alıyordu; Antalyalılar işgal

²⁷⁶ Aker, **age**, s.22-23.

²⁷⁷ Erten, 2007, **age**, s.19.

²⁷⁸ **BOA**, DH.ŞFR. K.623- G.63-B.1-2.

karşısında sözlü olarak protestolarını, Konsolos Ferrante'ye bildirdi. Ferrante protestolar karşısında, işgalin gerekçelerini açıkladı. 31 Mart-1 Nisan tarihlerinde ortam sakin ve mükemmeldi. Antalya Mutasarrıfı da, protesto amaçlı olarak Albay Ciano'yu ziyaret etti. Daha sonra Ciano, yaptığı iade-i ziyarete onu ikna ettiğini bildirerek, asıl zorluğun Türk subayları ikna etmekte yaşandığını da ayrıca belirtiyordu.²⁷⁹

İtalyan İşgal Komutanı Albay Ciano'nun beyannamesi basılıp, çoğaltılarak çarşı ve mahallere asıldı. Bu beyanname aşağıda verilmektedir:

*"Antalya halkının can ve mal güvenliği tehlike altındadır. Son günlerde görülen asayişsizlik sebebiyle, ölüm ve yaralama olayları meydana gelmiştir. Hapishaneden firar eden zararlı kişiler tarafından, kötü işler yapılmaktadır. 27 Mart günü, İzmir'e ve İstanbul'a giden posta soyulmuştur. 28 Mart sabahı, şehrin merkezinde büyük bir bomba patlatıldı. Antalya halkı tarafından verilen dilekçe üzerine, İtalyan deniz askerlerinin bir kısmı, asayişini sağlamak amacıyla, Müttfeik devletler ve Amerika Birleşik Devletleri adına, memurların ve yerel güvenlik güçlerinin yardımıyla, 28 Mart günü Antalya'ya işgal etmiştir. Hangi millete mensup olursa olsun, iyi niyetli herkesi, genel menfaatler adına, emirlerimize tamamiyle uyulmasına davet ediyoruz. Şiddetli savaş tedbirleri almak zorunda kalmayacağımızı ümit ediyoruz. Ancak gerekirse bu gibi tedbirlerin uygulanmasından kaçınılmayacağını bilmesi rica olunur. 28 Mart 1919 Deniz Albay Alessandro Ciano."*²⁸⁰

Dr. Burhanettin Onat'ın, görgü tanığı olarak aktardıklarına göre; beyannamenin açıklanmasından sonra şu gelişmeler yaşandı; Muhtıranın verilmesinden sonra, daha önce hazırlanmış olan mavnalar ve sallarla bir bölüm deniz piyadesi limana çıktı. Postanenin karşısındaki askerlik şubesi binasını işgal edip, silah depolarına el koyup, gerisindeki iki binayı da işgal ederek, konsoloshane, ve kumandanlık dairesi yapıldı.²⁸¹

Dönemin görgü tanıklarından Mehmet Emin Bey de, işgal öncesi ve işgalle ilgili bilgiler aktarmaktadır. Mehmet Emin Bey şu konuya dikkat çekmektedir. Patlamanın olduğu yer, Karaalioğlu Bahçesi'nde, Rum mahallesinde idi. Patlama

²⁷⁹ ASDMAE-AP, 1919-1930, 1646-7746. (Telgraf No:33976 /1 Nisan 1919). Bkz. Ek 12.

²⁸⁰ Aker, **age**, s.17.; Çelebi, **age**, s.80.; ATASE İSH, K.432-G.46- B.1 İtalyan İşgal Kumandanı'nın Antalya Halkına beyanatı ve Antalya Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'nin 4 Nisan 1919 tarihli yazısı; İşgal hazırlığındaki Regina Elena için Bkz. Ek 14 ve Ek 15.

²⁸¹ Burhanettin Onat, **Bir Zamanlar Antalya: Bir Antalya Sevdalısının Kaleminden** (İstanbul: Mepa, 2000), s.81. Bkz. Ek 16 ve Ek 17.

küçük ve kimseye zarar vermeyecek bir olaydan ibaretti. Gece denizden Buz Fabrikası'na doğru, motorlu bir deniz aracı geldi. O dönemde Antalya'da motorlu vasıta yoktu. Mehmet Emin Bey'e göre; gece denizden gelen araç, ancak İtalyan kruvazöründen gelebilirdi.²⁸²

İşgal günü şehirde İtalyan yazar Biagio Pace'de bulunmaktadır. Pace'nin aktardıkları, İtalyan yetkilileri ile aynı doğrultudadır: 27-28 Mart gecesi Hristiyan mahallesinde, büyük bir bomba patlayarak, çevreye büyük zarar verdi. Olay sonrası hastanedeki rahibelerin korunması için, İtalyan deniz birliğinin gönderilmesi gerekiyordu. Bu sırada Antalyalılar heyet olarak, İtalyanlardan şehri işgal etmelerini talep etti. Bunun üzerine, 28 Mart öğleden sonra, Alessandro Ciano komutasında İtalyan askerler karaya çıktı. Halk askerleri misafirperverce, hatta memnuniyetle karşıladı. İtalyan askerleri şehrin çeşitli alanlarında çadırdan kışlalar kurdular.²⁸³

Kemer (Ağva)'de Bucak müdürü olan Macit Selekler, İtalyan askerlerinin denizden karaya çıktığı anlara, tanıklık edenler arasındaydı. Selekler'in aktardıklarına göre; limanda savaş gemilerinin halk tarafından gezilebileceği duyurulduktan sonra, merak içindeki halk sandallarla gemilerin, özellikle zırhlının etrafında dolaşıyordu. İtalyanlar ise herkese izin vermiyor, sadece kendi seçtikleri kişileri gemiye alıyorlardı. Onun dışında sandallarla gemilere yaklaşanlar, ancak etrafında dolaşabilmekte idi. Dönen sandallardan inen Şaban Balta Çavuş, Macit Bey'e yaklaşarak, İtalyanların asker çıkarmak için hazırlandığını, kendisinin de bahriyeli olduğu için bu hazırlıkları bildiğini anlattı. Macit Bey haber vermek üzere, arkadaşı olan Mutasarrıf Vekili Talat Bey'in yanına Hükümet Konağı'na gitti. Durumdan haberi olan Talat Bey'in telaşla, telefonda sağa sola emirler verdiğini gördü. Tam bu sırada İtalyanlar gemiden hareket etti. Asker dolu mavnalar ve motorbotlar, yüklü halde rıhtıma ilerliyordu. Askerlerin karaya ayak bastıkları an, telefonla haber verildi. Konaktan olayı izleyen Selekler o anı şöyle aktarmaktadır: *"Önde süngü takmış dört deniz askeri, arkalarında Konsolos Faranti ve tercüman Yomtof Mizrahi. İkisinin de yüzü sapsarı, gözleri ileriye dikili, kısa cümlelerle bir şeyler konuşuyorlar. Faranti yıllardır tasarladığı "Antalya Fatihi" olabilmek, Yomtof ise harb yıllarında enterne edilişinin intikamını alma heyecanında. Fakat ikisi de,*

²⁸² Mazlum Adison, **Antalya'nın Kara Günleri**, Hazl.: Evren Dayar (Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2013), s.15-24. Mehmet Emin Bey Antalya Gazetesi'nin kurucusudur. Adison, **age**, s.5.

²⁸³ Çelebi, **age**, s.81-80; Pace, **age**, s.52-53. Pace, Antalya'da arkeolojik, incelemelerde bulunuyordu. Çelebi, **age**, s.81.

herşeye rağmen, bir köşeden yayılım ateş gelivermesi ihtimaliyle korkuyordu. Mutasarrıflık odasına kadar çıktılar. Talat Bey bu acı ve tarihi anda, yüzünün rengi uçmuş, elleri titrer vaziyette gelenleri kabul etti." Daha sonra Konsolos, Mutasarrıf Vekili'ne "*Müttefik Devletler adına Akdeniz Kuvvetleri Komutanı*" imzasını taşıyan işgal beyannamesini verdi.²⁸⁴

Antalya'dan 17. Kolordu'ya da, 30 Mart tarihinde "*28 Mart gecesi, saat 3'te İtalyanların, Antalya'nın falezler tarafında Burdur yolu başında çadırlı ordugah kurdukları*" rapor edildi.²⁸⁵ İşgal günü daha önce bahsi geçen, İtalyan Telsiz Telgraf Şubesi'ne ait aletler de, vapurdan Antalya'ya nakledildi.²⁸⁶ Burhanettin Onat'ın aktardığına göre; Karaalioğlu bahçesinde şimdi stadyumun bulunduğu yere demirden yüksek bir anten direği dikerek telsiz istasyonu kurdular.²⁸⁷ Yine aynı gün içerisinde, İtalyan bandıralı Dalaman vapuruyla, İtalyan Konsolosu'nun ailesi ve dört İtalyan rahibe de Antalya'ya geldi.²⁸⁸

İşgalin ardından, 57. Tümen komutanlığı Antalya'daki 176. Alay'a, "*İtalyanların işgaline rağmen Türk memur ve görevlilerin göreve devam etmelerini ve İtalyanların yapacakları her kanunsuz hareketin protesto edilmesini*" emretti.²⁸⁹

İzmir'deki 17. Kolordu Komutanlığı işgali, İzmir'deki İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri nezdinde protesto etti ve durumu Harbiye Nezareti'ne yazdı. Harbiye Nezareti, Antalya Mutasarrıflığına 29 Mart'ta, "*Antalya'nın işgali hususunda endişelenecek bir durum olmadığını, nezaretin, meselenin çözümlenmesi için girişimde bulunduğunu ve İtalyanlarla iyi ilişkiler kurarak güvenliğin korunması gerektiğini*" bildirdi.²⁹⁰

İstanbul İtalyan Yüksek Komiseri Sforza, 30 Mart tarihinde Sonnino'ya; Sadrazam ile görüştüğünü bildirdi. İtalyan kuvvetler tarafından Antalya'da yaşanan huzursuz ortam nedeniyle işgalin yapıldığı, ancak bunun geçici bir durum olduğuna ikna ettiğinden bahsediyordu. General Elia'ya; Antalya'da, Türk yerel yöneticilerinin yetki görünümünün kaldırılmaması, Türk yerel yetkililere saygı gösterilmesi, talimatı

²⁸⁴ Macit Selekler, "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etiler", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 8, (Ağustos 1977), s.211-212; Selekler, **age**, 58-59. İtalyan askerlerinin Antalya Limanı'na İnişi için Bkz. Ek 16.

²⁸⁵ Aker, **age**, s.14.

²⁸⁶ **BOA**, DH. ŞFR. K.623-G.33-B.1.

²⁸⁷ Onat, **age**, s.81.

²⁸⁸ **BOA**, DH. ŞFR. K.623-G.41-B.1.

²⁸⁹ Aker, **age**, s.14.

²⁹⁰ Aker, **age**, s.22-23.

da ayrıca verilmekteydi.²⁹¹ Bu telgrafta bahsi geçen görüşmede; 30 Mart'ta Sforza ile görüşen Sadrazam Damat Ferit Paşa, İtalyan birliklerinin Antalya'yı Rumların tahriki ile işgal edip etmediğini sorarak, düzeni sağlama adına yapılan işgalin, yerel yöneticilerin prestijlerine zarar vermemesini beklediklerini iletmiştir.²⁹²

"Bu görüşme sonrasında, Osmanlı Nezareti'nin Antalya'ya gönderdiği 31 Mart tarihli ikinci yazıyla; *"Antalya'ya asker çıkarılmasının bir işgal olmadığı, güvenliği sağlayan mahalli güçlere yardım amacıyla yapıldığı ve hükümet otoritesini sarsacak hareketten kaçınılması konusunda, İstanbul'daki İtalya yüksek komiserliği tarafından Rodos'taki başkumandanlıklarına direktif verildiği"* bildirildi.²⁹³

Yukarıda bahsi geçen görüşmelere ve Harbiye Nezareti'nin, bu durumun işgal olmadığını bildirmesine rağmen, aynı gün İtalyanlar, Antalya'daki kuvvet sayısını 600'e çıkardı.²⁹⁴

17. Kolordu Komutan Vekili Süleyman Fethi Bey'in, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'e gönderdiği şifrede, İtalyanların işgalinin yasal dayanakları belirtilerek, talimatlar gönderildi. Bu bilgi ve talimatta, Harbiye Nezareti'nin gelen emir aynen tekrarlanıyordu: *"a) Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi; Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olacaktır. b) 8 .madde;İtilaf devletleri gemilerinin, Osmanlı Devletinin kontrolü altında bulunan tüm liman ve demiryollarından yararlanması; liman ve demiryollarının İttifak Devletlerine kapatılması ve Osmanlı ticaret gemilerinin, İtilaf devletlerinin hizmetinde bulundurulması kararlaştırılmıştır."* Bu bilgilerin ardından, birliklerin Antalya'yı tahliye etmemeleri ve silah kullanımına sebep olacak bir hareketten kaçınılması talimatı veriliyordu.²⁹⁵

İtalyan Ege Kuvvetleri Kumandanı General Elia'nın 29 Mart 1919 tarihli telgrafındaki önerisi sonucunda, Antalya'daki mevcut denizci kuvvetlerin, piyade taburu ile yer değiştirilmesine karar verildi. Bu telgraftan sonra, 31 Mart 1919 tarihinde, Dışişleri Bakanı Sonnino'nun emriyle Antalya'daki denizciler, 3 Nisan'da

²⁹¹ DDI, Vol.: III., B.70, s.74.

²⁹² Çelebi, **age**, s.83.

²⁹³ Aker, **age**, s.22-24.

²⁹⁴ Çelebi, **age**, s.83.

²⁹⁵ Aker, **age**, s.21.

Antalya'ya gelen 31. piyade taburunun keskin nişancılarıyla yer değiştirdi²⁹⁶. Yarıbay Adolfo Mozzoni komutasındaki 31. tabur, 450 tüfekli askerden (bersaglieri²⁹⁷) oluşuyordu.²⁹⁸ Böylece Antalya'nın işgali, 3 Nisan 1919 tarihinde tamamlanmış oldu.²⁹⁹

Burhanettin Onat'ın aktardığına göre; Bir nakliye gemisi ile İtalyan askerlerinden bir kıta geldi ve deniz piyadelerinin yerini aldı. Halk bir müddet geniş kenarlı şapkalarında horoz kuyrukları sallanan bu yeni işgalcileri hayretle izledi. Bunlar denizci piyadelerine göre daha gösterişli, daha çalımlıydılar.³⁰⁰ Adıson ise; Antalya'ya gelen Duilio Zırhlısı'nda 200 kadar bersagliere askeri çıkardılar. Miğfer şeklindeki şapkalarının kenarında 8-10 kadar renkli tüyler bulunan askerler, öncelerinde bandolarıyla gelerek, askeri kıışlamızı işgel ettiler, demektedir.³⁰¹

Antalya'da işgal sonrası Albay Ciano'nun halka duyurduğu beyannamenin içeriği ve gelişmeler, İtalyan Dışişleri Bakanı Sekreteri Bianchi tarafından, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya 31 Mart'ta telgrafla bildirildi. Telgraftaki bilgilere göre; Albay Ciano, Antalya halkıyla beyanname aracılığıyla iletişim kurdu. Bu beyannamede, İtalyan askerlerinin Antalya vatandaşlarının güvenliği için buldukları bildirildi. Buna gerekçe olarak, son günlerde ölüm ve yaralanmaların meydana geldiği, hapisneden kaçan suçluların vahşetle cinayet işledikleri gösterildi. Birgün önce İstanbul'a giden posta arabasının soyulduğu ve sabaha karşı şehir merkezinde büyük bir bombanın patladığı bu nedenle; halkın korunması için, Müttefik Devletler ve Amerika adına, birçok insanın isteği üzerine, İtalyan denizcilerin Antalya'ya indiği ifade edildi. Talepler üzerine davet edildikleri ve suçlulara karşı savaş yasaları çerçevesinde tedbirler aldıkları, kamu düzeninin korunmasında, polise katılmak üzere Antalya'da buldukları bilgileri de yer aldı.³⁰²

Bu açıklamalar; Amerika İstanbul Konsolosluğu tarafından tepki ile karşılanarak, İtalya'ya bildirildi. Ciano'nun beyannamesi ve gerekçeleri işgal için

²⁹⁶ **DDI**, Vol.: III, B.64, s.68 (Telgraflar altında verilen bilgiler: 30 Mart'ta saat 3'te gelen telgraf, önce Biancheri'ye, aynı gün İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino'ya verilmiştir.) ; **ATASE**, İSH, K.185-G.256-B.1

²⁹⁷ Bersagliere:İtalyan ordusunda nişancı piyade birliği. Bkz. Çelebi, **age**, s.84.

²⁹⁸ Cecini,**age**, s.18.

²⁹⁹ Bkz. Ek 17.

³⁰⁰ Onat, **age**, s.81.

³⁰¹ Adıson, **age**, s.44-45. Adıson'un bahsettiği, daha önce belirlenen 31. Tabur'un Antalya Limanı'na inişi olayıdır. Antalya Limanı'na İtalyan askerlerinin inişi için Bkz. Ek 19 ve Ek 20.

³⁰² **DDI**, Vol.: III, B.74, s.78.

yeterli görülmedi. Öncelikle savaşta olunmadığı ve Anadolu'nun İngiliz General komutası altında olduğu ve İstanbul ile iletişim kurulması gerektiği belirtildi.³⁰³

Antalya'nın işgali, Paris'te de tepkiyle karşılandı. Yunanlılar ise tepkilerini daha sert gösterdi. Venizelos, Averoff kruvazörünü İzmir'e gönderdi. Averoff'u, İtalyanların savaş gemisi Caio Duilio takip etti. Bu suretle İzmir'deki gerginlik son haddini buldu.³⁰⁴

İtalya'nın Antalya'yı halkın isteği üzerine işgal ettiği iddiası, 24 Nisan 1919 tarihli bir İngiliz raporunda yer aldı. Raporda yer alan bilgi ve yorumlar özetle şöyledir: Patlama olayından önce İtalyanlar, halkı gemilerini ziyarete davet etti. Onlara içecek ve tatlı ikram edildi. Halk gemiden ayrılırken, onlara bir kağıt imzalatıldı. İtalyanlar karaya askerlerini, 57. Fırka ve halk istediği için çıkardıklarını söyledi. Raporda, halka imzalatılan kağıtlar bir hile olarak değerlendirildi.³⁰⁵ Yine İngiliz belgelerinde, işgalle ilgili olarak; "*Güya Antalya'da asayişsizlik vuku bulunduğu bahanesi altında oraya ilk çıkarma 28 Mart'ta vuku buldu*" deniliyordu.³⁰⁶

Antalya 176. Alay Komutanlığı'nın bağlı olduğu, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, işgalin ardından 1 Nisan 1919 tarihinde Aydın'dan yola çıkarak, 4 Nisan'da Antalya'ya ulaştı. Şefik Bey'in izlenimleri şöyle idi: Şehrin çeşitli yerlerinde, dağınık vaziyette İtalyan askerleri vardı. Dağınık oldukları için sayıları çok fazla görünmüyordu. Türk askerlerin büyük kısmı Askerlik Şubesi'nde, görev başında idi. Sadece depo olarak kullanılan caminin önünde, Türk askerinin yanında İtalyan nöbetçi de vardı. Antalya halkı günlük yaşamını devam ettirebilmekteydi.³⁰⁷

Albay Şefik Aker, öncelikle askeri durumu inceledi. Ardından önce, Mutasarrıf Vekili, daha sonra şehrin ileri gelenleri ile görüşmeler yaptı. Mutasarrıf Vekili'nden işgalin detaylarını hakkında bilgi aldı. Bu esnada İtalyanlar tarafından, Antalya'nın ileri gelenlerinden Zeki Bey ve Mehmet Emin Bey'in evlerinden alınmak istendiğini öğrendi. Mehmet Emin Bey'in, teslim olmayı redderek, direniş gösterdiğini öğrendi. Bu şahısların İtalyanlara teslim edilmesine karşı çıkan Şefik Bey, Emin Bey'in çağrılmasını istedi. Polis, Albay Şefik Bey'in kendisini çağırdığını söyleyerek, Emin Bey'i Hükümet Konağı'na çağırdı. Bu esnada belediyede olan Şefik Bey, kendisiyle görüşmeye gelen Emin Bey'in, İtalyanlar tarafından alındığını

³⁰³ DDI, Vol.:III, B.95, s.102.

³⁰⁴ Çelebi, **agm**, [http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-26/milli-mucadelede-italyan-\[14.12.2013\]](http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-26/milli-mucadelede-italyan-[14.12.2013]).

³⁰⁵ Çelebi, **age**, s.82.

³⁰⁶ Jaeschke, **age**, s.216.

³⁰⁷ Aker, **age**, s.15.

öğrendi. Ardından Konsolos Ferrante ile görüşme yapan Şefik Bey ve Mutasarrıf Vekili'ne; Zeki ve Mehmet Bey'in güvende oldukları ve hayatları hakkında garanti verdikleri söylendi. Konsolos Ferrante, bu şahısların tutuklanma gerekçelerinin siyasi olduğunu belirtti. Bu tutuklamaların halkın müracatı ve hükümetin onayı dahilinde gerçekleştirildiği bilgisini verdi. Şefik Bey, bu durumu siyasi bir cinayet olarak değerlendirdi.³⁰⁸

Antalya'nın ileri gelenleri, İtalya'nın Antalya'yı işgalinden önce, bir protesto metni hazırladı. Protestonun konusu, İtalya'nın Paris Barış Konferansı'nda Antalya'yı talep etmesi idi. Antalya'nın 6 asırdır Türklere ait olduğu, nüfusun %99'unun Türklere ait olduğu ve İtalya'nın bu talebinin diğer siyasiler tarafından tanınan, Wilson ilkeleriyle de uyuşmadığı yorumu metinde yer aldı. Metinde imzası bulunan, Antalya'nın ileri gelenleri ise; Antalya Müftüsü Ahmet Hamdi, Belediye Başkanı Mustafa, Genel Kurul Üyeleri Emin, Rasih, İzzet, Hüseyin Hüsnü, Mehmet Celal'dir. Bu metinle başlayan protestoları bastırmak için, 3 Nisan 1919 tarihinde Ferrante, İtalyan yetkililere önerilerde bulundu. Ferrante, Emin Efendi ve Zeki Bey'i, Antalya'da huzursuz ortama sebebiyet veren "*kötü aktörler*" olarak tanımladı. Huzursuzluğun ilerlememesi için uzaklaştırılmaları gerekiyordu. Ferrante'nin önerisi ile Rodos'a sürgün edileceklerdi.³⁰⁹ Süleyman Fikri Erten ise, sürgün olayı ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır: 4 Nisan'da Konsolos Ferrante, Mutasarrıf Vekili'ne, Giritli tüccar Zeki ve İttihad Terakki Delegatesi Emin Bey'in işgali protesto etmeleri nedeniyle, şehirde bulunmalarının kendi siyasetlerine uygun olmadığını belirtti. Kendilerine teslim edilmesini talep etti. Mutasarrıf Vekili ilgili şahıslara durumu tebliğ etti, ancak red cevabı aldı. Mutasarrıf Vekili durumu Dahiliye Nezareti'ne bildirdi. İstanbul'dan 5 Nisan'da gelen cevapta; İtalyanlara ilgili şahısların teslim edilmesi talimatı verildi. Bunun üzerine, İtalyanlara teslim edilerek, Zeki ve Emin Bey, bir İtalyan vapuru ile Rodos'a gönderildi.³¹⁰

³⁰⁸ Aker, *age*, s.16.

³⁰⁹ **ASDMAE-AP**, 1919-1930, 1646-7746. 25 Nisan 1919'da Kont Sforza'nın Dışişleri Bakanı Sonnino'ya gönderdiği yazının ekinde, protestonun yer aldığı telgraf bulunmaktadır. Bu yazıda protesto metni ve Ferrante'den gelen öneriler ve sürgün hakkındaki bilgiler yer almaktadır. Daha sonra gerçekleşen sürgünle ilgili, İstanbul'da bulunan İtalyan Yüksek Komiseri Sforza, gelişmeleri Dışişleri Bakanı Sonnino'ya rapor halinde sunmaktadır. Bu raporda, Ferrante'nin talepleri ve Antalya'dan alınan protesto metni bilgilerini içeren, telgraf da yer almaktadır. Ferrante'nin taleplerinin uygulanması için gerekli olan diplomatik girişimlerin, İstanbul'da Sforza tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu olayda da görüldüğü üzere, Antalya'nın işgalinde en önemli yerel aktör, bizzat Konsolos Ferrante'dir. Telgraf No: 360. Bkz. Ek 18.

³¹⁰ Erten, *age*, s.24.

Albay Şefik Aker, Mutasarrıf Vekili'nden sonra, şehrin ileri gelenleriyle yaptığı görüşmelerde, şu tavsiyeleri veriyordu: İtalyanların Antalya'yı işgali, Osmanlı Hükümetine ve İtilaf Devletleri temsilcilerine şikayet edilmeli ve protestolarda bulunulmalıdır. İtalyanların saldırılarına karşı, diğer devletlerden kontrolü sağlayacak bir temsilci talep edilmelidir. Yerli Rumların da bu girişimlere katılması gereklidir. Müslüman ve Rumlar arasındaki rekabet ve düşmanlık saklanmalıdır. İtalyanların Mütareke şartlarına aykırı faaliyetlerine ve yapılacak yardımlarına itiraz edilmelidir. İtalyanların halka karşı iyi ve dostça tavırlarına itibar edilmemelidir. Şefik Bey'in son önerisinin nedeni; İtalyanların Trablusgarb Savaşı sonrasında, Antalya ve Muğla'da yürüttüğü faaliyetlerdi. İtalyan okulları, hastaneleri, rahipleri, tüccarları bölgede faaliyetlerde bulunmuşlardı. Halkın ücretsiz tedavisi vb. dostane tavırlar, uyarıların temel kaynağıydı. Bunlara halkın itibar etmemesi ve aldanmaması gerekiyordu.³¹¹ Şefik Bey incelemelerini bitirdikten Antalya'dan ayrıldı.

2.3.3. Burdur ve Diğer Bölgelerin İşgalinde Antalya Limanı

57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, Antalya'dan ayrıldıktan sonra, 25 km kuzeydeki Bademağacı Köyü'ne gitti.³¹² Mütarekeden sonra sahil taburları lağvedilerek, silah ve cephaneleri Kaş ve Finike'de koruma altına alınmıştı. Daha sonra bu silah ve cephanenin, İtalyanların eline geçmemesi için, 30 Mart 1919'da 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey tarafından, Burdur'a nakil edilmeleri talimatı verildi.³¹³ Bademağacı Köyü'nde bulunan depoda, piyade ve topçu cephanesi de bulunmaktaydı. İtalyanların Antalya'dan içeri doğru ilerlemeleri ve bu depoyu işgal etmeleri beklendiğinden, Albay Şefik Bey, 7 Nisan 1919 günü Bademağacı Köyü'ne geldi. Bucak Müdürü ve köyün ileri gelenlerinin yardımlarıyla, depodaki mühimmat Burdur'un Çeltikçi köyüne taşındı. Vatansever köylüler 200'den fazla öküz arabasıyla depodaki malzemeyi taşıdılar. Bu mühimmat sonradan Yunanlılara karşı kullanıldı.³¹⁴

Albay Şefik Bey, Çeltikçi'den sonra Burdur'a giderek, Mutasarrıfı ziyaret etti. Antalya'nın işgali ile ilgili bilgi vererek, uyarılarda ve tavsiyelerde bulundu. Bu

³¹¹ Aker, **age**, s.19-20.

³¹² Aker, **age**, s.28-29.

³¹³ Aker, **age**, s.14.

³¹⁴ Aker, **age**, s.28-29; TİH, C.VII, **age**, s. 19

tavsiyeler, işgalin ilerleyebileceği ve bu durumda ne yapılması gerektiği ile ilgiliydi. O sırada, İtalyan İşgal Komutanı'nın Burdur'a geleceğini bildiren bir telgraf alındı.³¹⁵ İtalyanların, Antalya'nın iç bölgelerine doğru ilerleyeceklerinin, ilk fiili belirtisi bu oldu.

İtalyanlar birgün önce, Albay Şefik Bey tarafından boşaltılan mühimmat deposunu 8 Nisan 1919'da ele geçirdi. Ardından aynı tarihte, Konsolos Ferrante ve Albay Ciano, Burdur'a gitti. Burdur Mutasarrıfı'na bir kağıt imzalatmaya çalıştılar ama başarılı olamadılar. Buna rağmen Ferrante, Alanya'dan Marmaris'e kadar tüm sahilleri işgal edeceklerini söylüyordu.³¹⁶ Bu ziyaretin, Antalya'da uyguladıkları işgal siyasetini, Burdur'da da uygulamak üzere zemin hazırlamak ve propaganda amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu ziyaretin hemen ardından, İstanbul'a ulaşan bir haber, işgalin ilerleyeceği hakkında bilgi veriyordu. Rodos'ta sekiz bin İtalyan askerinin toplandığı ve bir miktarının, Antalya ve Fethiye'ye çıkarılmak üzere bir nakliye vapuruna yüklendiği, Rodos'tan gelen müslüman bir kaptan tarafından haber verilmekteydi.³¹⁷

Bu tarihlerde devam eden, Paris Barış Konferansı görüşmeleri, İtalyanların faaliyetlerini etkiledi. 6 Mayıs 1919'da Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa, Yunanistan'ın İzmir'i işgaline izin verdi.³¹⁸ Buna tepki olarak 7 Mayıs 1919'da İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino, Fethiye ve Bodrum'un işgaline mücade etti. 11 Mayıs 1919'da Fethiye, Bodrum ve Marmaris; 14 Mayıs'ta Kuşadası ve Selçuk, 16 Mayıs Güllük ve Milas, 17 Mayıs'ta Söke, 5 Haziran'da Çine, İtalyanlar tarafından işgal edildi.³¹⁹

İtalya işgalleri, Paris Barış Konferansı'ndaki gelişmelere tepki olarak hızla gerçekleştirildi. Konferansta Yunanistan'a, İzmir'in verilmesi kararı, İtalyanları harekete geçirdi. Başka bir gelişme ise; Yunanistan'a İzmir'in verilmesinden sonra, İngiltere'nin Barış Konferansı'nda 13 Mayıs 1919'ta, Antalya bölgesini İtalya'ya sunması oldu. Antalya'nın yanı sıra Kuşadası ve Ereğli'yi isteyen İtalya'ya, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson onay vermedi. İtalya'nın izinsiz yaptığı Anadolu

³¹⁵ Aker, **age**, s.29-30.

³¹⁶ Aker, **age**, s.29-30; Çelebi, **age**, s.85-86.; Çelebi, **agm**, [http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-26/milli-mucadelede-italyan-ismgalleri].

³¹⁷ **BOA**, DH.ŞFR. K.625-G.57-B.1

³¹⁸ Çelebi,**age**, s.98.

³¹⁹ Çelebi, **age**, s.90-95,105,109.

işgali nedeniyle, tepkileri sürüyordu.³²⁰ Bu gelişmenin ardından, İtalyanlar tarafından 14 Mayıs'ta Kuşadası işgal edildi.

Paris Barış Konferansı'nda 14 Mayıs 1919'da "*manda meselesi*" görüşülmeye başlandı. İngiltere Başbakanı Lloyd George, Küçük Asya için kapsamlı bir manda planı sundu. Bu planda Türkiye'deki Amerikan, Yunan, Fransız ve İtalyan manda bölgeleri detaylı olarak teklif halinde sunuldu. Lloyd George'un sunduğu ve M. Clemenceau, Başkan Wilson'un 14 Mayıs'ta 1919'da kabul ederek, İtalya'nın onayına sunduğu çözüm önerisinde; İzmir ve Ayvalı limanları ile Oniki Adalar ve Castellorizo Yunanistan'a verilecekti. Bunun nedeni bu bölgelerde ağırlıklı olarak Yunan nüfusunun bulunmasıydı.³²¹ İzmir konusunda diğer devletlerin, Yunanistan'ı destekledikleri görülmektedir. Bu desteği alan Yunanistan, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etti.

İtalya 17 Mayıs 1919'da, Paris Barış Konferansı'nda; Amerika, İngiltere ve Fransa'ya, "*İtalyan Kuvvetleri'nin Küçük Asya Sahillerine İnişi*" adlı muhtırayı verdi. Bu muhtırayla İtalya, Yunan işgali sonucunda, bundan sonra Müttefiklerinden bağımsız hareket edeceğini ilan etti.³²² Sonuç olarak; İtalya artık bağımsız hareket edecekti. Antalya'dan başlayarak, Batı Akdeniz sahillerinde işgallerini tamamlayan İtalya'nın, yeni hedefi iç bölgeler oldu.

İtalyanlar daha işgal başlamadan, Antalya ve Burdur işgalini birlikte planlamışlardı. 10 Mart 1919 tarihinde, Anadolu işgali için planlanan asker kuvvetlerinin, Antalya'da yer alacak türü ve sayısı şöyle idi: 1 Piyade Alayı (2 Tabur), 1 Bisiklet Taburu (Burdur için) ve 1 Dağ Bataryası³²³.

Yukarıda görüldüğü üzere, henüz Anadolu işgal planlarının başlangıcında, ilk basamak olacak Antalya'ya gönderilecek kuvvetlerin içinde, Burdur'a gidecek olan kuvvetler de yer almakta idi.

³²⁰ Çelebi, **age**, s.99-100.

³²¹ **Foreign Relations of the United States 1919: The Paris Peace Conference**, Cilt: 5 (Washington: U.S. Print Office,1942), s.614-623.

³²² **DDI**, Vol.: III, B.524, s.545. Memorandum Regarding Landing of Italian Forces on the Coast of Asia Minor; Foreign, **age**, s.716-726. 19 Mayıs 1919 tarihli Paris Barış Konferansı görüşmelerinde Amerikan Başkanı Wilson, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa adına M. Clemenceau ve İtalya adına M. Sonnino katılmıştır. Muhtıra görüşmelerin sonunda yer almaktadır. "*Italian Memorandum Concerning Landing in Asia Minor*" adı altında Konferansa sunulmuştur.

³²³ **ASDMAE-AP**, 1919-1930, 1646-7746. 10 Mart 1919, General Badoglio imzalı yazı, s.1-3. Antalya'nın yanı sıra diğer sahiller için yapılan planlama şöyle idi: Marmaris'e 1 piyade taburu, Bodrum'a yarım piyade taburu, Güllük için yarım piyade taburu, bunlar 1. grup olarak tanımlanıyordu. Kuşadası için; 2 taburdan oluşan 1 piyade alayı, son olarak 1. grupta 2 dağ bataryası- hem Güllük hemde Kuşadası için.

Albay Ciano 10 Haziran 1919'da General Elia'ya; Antalya'da mevcut asker sayısının 1500 olduğunu, yerel müfrezeler için silah ve mühimmat gerektiğini bildirdi. Denizcilerin Antalya'dan çekilecekleri, bu nedenle makinalı tüfekli 700 askerin de gönderilmesini talep etti.³²⁴

Antalya Limanı'na yapılan ikinci büyük asker çıkartması, General Battistoni'nin Regina Elena gemisine gönderdiği 13 Haziran 1919 tarihli emirle başladı.³²⁵ İtalyanlar, Antalya'ya 13 Haziran 1919'da iki bin kişilik, iki piyade taburu çıkardı. General Mansano'nun komuta ettiği bu birliğin yanısıra top, mühimmat ve otomobiller de Antalya limanına çıkarıldı.³²⁶ 14 Haziran 1919 tarihinde, Antalya Limanı'ndan yapılan askeri sevkiyat devam etti. Limandaki gemiden, 233 üç beygir/katır, 15 el arabası, 30 sandık cebel topu mermisi, 21 sandık benzinli bomba varili, 2 cebel topu, 11 yük ve seyir otomobili, 1 sıhhiye arabası, 200 sandık tüfek mermisi, 1 yol arabası, 20 kadar bisiklet, 200 kangal tel, çok sayıda erzak ve askeri malzeme indi.³²⁷ 19 Haziran'a kadar sevkiyat devam etti. 15 Haziran'da 12 otomobil, 60 katır, 7 beygir, 32 hayvan arabası ve 30 sandık cephanesi;³²⁸ 16 Haziran'da 12 yük otomobili, 25 adet çeşitli araba, askeri gıda malzemesi ve kereste limana indirildi.³²⁹ Birgün sonra da kereste ve çeşitli askeri malzeme indirildi.³³⁰

Burdur'un işgali öncesinde, İtalyanların Antalya Limanı'ndan yapılan asker ve askeri malzeme sayısı, 19 Haziran tarihi itibariyle: 3.000'den fazla asker, 263 at, 37 beygir, 108 çeşitli türde araba, 5 cebel topu, 21 varil bomba benzini, 250 sandık top ve tüfek mermisi, 20 bisiklet, 200 kangal tel, 48 otomobil, 2 yangın arabası, kereste ve çeşitli askeri malzeme çıkarılmış oldu.³³¹ Bu tarihten sonra da, Temmuz ayı başlarına kadar, farklı tarihlerde az sayıda asker, subay ve askeri malzeme Antalya Limanı'na gelmeye devam etti.³³² 11. Ordu müfettişi Cemal Paşa'ya göre, *"İtalyanlar çıkardıkları bu yeni birliklerle Burdur ve Isparta'yı işgal edeceklerdi. Gerçekten de bu birlikler işgal etmek üzere, Burdur'a hareket etmişlerdir"*³³³

³²⁴ ASDMAE-AP, 1919-1930, 1646-7746. (10 Haziran tarihli Ciano imzalı yazı. Telgraf No: 69/9)

³²⁵ ASDMAE-AP, 1919-1930, 1646-7746. (Telgraf No: 879).

³²⁶ Çelebi, *age*, s.110.

³²⁷ BOA, DH. KMS. K.52-G.2/40-B. 3.

³²⁸ BOA, DH. KMS. K.52-G.5/45-B. 1,3.

³²⁹ BOA, DH. KMS. K. 52-G.5/45-B.5.

³³⁰ BOA, DH. KMS. K.52-G.5 /45-B.6.

³³¹ BOA, DH. KMS. K.52-G.5/45-B.8.

³³² BOA, DH. KMS. K.52-G.5/45-B.22, 17, 14.

³³³ Çelebi, *age*, s.110-111.

İşgalin görgü tanıklarından Süleyman Fikri Erten, bu sevkiyat ile ilgili şu bilgileri vermektedir: Limandan ilk asker sevkiyatından sonra, 13 Haziran 1919'da iki nakliye gemisi ile Antalya'ya Miralay (Vibrioni) Kumandasında 3500 mevcutlu bir piyade alayı, dört toplu 7,5' luk cebel bataryası ve makineli tüfek bölüğü ve 500 sandık cephaneye, 20 bisiklet, 40 kadar otomobil ve 263 ester, 27 beygir, 108 araba ve çok sayıda erzak indirildi. Antalya'da bulunan Zağlıyeri taburu geri dönerken, 19 ve 20 Haziran'da, 300 asker Burdur'a sevk edildi. 21 ve 22 Haziran'da, 150 askerden oluşan İtalyan piyade kıtası, 5 otomobil, 120 mekkare, 15 araba, dört toplu seri cebel bataryasından oluşan, iki kafile de Antalya'dan Burdur istikametine gönderildi.³³⁴

Antalya'dan hareket etmiş olan İtalyan birlikleri, herhangi bir direnişle karşılaşmadan, 28 Haziran 1919'da Burdur'u işgal etti.³³⁵

Burdur'un işgalinden sonra İtalyanlar, 29 Haziran'da Antalya'ya yeni bir çıkartma daha yaptı. Albay Viryoni komutasındaki bu çıkarmada, 3500 kişilik bir piyade alayı ile bir makinalı tüfek bölüğü ve 206 sandık cephaneye, 40 nakliye otobüsü ve 108 araba Antalya'ya getirildi. Temmuz'un ilk haftalarında Istanos (Korkuteli) işgal edildi.³³⁶ İtalyanlar son olarak 24 Temmuz'da Andifli (Kaş)'yi işgal etti.³³⁷ İşgallerde gerekçe olarak, "*kamu düzenini sağlamak*" gösterildi.³³⁸

Türk askeri kaynaklarına göre; Ağustos 1919'da Batı Anadolu'daki İtalyan işgal kuvvetlerinin durumu şöyle idi: "*Bir tugay karargahı, iki piyade alayı, bir süvari alayı, topçu birlikleri, iki taburlu Alpinist Alayından oluşan İtalyan Kuvvetleri genel olarak Milas, Antalya, Karaova, Kuşadası, Küllük, Fethiye, Söke Konya, Çine ve Muğla bölgelerinde bulunmaktadır.*"³³⁹

"*İtalyan arşiv belgelerinde, Anadolu'daki İtalyan askeri sayısı hakkında farklı rakamlar mevcuttur. 15 Eylül 1919 tarihli bir belgeye göre Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvveti Komutanlığı'nın mevcudu yaklaşık 17 bindir. Bunlardan 10 bin kadarı Rodos ve Türkiye'dedir. Başka bir belgeye göre, 27 Eylül 1919 tarihli Türkiye'deki İtalyan askeri sayısı, 13. 678'dir.*"³⁴⁰

³³⁴ Erten, *age*, s.26.

³³⁵ Köstüklü, *age*, s.22; Çelebi, *age*, s.112.

³³⁶ Çelebi, *age*, s.113.

³³⁷ Çelebi, *age*, s.115.

³³⁸ Çelebi, *age*, s.113.

³³⁹ TİH, C.VII, *age*, s.14.

³⁴⁰ Çelebi, *age*, s.127-128.

2.4. İTALYA'NIN İŞGAL SONRASI FAALİYETLERİ

2.4.1. İşgal Siyaseti ve Antalya'daki Uygulamaları

İtalya, I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmalardan sonra, sömürgecilik siyasetinin yeni hedefi, Güneybatı Anadolu oldu. Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan Anadolu işgallerinde, farklı bir işgal siyaseti yürüttü. Halkla iyi ve olumlu yönde kurulacak ilişkilerle, ekonomik yönden zengin işgal bölgelerinin kaynakları, İtalyan ekonomisine dahil edilebilecekti. İşgallerin asıl hedefi buydu. İtalyanlar, öncelikle halkın sempatisini kazanarak, bu sempatinin etkisiyle, bölgenin İtalya'nın ekonomik faaliyetlerine açılabilceğini düşünmüşlerdir. Amaçları işgal bölgelerini, yarı sömürge haline getirebilmektir.³⁴¹ İtalyan siyasetinin mimarı, İstanbul'daki Yüksek Komiser Sforza'dır. Sforza, Antalya'yı işgal eden birliklere, halka baskı yapmadan, ilişkileri iyi tutmalarını, tavsiye etti. Antalya ve diğer yerlerin işgalinde de uygulanan bu siyaset, İtalyan işgallerine karşı halktan ve mahalli yetkililerden direniş gösterilmemesi sonucunu doğurdu.³⁴²

İtalya, Anadolu işgalinin giriş kapısı olarak Antalya Limanı aracılığıyla, hedefteki ilk şehir olan Antalya'yı işgal etti. Bu nedenle Antalya, İtalyan işgal siyasetinin da, ilk uygulamalarının görüldüğü yer oldu. İtalyanlar, I. Dünya Savaşı öncesinde Antalya'da yürüttüğü faaliyetlerine, kaldığı yerden devam etmeye başladı. Farklı olan nokta; uluslararası ve yerel olarak, işgale yasal zemin oluşturma yönünde yaptığı faaliyetler oldu.

Antalya'nın İtalyanlar tarafından işgali üzerine bölgeye giden, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, yaptığı incelemeler sonucunda, 17. Kolordu Komutanlığına, *"İşgal ve Diğer Konular Hakkında Antalya'dan İnceleme Raporu"* gönderdi. Bu raporda, işgal siyaseti ve uygulamaları hakkında, şu bilgiler yer alıyordu: *"İtalyanlar, Antalya ve çevresini işgal amacıyla gelmişlerdir. Halkı kendi taraflarına çekmek; Müslümanlarla Rumlar arasında mücadele yaratmak; hükümetin haklarını yok ederek, nüfuz ve gücü ellerine almak için her gün yeni hileler, tertipler ortaya attılar. Bu çalışmalarını, müttefiklerinin muhalefetine sebebiyet vermeyecek bir hilekarlıkla idare ediyorlar."*³⁴³

İtalyanlar I. Dünya Savaşı ile Antalya'da sona eren faaliyetlerine, işgal döneminde devam ettiler. İşgali sadece askeri kuvvetlerle değil; rahipleriyle,

³⁴¹ Çelebi, **age**, s.130-131.

³⁴² Çelebi, **age**, s.130-132.

³⁴³ Aker, **age**, s.27-28.

okullarıyla, doktorlarıyla ve sermaye sahipleriyle yaptılar. İşgalin ilk günlerinde bazı binaların zorla işgal edilmesi hareketlerine, kısa bir süre sonra, son verdiler. Bu konuda akılcı bir siyaset izleyerek, zorla yaptırmak istediklerini yerel idarecileri kullanarak gerçekleştirme yolunu seçtiler.³⁴⁴

İtalyanların işgal siyasetini, dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

- 1-Asayiş ve güvenliği bozmak ve halkın mevcut Türk yönetimine güvenini sarsmak
- 2-Halka iyi davranarak kendilerini hamisi olarak göstermek
- 3-İktisadi faaliyetler
- 4-Kültürel faaliyetler³⁴⁵
- 5-Sağlık hizmetleri (Sivil halka yönelik yapılan ücretsiz uygulamalar)
- 6- Ulaşım ve Haberleşme faaliyetleri
- 7-Mevcut otorite sahipleri ve idarecilerle iyi ilişkiler kurmak:

Yukarıda belirlenen yedi başlık altında, İtalyanların Antalya'daki faaliyetlerine örnekler vermek mümkündür.

1-Asayiş ve güvenliği bozmak ve halkın mevcut Türk yönetimine güvenini sarsmak: İtalyanların tertip ettiği anlaşılın, bomba olayının seçildiği yer, Hristiyan mahallesi idi. Asayiş bozmak ve Müslümanlarla Hristiyanları karşı karşıya getirmek amacıyla gerçekleştirilen patlamanın ardından, kışkırtma ve tahrik siyaseti yürütüldü. Rumlara, bu olayın Türkler tarafından yapıldığı ve şikayet etmeleri için İtalyan komutanına gitmeleri telkin edildi. Mutasarrıf Vekili'ne ise; bu patlamayı Rumların yaptığı söylenerek, soruşturma açılması yönünde baskı yapıldı. İşgale bahane bulabilmek, zemin hazırlamak üzere yapılan bu düzmece oyunla, Türk yönetimine olan güvenin de sarsılmaya çalışıldığı görülmektedir. Patlama uluslararası boyutta, işgale kabul edilebilir bir gerekçe olarak kullanılırken, yerel olarak asayiş derinden sarsmak amacına hizmet etmek üzere de kullanılmaya çalışıldı.³⁴⁶

2-Halka iyi davranarak kendilerini hamisi olarak göstermek: İtalyanlar, halka karşı öncelikle işgalci bir ordu gibi davranmadı. Yunan ordusu gibi davranmaması yanında, Yunanlılara karşı olması da halk üzerinde etkili oldu. Yunan tehlikesinden kaçıp kendi bölgelerine sığınan Türk halkına, yardımcı olmaları da sempati kazanmalarına neden olan bir başka sebepti. Bu durum gerek Türk basınında, gerek askeri ve mülki yöneticiler tarafından takdirle karşılandı. İtalyanların bu ortamda

³⁴⁴ Aker, **age**, s.20.

³⁴⁵ Nuri Köstüklü, "Mütareke Sonrası Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu ve Antalya", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu** (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006), s.187-197.

³⁴⁶ Aker, **age**, s.26.

kullandıkları işgal polikalarından biri de "Himaye Vesikası" dağıtmak oldu. Antalya'da bulunan İtalyan Konsolosu, Antalya dışında Burdur ve Isparta'dan İzmir'e gitmek isteyenlere pasaport ve vesika da vermiştir.³⁴⁷

3-İktisadi Faaliyetler: İtalyanların önemli ticari faaliyetlerinden birisi de, İtalyan bankası, Banco di Roma'nın Antalya'da şube açması oldu.³⁴⁸ Banco di Roma, İtalyanlar tarafından "Doğu'daki yayılmanın öncüsü" olarak kabul edilmektedir.³⁴⁹ Bankanın faaliyetleri arasında, çiftçilere kredi verilmesi de bulunmaktaydı.³⁵⁰ Mazlum Adıson, Banco di Roma'nın Antalya'daki uygulamaları hakkında şu bilgileri vermektedir: Banco di Roma şube açtıktan sonra, Yusufaki gibi Yahudi tüccarlar, bu durumdan en çok yararlananlar arasında yer aldı. Oğlu Yontof, İtalyan Konsolosu'nun tercümanıydı. Bu nedenle işgal sonrası İtalyanlara yakınlaşarak, Osmanlı Hükümeti aleyhine tavır aldılar. Banco di Roma'dan Yusufaki aracılığıyla, bazı Antalyalılar (ağalar) karşılıksız kredi çektiler. İtalyan Konsolosu, talimatları Yontof aracılığıyla Yusufaki'ye gönderiyor, o da ağalara iletiyordu. Yusufaki aracılığıyla yapılan kredi işlemleri gizli yürütülüyordu. Banco di Roma, karşılıksız kredi vererek adeta rüşvet dağıtıyordu.³⁵¹

Bu dönemde Antalya'da 4 mağaza açıldı.³⁵² Adıson, bu mağazalar hakkında da bilgiler aktarmaktadır: İşgalin hemen ardından, gelen yabancı tüccarlar mağazalar açtılar. Rodoslu Ali Bağacı adlı tüccar, ardından Salamon El-Hadef Ticarethanesi, Antalya'ya gelen yabancılardandı. Antalya'da ilk defa görülen, büyük ticarethaneler açıldı. Ucuz satış yapmaları için, İtalyan Hükümeti'nden para alıyorlardı. Savaş yıllarının yokluğu, bu mağazalardan yapılan ucuz alışverişin artmasını sağladı.³⁵³

4-Kültürel faaliyetler: İtalyanlar I. Dünya savaşı öncesi açmış oldukları okulda, yeniden faaliyete başladılar. Bu okulda 15 Şubat 1921'den itibaren, akşamları İtalyanca kursu da verilmeye başlandı. Kültür emperyalizminin parçası olarak, İtalyan propagandası ve Hristiyanlık propagandası yapabilmek için bu okul kullanıldı. Bu okulda, Müslüman ve Rum çocuklarına ücretsiz eğitim verildi. Çocuklara, çikolata ve şeker dağıtarak, İtalyan okuluna gitmeleri için özendirmeye çalışıldı. Çocuklara, İtalyanca öğretme amacı da bulunuyordu. İtalyan askerleri ve

³⁴⁷ Çelebi, **age**, s.138-142. İtalyan Konsolos Ferrante'nin Halkla içiçe fotoğrafı için; Bkz. Ek-21.

³⁴⁸ Çelebi, **age**, s.156

³⁴⁹ Çelebi, **age**, s.156.

³⁵⁰ Aker, **age**, s.349.

³⁵¹ Adıson, **age**, s.40-41.

³⁵² Çelebi, **age**, s.157.

³⁵³ Adıson, **age**, s.40

halk arasında sempatik ilişkilerin kurulması, arttırılması ve propaganda yapabilmek amacıyla, sinema açma yöntemi bile kullanıldı.³⁵⁴

1921'de İtalyan Kültür Propaganda Enstitüsü'ne (Istituto Per La Propaganda Della Cultura) bağlı olarak, Iginio Ugo Faralli önce geçici üye olarak, daha sonra sürekli üye olarak, Antalya'da görevlendirildi. Ayrıca M. Carossini, aynı enstitüye bağlı olarak, kültürel propaganda yapmak üzere, geçici üye olarak yine Antalya'da görevli görünmektedir. Carossini'nin görevlendirilmesinde Vittoria Emanuele III Daire Ofisi, Salesiani Okulu ibaresi bulunmaktadır.³⁵⁵ İtalyan Kültür Propagandası'nın da örgütlü olarak yapıldığı ve sözkonusu kişilerin görevlerinin "*kültür propagandası*" yapmak olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda İtalyan okullarının, kültür propagandasında yer aldığı da anlaşılmaktadır.

5-Sağlık hizmetleri (Sivil halka yönelik yapılan ücretsiz uygulamalar): Savaş yıllarında, çoğu yerde olduğu gibi Antalya'ya da, hastalık ve yoksulluk hakimdi. İtalyanlar, bu durumu da kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak amacıyla faaliyetlerde bulundular. Antalya ve çevresindeki köylere sağlık hizmeti vermek üzere, hastane için 3000 yatak takımı getirdiler. Salgın hastalıkların yaygın olduğu dönemde, halk bu hizmetlerden yararlanmak zorunda kaldı.³⁵⁶ Hastahane, sağlık ocağı, dispanser, seyyar hastane, gezici ambulanslar şeklinde sağlık hizmetleri verilen bölgeler arasında Antalya'da yer aldı. Antalya'da görev yapan sağlık personeli; Tbp. Yüzbaşı Angelo Dall'Olio, Dr. Giovanni Votti, Tbp. Yüzbaşı Cherubino Mangini, Tbp. Teğmen Giulio Oppizi, Tbp. Binbaşı Rnrico Cavalleni idi. Tüm sağlık hizmetleri ücretsiz verilmekteydi.³⁵⁷ Sivil halka yönelik sağlık hizmetlerinin verilmesi, işgalden önce ordu içinde birer birim olarak planlanmıştı. İtalyan Kraliyet Sefer Kuvvetleri bünyesinde Mart 1919'dan sonra; Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvvetleri bünyesinde, Eylül 1919-1920 arasında Antalya'da sağlık hizmetleri, ordunun birer hizmet birimi olarak görev yaptı.³⁵⁸

6-Ulaşım ve Haberleşme: İtalyanların işgal bölgelerinde önem verdikleri diğer husus da ulaşım ve haberleşme ile ilgiliydi. Antalya'daki ulaşım ve haberleşme ile ilgili faaliyetleri ise aşağıda verilmektedir:

³⁵⁴ Çelebi, **age**, s.150-151.

³⁵⁵ **L'Italia Che Scrive: Rassegna Per Coloro Che Leggono Supplemento Mensile a Tutti I, Gli Periodici**, (Roma: Atti Dell'Istituto, 1921), Anno-No: IV-5 (Maggio 1921), s.35,106; **age**, Anno-No: IV-8, (Ağustos 1921), s.221. Carossini; Vittoria Emanuele III, Salesiani Okulu Daire Ofisi'nde görevli olarak görünmektedir.

³⁵⁶ Köstüklü, **agm**, s.191-192.

³⁵⁷ Çelebi, **age**, s.152-153.

³⁵⁸ Cecini, **age**, s.32-35.

Anadolu işgal bölgesinde İtalyan Askeri Posta Şubesi, 16 Aralık 1919 tarihli emirle kuruldu. Antalya posta şubesi güzergahı: Antalya-Çubukhan-Bucak-Kurna-Burdur-Isparta idi. Ayrıca Antalya'da telsiz-telgraf istasyonu da kuruldu. Bu hat; Antalya-Burdur-Eğridir-Yalvaç-Konya arasında hizmet verdi. Askeri posta ve telsiz-telgraf istasyonlarından, Türklerde yararlandılar.

Ulaşım ile ilgili faaliyetlerine, Antalya çevresindeki karayollarının tamiri çalışmaları ile başladılar. Antalya-Burdur ve Antalya-Konya arasındaki yolları tamir ettiler. Antalya'dan Burdur'a ve Korkuteli'ye araba ile ucuz fiyatla yolcu ve yük taşımacılığı başlattılar.³⁵⁹

I. Dünya Savaşı öncesinde başladıkları ve yarıda kalan en önemli proje, "*Antalya Demiryolu Projesi*" idi. İşgalin hemen ardından bu konuda da faaliyetlerine başladılar. Mayıs 1919'da İtalyan Sömürge Enstitüsü Başkanlığı, Başbakan ve Dışişleri'ne gönderdiği telgrafta; Anadolu'daki bölgelerde demiryolu yapımına önem verilmesini istendi. Bu talimatın ardından, demiryolu hattı inşaatı için incelemeler başlatıldı. Konsolos Ferrante, bir yüzbaşı ve bir mülazım eşliğindeki heyet, 22 Mayıs 1919 tarihinde Korkuteli ve Elmalı kazalarına gitti.³⁶⁰ 21 Mayıs 1919 tarihinde ise; Antalya'ya gelen General Marini, bir İtalyan yüzbaşı ve 75 askerle birlikte, Antalya-Burdur arasında inşa edilecek demiryolu hattı için incelemelerde bulundu.³⁶¹

İtalyanlar, Antalya Limanı'nı da tamir ettiler. Anadolu limanları ve İtalya arasında yeni hatlarda, deniz seferleri düzenlendi. Deniz hatları ve güzergahları, Anadolu-İtalya ve Anadolu sahilleri arasında yapılmaya başladı. İtalya-Anadolu arasında düzenlenen seferler 3 hat üzerinden yürütüldü. Societa Italiana di Servizzi Marittimi, Lloyd Triestino ve Societa Navigazione Puglia gemi şirketleri İtalya ve Antalya arasında düzenli seferler yapmaya başladı.

Yurtdışı hatlarının dışında, Anadolu limanları arasında da deniz seferleri düzenlendi. İki hat üzerinden yapılan seferlerden biri de, Rodos-Marmaris-Fethiye-Antalya arasındaydı.³⁶²

7-Mevcut otorite sahipleri ve idarecilerle iyi ilişkiler kurmak: İtalyanların yürüttüğü halkla ilişkiler siyasetinde, en önemli unsurlardan biri de şuydu: Halk üzerinde otorite sahibi olan kişiler ve idarecilerle iyi ilişkiler kurmak. Bu siyaset sayesinde, Türk yöneticilerle, Kuva-yı Milliyecilerle iyi ilişkiler kurdular. Bu siyaset

³⁵⁹ Çelebi, *age*, s.154-155,158.

³⁶⁰ BOA, DH.ŞFR. K.631-G.62-B.1.

³⁶¹ BOA, DH.ŞFR.K. 631-G.34-B.1,7.

³⁶² Çelebi, *age*, s.155-156.; Aker, *age*, s.349.

sayesinde, hem Osmanlı Hükümeti ile hem de ilerleyen dönemde Ankara Hükümeti ile ilişkilerini olumlu yönde sürdürebildiler. Örneğin; Osmanlı Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilen, Nasiha Heyeti'nin kendi işgal bölgesinde seyahat etmesine müdahale etmediler. Halkın Osmanlı Hükümeti'ne karşı olan bağlılığını düşünerek, bu konuda hassas davranmışlardır.³⁶³

İtalya'nın Antalya'da yürüttüğü bu faaliyetler; askeri işgalin ardından, kültürel ve ekonomik işgal siyaseti da uygulayarak, Antalya'yı yarı sömürge haline dönüştürme amacına hizmet etmekteydi.

2.4.2. İtalya'nın Milli Mücadeleye Karşı İzlediği Siyaset

Mondros Mütarekesi'nden sonra, İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti ile ilişkilerini Yüksek Komiserler aracılığıyla sürdürdü. İtalya, Yüksek Komiser olarak Kont Carlo Sforza'yı görevlendirdi. Bu görevlendirmenin ardından, İtalyan Yüksek Komiseri olarak Kont Sforza, 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a geldi. İtalyan Yüksek Komiserliği, İstanbul'da bulunan İtalyan birliklerinin de yönetim merkezi idi. Sforza resmi diplomatik ilişkilerin yanı sıra, nüfuzlu Türk aydınlarıyla da görüşmeler yaparak dostluk kurmaya başladı. Osmanlı Hükümeti'nden memnun olmayanlarla, muhaliflerle de görüşmeler yaptı. Bu kişiler arasında Mustafa Kemal Paşa da vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın, Şişli'deki evini aramak isteyen İtalyan askerlere karşı çıkması üzerine, komutanları tarafından İtalyan Yüksek Komiserliği ile görüşme yapması önerildi. Mustafa Kemal Paşa'nın telefon görüşmesini yapmasından sonra, evi aranmadan İtalyan askerleri tarafından terk edildi. Daha sonra İtalyanlar tarafından, Mustafa Kemal Paşa'nın evine, kimsenin tecavüz edemeyeceğine dair, bir uyarı kartı getirildi.³⁶⁴

Milli Mücadele dönemi Türk-İtalyan ilişkileri, Mütareke döneminde Mustafa Kemal Paşa ve İtalyan Yüksek Komiseri Sforza'nın İstanbul'da yaptığı görüşmelerle başladı.³⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa, Falih Rıfkı Atay'a ilk görüşmeyi şöyle anlatıyordu: *"...Fethi Beyle bir İtalyan mimarın evinde bulduğumuz zat hemen söze başladı: 'Ben Türkiye'nin hakiki dostuyum. Hükümetin acizliği yüzünden bu memleketin nasıl fena akıbetlere sürüklendiğini de görüyorum. Sizin bunları düşünecek ve yeni bir*

³⁶³ Çelebi, **age**, s.134-135. İtalyan komutanları, Antalya'nın sivil ve askeri ileri gelenleriyle ilişkileri için; Bkz. Ek 22.

³⁶⁴ Çelebi, **age**, s.26,35-36.

³⁶⁵ Mevlüt Çelebi, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt-Sayı: XV-45 (1999), s.792, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-45/mutareke-doneminde-mustafa-kemal-pasa-kont-sforza-gorusmesi> [12.03.2013]

hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?’ İttihat ve Terakki Fırkasından bahsettiğine, bizi de fırkanın reisleri arasında saydığına şüphe yoktu. Ben ilk defa tanıştığım bu zatla konuşur olmaktan çekindim. Arkadaşım (Fethi Bey), belki de bizde tasavvur olunan ehemmiyeti yanlış çıkarmamak için, kuvvetli olduğumuzu ve kuvvetli arkadaşlarımız da bulunduğunu söyledi: ‘O halde, kendinizi göstermelisiniz?’ dedi. Biraz da imtihana benzeyen bu konuşmadan nasıl bir netice çıkacağını düşünüyordum. O günkü hükümeti biraz daha tenkit ettikten sonra, bize veda etti ve gitti.”³⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, görüşmeyi yaptığı kişiden ‘bir İtalyan şahsiyeti’ olarak bahsediyordu. Ancak bu kişinin Sforza olduğu kesindir. Mustafa Kemal Paşa ve Sforza’nın bu dönemde en az iki kez görüştüğü bilinmektedir.³⁶⁷

*Mustafa Kemal Paşa bu görüşmeler sonrasında, yakın arkadaşlarıyla şu düşüncelerini paylaşıyordu: "Herhalde İtalyanların bir başka maksatları olmalı idi. Arkadaşlarla bu maksadın ne olabileceğine hükmettik, Antalya ve havalisinden başka İzmir ve havalisine de hâkim olmak! Buraları Yunanlılara bırakmamak! Bazı hadiseler bu kanaatime kuvvet verdi, İtalyan şahsiyeti bizden, fakat Arnavut aslından bazı kimselerle de temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş: ‘İzmir ve havalisini Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilâsına karşı silahlı teşkilât yapmalısınız. Yunanlıları İzmir topraklarına sokmamaya çalışmalısınız. Eğer bunda muvaffak olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya’yı tercih etmelisiniz! Bu iş için İtalya’nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş. Bu teklifi dinleyenler arasında makul görenler, hatta İtalyan deniz vasıtaları ile İzmir’e giderek telkinlere başlayanlar bile olmuştur. Gene onlar böyle bir mukavemet teşkilatının başına geçebilecek bir kumandan bile bulmuşlar: Ben! Bunu da kendileri ile görüşen zata söylemişler. ‘Bunu yapar mı?’ diye sormuş. ‘Emin olunuz’, cevabını vermişler. Herhalde beni tavsiye edenler, bu işte yalnız Türk menfaatini düşüneneceğimi hesaba katmış olacaklar”.*³⁶⁸

Sforza bu dönemde yaptığı görüşmelerle ilgili olarak; "Mustafa Kemal Paşa, daha 1919'un ilk aylarında tek kurtuluş yolunun bağımsız bir Türkiye olduğunu

³⁶⁶Falih Rıfki Atay, **Atatürk’ün Bana Anlattıkları** (İstanbul: Bates, 1998), s. 114-115.

³⁶⁷ Çelebi, **age**, s.38.

³⁶⁸ Atay, **age**, s.115-116.

hissetmişti" diye yazarak, Mustafa Kemal Paşa'nın gelecekte neler yapacağını görmüştür."³⁶⁹

İşgal günlerinde Antalya'da olan Prof. Biagio Pace'nin, Anadolu'daki gelişmeleri değerlendirdiği makalesinde; Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Paşa önderliğindeki askeri hareketi, İzmir'in Yunan işgaline karşı bir direniş olarak tanımlamakta ve amaçlarının yeni bir devlet kurmak olduğunu belirtmektedir. Anadolu'daki gelişmelerle ilgili Nisan 1920'de, Yarbay Vitelli tarafından hazırlanan raporda da özetle; Türklerde milliyetçilik bilincinin uyandığı ve önderinin Mustafa Kemal Paşa olduğu, bu durumun ihmal edilmemesi belirtiliyordu. Vitelli'nin raporunu dikkate alan İtalyan Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye ve anlaşmaya çalıştı. Bu dönemde bir görüşme ve anlaşma yapılamadı. Ancak İtalya, kendi işgal bölgelerinde Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele hareketine engel olmadığı gibi; Antalya, Fethiye, Kuşadası gibi limanları kullanmalarına göz yumdu.³⁷⁰

Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a giderek, Milli Mücadele Hareketi'ni örgütleme çalışmalarına başladı. 21-22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi yayınlandı. Ardından Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) toplandı. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye başkanı seçildi. Heyet-i Temsiliye, TBMM açılana kadar geçici bir hükümet gibi görev yaptı. Heyet-i Temsiliye'nin İtalya ile ilk teması, Sivas Kongresi'ni izlemeye gönderilen Teğmen Villari aracılığıyla oldu. Villari, burada Mustafa Kemal Paşa ve Bekir Sami Bey ile görüşme yaptı, ancak beklediği ilgiyi görmedi.³⁷¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 23 Nisan 1920'de kurulduktan sonra, İtalya işgalci bir devlet olmasına rağmen; Anadolu hareketine yaklaşımları, işgal siyaseti ve Heyet-i Temsiliye döneminde milliyetçilere yardımları, ilişkilerin dostluk boyutunda sürdürülmesine sebep oldu. Bu dostane ilişki her iki tarafında menfaatineydi. Yunan işgaline karşı düzenlenmekte olan askeri direnişi, İtalyanlar destekliyordu. İşgal bölgelerinin bu mücadeleye üs olarak kullanılmasına izin vermekle kalmıyor, lojistik destek de veriyorlardı. Bu durum TBMM Hükümeti'nin, işgal karşısında yürüttüğü askeri faaliyetleri adına bir fırsattı.³⁷²

³⁶⁹ Çelebi, **age**, s.40.

³⁷⁰ Çelebi, **age**, s.172-173.

³⁷¹ Çelebi, **age**, s.191,194-195.

³⁷² Çelebi, **age**, s.224.

TBMM'nin açılışıyla İtalya, Anadolu'da ekonomik ve siyasi işbirliği yapmak üzere, Ankara Hükümeti ile görüşmelere başladı. Osmanlı Hükümeti ile resmi ilişkileri koparmamasına rağmen, artık muhatap Ankara Hükümeti oldu.³⁷³

İtalya, Ankara Hükümeti ile görüşme yapmak üzere Vincenzo Fago'yu görevlendirdi. Fago, 1 Haziran 1920'de Ankara'ya giderek görüşmelerde bulundu. Fago'nun asıl misyonu: Anadolu'dan İtalya'ya hububat ve hammadde ihraç edilmesi için hazırlık yapmak, bazı İtalyan ticari kuruluşlarının istediği iktisadî ayrıcalık hakları hakkında görüşmelerde bulunmak ve bunların karşılığında Türk milliyetçilerine, 3 milyon liralık borç, savaş malzemesi, teknik danışmanlar ve Türk davası için manevi ve diplomatik destek sağlamayı önermekti.³⁷⁴ Fago, daha sonra da Ankara Hükümeti ile görüşmeler yapmaya devam etti. Bir anlaşma yapıldığına dair iddialar olmasına rağmen, Fago ekonomik anlaşma ya da imtiyaz alma gibi bir menfaat elde edemedi.³⁷⁵ İtalya'nın yeni Türk Hükümeti ile ticari anlaşmalar yapmak üzere girişimleri, bu ziyaretlerle başlamıştır.

Türk dostu olarak bilinen Kont Sforza'nın, İtalya Dışişleri Bakanı olmasından sonra, TBMM yurtdışındaki ilk temsilciğini Roma'da açtı. Mustafa Kemal Paşa tarafından, Eylül 1920'de Cami (Başkurt) Bey, Roma Temsilciğine atandı. Mütareke döneminde Cami Bey'in, Kont Sforza başta olmak üzere, İtalyanlarla arasında iyi ilişkiler bulunması, bu atamada rol oynadı. Cami Bey'in atanmasının ardından, Türk-İtalyan ilişkilerinde ticari ve askeri anlaşmalar yapmak üzere görüşmeler başladı. Roma Temsilciliği; Avrupa ülkeleriyle siyasi ilişkileri yürütüyor, Milli Mücadele'ye maddi yardımların sağlanması ve silah alımı konuları ile ilgileniyordu. Ankara Hükümeti'nin yurtdışındaki merkezi konumundaydı. Cami Bey, bu dönemde, Ankara Hükümeti ile yurtdışının irtibat ve haberleşmesini sağlamak üzere anlaşmalar yaptı. Roma-Ankara arasındaki irtibat, Antalya'daki İtalyan postanesi üzerinden yapılmaya başlandı. İtalya'nın resmi ajansı Stefani ile yapılan anlaşmanın ardından, Rodos'ta bulunan istasyon Antalya'ya taşındı. İtalya-Ankara arasında haber servisi, Antalya üzerinden yapılmaya başladı.³⁷⁶

³⁷³ Çelebi, *age*, s.226.

³⁷⁴ Jaeschke, *age*, s.106; Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, (Ankara: TTK, 1995), s.122; Çelebi, *age*, s.227-228.

³⁷⁵ Çelebi, *age*, s.227-231.

³⁷⁶ Çelebi, *age*, s.234-236.

Bu dönemde İtalyanlar tarafından, Ankara Hükümeti ile ilişkilerin; Anadolu'daki ekonomik imtiyazlar edinme karşılığında, Milli Mücadele'ye destek verme taahhütleri çerçevesinde yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir.

Antalya'da İtalyanların, Milli Mücadele Hareketi'ne karşı tutumunun ne olacağı ile ilgili ilk gelişme de işgal sonrasında görüldü. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in; Çine'de Kuvayı Milliye'nin kurulması çalışmaları yaptığı dönemde, Antalya ve Söke'den birer piyade taburunun da mücadele sahasına çekilmesi talimatı verildi. Antalya'dan Sarayköy'e hareket edecek taburla birlikte, silah ve cephane de nakledilecekti. 16 Haziran 1919 tarihinde verilen emirle, tabur ve istenen ordu malzemeleri Antalya'dan sevk edildi.³⁷⁷ İtalyanlar, Yunanlılara karşı kullanılacak askeri kuvvetlerin ve askeri malzemelerin, sevkiyatına göz yumdular. Milli Mücadele'ye karşı izleyecekleri siyaseti gösteren ilk işaret de bu oldu.³⁷⁸

2.5. İŞGAL DÖNEMİNDE ANTALYA'DAKİ GELİŞMELER

2.5.1. Heyet-i Nasiha'nın Antalya Ziyareti

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ve ardından Mondros Mütarekesi'ni imzalanmasından sonra, Anadolu'da azınlıkların tehlikeli faaliyetleri başladı. Azınlıklar silahlı çeteler kurarak, Türklere karşı harekete geçiyorlardı. Özellikle Rumlar, Hükümet'e karşı meydan okur tavır içindeydi. Şubat 1919'da Söke'de ve çevresinde, Rumların çıkardığı bir isyan meydana geldi. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti, Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın önerisiyle, şehzadeler başkanlığında vilayetlere gönderilecek bir heyet oluşturulması kararı aldı. Taşradaki olayların büyümesine ve yatıştırılmasına yardımcı olacağı düşünülüyor. Bunun üzerine iki heyet oluşturuldu. Hükümetin bu çalışmaları, Nisan 1919 tarihinde başladı. Heyetin asıl amacı, Osmanlı Padişahı ve Hükümeti'nin taşradaki otoritesinin yeniden sağlanmasıydı. Birlik ve beraberlik mesajının da verilmesi amacıyla, heyete azınlıklar da dahil edildi.

Antalya'ya gidecek Heyet-i Nasiha'nın başkanlığını Şehzade Abdürrahim Efendi yapıyordu. Burdur'a kadar gelen Şehzade Abdürrahim ve Heyet, İtalyan işgalinde bulunan Antalya'ya gitme konusunda kararsızdı. Şehzadeye zarar vermelerinden endişe ediliyordu. Antalya, can ve mal güvencesinin olmadığı ve

³⁷⁷ Aker, *age*, s.157-158.

³⁷⁸ Erten, *age*, s.22.

asayişsizlik gerekçesiyle, İtalyan işgali altındaydı. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, İtalya'nın Müslüman halkı kendi tarafına çekme siyaseti izlediğini, Şehzade'ye karşı herhangi bir harekette bulunmayacaklarını, söyleyerek heyeti ikna etti. Bunun üzerine, Heyet-i Nasiha Antalya'ya gitmeye kararı aldı.³⁷⁹

Süleyman Fikri Erten'in, heyetin ziyareti ile ilgili aktardığı bilgileri, şu şekilde özetlemek mümkündür: Şehzade Abdürrahim'in başkanlığındaki heyette, Sadri Esbak Müşir, Ali Rıza Paşa'nın İkinci Riyaseti'nde Erkan-ı Harbiye'den Fevzi, Hayret ve Süleyman Şefik Paşa, ilmiyeden Bursa Mebusu sabıki Köstenceli ve diğer bir zatla Babıali Memurin Kalemi Müdürü Ohanes Efendi'den oluşan bir heyetin, Antalya'ya geleceği haberi alınmıştı. İşgal altındaki halk coşkuyla, şehzade ve heyeti 3 Mayıs 1919 sabahı karşıladı. Halkın coşkusunun nedeni, Antalya'nın bu ziyaretle İtalyanların değil, Osmanlı'ya ait olduğunu düşünmeleriydi. Bu kalabalığın nedeni de, Erten'e göre; İtalyan işgalini protestoydu. Hükümet Dairesi önünde toplanan kalabalık halk, Şehzade'nin konuşmasına kulak bile vermiyor, sevinçten ağlıyordu. Şehzade'nin açıklamasından sonra, Rasih Kaplan da bir konuşma yaptı. Bu konuşmada *"Anavatan'dan ayrılmamak uğruna Antalyalıların 'fedai cana' daima hazır olduğunu ve bu husus için bir işarete baktığını"* söyleyerek, halkın duygularına tercüman oldu. İtalyanlar bu durumdan hoşnut olmadı. Antalyalıların Şehzade'ye gösterdiği bağlılık, halkı kendi taraflarına çekme siyasetlerinin başarısızlığı anlamına geliyordu. Burada en dikkat çekici husus ise; Rum vatandaşların da bu coşkuya ve sevince katılmaları oldu.³⁸⁰ Heyeti karşılamak üzere başta Mutasarrıf Cemal Bey olmak üzere kafiler halinde giden halk arasında, Rum-Ermeni dini liderleri ile genç-ihtiyar, kadın, erkek azınlıklar da bulunuyordu. Heyet-i Nasiha'nın bir kısmı Antalya'dan sonra Korkuteli'ne kadar gitti. Antalya'daki faaliyetlerini tamamlayan Heyet-i Nasiha, Burdur yolu ile 8 Mayıs 1919 tarihinde Isparta'ya, ardından Konya'ya gitti. Ziyaretlerini tamamlayan Heyet, daha sonra İstanbul'a döndü.³⁸¹

³⁷⁹ Mevlüt Çelebi, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti, (Anadolu Heyet-i Nasihası):16 Nisan-18 Mayıs 1919", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt-Sayı: VI-18 (1990), s.561-589, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-18/izmirin-ısgalinden-once-sehzade-abdurrahim-baskanliginda-anadoluya-gonderilen-nasihah-heyeti-anadolu-heyet-i-nasihasi-16-nisan-18-mayis-1919> [13.12.2013].

³⁸⁰ Erten, 2007, **age**, s.31-32.

³⁸¹ Güçlü, **age**, s.18.

2.5.2. Azınlıkların Faaliyetleri

Antalya'da oturan Müslüman halk; yerli, Arap, Girit ve Moralılar'dan oluşmaktaydı. Ayrıca Rumlar da bulunuyordu. Rumlar ise, üçe ayrılıyordu. İlk grupta; yerli Rumlar, gelenekleri dilleri Antalyalı Müslümanlardan farklı olmayan, sadece dinleri farklı olan vatandaşlar yer alıyordu. Bunlara "*Hristiyan Türk*" deniyordu. Kültürleri, Türk kültürüydü. Müslüman halkla bütünleşmiş, güvenilir ustalar, tüccarlar bu grupta yer alıyordu. Ancak Patrikhane'nin, onları Yunanlaştırmak için okulları kullanarak propaganda faaliyetleri, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra sonuç vermeye başladı. Daha önce Yunanca konuşanların sayısı azken, artmaya başladı. Okul içinde Türkçe konuşmak, görüşmek, yazmak bile yasaklanmıştı. Yunan propagandası bu dönemde yapılmaya başlandı.³⁸² İkinci grubu; Kıbrıs ve diğer adalardan Antalya'ya gelerek, yerleşenlerden oluşturuyordu. Üçüncü grupta ise; Adalardan ve Yunanistan'dan gelen servet sahibi Rumlar bulunuyordu. Yunan dili ve kültürüne uymaya gayret ediyorlardı. En tehlikeli olanlar, bu gruptakilerdi. Mütareke döneminde casusluk yapanlar, bu gruptaydı. Bu durum Albay Şefik Bey'in raporlarına da yansımaktaydı.³⁸³ Albay Şefik Aker'e göre; Antalya'da Yunanca konuşanlar, Rumların dörtte biri kadardı.³⁸⁴

İtalyan işgalinden sonra azınlıklar taşkınlık yapmaya başladılar. Yusufaki ve çocukları hükümete ve Türklere hakaret ediyorlardı. Rumlar bu konuda daha aktifti. Rum gençleri ve Yahudiler hemen şapka giymişlerdi.

Burhanettin Onat'a göre; adet ve gelenekleri ile Türk olan Ortodokslar, birer Yunan militanı olmuşlardı. Antalya'daki kalede İtalyan değil, Yunan bayrağının dalgalanmasını bekliyorlardı.³⁸⁵ Mütareke'den hemen sonra İstanbul Rum Patrikhanesi'nde bulunan Mavri Mira Cemiyeti vilayetlerde teşkilatlanmaya başladı. Mütareke'den sonra doktor Yakovos, İzmir'e gelerek Metropolit Hristosmos ile temaslarda bulundu. Ardından Antalya Limanı'na Metropolit tarafından birkaç balya askeri elbise gönderildi. Sözde fakir halk için, Rum Hastanesi'ne gönderilen balyalara limanda el konuldu.³⁸⁶ İtalyanların işgalinden sonra, Antalya'ya Metropolit

³⁸² Erten, 2007, **age**, s.11-12.

³⁸³ Erten, 2007, **age**, s.11-12

³⁸⁴ Aker, **age**, s.5.

³⁸⁵ Onat, **age**, s.81.

³⁸⁶ Erten, **age**, s.13.

Vekili olarak Etnik-i Eteryia Komitesi üyesi Meletyos (Meletius) gönderildi (Haziran 1919).³⁸⁷

Adison'un anlattıklarına göre; patlatılan bombada İtalyanlarla işbirliği yapan Rumlar, işgalden sonra Türklere karşı değişmişlerdi. Rumlar, her fırsatta Müslüman halka el ve dille saldırılarda bulunuyordu. Komşu olan esnaf Rumdan, ilkokuldaki Rum çocuğa kadar bu durum yaygındı. Her fırsatta Rumlar, Müslümanlara saldırıyordu. Antalya'ya çıkan Rumlarla dostluk kurmuşlar ve her fırsatta İtalyanları, Müslümanlara ve Türklere karşı kışkırtıyorlardı. Ancak Yunanistan'ın Anadolu işgalinden sonra durum değişti. Yunan işgalinin, Antalya'ya kadar genişleyeceği düşüncesi, bu değişimin ana nedeniydi. İtalyanlarla olan dostluklarını kestiler. Daha önce evlerinde ağırladıkları İtalyanlara düşmanlık göstermeye başladılar.³⁸⁸

Antalya'daki Rumların faaliyetleri, Yunanistan'ın Anadolu işgallerinden sonra, silahlanma yönünde kendini göstermeye başladı. 10 Ağustos 1919 tarihinde, Antalya Limanı'na gelen vapur ile, gümrüğe çuval ve sandıklar içinde eşyaların geldiği, bunların muayenesinde içlerinde Yunan askerine ait elbise, iç çamaşır ve kundura bulunduğu tespit edildi. Bunları bunları teslim almaya gelen, Rum Metropolitidi hakkında soruşturma başlatıldı.³⁸⁹ 17 Ağustos 1919'da Antalya'da Yunan çetelerine ait elbiselerin gümrükte yakalanması ve el konulması sonucunda, Hristiyanlar dükkanlarını kapatıp, evlerine çekildi.³⁹⁰ Antalya Limanı'na, 9 Eylül 1919 tarihinde gelen gemide de, ele geçirilen eşya ve elbiselerin, Yunan çetelerine ait olduğu tespit edildi.³⁹¹ Rumlar, Yunan ordusunun ihtiyacı olan eşyaların, Antalya Limanı'ndan Anadolu'ya girişine yardımcı oluyorlardı. Sadece kıyafetle kalmayan bu girişimleri, silahların getirilme çabaları izledi. Rumların silahlarının yakalanmasına tanıklık eden, Mazlum Adison'a göre; Yunan işgalinin Antalya'ya kadar geleceğini umut eden Rumlar silahlanmaktaydı. Limandan gelen gemiden inen sandıklarda, üzerinde kumaşlar bulunmasına rağmen, hemen altında Yunan bayraklarına sarılı silahlar tespit edildi. Adison, daha sonra bu konudaki tedbirlerin daha da sıkılaştırıldığını ifade etmektedir.³⁹²

Azınlıkların I. Dünya Savaşı yıllarında başlayan ihanetleri, Milli Mücadele döneminde de devam etti. Düşmanla işbirliği yapan Burdur, Isparta ve Antalya

³⁸⁷ BOA, DH. KMS. K.49-2-G.31-B.1.

³⁸⁸ Adison, *age*, s.163-164.

³⁸⁹ BOA, DH. ŞFR.K. 641-G.23-B.1-3; ATASE, İSH, K.452-G.46- B.1.

³⁹⁰ BOA, DH. ŞFR. K.102- G.156- B.1.

³⁹¹ BOA, DH. KMS. K.55-2- G.29- B.1-13.

³⁹² Adison, *age*, s.182,187.

Rumları 12-18 Ekim 1922 tarihleri arasında, Türk sınırlarının dışına çıkarılmak zorunda kaldı.³⁹³

2.5.3. Antalya'da Milli Hareketler

2.5.3.1. Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti

Antalya'da şehrin ileri gelenleri tarafından, İtalyan'ın işgali öncesinde, olası işgale karşı yapılan protesto, işgal günü de devam etmiştir. İşgalden sonra ise; ilk protesto 15 Mayıs 1919 tarihinde, Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine yapıldı. Başta, Antalya Belediye Reisi Mustafa Bey olmak üzere, şehrin ileri gelenlerinin imzasını taşıyan 16 Mayıs 1919 tarihinde, Sadaret Makamı'na gönderilen telgrafla, Yunan işgali protesto edildi.³⁹⁴

Anadolu'da, Yunan işgali sonrası yerel tepkiler büyürken, bölgesel örgütlenme çalışmaları da başladı. Heyet-i Milliyeler, işgale verilen bir tepki olarak kurulmaya başladı.

I. Nazilli Kongresi, yerel tepki ve direnişin bölgesel olarak aynı çatı altında toplandığı kongrelerdendir. Kongre tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunduğundan, Ağustos 1919 başlarında toplandığı ve 14 Ağustos'ta kararlarını yayınladığını söylemek mümkündür. Kongrenin kapsadığı alan, 57. Fırka'nın coğrafi bölgesidir. Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya livaları, Kuşadası kazaları ve bazı bucak merkezleri, bu coğrafi kapsamda yer alıyordu.³⁹⁵ Kongre sonucunda Antalya livası, merkez olan Nazilli Heyet-i Milliyesi'ne dahil oldu.³⁹⁶ Kongrenin en büyük faydası, dağınık halde yerel mücadele guruplarının ve Heyet-i Milliyelerin tek çatı altında toplaması idi. Aydın, Muğla, Denizli, Burdur ve Antalya'nın Nazilli merkezine bağlanmasıyla, Kongre bölgesel boyuta taşındı. İlk kongrede alınan karar gereği, II. Nazilli Kongresi Eylül 1919'da çalışmalarına başladı. Kongrenin amacı, bölgedeki tüm Heyet-i Merkeziyeleri birleştirmektir. Kuva-yı Milliye'nin idari, askeri ve siyasi yönden teşkilatlanmasını organize edtmektir. Kongre sonucunda, Marmara, Ege ve Batı Akdeniz Bölgesi'nin, II. Nazilli Kongresi'nin kapsamı alanına girdiğini

³⁹³ Güçlü, **age**, s.14.

³⁹⁴ Güçlü, **age**, s.14-15.

³⁹⁵ Günver Güneş, "Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi: Heyet-i Milliyeler", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri** (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010), s.449.

³⁹⁶ Mehmet Başaran, "Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri** (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010) s.559.

söylemek mümkündür. II. Nazilli Kongresine katılan delegeler arasında, Antalya'yı temsilen Nuri ve Tahsin Bey bulunmaktaydı. Kongre Antalya Delegesi Nuri Bey'in başkanlığında toplandı.³⁹⁷ Heyet-i Merkeziye'nin kuruluşunda, Antalya temsilcisi olarak Ahmet Talat Bey ve Hakkı Efendi görev çalıştılar.³⁹⁸ 6 Ekim 1919 tarihinde, Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyesi toplandı. III. Nazilli Kongresi olarak da adlandırılan bu toplantıya, Antalya'dan bir delege katıldı. Toplantı sonucunda, 21 maddelik Heyeti Merkeziye talimatnamesi kabul edildi. Talimatnamede; maliye, levazım, teşkilat, istihbarat, sıhhiye ve teftiş encümenleri kurulması kararlaştırıldı. Görevleri ve çalışma alanları da belirlendi Bu çalışmalar sonucunda, Nazilli Kuva-yı Milliye'nin merkezi konumuna geldi.³⁹⁹

Antalya Müdafaa-i Milliye'si ilk kararını 30 Eylül 1919'da aldı. Sözkonusu kararda imzası bulunan üyeler: Reis Yusuf Talat, İkinci Reis Mustafa ve 11 üyedir. Üyeler ise ; Hacı Hatip Osman Efendi, Mehmet Emin, Hakkı, Hüseyin Hüsnü, Ali, Hasan, Mehmet Nuri, Esat Hulki, Galip, Ahmet Tevfik ve Mehmet Remzi. Ayrıca maliye encümeni Hasan Tahsin ve hesap memuru Hüseyin Sabri. Heyet-i Milliye 8 Eylül 1919'dan itibaren Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne, Aydın cephesi için para ve levazımat yardımlarına başladı. 11 Eylül 1919'da Alanya'dan 80520 ve Finike'den 5551 kuruş bağış olarak gelmiştir. 1919 yılı sonu itibariyle, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne kazalardan 7099 lira gönderildi.⁴⁰⁰

Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919'da toplanması, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri altında bütün cemiyetlerin birleşmesinden hemen sonra, Mustafa Kemal Paşa teşkilatlanma çalışmalarına başlayarak, vilayetlerde kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile temas kurdu. 15 Kasım 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Harekat-ı Milliye için ikibin lira gerekli olduğunu Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne telgrafla bildiriyordu. Bu Mustafa Kemal Paşa işle kurulan ilk doğrudan temastır. İstenen miktar, ancak 8 Aralık 1919 tarihinde ve bin lira olarak, Antalya'dan gönderilebildi.⁴⁰¹

Bölgesel olarak Nazilli Heyet-i Milliyesi'ne bağlanan, daha sonra Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak ulusal harekete dahil olan Cemiyet, bu bağlantılarını devam ettirirken, kaza ve nahiyelerinde de şubeler açarak

³⁹⁷ Başaran, **agm**, s.563-564.

³⁹⁸ Güçlü, **age**, s.15.

³⁹⁹ Başaran, **agm**, s.566.

⁴⁰⁰ Erten, 2007, **age**, s.37.

⁴⁰¹ Erten, 2007, **age**, s.34-35.

teşkilatlanmaya başladı. Ahmet Hamdi Efendi başkanlığında merkez kazalarla, nahiyelerde irşad heyetleri oluşturuldu. Mustafa Kemal Paşa, işgal altında bulunan yerlerde gizli teşkilatlar kurulması emrini vermişti. Sözkonusu cemiyet teşkilatlanması ile istihbarat şebekesi de kurulmuş oldu.⁴⁰²

1920 yılında İrşad Heyetleri'nin (Heyet-i İrşadiye), kurulmasına karar verildi. Bu amaçla Antalya bölgelere ayrıldı ve görevliler belirlendi. Buna göre;

Merkez: Eski ve Yeni müftüler Ahmet ve Cemal Efendi

Döşemealtı: Veziroğullarından Hasan Özcan

Melli : Muallim Ahmet Müthat

Çakırlar: Avdanlı Hacı Osman Efendi

Gebiz : Numanzade Hacı Mehmet Efendi

Serik: Alaşehir Müftüsü Mehmet Adil Efendi görevlendirildi.

Müdafaa-i Hukuk tarafından bu kişilere harcırah verilirken, bazılarının maaş bağlandı. Görevleri, 4 madde halinde belirlendi. Buna göre köy ahalisini aydınlatmak, uyarmak ve yön vermek asıl amaçtı. Köy Heyeti İhtariyyesi'nden 1921 yılı Mart ayında alınarak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne teslim ettikleri taahhütnameler bu konuda bilgi vermektedir. Bahsi geçen 4 madde:

1-Köy şubeleri merkezin emirleri ve tebligatını köylüye iletceklerdi. Köye gelen kötü maksatlı şahısları merkeze ya da en yakın hükümet memuruna bildirmek zorunda olacaklardı.

2-Bu görevleri yapmadıkları kanaati olan köy şubeleri, hakkında takibat başlatılacaktı.

3-Haziran ayında, Hükümetin emirlerine boyu eğmek istemeyen, Konya ve ahalisinin akibeti özellikle açıklanacaktı.

4- İrşad görevlileri, kendi bölgelerinde cuma günlerinde özellikle halkın toplanacağı pazar ve camilerde vazifelerini yapacaklardı. Köylerde söz söyleyebilen, kendisine itimat edilen kişilerden istifade edilerek, her fırsatta bu toplantılar yapılacaktı.

Büyük Millet Meclisi'nin 21 Temmuz 1921 tarihli telgrafi üzerine Antalya 5 bölgeye ayrılarak, İrşad Heyetleri'nin çalışmaları devam ettirildi. Kızılkaya'ya; Reis Kandilzade Hasan, Alanya Kadısı Mustafa, Azadan Ali Efendi görevlendirildi. Murtuna, Serik, Gebiz'e; Rasih Kaplan, üyelerden İzzet ve Kesikçizade Mehmet. Kemer'e; Üyelerden dava vekili Ahmet

⁴⁰² Erten, 2007, *age*, s.36.

Melli nahiyesine; Hacı Kamil ile Tahsildar Osman

Döşemealtı'na: Müftü Cemal ve Belediye Reisi Hakkı

Çakırlar'a: Alaşehir Müftüsü Mehmet Adil ile Tahsildar Halil İbrahim Bey.

İrşad Heyetleri, bütün köyleri dolaşarak, halkı aydınlatacak, firari ve bakayaları takip edecek, hariçten gelecek firariler için tedbir alacaklardı. Tüm bu görevlendirmeler ve kararlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından alındı.⁴⁰³

Mazlum Adıson'un aktardıklarına göre; Antalya Müdafaa-i Milliye Reisi Yusuf Talat, "*alim ve fazıl bir müftü*" idi. Vatansever olan Yusuf Talat Bey, Kuva-yı Milliye'ye girerek, milli hareketin ilk günlerinde önemli işler başardı. Din adamı olması nedeniyle, İtalyanların kendisine karşı mesafeli davranması, onun rahat hareket ederek teşkilatı genişletmesini sağladı. Daha sonra Kuva-yı Milliye teşkilatı kurularak grubun başına getirilen Ahmet Hamdi Efendi ise; "*İrşad Heyeti*" oluşturarak önemli vazifeler yerine getirdi. Halka karşı hitabetteki başarısı, heyet olarak çeşitli vilayetlerde sürekli çalışması, Batı cephesinde Aydın dahil tüm Ege Vilayetleri'ni gezmesi, halkın aydınlatılması konusundaki ciddi bir boşluğu doldurdu.⁴⁰⁴ Mazlum Adıson, irşad heyetlerinin faaliyetlerinin önemi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Doğu kazalarımızda Rasih Efendi, batı kazalarımızda Ahmet Hamdi Efendi dolaşıyorlardı. Camiilerde hutbeler, vaazlar vererek, kahvehanelerde etraflarına toplananlara hükümet ve milletin feci durumunu anlatarak milleti muhtemel bir kalkışmaya hazırlıyorlardı.*"⁴⁰⁵

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından, cepheye yapılan yardımlar ve propaganda faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli dönemlerde, yurt içi ve yurt dışındaki gelişmelere karşı protestolar da yapıldı. İtilaf Devletleri'nin Anadolu işgalleri, protestoların ana kaynağı oldu. 1920 yılı, bu konuda en faal olunan dönem oldu. Ayrıca Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin, kaza ve nahiyelerindeki şubeleri, istihbarat da sağlamaktaydı. Bu şubeler arasında Alanya ve Kaş Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'de bulunmaktadır.⁴⁰⁶

Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, daha önce bombalanarak tahrip edilen, Antalya Gureba Hastanesi'nin 1 Ağustos 1920'de tamiriyle de ilgilendi. Askerin

⁴⁰³ Erten, 2007, *age*, 56-57.

⁴⁰⁴ Adıson, *age*, s.116-117.

⁴⁰⁵ Adıson, *age*, s.162.

⁴⁰⁶ Erten, 2007, *age*, s.38-39.

ihtiyaçları için her tür eşya, malzemenin sağlanması ve cepheye sevkiyatında da çalışmalarda bulundu.⁴⁰⁷

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti 2 Temmuz 1920'de gelen emirle, Antalya Limanı'na giriş-çıkış yapan gemilerin durumu ile ilgili olarak istihbaratın sağlanmasıyla da görevlendirildi. Bu talimatın ardından 6 Temmuz 1920'de Liva merkezinde tabur kumandanı başkanlığında, Reis Müftü Yusuf Talat ve Kandilzade Hasan ve Kolordu Kumandanı Tacüddin Bey'den oluşan bir inzibat şubesi de oluşturuldu.⁴⁰⁸ 31 Temmuz 1920 itibariyle cepheye gönderilen nakit ve eşya yardımları 100.000 lira oldu.⁴⁰⁹

Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, 17 Mayıs 1919 tarihinden itibaren 11 Haziran 1923'e kadar faaliyetlerini sürdürdü. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Haziran 1923 tarihli telgrafi sonrasında, resmi evraklarını ve mührünü kaymakamlığa teslim ederek faaliyetlerine son verdi.⁴¹⁰

Görüldüğü üzere, Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Ankara'dan ve Mustafa Kemal Paşa'dan gelen direktifler doğrultusunda, Ankara Hükümeti'ne bağlı yerel bir kuruluş olarak görevlerini sürdürmekteydi. Milli Mücadele için gerekli olan nakdi yardımlar, gıda yardımlar, halkın aydınlatılması ve Milli Mücadele Ruhu'nun oluşturulmasında önemli vazifeler yerine getirildiği görülmektedir.

Antalya'da bir önemli gelişme de, 1 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye üyesi Refet Bey'in Antalya'ya gelmesinden sonra yaşandı. Antalya halkına hitaben yaptığı konuşma büyük bir etki gösterdi. Elmalılı Dr. Ferruh Niyazi Ayaoğlu'nun eşi Saime Hanım ve arkadaşları başta olmak üzere, 15 Mart 1920'de "*Antalya Müdafaa-i Hukuk Kadınları Cemiyeti*" adı altında bir kadın cemiyeti kuruldu. Kadınlar; cephe için para yardımı yapmanın yanı sıra, Cemiyeti Hayriye Müessesesi ve Reisi sabık Müftü Ahmet Hamdi Efendi'nin birkaç dikiş makinasıyla bir terzihane açtılar. Cephe ve muhacirler için elbise vb. kıyafetleri dikilmeye başlandı.⁴¹¹ Cemiyetteki Antalyalı kadınlar, mahalle mahalle dolaşarak, Milli Mücadele propagandası yaptılar. Saime Hanım, köy köy dolaşarak, köylülerden yün topluyor, dokutarak, cephedeki askerler için gerekli

⁴⁰⁷ Erten, 2007, **age**, s.42.

⁴⁰⁸ Erten, 2007, **age**, s.41.

⁴⁰⁹ Erten, 2007, **age**, s.42.

⁴¹⁰ Erten, 2007, **age**, s.55.

⁴¹¹ Erten, 2007, **age**, s.40-41.

olan giysilerin hazırlanmasını sağlıyordu. Cemiyet tarafından, İngilizlerin İstanbul'u haksız işgalleri protesto edildi.⁴¹²

2.5.3.2. Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Milli Mücadele döneminde, Antalya'da önemli vazifeler yerine getiren bir kuruluş da, Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti oldu. Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1877 yılından başlayarak faaliyet gösteren bir yardım kuruluşudur. Cemiyet Trablusgarp, Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde cephede ve cephe gerisinde çok önemli yardımlarda bulundu.⁴¹³ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, merkez ve şubeler dışında Anadolu'da teşkilatlanarak, bazı sağlık kurumları ve İmdat Heyetleri oluşturdu. İmdat Heyetleri, Hilal-i Ahmet Cemiyeti tarafından atanmış bir yöneticiye bağlı doktor, hasta bakıcı ve sağlık görevlisinden oluşuyordu. Bu heyetler görev bölgelerindeki yaralı ve hastaların bakımından sorumluydu. Ayrıca halka ilaç, sağlık malzemesi ve gıda maddeleri dağıtıyorlardı. Hasta ve yaralıları kara ve deniz yoluyla nakletme ve psikolojik deste hizmetleri de vermekteydiler.

Antalya, Sıhhi İmdat Heyetleri'nin beşincisi olan Nazilli Heyeti'nin sorumluluk sahasında yer alıyordu.⁴¹⁴ Antalya Hilal-ı Ahmet Cemiyeti esasen 1914 yılı sonunda başladığı kuruluş çalışmaları, 1915 yılı başlarında tamamlandı. 24 Ocak 1914 tarihinde Teke Sancağı Mutasarrıfı Hüsnü Bey tarafından, Antalya Şubesi açıldı.⁴¹⁵ Hilal-ı Ahmer Beşinci İmdat-ı Sıhhi Heyeti teşkilatlanma yapısında yer alan Antalya'da; 1 Laboratuvar, 1 dispanser kuruldu. Antalya'da bulunan dispanserde, 1921 yılında 4088 hastaya hizmet verildi.⁴¹⁶ Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti savaşın şiddetlendiği dönemde görevine son verirken, Antalya'da bulunan laboratuvarı çalışmalarına devam etti. Müdürlüğü'nü 1920-1921 yıllarında Dr. Reşit Galip Bey yaptı. Kesin olmamakla birlikte bu laboratuvar, Antalya Limanı'nda bulunan karantina binasının içinde bulunmaktaydı.⁴¹⁷ O dönemde Antalya Limanı (İskele)'nda bulunan karantina binasının alt katında özel güvenlik birimi

⁴¹² Çimrin, **Bir Zamanlar Antalya (Tarih, Gözlem ve Anılar)**, Cilt: 1 (3. basım. Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 2006), s.208-209.

⁴¹³ Buket Sarı, "Antalya Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, 2010), s.24.

⁴¹⁴ Sarı, **agt.**, s.28.

⁴¹⁵ Sarı, **agt.**, s.40-42.

⁴¹⁶ Sarı, **agt.**, s.29.

⁴¹⁷ Sarı, **agt.**, s.31.

bulunmaktaydı.⁴¹⁸ Bu laboratuvar ve çalışmaları sayesinde, 1920 yılında veba ve sıtma salgını ile mücadelede önemli başarı sağlandı.⁴¹⁹

Hilal-ı Ahmer Cemiyeti, Antalya-Burdur, Antalya-Manavgat, Antalya-Korkuteli ve Korkuteli-Elmalı yolları üzerinden cepheye, yatak ve sıhhi malzemeler gönderdi. Milli Mücadele'nin başında hiç sedye yokken, 200 sedye, 200 hastane takımı hazırlanarak Adana Cephesi'ne gönderildi. Antalya'da 1600 yatak takımı yapılarak, çeşitli hastanelere gönderildi. Ayrıca masrafları Hilal-Ahmer tarafından karşılanan bir hastane tesis edildi. Burhaneddin ve Münir Bey burada hizmet verdiler. İlerleyen dönemde Fevzi Paşa'nın talimatıyla 21000 hap paketi yapılarak cepheye gönderildi. Milli Mücadele boyunca çeşitli zamanlarda ilaç yardımları devam etti. Hindistan'daki İslam Cemiyeti ile iletişim kurarak, cepheye battaniye vb. eşya gönderilmesini sağlandı. Ahmet Hamdi Efendi'nin girişimleriyle, Ankara ve Malta'da bulunan esirler arasında haberleşme sağlandı. Esirlere para ve mektup gönderilmesine yardımcı olundu. Antalya Gureba ve Frengi Hastanesi malzemeleri sağlandı. Ordunun ihtiyaçlarında karşılanmasında kullanılmak üzere, kaza ve nahiyelerde bağışların toplandığı, çeşitli sosyal etkinlikler (güreş müsabakaları) düzenlendi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti defterine göre; toplanan bağış miktarı 1921 yılında 2586692 kuruş, 1922 yılında 1983746 kuruş oldu. Bu bağışların toplandığı Hilal-ı Ahmer Cemiyeti şubeleri; Alanya, Manavgat, Elmalı, Kaş, Akseki, Korkuteli ve Finike'dir. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de 1919 yılından itibaren başladığı bağış toplama çalışmalarına, Milli Mücadele boyunca devam etti. Bu yardımlar merkez dışında, şubelerden de toplandı. Antalya'da sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde etkin olan cemiyet, askerin cephedeki ihtiyaçlarının sağlanmasında da önemli vazifelerde bulundu.⁴²⁰

Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti faaliyete geçtikten sonra hastane açma çalışmaları yaptı. Antalya'da zor şartlarda oluşturulan hastanenin, iki yüz yatak kapasitesi vardı. Dr. Burhanettin Bey başhekim ve operatör olarak, Antalya Menzil Hastanesi'ne görevlendirildi. Burhanettin Bey'in aktardıklarına göre; göreve başladığı dönemde; kaymakamlıkta daha önce Antalya ve Ahalisi Kumandanı Aşir Bey ve ardından görev yapan Fahrettin Bey'in yerine Hilmi Bey yeni atanmıştı. Bu dönemde Antalya'da 7000 kişilik bir Alay da bulunuyordu. Eksikleri çok olan hastane için

⁴¹⁸ Mustafa Oral, "Kurtuluş Savaşı'nda Antalya'da İstihbarat ve Propaganda", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu** (Antalya, Akdeniz Üniversitesi Yayını, 2007), s.41.

⁴¹⁹ Sarı, **agt.**, s.34.

⁴²⁰ Erten, 2007, **age**, s.60-65.

harekete geçen Burhanettin Bey'e, Antalya Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Başkanı Ahmet Hamdi Efendi destek oldu. Bu dönemde Batı Cephesi Sıhhiye Reisliği, Antalya Menzil Hastanesi'nden sedye talebinde bulundu. Tesadüf eseri, fırtınadan limana gelen bir gemiden 400 adet Amerikan tipi sedye alınarak cepheye gönderildi. Teşekkürname ile birlikte, cephedeki hastane için yatak talep edildi. Bir hafta içinde 500 yatak, yatak takımı ve yastık evlerden toplanarak gönderildi.⁴²¹

Milli Mücadele döneminde, Antalya Hilal-ı Ahmer Cemiyeti, büyük zorluklara rağmen üstün hizmetler gördü. Hem sivil halka hem de cephedeki askerlere, sağlık hizmeti başta olmak üzere, her türlü yardım fedakarca yapıldı. Cemiyetin çalışmaları, cumhuriyetin ilanından sonra da devam etti.⁴²²

2.5.3.3. İskele Hamalları Boykotu

Antalya'nın işgalinden sonra, Haziran ve Temmuz aylarında devam eden İtalyan işgalleri, Temmuz sonu itibariyle tamamlandı. Yunan işgalleri sonrası, Anadolu halkında oluşan tepkinin bir yansıması da Antalya Limanı'nda görüldü. Antalya'da iskele hamalları, gemilerin yükleme ve boşaltma yapmalarına izin vermeyen bir boykot düzenlediler.

Antalya iskele hamalları, "9 Ağustos 1919'da Antalya iskelesine Yunan bandıralı "El Venizelos" adında bir vapur yanaştı. Ancak iskele hamalları bu vapurun boşaltılıp yüklenmesine engel oldu." Bu durumu öğrenen, İstanbul'daki İtalyan Fevkalade Komiserliği tarafından, 12 Eylül 1919'da Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıyla; serbest ticarete aykırı olan olayların önlenmesi istendi.⁴²³ Antalya Limanı'na gelen Venizelos adlı Yunan gemisinin, liman hamallarının boykotuyla yükünü boşaltmadan geri döndüğü haberinin, tahkikine dair Dahiliye Vekaleti Kalem-i Mahsusa'dan, 20 Ekim 1919'da Teke Mutasarrıflığı'na telgraf gönderildi.⁴²⁴ Antalya Limanı'na uğrayan Yunan bandıralı "Venizelos" vapurunun liman hamalları tarafından boykot edilmesinin sebepleri soruluyordu.⁴²⁵ Bu yazıya cevaben 25 Ekim 1919'da Teke Mutasarrıflığı: "Antalya Limanı'nda Venizelos namındaki Yunan vapurunun hamulesinin ihraç olunmadan avdetine sebep iskele hamallarının hissiyat-ı milliyelerinin fevkalade rencide

⁴²¹ Onat, **age**, s.96-99.

⁴²² Sarı, **agt.**, s.44.

⁴²³ Mustafa Oral, **Akdenizin Diliyle** (İstanbul: Kavis, 2009), s.158.

⁴²⁴ **BOA**, DH. ŞFR. K.104-G.61-B.1.

⁴²⁵ **BOA**, DH. ŞFR. K. 56-G.2-B.1-4

edildiğinden ileri geldiğini" bildirdi.⁴²⁶ 29 Ekim 1919'da, İskele hamallarının ticareti ihlal edici ve İtilaf Devletleri'nin şikayetlerine sebep olacak hareketlerine meydan verilmemesine dair talimat, Kalem-i Mahsusa'dan Antalya mutasarıflığına telgrafla bildirildi.⁴²⁷

Mustafa Oral olayla ilgili olarak; Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 8 Eylül 1920 tarihinde aldığı karara dikkat çekmektedir. Bu karar; Antalya Limanı'na giriş-çıkış yapan gemilerin engellenmesi hakkındadır. Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nda görevli olan, Cencir Abdurrahman oğlu Süllü Efendi'nin aynı zamanda hamalbaşı olmasının mümkün olduğu iddiası ortaya konularak, olayın perde arkasında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bulunabileceğini belirtmektedir. Ancak kesin olan husus, Antalya'da yükselen Milli Mücadele ruhudur.⁴²⁸ Boykotun başlıca nedeni, vatansever duygular ve işgallere karşı tepkidir.

2.5.4. Yabancı Heyetler ve Antalya Limanı

TBMM İcra Vekilleri Heyeti 18 Haziran 1920 tarihinde, *"Büyük Millet Meclisi Heyet-i Vekiliyesi'yle temas etmek üzere Anadolu'ya gelecek ecanip yalnız Mudanya ve Antalya iskelelerinden kabul edilecektir. Bu iskeleler haricinde hiçbir taraftan ve kim olursa olsun bir ecnebinin duhulüne müsaade olunmayacaktır. Mudanya ve Antalya iskelelerinde gelecek ecnebilerin vesaikini tetkik ederek hüviyetlerini kabul veya adem-i kabulleri hakkında Heyet-i Vekile'ce ittihaz olunacak mukarrerata esas olabilecek ma'lumatı izhar etmek vazifesiyle bir siyasi memur bulundurulacaktır"*deniliyordu.⁴²⁹ Bu karar sonrasında, Milli Mücadele Dönemi'nde Antalya Limanı, yurtdışından gelecek olan yabancıların, Anadolu'ya giriş kapılarından biri oldu. İngilizler tarafından 6 Temmuz 1920 tarihinde Mudanya işgal edildi. Bu gelişmenin ardından, Mudanya'nın yerini İnebolu ve Samsun alırken, Antalya konumunu Milli Mücadele'nin sonuna kadar korudu.⁴³⁰

Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti ile görüşme yapmak üzere, Antalya Limanı üzerinden, Anadolu'ya giriş-çıkış yapan yabancı temsilciler ve heyetlerden bazıları şunlardır:

⁴²⁶ BOA, DH. ŞFR. K.649-G.42-B.1-2.

⁴²⁷ BOA, DH. ŞFR. K.104-G.101-B.1

⁴²⁸ Oral, *age*, s.159-161.

⁴²⁹ BCA.030.18.01.01.03.20; Oral, *agm*, s. 33; Oral, *age*, s.107-108.

⁴³⁰ Muhammet Güçlü, Milli Mücadele Döneminde Hollandalı Gazeteci Nypels'in Anadolu İzlenimleri (Aralık1920-Mart 1921), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl-Sayı: 10-19 (Bahar 2014), s.123, http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/ctad_19.pdf [12.12.2014].

Fransız Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud, güneyde devam eden çatışmalarla ilgili olarak, eski Van Valisi Mebus Haydar Bey ile görüşme yaptı. Haydar Bey, bu konuda yetkili olmadığını söyleyerek, Ankara Hükümeti ile görüşülmesini önerdi. Bunun üzerine Gouraud, Antalya'ya M. Savoy'u gönderdi. Savoy ve Haydar Bey vasıtasıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın izniyle bir heyetin Ankara'ya gelmesine onay verildi.⁴³¹ Bu görüşme ile, Ankara Hükümeti ve Fransız ilişkileri başlamış oldu. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta konu ile ilgili olarak; *"Fransızlar, 1920 Mayısından başlayarak bizimle ilişki kurma ve görüşme yollarını aradılar. Önce, Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bunlar önce İstanbul'dan Beyrut'a gitmişler. Eski Van milletvekili Haydar Bey bunlara kılavuzluk ediyordu. Bu buluşma ve görüşmelerimizden işe yarar bir sonuç çıkmadı"*⁴³² demektedir.

İtalya ile Ankara Hükümeti arasındaki ilk görüşmeleri yapmak üzere, görevlendirilen Fago'da, Haziran-Eylül 1919 döneminde, Antalya Limanı'ndan giriş-çıkış yaparak birden fazla ziyaret gerçekleştirdi. Anadolu'ya giriş kapısı olan Antalya Limanı'ndan sonra, Burdur-Afyon karayolu üzerinden Ankara'ya gitti. Fago'nun bu görüşmeleri, Fransız ve İngilizler tarafından takip ediliyordu. Fransız istihbarat raporlarında; Fago ile Mustafa Kemal Paşa arasında gizli anlaşmalar yapıldığı ileri sürülmüştür. Bu sözde anlaşmalarla; Ankara Hükümeti İtalya'ya Anadolu madenlerinin imtiyazını veriyor, Anadolu'dan tahıl ihracatına onay veriyordu. Ayrıca 7 Ağustos 1920'de Kemalistlere verdikleri büyük miktarlarda silah ve cephane Antalya'ya geliyordu.⁴³³ Fransız istihbarat raporlarına dayanarak öne sürülen, başka bir iddiaya göre; *"İtalyanların Mustafa Kemal'le uzlaşma girişimleri 15 Haziran 1920'de İtalyan Başbakanı, Kont Sforza'nın yakın arkadaşı olan Kont Fago ile Mustafa Kemal arasında gizli ve geçici bir protokolün yapılması ile sonuçlanmıştır. Bu protokole göre İtalya, Ankara Hükümeti'ne 4.000.000 Türk lirası borç vermeyi ve Yunanlıların Anadolu'da yayılmasını engellemeyi taahhüt etmiştir. İtalya, ayrıca Ankara Hükümeti'nin dışarıdan satın alacağı silah ve cephanenin Antalya'ya boşaltılmasına engel olmayacağına dair söz vermiştir. Bunların karşılığında ise Ankara Hükümeti, İtalya'ya Anadolu madenleri imtiyazını vermeyi ve Anadolu'daki*

⁴³¹ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt: II (2. bsk. Ankara: TTK,1991), s.70; Mazhar Müfit; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt: II (4. bsk. Ankara: TTK,1997), s.579.

⁴³² Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, Cilt: II (Ankara: TTK,1989), s.608-609.

⁴³³ Çelebi, *age*, s.228-231.

tahıl fazlasını İtalya'ya ihraç etmeyi taahhüt etmiştir. Bu protokolün akabinde İtalyanların, 7 Ağustos 1920'de Kemalistlere söz verdikleri büyük miktarda silah ve cephaneyi Antalya'ya getirdikleri, ayrıca Zonguldak, Ereğli ve Bartın'a da 'Rossi' şirketi gemileriyle yine silah ve cephane göndermelerinin söz konusu olduğu istihbarat raporlarıyla Fransa'ya bildirilmiştir."⁴³⁴ İddialara rağmen Fago, Ankara'da yaptığı görüşmelerden olumlu bir sonuç alamadı.⁴³⁵ Fago'nun görüşmelerinin olumsuz sonuçlanması üzerine, Kont Sforza tarafından Cavaliere Tuozzi, Ankara'ya gönderildi. Tuozzi, 12 Haziran 1921'de Antalya'ya geldi. Mustafa Kemal Paşa görüşmek için, bir şart öne sürdü. Bu şart; Antalya'daki İtalyan askerlerinin çekilmesi, yani işgalin sona erdirilmesiydi. Bu şartın ardından, Tuozzi Rodos'a geri döndü.⁴³⁶

TBMM kuruluşunun ardından, ilk diplomatik ilişkilerde bulunmak üzere gelen yabancı heyetlerin, Anadolu'ya ilk giriş kapısının Antalya Limanı olduğu görülmektedir. Ancak Milli Mücadele döneminde, sadece diplomatik ilişkilerde bulunacak heyetler değil, diğer yabancılar da giriş kapısı olarak Antalya Limanı'nı kullanmışlardır. Özellikle yabancı gazeteciler, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere girişimlerde buluyorlardı.

Bu gazetecilerden biri de, Hollandalı George Nypels'tir. Vize alma konusunda sıkıntı yaşayan ancak vazgeçmeyen G. Nypels, bir İtalyan vizesi edinerek Antalya'ya kadar gitti. G. Nypels, Antalya Limanı'nı için, "*Ankara'daki milliyetçi hükümet tarafından hakimiyet altında tutulan 'Kemalistan'a ana girişti*" demektedir. G. Nypels, Haziran 1921 tarihinde kaleme aldığı makalesinde, İtalyan işgaline rağmen, liman kontrolünün Kemalistlere ait olduğunu ve ancak askeri birliğin izni ile giriş yapılabildiğini ifade etmiştir. Telgraf ve haberleşmenin de, Antalya-Rodos-Roma arasında yapıldığını belirtmektedir. Daha sonra gerekli izinleri alarak, Burdur üzerinden, Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Nypels ile aynı görüşü paylaşan Amerikalı gazeteci Clarence K. Streit, Antalya Limanı'nın konumu ile ilgili görüşünü şu şekilde ifade etmektedir: "*Antalya ana limandır. Antalya'da yaklaşık üç yüz İtalyan askeri konuşlanmış ama şehre İtalyanlar değil Türk milliyetçileri hakim*".⁴³⁷

⁴³⁴ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri** (Ankara: TTK, 1994), s.76-77; Çelebi, **age**, s.230.

⁴³⁵ Çelebi, **age**, s.231.

⁴³⁶ Çelebi, **age**, s.300-301.

⁴³⁷ Güçlü, 2014, **agm**, s.124-125.

Fransız gazeteci Berthe Georges-Gaulis de, Mart 1921'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek amacıyla, Rodos'tan Antalya'ya geldi. Madam Gaulis, Antalya Limanı'nı hakkındaki görüşlerini; *"İşte milliyetçi Türkiye'nin giriş kapısı, İtalyanlar buranın fahri kapıcılığını yapıyorlar. Ama Ankara'nın izni olmadan buradan içeriye bir adım atamazsınız"* sözleriyle ifade ediyordu.⁴³⁸

Milli Mücadele, Türkleri etkilediği kadar yabancıları da etkilemiştir. Anadolu'nun işgaline tanıklık edenlerden biri de, Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin'dir. Prenses Kadriye Hüseyin, Londra Konferansı'ndan dönmekte olan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki Ankara Heyeti'ne, eşiyile birlikte katılarak İtalya'daki Brindisi Limanı'ndan, 10 Nisan 1921 tarihinde gemi ile Çanakkale-İstanbul-Samsun üzerinden, Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştü.⁴³⁹ Daha sonra Eskişehir-Afyon-Burdur üzerinden 19 Mayıs 1921 tarihinde Antalya'ya geçti. 19-23 Mayıs 1919 tarihleri arasında, Antalya'da bulunan Kadriye Hüseyin, şehrin ileri gelenleri ile çeşitli görüşmeler yaptı. Bu seyahatte kendisine, Celaleddin Arif Bey refakat ediyordu. Kadriye Hüseyin, işgal altında olmasına rağmen, İtalyan askerlerinin herhangi bir baskısının olmadığını göreyerek şu yorumu yapmaktadır: *"Türkler, bu silahşör millete nasıl muamele edileceğini derhal kavrayan İtalyanlar ile çok iyi geçiniyorlar."* Kadriye Hüseyin'in, Antalya'da şahit olduğu tek olay; limana gelen İngiliz bandıralı bir gemide, Konyalı asilerin bulunduğu tespit edilmesi ve Türk polisinin yaptığı müdahaledir. Kadriye Hüseyin, 23 Mayıs 1921'de Antalya'dan ayrılarak, Rodos'a gitmiştir.⁴⁴⁰ Prenses Kadriye Hüseyin'e eşlik eden Celalettin Bey, Cami Bey'den sonra Roma'daki TBMM temsilcisidir. Cami Bey'den sonra, İtalyanlardan silah ve cephane alım işlerini de Celaleddin Bey yürütmektedir. Bu faaliyetlere tanık olan Kadriye Hüseyin Hanım, İtalya'dan alınacak savaş uçaklarından birisi için gerekli olan 15 bin frankı vererek, uçağa kendi isminin verilmesini istemiştir.⁴⁴¹

Burhanettin Onat, yabancı misafirlerin karşılanması ve yol güzergahları hakkında şu bilgiler aktarmaktadır: *"Antalya, Türkiye'nin yine Akdeniz'e açılan tek*

⁴³⁸ B. George-Gaulis, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**, Çev.: C. Yazansoy (İstanbul: Rado Yayınları, 1981), s.123.

⁴³⁹ Nesrin Tağızade-Karaca, "Prenses Kadriye Hüseyin, Ressam Vittoria Pisani ve Türk Milli Mücadelesi, **Turkish Studies**, Vol.: 7/1 (Winter 2012), s.1967-1986, <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=19103&part=1> [12.12.2013].

⁴⁴⁰ Kadriye Hüseyin, **Mukaddes Ankara'dan Mektuplar**, Çev.: Necmeddin Sahir Sılan (2.bsk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), s.106-114.

⁴⁴¹ Tağızade-Karaca, **agm**, 1973 <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=19103&part=1> [12.12.2013].

*kapısı olduğu için Anadolu'ya geçmek isteyenler deniz yoluyla geliyor, Türk olsun, yabancı olsun hiç bekletilmeden yola çıkarılıyor ve daha evvelden verilen talimatla Burdur'daki Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından misafir ediliyorlardı. Bunlardan başka Velet Çelebi, Mahmut Esat Bozkurt, Tevfik Rüştü Aras Üsküdar yoluyla kaçmak imkanı bulamayan birçok subay hep Antalya'ya gelip içeriye giriyorlardı. Kimlikleri bilinmeyen veya şüphe edilenler bekletiliyor, hem İstanbul'daki teşkilattan hem Ankara'dan soruluyor, temiz çıkanların Anadolu'ya girmelerine izin veriliyor, kimisi de geldikleri gibi geriye çevriliyordu."*⁴⁴²

Remzi Büyüközer, dönemin tanığı olarak konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Kuvâ-yi Milliye namına Avrupa'ya giden delegeler, ancak Antalya'dan İtalyan vapurları ile seyahat edebilme imkânı buluyorlardı. Anadolu'ya iki kapıdan girilebiliyordu. Bunlar Antalya ve İnebolu limanlarıydı. İnebolu, Karadeniz ve Boğazlar, Müttefik Devletlerin kontrolü altında olduğu için, Kuvâ-yi Milliyeciler Karadeniz'den çıkamaz, Boğazlar'dan geçemezlerdi."*⁴⁴³

Milli Mücadele döneminde Antalya Limanı, Anadolu'ya girecek tüm yabancılar için giriş kapılarından biri oldu. Ancak Antalya'ya geldikten sonra da, Ankara'dan onay alınarak, Anadolu içlerine geçebildiklerini görmekteyiz. Aynı zamanda Milli Mücadele için çaba gösteren, Türk subayları ve Kuvay-ı Milliyeciler tarafından da kullanılan güvenli bir giriş kapısı oldu. Üç tarafı denizlerle çevrili Anadolu'nun hakimiyeti, limanlardan başlayan işgallerle kaybedilmişti. Bu nedenle, Ankara Hükümeti'nin aldığı kararlar, Anadolu'ya giriş-çıkışların kontrol altında alınması önemli bir gelişmedir. Bu durumun, diğer devletlerin diplomat ve vatandaşları tarafından kabul edilmesi ve uygulamaya göre hareket etmeleri de, Ankara Hükümeti'nin insiyatifi eline aldığı ve otorite sağladığının kanıtıdır.

⁴⁴² Onat, *age*, s.88-89.

⁴⁴³ Adison, *age*, s.171.

3. BÖLÜM

3. ANTALYA LİMANI'NDA FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR

Mondros Mütarekesi gereğince, Osmanlı Devleti ordusu tasfiye edildi. Ordunun silahları İtilaf Devletleri'ne teslim edildi. Milli Mücadele'de için en önemli konu, savaşabilmek için gerekli olan silah ve mühimmatın sağlanmasıydı. İtalyanların elinde, savaştan kalma askeri malzeme bulunmaktaydı. İtalyanlar bu konuda gayri resmi görüşmeler yaparak Milliyetçilere cesaret verdi. 11 Aralık 1919'da Roma'da Galip Kemali Bey'i ziyaret eden General Marini, ordunun terhis edilmesi sebebiyle, ellerindeki silahları uygun fiyata verebileceklerini teklif etti. İtalya, Milli Mücadele'ye destek vererek, ekonomik beklentilerini gerçekleştirme umudunu taşıyordu. Aynı zamanda elinde kalan silahları satarak, gelir elde edebilecekti. Müttefiklerinin tepkisi nedeniyle, İtalyanlar Ankara Hükümeti ile olan silah alışverişini kabul etmemişlerdir. Ancak gayri resmi olarak, İtalya ve Anadolu Hükümeti arasında silah ticareti, Milli Mücadele dönemi boyunca devam etti.⁴⁴⁴

Dışişleri Bakanı Tittoni, General Elia'ya 24 Ekim 1919'da gönderdiği telgrafta; Mustafa Kemal ve çeteleriyle çatışmalarını emrediyordu. İtalyanlar, işgal bölgelerinde Kuvayı Milliye birliklerine müdahale etmeyerek, sadece izlemekle yetindiler. İtalyanlar, Milli Mücadele hareketine zorluk çıkarmayarak, işgalleri altındaki Antalya ve Fethiye limanlarının, Batı'ya açılan bir kapı olarak kullanılmasına da göz yumdu. Ankara Hükümeti'ne bağlı askeri kuruluşların, kendi bölgelerinde çalışmalarına da müdahale etmediler.⁴⁴⁵

İtalyanlar, 94. Askeri Posta Şubesi'ni 16 Aralık 1919'da Rodos'tan Milas'a nakletmişlerdi. Kuşadası, Antalya, Muğla, Güllük, Bodrum, Fethiye, Marmaris, Çine, Söke ve Koçarlı'da askeri posta teşkilatı kurdular. Bununla yalnızca, Rodos'taki

⁴⁴⁴ Çelebi, *age*, s.315-316.

⁴⁴⁵ Çelebi, *age*, s.136.

karargahla ve birlikler arasındaki haberleşme sağlanmadı. Aynı zamanda Türklerinde yararlanmalarına da izin verildi. İtalyanların telsiz-telgraf istasyonları Fethiye, Milas, Kuşadası, Söke de kuruldu. İtalyan işgali altındaki sahil bölgelerindeki telgraf hatları arasında Kuşadası, Söke, Milas, Fethiye Antalya da yer aldı. Kuşadası ve Söke'de, telefon santralleri kurdular⁴⁴⁶. İtalyanların işgal siyaseti ve kurmuş olduğu bu haberleşme ağı, işgal bölgesinde faaliyet gösteren TBMM' ye bağlı kuruluşların silah sevkiyatı ve istihbarat çalışmalarını yürütülebilmesi için gerekli zemini sağladı.

23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan sonra, Kuşadası bölgesinden milletvekili seçilen Mahmut Esat Bey, 6 Mayıs 1920'de İzmir Mebusu Saraçoğlu Şükrü Bey ile Rodos'a giderek, Kont Seni ile görüşme yaptı. Bu görüşme İtalyanların TBMM'yi tanıma noktasında olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. General ile Kont Senni Türklere yardım sözü vererek, hiç zaman yitirmeden Kuşadası-Rodos ve Rodos-İtalya arasında postalarını işleteceklerini belirtti. İtalyanlar açısından; İtalya'dan silah ve cephane sevkiyatına yardımcı olacak bu gelişme, Yunanlılara karşı verilecek mücadeleyi de destekleyecekti.⁴⁴⁷

İtalya, Societa Italiana dei Servizi Marittime, Lloyd Triestino, Societa Navigazione şirketleri aracılığı ile çeşitli hatlarda deniz seferleri başlattı. Anadolu limanları ve Oniki Adalar arasında da deniz seferleri düzenlendi. Rodos-Marmaris-Fethiye-Antalya ve Rodos-Gökova-Bodrum-Güllük-Kuşadası arasında iki hatta seferler başlatıldı. Böylece İtalyan işgal bölgelerindeki, sahil kentleri arasında denizyoluyla iletişim mümkün hale geldi. Başlayan bu deniz seferleri, silah sevkiyatı ve istihbarat çalışmalarını da olumlu etkiledi. Antalya'da kurulan İtalyan bankaları da, Ankara Hükümeti'nin Avrupa ile olan para transferinde (yoğun olarak silah alımında) kullanıldı.⁴⁴⁸ İtalya'nın işgal siyaseti, Türk ordusunun ihtiyacı olan malzemeleri sağlaması, paranın transferi, denizyolu ulaşımı ve haberleşme ağları, Milli Mücadele hareketi için önemli destek unsuru oldu.

Anadolu'da denizlerin İtilaf Devletleri'nin kontrolü altına alınması ve sahillerden başlayan işgallerden sonra, kontrolün tekrar ele alınması gerekiyordu. TBMM 23 Nisan 1920'de açıldıktan hemen sonra, Anadolu'ya giriş-çıkış noktaları olan sahil bölgelerinde, kontrolün ele alınmasına yönelik çalışmalara başladı. Anadolu'ya giriş-çıkış kapıları olarak, Karadeniz sahil bölgesinde İnebolu,

⁴⁴⁶ Çelebi, **age**, s.154-155.

⁴⁴⁷ Şaduman Halıcı, **Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt: 1892-1943** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004), s.66-69.

⁴⁴⁸ Çelebi, **age**, s.155-157.

Akçaşehir, Ereğli, Bartın, İzmit, Sinop, Samsun ve Trabzon ön plana çıkarken; Akdeniz sahil bölgesinde; Antalya ve Mersin bir anda stratejik açıdan önem kazandı.⁴⁴⁹ TBMM ilk çalışmalarına da bu bölgelerden başladı.

TBMM tarafından ilk olarak, sahil bölgelerinde denizcilik faaliyetleri ile ilgili koordinasyonun sağlanması amacıyla, 10 Temmuz 1920 tarihinde Umur-u Bahriye Müdürlüğü kuruldu.⁴⁵⁰ Denizlerin kontrolünün dışında, denizden yapılan giriş ve çıkışların da denetim altına alınması gerekiyordu. EHUR ve Müdâfaâ-i Milliye Vekâleti (MMV), Anadolu'nun o dönemdeki giriş ve çıkış kapıları olan limanların bulunduğu şehirlerde, birtakım teşkilatlar oluşturarak, Anadolu'ya giriş-çıkışı kontrol altına alma yönünde harekete geçti.⁴⁵¹

Yukarıda belirtilen merkezlerde ve sahil şeritlerinde görev yapmak üzere; İstihbârât Zabıtlıkları, Askerî Polis Teşkilâtları (AP), Hat Komiserlikleri, ve Sansür Heyeti Müdüriyetleri (ASM) kuruldu. Söz konusu kuruluşlar, belirli bir tarihten sonra Tetkik Heyeti Amirliği (THA) bünyesinde toplanarak, görev dağılımı yaptılar.⁴⁵² Bu teşkilatlar, farklı amaçlara hizmet vermek üzere kurulmalarına rağmen, ortak faaliyetlerde bulundular. Bu teşkilatların hemen hepsi, ilgili bölgelerdeki en büyük askeri kumandanlığın emri altında görev yaptı.⁴⁵³

İtalya'nın Anadolu işgalinde, ilk giriş kapısı olan Antalya Limanı; Milli Mücadele'nin kazanılmasında da, askeri yönden stratejik önemini korudu. TBMM kuruluşundan sonra, Batı Cephesi'ne destek vermek üzere silah ve cephane sevkiyatı başta olmak üzere; istihbarat, propaganda, sansür çalışmalarının yanısıra, Akdeniz'den Anadolu'ya giriş-çıkış kontrolünün sağlandığı en önemli liman oldu. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen kuruluşlar, Antalya Limanı ve çevresinde de teşkilatlandılar.

Yurtdışından getirilen ve Batı Cephesi'ne sevk edilen ordu malzemelerinin, Akdeniz'deki en önemli giriş kapısı da, Antalya Limanı oldu. İzmir Limanı, Yunan işgali altındaydı. Mersin Limanı'da Fransızlar tarafından işgal edilmişti. TBMM tarafından denizcilik faaliyetlerini koordine etmek üzere kurulan, Umur-u Bahriye Müdürlüğü'ne bağlı olarak, Akdeniz ve Ege'de kurulan tek liman reisliği, Antalya

⁴⁴⁹ Mesut Aydın, "Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", **Atatürk Yolu**, Cilt: Sayı:II-5 (1990), s.26.

⁴⁵⁰ Mustafa Hergüner, **Kurtuluş Savaşı'nda Denizciliğimiz** (İstanbul: Türk Denizciler Derneği, t.y.), s.72.

⁴⁵¹ Mesut Aydın, **Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri** (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992), s. 164-165.

⁴⁵² Aydın, **agm**, s.27.

⁴⁵³ Aydın, **age**, s.165.

Merkez Liman Riyaseti oldu.⁴⁵⁴ Bu gelişmeler, askeri ve stratejik olarak Antalya Limanı'nı ön plana çıkardı.

Denizyoluyla Antalya Limanı'na gelen ordu malzemelerinin, Batı Cephesi'ne sevkiyatının da yapılması gerekmektedir. Milli Mücadele döneminde sevkiyatı gerçekleştirecek olan, askeri kuruluşlar da Antalya'da teşkilatlandılar.

Antalya ve Antalya Limanı'nda, Milli Mücadele'ye hizmet vermek üzere kurulan, deniz ve kara kuvvetlerine ait kuruluşlara ve faaliyetlerine ilişkin bilgiler başlıklar halinde verilecektir.

3.1. UMUR-U BAHRİYE MÜDÜRLÜĞÜ VE DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

Umur-u Bahriye Müdürlüğü 10 Temmuz 1920'de kurularak, organik olarak Milli Müdafaa Vekaletine, hareket ve eğitim yönünden Erkanı Harbiye Umumi Reisliği'ne bağlandı. Dz. Gv. Kd. Yzb. Şevket Ahmet (Doruker)'in başında bulunduğu bu kuruluşun görevi; Milli Mücadele Döneminde her türlü deniz faaliyetlerinin koordinesini sağlamak ve Milli Hükümetin deniz siyasetinin yürütülmesine yardımcı olmaktır.⁴⁵⁵

Yeni kurulan Umuru Bahriye Müdürlüğü, göreve devam eden Liman Reislikleri'nin İstanbul Hükümeti ve Bahriye Nezareti ile ilişkilerini keserek, Ankara Hükümeti'nin emrine girmelerini istedi.⁴⁵⁶ Müdürlüğün emrine, Hopa'dan Kefken Adası'na kadar olan Karadeniz kıyıları ile Anamur dolaylarından Ege'deki Güllük (Küllük) Limanı'na kadar bütün Akdeniz kıyıları uymuşlardır.⁴⁵⁷ Daha sonra müdürlük hakimiyeti altındaki kıyıları, bölgelere ayırarak görev ve sorumluluk alanları belirlendi. Karadeniz iki mıntıkaya ayrıldı. İlk mıntıka merkezi: Samsun Merkez Liman Reisliği sorumluluk alanı, Rus sınırından İnebolu'nun batısındaki Mesenlere kadardı. İkinci mıntıka merkezi; Zonguldak Merkez Liman Reisliği sorumluluk alanı, Mesenler'den Kefken'e kadar olan bölgeydi. Buna göre Ege ve Akdeniz sahillerinde: sadece Antalya Liman Reisliği oluşturuldu. Antalya Liman Reisliği, bütün Ege ve Akdeniz bölgesinden sorumlu olacaktı. Ancak sorumluluk alanı sınırı, "*Küllük*"e kadar olacaktı. Mersin'i Fransız kuvvetleri işgal ettiği için

⁴⁵⁴ Mithat Işın, **İstiklâl Harbi Deniz Cephesi** (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1946), s. 20.

⁴⁵⁵ Hergüner, **age**, s.72.

⁴⁵⁶ Işın, **age**, s. 20.

⁴⁵⁷ Serdar Hüseyin Sayar, "Kurtuluş Savaşında Denizcilik Faaliyetleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, 2007), s.29.

burada bir merkez teşkil edilemedi.⁴⁵⁸ Daha sonra, Adana ve civarının Fransızlar tarafından boşaltılmasının ardından, merkez reislik Mersin'e taşındı. Mersin Merkez Liman Reisliği, 20 Ekim 1921 tarihinden sonra TBMM Hükümeti emrine girmiştir.⁴⁵⁹

3.1.1. Antalya Merkez Liman Reisliği

Antalya Merkez Liman Reisliği'nin sorumluluk sahası Antalya'dan Güllük'e kadar olan bölgedir. Antalya, Alanya, Anamur, Silifke, Ovacık, Yumurtalık, Finike, Kaş, Kalkan ve Fethiye bu Merkez Liman Reisliği'ne bağlıdır.⁴⁶⁰ Antalya Merkez Liman Reisliği komutası 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren Önyüzbaşı Kamil Bey, 2 Şubat 1921 sonrasında Binbaşı Rıfat Bey tarafından komuta edildi.⁴⁶¹

Liman Başkanlıkları, gözcü istasyonları, yardımcı nakliyat istasyonları, alınan istihbaratların toplandığı ve değerlendirildiği yerlerdi. Bütün haberleşmede şifrelemeye büyük önem verilerek, kullanılan şifreler sık sık değiştiriliyordu. Kıyı gözetleme istasyonlarından bir kısmı, işaret istasyonları haline getirildi. Nakliyatı Bahriye Kumandanlıklarının, gerek iskele gerekse gözcü istasyonlarında sahra telefonları bulunmaktaydı. Gözcüler, görüş mesafesi 5 mil'e kadar olan deniz sahasındaki gemi hareketlerini takip ederek, bu bilgileri telefonla Kumandanlıklarına iletmekle görevliydi.⁴⁶²

Gözetleme yerleri genellikle gündüz ve her türlü hava şartları altında çalışmaya devam ettirildi. Bazı gözetlemeler telgrafla, liman reisliklerine veya yurt telgraf şebekesine bağlıydı. Telgraf hattı bulunmayan gözetlemeler, raporlarını atla veya koşarak en yaygın telgraf istasyonuna ulaştırmaktaydı.⁴⁶³

7-8 Ağustos 1921 tarihinde, halkı maddi manevi bütün kaynaklarıyla ulusal mücadeleye katılmaya çağıran "*Tekalif-i Milliye Emirleri*" yayınlandı. Ağustos ayında yayınlanan emirlerin denizcilikle ilgili esasları Eylül ayında belirlendi. Buna göre 10 ton ve daha büyük tekne sahipleri, her ay 100 mil mesafeye taşıma yapacaklardı. Ayrıca Bahriye Dairesi Reisliği tarafından, 18 Eylül 1921'de yayınlanan emre göre; 10 tondan büyük teknesi olanlar ordu hizmetine alınacaklardı.

⁴⁵⁸ Işın, **age**, s.20. Deniz Birlikleri'nin teşkilatlanmasını gösteren harita için Bkz. Ek 23.

⁴⁵⁹ Sayar, **agt.**, s.29.

⁴⁶⁰ Hergüner, **age**, s.74.

⁴⁶¹ **Türk İstiklal Harbi: Deniz Cephesi**, Cilt: V (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı,1964), s. 239; Işın, **age**, s.21.

⁴⁶² Hergüner,**age**, s.213-214.

⁴⁶³ Şemsettin Bargut, **Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekati (Seferberlikten Lozan'a)** (Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2000), s.101.

Bu tekneler Karadeniz Limanları'nda ve Antalya Limanı'nda çalıştırılacaklar, ücretleri bölgedeki Nakliyat-ı Bahriye Komutanlığı veya Liman Başkanlıkları kanalı ile Hükümet tarafından ödenecekti.⁴⁶⁴ Bu dönemde Fethiye-Antalya hattında, 900 tonluk Turan vapuru ve 21 tonluk yelkenli gemiler kullanıldı.⁴⁶⁵

Antalya-Fethiye arasındaki silah sevkiyatı konusunda Mazlum Adıson'un anlattıklarına göre; Babası Mehmet Emin Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın levazım ve mühimmat müdürü idi. Mehmet Emin Bey bu nedenle, Cerba Kumpanyası'nın Acenteliği'ni de yapmakta ve Cerba Kumpanyası'nın küçük vapurları, tüm sahile uğramaktadır. Bu dönemde gemi kaptanı Niko ile de anlaşma yapılarak, İtalyan işgali altında bulunan Kuşadası, Fethiye ve Marmaris'e asker ve silah da gönderilmekteydi. Top gönderildiğinden bahsetmekte ve gönderilen top sayesinde, sahillerimizde rahatça dolaşan Yunan gambotunun vurulduğunu anlatmaktadır. Adıson'a göre; İzmir'deki Yunan Divan-ı Harbi konu ile ilgili tahkikat yaptı. Tahkikat sonucunda, Fethiye'deki Türk asker ve toplarını taşıyanın Cerba Vapuru kaptanı Niko olduğu kanaatine varıldı. Niko yakalanarak, İzmir Kordon'da kurşuna dizildi.⁴⁶⁶

Başlangıçta çok az personelle çalışmaya başlamış olan Umur-u Bahriye Müdüriyeti, yoğun faaliyetleri nedeniyle bir daire haline getirildi. 1 Mart 1921'de Bahriye Dairesi Reisliği adını aldı. Daire Başkanlığına, güverte kıdemli Yüzbaşı Şevket getirildi. İtalyan İşgal Bölgesi'nde Antalya Liman Reisliği dışında, Bahriye Dairesi'ne bağlı diğer kurumlar; Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu⁴⁶⁷ (Nisan 1921) ve Eğirdir Bahriye Müfrezesi⁴⁶⁸ (Ocak 1922) oldu.⁴⁶⁹

Akdeniz ve Ege'de özellikle istihbarat konusunda, Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu görev yapıyordu. Eğirdir Bahriye Müfrezesi ise; Antalya Limanı'na gelen malzemelerin toplandığı yer olması nedeniyle, önemli yer teşkil etmektedir. Bu iki önemli grup hakkında aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

3.1.2. Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu

Umur-u Bahriye Müdürlüğü ve daha sonra Bahriye Dairesi Başkanlığı kurulmasından hemen sonra; nakliyat, emniyet ve diğer ihtiyaç vazifelerin yapılması

⁴⁶⁴ Sayar, **agt**, s.88-89.

⁴⁶⁵ **Türk İstiklal Harbi**, Cilt-Kısım-Kitap: II/5-2 (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1973), s.482.

⁴⁶⁶ Mazlum Adıson, **Antalya'nın Kara Günleri**, Hazl.: Evren Dayar, (Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2013), s.183-186.Bilgiler basım aşamasında yapılan son düzenlemeden alındı.

⁴⁶⁷ TİH, C.V, **age**, s.29-31.

⁴⁶⁸ Hergüner, **age**, s.124; TİH, C.V, **age**, s.239.

⁴⁶⁹ **Türk İstiklal Harbi**, Cilt-Kısım-Kitap:2 / 6-1 (Ankara:Genelkurmay Başkanlığı, 1967), s.32.

için sahillerde bazı birlikler kuruldu. 1920'de Trabzon ve Samsun'da Bahriye Müfrezesi kuruldu. 1921 yılında bu birliklerin sayısı arttırıldı. Karadeniz'de; İnebolu, Amasra ve Ereğli'de yeni bahriye birlikleri oluşturuldu. Akdeniz ve Ege bölgesinde; Fethiye Grup Komutanlığı ve Eğridir Bahriye Müfrezesi kuruldu.⁴⁷⁰

Umur-u Bahriye Müdüriyeti, Şubat 1921 sonunda Ege ve Doğu Akdeniz Liman Reisliklerine gizli bir yazı gönderdi. Bu yazıda; mevcut makineli ve yelkenli teknelerle, bunların gizlenebilecekleri yerlerin ve limanların birer krokisi isteniyordu. Ayrıca bu yerlerin, düşman harp gemileri tarafından ziyaret edilip edilmediği; yabancı ticaret gemilerinin hangilerinin kıyılarıımıza yakın bölgelerden geçtikleri; Yunan savaş gemilerinin hareketi hakkında bilgi edinme imkanlarının bildirilmesi emri verildi. Bu dönemde, Rum eşkiya kayıkları teknelere saldırmakta, kıyılara çeteler çıkmakta, bu hareketlere Yunan harp gemilerinin ki de eklenmekte ve kıyıları gözetlenmekteydi.⁴⁷¹

Bahriye Dairesi, stratejik konumu bakımından en elverişli yer olan Fethiye Limanı'nı seçti. Fethiye Deniz Grubu, adında bir birlik oluşturarak, komutanlığına 16 Mart 1921'de Güverte Binbaşı Necip atandı.⁴⁷² Bu grubun görevi; *"Ege ve Doğu Akdeniz'deki Yunan hareketi ve nakliyatını vürmek, muhtemel Türk nakliyatını kolaylaştırmak ve düşman hakkında haber almaktır."* Grup bu faaliyetlerini, kıyı gözetleme ve korunması şeklinde gösterecekti. Grubun ihtiyaçları, Bahriye Dairesi kanalıyla sağlanacaktır. Fethiye Grup Komutanlığı'nın vereceği emirler, Antalya Merkez Liman Reisliği dahil olmak üzere, tüm Liman Reislikleri tarafından yerine getirilecekti. Bu teşkilatın bütün işlemleri gizli tutulacaktı.⁴⁷³ Garp Cephesi'ne bağlı olan Grup Komutanlığı'na, 19 Mart 1921'de Binbaşı Necip atandı. Gruba *"Bizci"* namıyla bilinen gruba, *"Fethiye İhtiyat Grubu"* adı verildi. Kadrosunda dört yüzbaşı bölük komutanı, bölük teğmenleri, motor ve makina uzmanı iki yüzbaşı, 2 tayyareci yüzbaşı, levazım subayı, cerrah ve 200 er bulunuyordu.⁴⁷⁴

Batı Cephesi'ne bağlı grubun adı, 1922 yılı Ocak ayında değiştirilerek *"Fethiye Bahri İhtiyat Grubu"* adı verildi.⁴⁷⁵ Grubun görevleri: Kuşadası'ndan

⁴⁷⁰ Işın, **age**, s.23-24.

⁴⁷¹ TİH, C.V, **age**, .s.51.

⁴⁷² Emrullah Nutku, **Denizden Sesler Geliyordu** (İstanbul: y.y.: 1973), s. 129. Kıdemli Yüzbaşı olan Emrullah Nutku;Umur-u Bahriye Müdürlüğü'ne bağlı Lojistik Şube Müdürü olarak Milli Mücadele döneminde vazife yapmıştır. Methi Bayar, **İstiklal Savaşı'nda Türk Denizcileri** (İstanbul: Kenan Matbaası, 1945), s.38.

⁴⁷³ TİH, C.V, **age**, s.51.

⁴⁷⁴ Işın, **age**, s.61.

⁴⁷⁵ Işın, **age**, s.61.

Antalya'ya kadar olan sahilleri gözetlemek, Ege'de bulunan Yunan ve İtalyan adalarından ajanlar vasıtasıyla bilgi toplamak, denizdeki kaçakçılar ve Rum çeteleriyle mücadele etmektir. Grubun 1921 yılındaki mevcudu 14 subay ve 60 erden oluşmaktaydı. 1922 yılında bu kadro arttırılarak, 16 subay ve 250 er oldu. 1922 yılı Grup kadrosunda bir motor uzmanı, bir makine uzmanı, iki karargâh subayı, bir levazım subayı ve bir de sıhhiye uzmanı görev aldı.⁴⁷⁶ Gruba hiçbir deniz aracı verilmemiştir. Yunanlılardan müsadere edilen 9 tonluk Bodrum yelkenlisiyle, 13 tonluk İzmir yelkenlisi ve bir de üç çifte filikadan ibaret olan deniz vasıtaları gün geçtikçe arttırıldı. Ayrıca köhnemiş kayıkları birbirine ekleyerek, tekne yapmışlar ve içine bir motor koyarak "*Sakarya*" adını vermişlerdir. Ele geçirdikleri makineli tüfekleri de ekleyerek, sahil muhafaza gemileri haline getirdiler. Bunlardan biri olan "*Fethiye*" adlı kayak, 6 ay bu kıyılarda 240 millik sahada kontrol ve koruma görevi yaptı.⁴⁷⁷ "*Fethiye İhtiyat Grubu'nun sahip olduğu silahlar başlangıçta yalnızca oniki mavzer ve bir mantelli tüfekten oluşmaktadır.1922 yılı Nisan ayında, Muavenet-i Bahriye Grubu aracılığıyla nakledilen iki adet 57 mm.lik krupp marka ve bir adet 37 mm.lik maxim marka top temin edildi.*"⁴⁷⁸ Grubun sahip olduğu silah miktarı, Temmuz 1922 itibariyle kıyıda üç adet top, üç makineli tüfek ve yüz yirmi piyade tüfeğine ulaştırıldı.⁴⁷⁹ Türk tarafının kaderini değiştiren Sakarya Muharebesi öncesinde, Batı Cephesi'ne denizden yapılan yardımlar hızla devam etmekteydi. Bu dönemde Felah Grubu tarafından sağlanan ve sevkiyatı Muavenet-i Bahriye Grubu tarafından yapılan silah ve cephane, Fethiye Grubu'na teslim edilmek üzere Antalya'ya gönderildi.⁴⁸⁰ Muavenet-i Bahriye Grubu, teşkilat mensuplarından güvenilir kişileri Fransız ve İtalyan gemilerine personel olarak yerleştirmeyi başarmıştır. Bu yabancı gemilerde ateşçi, tayfa, makinist olarak görev yapan Türk denizcileri olduğu gibi, bunların birkaçında ikinci kaptanlık gibi yüksek mevkide görev yapanlar da bulunmaktadır. Personelinin çoğu Türk olan bazı İtalyan ve Fransız vapurlarıyla Anadolu'ya top, tüfek ve cephane nakliyatı yapılmıştır.⁴⁸¹

⁴⁷⁶ Nutku, *age*, s.129.

⁴⁷⁷ Emrullah Nutku, "Fethiye Deniz Grubu", *Yakın Tarihimiz*, Cilt-Sayı: 4-48 (1963), s.284-285; TİH, C.V, *age*, s.217.

⁴⁷⁸ Nutku, *age*, s.129; Işın, *age*, s.61.

⁴⁷⁹ Işın, *age*, s.61; TİH, C.V, *age*, s.69.

⁴⁸⁰ Işın, *age*, s.148-149.

⁴⁸¹ Emrullah Nutku, "Anadoluya Sevkiyat", *Yakın Tarihimiz*, Cilt-Sayı:2-26 (1962), s.412.

Fethiye Grubu açık deniz karakollarının faaliyetlerini genişleterek Bodrum, Fethiye ve Marmaris'te küçük kayıklarla liman ve kıyı gözetleme yapmıştır.⁴⁸² 20 Nisan 1922 tarihinde Kuşadası'nın İtalyanlar tarafından boşaltılmasının ardından, bu bölgede ve Söke'ye yönelik muhtemel bir Yunan taarruzunu önlemek amacıyla, grup tarafından 2 subay ve 20 erden oluşan başka bir müfreze kurularak Batı Cephesi emrine verildi.⁴⁸³

Fethiye Grubu'nun en önemli görevi karakol faaliyetiydi. Karakol ve devriye görevleri, teknelere yerleştirilen silahlı personel aracılığıyla yapılmaktaydı. Bu görevler esnasında elde edilen istihbarat bilgileri, Batı Cephesi Karargâhına aktarıldı.⁴⁸⁴ Fethiye Grubu İstanköy, Todos ve Kalimnos gibi Yunan ve İtalyan adalarında bulundurduğu ajanlarıyla çok kıymetli bilgiler edinerek, Garp Cephesi'ne bu haberleri ulaştırdı. Ayrıca İzmir'e gönderdiği ajanlar, işgal kuvvetlerinin ve özellikle Yunan ordusunun ikmal işlerini, sevkiyat ve nakliyatı hakkında bilgileri Grup Komutanına bildirmişlerdir. Haber alma, Yunanlıların Trakya'da ki faaliyetlerine kadar genişletilerek, çok başarılı sonuçlar elde edildi.⁴⁸⁵

Fethiye Bahri İhtiyat Grubu 08 Temmuz 1922'den itibaren, Muğla kıyılarının korunması amacıyla Batı Cephesi Komutanlığı emrine verildi. Bu tarihlerde Fethiye Grubu, elindeki kısıtlı imkânlarla rağmen Fethiye Burnu'na dışarıdan görülmeyecek şekilde yerleştirdiği top bataryaları ve tahkimatıyla caydırıcı bir güç durumuna geldi. Bu caydırıcı güç Temmuz ayı sonunda, Akdeniz'deki Yunan filosunun Türkler için en büyük tehdidi olan Helli kruvazörünü de tuzağa düşürmeyi başardı. Böylece Fethiye Grubu Akdeniz'deki en büyük Yunan gemisini savaş dışı bıraktı. İzmir'in işgalinin sona ermesinden sonra grup, Batı Cephesi Komutanlığı'nın emri ile 27 Eylül 1922 günü 9 subay, 141 er, 105 tüfek ve 3 makineli tüfekle İzmir'e gitmiş ve İzmir Bahriye Kumandanlığı'nın çekirdek kadrosunu oluşturdu.⁴⁸⁶

3.1.3. Eğridir Bahriye Müfrezesi

İşgal altında olmasına rağmen, İstanbul'dan ve yurt dışından gelen askeri malzemelerin nakliyatı, deniz yolu ile Antalya Limanı'na yapılmaktaydı. Bu malzemeler Batı Cephesi'ne gönderiliyordu. İtalyanların 1 Haziran-5 Temmuz 1921

⁴⁸² TİH, C.V, age, s.54.

⁴⁸³ Methi Bayar, **İstiklal Savaşı'nda Türk Denizcileri**, (İstanbul: Kenan Matbaası, 1945), s.148.

⁴⁸⁴ Sayar, **agt.**, s.124.

⁴⁸⁵ Nutku, 1963, **agm**, s.285.

⁴⁸⁶ TİH, C.V, **age**, s.70.

tarahleri arasında Antalya'yı boşaltmalarından sonra, limana yapılan deniz nakliyatı da arttırıldı. Özellikle Antalya Limanı'na gelen askeri malzemeler ve güney bölgelerimizden temin edilen ikmal maddelerinin, Batı Cephesi'ne ulaştırılması için Eğridir Gölü'nden faydalanıldı. Eğridir Gölü'nden I. Dünya Savaşı sırasında da yararlanılmıştır.⁴⁸⁷

1922 yılı başlarında Batı Cephesi tarafından Antalya-Eğirdir-Dinar Menzil Müfettişliği kuruldu. Antalya Limanı yoluyla askeri malzemelerin, en yakın yoldan Batı Cephesi'ne ulaştırılması ve yurtiçinden Eğridir'e yapılan sevkiyatı devam ettirmek amacıyla, 1922 yılı başlarında bir Deniz Müfrezesi kuruldu. Bu müfrezenin nakliyat ve inşaat işlerini yapmak üzere gönderilen heyet, 22 Şubat 1922'de Ankara'dan hareket etti. Bu müfreze, Garp Cephesi 1. Ordu'ya bağlandı. Garp Cephesi'ne en yakın ve direkt deniz yolu olması nedeniyle, Antalya Limanı'na gelen malzeme Eğridir Gölü vasıtasıyla cepheye nakledildi. Eğirdir Bahriye Müfrezesine, İnşaiye Önyüzbaşı Ahmet Şevket, Güverte Yüzbaşı Osman Zeki, Motorcu Makine Yüzbaşı Giresunlu Ahmet görevlendirildi. Eğridir'de bulunan menzil müfettişliği de, Bahriye Komutanlığı ile birlikte görev yaptı. Ağustos ayı başında Antalya Liman Reisi Binbaşı Rıfat ile Yüzbaşı Hayrettin de burada görevlendirildi. Antalya Limanı'na hatta Mersin Limanı'na gelen ve özellikle yabancı bandıralı gemilerin (İstanbul'daki teşkilatlarla koordine edilen) taşıdıkları malzemeler, Eğridir Gölü civarında depolandı. Depolanan bu malzemeler, Eğridir Gölü'nden günde 100 ton olarak cepheye taşındı.⁴⁸⁸

Eğridir Gölü üzerinde nakliyat yapan araçlar şunlardır:100 tonluk "*Mersinli*" Römorkörü, idarenin elindeki 51 tonluk, Eğridir noktasının 39 tonluk ve halka ait 18 tonluk, toplam 5 mavna ve 20 kayık bulunuyordu. 1922 Mart ayı ortalarında, Antalya'dan gelen 3 sandal, halka ait 23 kayık, Eğridir noktasına ait 15 kayık, 4 tonluk bir motor teknesi ve 100 tonluk Mersinli römorkörü ile su üstü nakliyat sürdürüldü. 1922 Nisan ayında, bir tekne onarılıp, motor takılarak 30 tonluk bir taşıma aracı daha edinildi. 1922 Nisan ayında, göldeki işletme imtiyazının Fransız Kumpanyası'na ait olduğu belirtilerek, bunun askeri bir idareye devredilmesi amacıyla, Eğridir'de Deniz Müfrezesi Komutanlığı kuruldu. Buradaki müfrezede Mayıs ayı başında görevlendirilen personel; 3 deniz subayı, 1 çavuş, 3 er, 5 marangoz, 3 kalfa, 1 nakkaş ve 1 kalafattan ibaretti. Gölde belirtilen araçlar ve

⁴⁸⁷ Hergüner, *age*, s.125.

⁴⁸⁸ TİH, C.V, *age*, s.72; Işın, *age*, s.86-87.

imkanlarla Batı Cephesi'ne sevkiyat devam etti. 1922 Ağustos ayında günlük yapılan nakliyat; Hüyük'e 120, Kaşıkara'ya 60 ton olarak yapılmaktaydı.⁴⁸⁹

3.2. LİMANI KONTROL ALTINDA TUTAN KURULUŞLAR

3.2.1. Askeri Polis Teşkilatı

Mustafa Kemal Paşa, askeri ve siyasi örgütlenmesini tamamladıktan sonra, siyasi otorite ve ordu için çok gerekli olan istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesi için yeni bir örgüt kurmaya karar verdi. İstanbul'daki İttihat ve Terakki kökenli gizli grupların dışında, daha güvenilir, en azından ittihatçı liderlerin etkisinden uzak personelden oluşan yeni bir örgütün kurulması gerekiyordu.⁴⁹⁰

Askeri Polis Teşkilatı, ordu gerisinde ve memleket sathında, düşman casusluk faaliyetlerinin önüne geçmek ve karşı istihbarat faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla EHUR'e bağlı olarak kuruldu.⁴⁹¹ "Askeri Polis Teşkilatı" (Ayn-Pe veya "P" Teşkilatı)⁴⁹², "Karakol Cemiyeti" ve gayri resmi olarak kurulan "İmalat-ı Harbiye Grubu" hariç, İstanbul'da faaliyet gösteren bütün gizli gruplardan önce kuruldu. Askeri Polis Teşkilatı, diğer grupların aksine, Anadolu'nun birçok yerinde örgütlendi. 18 Temmuz 1920'de kurulan ve merkezi Eskişehir olan teşkilatın adı, ilk kuruluş belgelerinde "Garp Cephesi Polis Teşkilatı" olarak geçmektedir.⁴⁹³ 10 Temmuz 1920'de kurulan, Umur-u Bahriye Müdürlüğü'nden hemen sonra Askeri Polis Teşkilatı'nın kurulması dikkat çekmektedir. Askeri Polis Teşkilatı kurucusu Fevzi Çakmak, kuruluşun nedenlerini şu sözlerle açıklamaktadır: "Askeri Polis Teşkilatı, tarafımdan Anadolu'da kurulmuş, gelen geçenleri incelemeye,

⁴⁸⁹ TİH, C.V, age, s.72.

⁴⁹⁰ Necdet Ekinci, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri", **Atatürk Yolu**, Cilt-Sayı: IV-14 (1994), s.175, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/808/10283.pdf> [20.11.2012].

⁴⁹¹ Aydın, age, s.165.

⁴⁹² **ATASE**, İSH, K.647-G.23-B.1; **ATASE**, İSH, K.647-G.23-B.2-4; Sevgi Korkmaz, **Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu**, Cilt: 1, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014), s.565. Belgelerde Askeri Polis Teşkilatı kısaca "P" Teşkilatı olarak yer almaktadır.

⁴⁹³ Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı** (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1992), s.6-7; **ATASE**, İSH, K.647-23-B.2-4; **agm**, s.565. Askeri Polis Teşkilatı kuruluş tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı tarihlere rastlanmıştır. Mesut Aydın a.g.e., s.165'de kuruluş tarihi 21 Kasım 1920'dir. Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer altı Çalışmaları** (Ankara: Ardıç Yayınları,1994), s.25-26, Çukurova'nın bu eserinde kuruluş tarihi 20 Aralık 1920'dir. Ancak Askeri Polis Teşkilatı Başkanı İsmail Hakkı Bey'in Garp Cephesi Komutanlığı'na yazdığı 26 Şubat 1921 tarihli yazısında "...18 Temmuz 1336 (1920) de taht-ı riyasetimde teşekkül eden (A.P.) Teşkilat" ifadesi ile, Askeri Polis Teşkilatı'nın kesin olarak 18 Temmuz 1920 de kurulduğunu göstermektedir. 20 Aralık 1920 tarihi A.P. Teşkilatı ile ilgili yapılan son düzenleme tarihidir." Pehlivanlı, age, s.14.

propagandacı ve casusları izlemek ve zararsız hale getirmekle görevlendirilmişti."⁴⁹⁴

Genel olarak bu teşkilatın amacını şöyle sıralamak mümkündür: Ordu gerisinde ve mintikasında, casusluk ve propaganda faaliyetlerini izlemek. Gizli örgütlerin kurulmasını önlemek, karışıklık çıkmasını engellemek ve tüm bunlara karşı önlem almak. Sahil bölgelerinden Anadolu'ya giriş-çıkış yapan kişilerin araştırılması, gerektiği hallerde tutuklanması ve tutuklanma gerekçelerine ait belgeleri, komuta makamları aracılığıyla mahkemelere göndermek.⁴⁹⁵ Askeri Polis Teşkilatları, buldukları yerlerdeki kumandanlıkların emrine verilerek, kendi alanlarında sınıflandırılarak, önem derecesine göre sıralandı.⁴⁹⁶ Teşkilatın başına Binbaşı İsmail Hakkı (Alpan) Bey tayin edildi.⁴⁹⁷ Askeri Polis Teşkilatı Görev ve Esasları Hakkında Talimatname 20.12.1920 tarihinde belirlendi.⁴⁹⁸

Askeri Polis Teşkilatı yeni kurulduğu için, ihtiyaç ve şartlara göre, teşkilatlanmada değişiklikler de yapıldı. 28 Temmuz 1920'de yapılan ilk teşkilatlanmayı gösteren kroki ve haritaya göre şubeler: Eskişehir, Kastamonu, Bolu, Adapazarı, Bilecik, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Muğla, Antalya, Konya, Samsun'dur.

İtalyan İşgal Bölgesi'nde sahil kesiminde, ilk teşkilatlanmada sadece Antalya 1. sınıf şube olarak yer alıyordu.⁴⁹⁹ Antalya Bölgesi, aynı zamanda bölge merkeziydi.⁵⁰⁰ Şube görevlileri: Müdür olarak, şube müdür vekili Sahra Topçu Yüzbaşı Rasim Efendi tayin edildi. Müdüriyete ayrıca Antalya ve Havalisi Komutanlığı'nda tarafından, Piyade Kıdemli Yüzbaşı Mehmed Şükrü Efendi oğlu Salih görevlendirildi. Görevlendirilen sivil personeller ise; sivil memur Fikri ve Ethem Efendi oldu. Ayrıca dört polis görevlendirildi.⁵⁰¹

⁴⁹⁴ Pehlivanlı, **age**, s.12.

⁴⁹⁵ Pehlivanlı, **age**., s.12.

⁴⁹⁶ Aydın, **age**, s.166.

⁴⁹⁷ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.3.

⁴⁹⁸ Pehlivanlı, 1992, **age**. Talimatname belirtilen eserin ekler bölümünde yer almaktadır.

⁴⁹⁹ **ATASE**, İSH, K.723,G.31- B.11; **ATASE**, İSH, K.723,G.31-B.10; Korkmaz, **agm**, s.566. A.P. Teşkilatı'nın merkez ve şubelerini gösterir harita için EK-24 ve EK-25'e bakınız. Pehlivanlı, 1992, **age**, s.25.

⁵⁰⁰ Pehlivanlı, 1992, **age**, s. 35 ; **ATASE**, İSH, K.723-G.31-B.2-9.; Korkmaz, **agm**, s.566.

⁵⁰¹ **ATASE**, İSH, K. 725-G.74-B.1-8; **ATASE**, İSH, K.723-G.31-B.1-23; **ATASE**, İSH, K.723-G.31- B.2-35; Korkmaz, **agm**, s.566.

İtalyan İşgal Bölgesi'ndeki, sahil şeridinde Askeri Polis Teşkilatı'na ait muavin şubeler de kuruldu. Kuşadası, 1.sınıf şube olan Denizli'nin muavin şubesi olarak belirlendi.⁵⁰²

Cenub Cephesi'nin kuruluşu ile Askeri Polis Teşkilatı'nda ikinci düzenleme yapıldı. Ankara Hükümeti Bakanlar Kurulu düzenli ordu kurma kararını gerçekleştirmek amacı ile 9 Kasım 1920'de toplanarak, emir ve komuta değişikliği kararı aldı. Bu kararda; Batı Cephesi, Kuzey ve Güney Cephesi olarak iki kısma ayrılıyordu. Güney Cephesi; Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Menteşe ve Antalya sancakları ile Konya ili, Silifke ve Niğde sancaklarını ve Adana Merkez sancağını kapsayacaktı. Güney Cephesi Komutanlığını; seferde ordu komutanlığı yetkisi ile İçişleri Bakanı Albay Refet üzerine aldı. Her iki cephe komutanlığı, direkt olarak Genelkurmay Başkanlığı'na bağlandı.⁵⁰³ EHUR Reisi Albay İsmet (İnönü) Bey Batı Cephesi Komutanlığı'na, Albay Refet (Bele) Bey'de Cenub (Güney) Cephesi Komutanlığı'na tayin edildiler.⁵⁰⁴

Bu düzenlemeden sonra, 15 Kasım 1920'den geçerli olmak üzere, daha önce Batı Cephesi'nde olan daha sonra Güney Cephesi'ne geçen, İtalyan İşgal bölgesindeki sahillerinde görev yapacak Askeri Polis Teşkilatı şubeleri yeniden düzenlendi. Bu düzenlemeye göre, Cenup Bölgesi şube ve muavin şubeleri şu şekilde oluşturuldu: Antalya Şubesi ve ona bağlı Burdur Muavin Şubesi. Denizli Şubesine bağlı Söke ve Muğla Muavin şubeleri. Muğla Muavin Şubesinden Megri (Fethiye) ve Marmaris istihbarat memurlukları ile Söke Muavin şubesinden Kuşadası istihbarat memurluğu da Cenub Bölgesi'nde yer alan birimler oldu.⁵⁰⁵

Yeni düzenlemeye göre, Antalya yine 1. Sınıf Şube olarak belirlendi. Kadrosunda Müdür (1 subay), II. sınıf memur (2 kişi), III. sınıf memur (2 kişi), IV. sınıf memur (1 kişi), polis memuru (2 kişi), inzibat memuru (3 kişi), tercüman 1 (kişi), memur (1 kişi) görevlendirildi. Antalya'ya bağlı Burdur Muavin Şubesi

⁵⁰² **ATASE**, İSH K.723-G.31-B.11. Bkz. Ek 24 ; Korkmaz, **agm**, s.566; Pehlivanlı, 1992, **age**, 34-35. Kuşadası ise, 1. sınıf şube olan Denizli'nin muavin şubesidir. Bkz. Ek 24. Denizli Bölgesi 28 Temmuz 1920 tarihinde tespit edilen kadroya göre; müdür(subay), yaver veya yardımcı (subay), resmi polis veya komiser (iki kişi), tercüman, irtibat subayı, fahri çalışacak memurlar ve sivil taharri memurları görev yapacaklardır. İki kişi olan irtibat subaylarının yanına, ikişer de sivil memur verilecektir. Bulunabildiği kadar fahri memurun yanında, sivil taharri memur sayısı ise altı kişidir. Şube müdürü, Topçu Üsteğmen Vehbi Efendi, merkez komiser muavini Ali Galib, sivil polisler Tevfik ve Osman Efendiler ile eşraftan Küçükağazade Ali Bey'in oğlu Necib Efendi'dir.

⁵⁰³ **TİH**, C.VII, **age**, s.231-232.

⁵⁰⁴ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.39.

⁵⁰⁵ **ATASE**, İSH, K.728-G.7-B.2-54; **ATASE**, İSH, K.723-G.31-B.10. Bkz. Ek 25; **ATASE**, İSH K.722 -G.4-B.4; **ATASE**, İSH, K.722- G.4-B.3; **ATASE**, İSH, K.728-G.7-B.4c; Korkmaz, **agm**, s. 567. Yeni düzenlemede yer alan merkez ve şubeleri gösteren harita için Bkz. Ek 26.

Kadrosunda: I. sınıf memur (1 kişi), polis memuru (1 kişi), inzibat memuru (1 kişi); Alanya (Alaiye) istihbarat memurluğu kadrosunda, I.sınıf Memur (1 kişi) ve polis memuru (1 kişi) bulunacaktı. Antalya dışında Akdeniz sahil bölgesinde çeşitli şubeler oluşturuldu. 1. sınıf şube olan Denizli'ye bağlanan, sahil bölgesi birimleri şunlardır: Söke ve Muğla muavin şubeydi. Muğla'ya bağlı olarak Fethiye ve Marmaris'te istihbarat memurlukları bulunacaktı.⁵⁰⁶

26 Kasım 1920'de EHUR'a yazılan bir yazıda, Batı Cephesi'nin Güney Cephesi'nin kuruluşundan sonra, o bölge ve çevresiyle bağının kesildiğinden ve istihbaratının zayıfladığından şikayet ediliyordu.⁵⁰⁷ Görevli olmayıp üzerinde şifre bulunanların İstiklal Mahkemesi'ne verilmeleri ve özel işler için telgrafhanelerin işgal edilmemesi, 26.11.1920 tarihinde şubelere iletildi. Ayrıca rapor ve telgraflarda, harp raporu işaretinin bulundurulması istendi.⁵⁰⁸

1 Aralık 1920'de yapılan düzenlemede ise, yukarıda adlarını yazdığımız Askeri Polis Teşkilatı şubeleri, yeni kurulan Cenub Cephesi Komutanlığı'nın 1 Aralık 1920'de verdiği emirle, bölgelerindeki komutanlıkların emri altına girerek, istihbarat şubesi olarak çalışmaya başladı. Bütün bu şubeler, Cephe Komutanlığı Kurmay Başkanlığı'na bağlı İstihbarat Şubesine bağlandı. Bu şekilde, Garp Cephesi Askeri Polis Teşkilatı ile bağları kalmayacaktı. Cenub Bölgesi Komutanlığı, Garp Cephesi Komutanlığı'na yazdığı bir yazıda durumu izah ettikten sonra, kendilerine devredilmesi gereken evrak dosyalarını istedi.⁵⁰⁹ Yine 1 Aralık 1920 tarihinde

⁵⁰⁶ Pehlivanlı,1992, **age**, s.43-48; "*Denizli 1. sınıf Şubedir. Kadrosunda IV. sınıf memur (1 kişi), polis memuru (2 kişi) görevlidir. Söke ve Muğla, Denizli'ye bağlı muavin şubeleridir. Söke Muavin Şubesi Kadrosunda polis memuru (1 kişi), inzibat memuru (1 kişi), tahsisat-ı fevkaladeli memur (1 kişi) görev yapacaktır. Söke'ye bağlı Kuşadası İstihbarat Memurluğu'nda; II. sınıf memur (1 kişi) bulunacaktır. Muğla, Denizli'ye bağlı Muavin Şubedir ve kadrosunda; polis memuru (1 kişi) , inzibat memuru (1 kişi), tahsisat-ı fevkaladeli memur bulunacaktır. Muğla Muavin şubesine bağlı İstihbarat Memurlukları; Fethiye (Megri); III. sınıf memur (1 kişi); Marmaris; III. sınıf memur (1 kişi) görev yapacaklardır.); Yeni düzenlemeyle belirlenen 20 Aralık 1920'ye kadar Personelin Maaş ve ödenekleri: Şube müdürleri 15 lira, subaylar 10 lira, özel tahsilatlı memurlar 75 lira, 1. sınıf Memurlar 50 lira, 2. sınıf memurlar 40 lira, 3. sınıf memurlar 30 lira, 4. sınıf memurlar 20 lira, Polis memurları 5 lira, İnzibat memurları 5 lira, Tercümanlar, 50 lira, taharri memurları 1. sınıf bölgede 5000 kuruş, 2 ve 3. sınıflarda 4000 kuruştur. Tüm teşkilat için aylık personel gideri 3895 liradır."* Bkz. Pehlivanlı, 1992, **age**, s.91-92. 1920 yılı bütçe görüşmelerinde, AP Teşkilatı'nın ödeneği tartışma konusu olmuştur. AP Teşkilatı için 50.000 lira ödenek verilmiştir.Bazı cephelerde hiç ödeme yapılamamıştır.Verilen miktar, Milli Savunma Bütçesi'ne oranı%0.2'dir. Bkz. Pehlivanlı,1992, **age**, s.102-103.

⁵⁰⁷ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.49.

⁵⁰⁸ **ATASE**, İSH, K.725-G.135-B.1-6; Korkmaz, **agm**, s.569.

⁵⁰⁹ **ATASE**, İSH, K.687-G.140-B.23; **ATASE**, İSH, K.693-G.157-B. 2-46; **ATASE**, İSH, K.725-G.96-B.1; Korkmaz, **agm**, s.569.

Asayişle ilgili Milli Savunmada yayılan şifrelerin bir suretinin de EHUR'a gönderilmesi istenmekteydi.⁵¹⁰

20 Aralık 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın içte yaptığı bir değişiklikle 2. Şube İstihbarat Şubesi adını alarak buraya bağlı "*Polis Teşkilatı*" kurularak, örgüt irtibat ve haber alma birimleri oluşturuldu. Aynı tarihte cephe, kolordu ve bu yetkideki kumandanlık karargahlarında da haber alma bölümlerine bağlı birer Polis Şubesi kurulmasına karar verildi. Hiyerarşik açıdan doğrudan Başbakanlığa bağlı bulunan şubeler, bölge kumandanlıklarından ve çok ivedi durumlarda, haber alma şube başkanlarından emir almışlardır.⁵¹¹ Askeri Polis Teşkilatı'nın buldukları mahaldeki en büyük askeri komutanın emrinde olduğu, 21.12.1920 tarihinde EHUR tarafından Cenub Cephesi'ne bildirildi.⁵¹²

Cenub Cephesi Bölgesi'nde Antalya birinci sınıf şubedir. Amiri ise binbaşı rütbesindedir. Sivil taharri memurları ise beşer kişidir⁵¹³. Denizli şubesi ise, üçüncü sınıf şube olup, amir üsteğmendir. Sivil taharri memuru iki kişidir.

Askeri Polis Teşkilatı kuruluşu öncesi, dağınık kaynaklardan alınan haberlerin toplanması ile haber alma memurlukları görevlendirilerek, doğrudan Genelkurmay Başkanlığı ile haberleşme yetkisi verildi. Haber almayı tek şubede toplayarak, denetim ve değerlendirme kolaylığı sağlayacak Askeri Polis Teşkilatı, ordu ve gerisi bölge ve ordu içinde, düşman casusluk ve propaganda çalışmalarını, gizli örgüt ve karışıklıklar çıkmasını önleyerek, karşı önlemler almak, düşman hatlarına gönderilecek şahısları sağlamak üzere kurulmuş, genel güvenlik ve haber almayı sağlamakla görevliydi.⁵¹⁴ Görevleri "*Askeri Polis Teşkilatı Vezaif-i Esasiyesi Hakkında Talimatname*" ile belirlenmişti.⁵¹⁵ Aşağıda bu talimatname ile belirlenen görevleri gereğince, Antalya ve Antalya Limanı'nda gerçekleştirdikleri faaliyetlere dair örnek olaylara yer verilecektir.

EHUR Askeri Polis şubelerini, harp mıntıkası dahilinde ve harp mıntıkası haricinde olmak üzere iki gruba ayırdı. Harp mıntıkası dahilinde Polis şubeleri "*Askeri Polis*" ve "*Emniyet-i Umumiye*" görevlerinden doğrudan sorumluydu. Sahillerden ve diğer yerlerden girecek bütün şahısların araştırarak ve şüphelileri gerekli hallerde tutuklanacaklar, "*Seyr-ü Sefer Talimatnamesi*" hükümlerini

⁵¹⁰ ATASE, İSH, K.731-G.45-B.1; Korkmaz, **agm**, s.569.

⁵¹¹ Çukurova, **age**, s.49.

⁵¹² ATASE, İSH, K.722-G.11-B.1; Korkmaz, **agm**, s.570.

⁵¹³ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.71.

⁵¹⁴ Çukurova, **age**, s.51.

⁵¹⁵ Pehlivanlı, 1992, **age**. Eserin Ekler bölümünde yer almaktadır, sayfa numarası yoktur.

uygulayacaklardı. Harp mıntıkası dışında ise, dışarıdan gelecek ordu mensupları, ajanlar takip edilecek, sivillere müdahale edilmeyecekti.⁵¹⁶ Antalya, İtalyan İşgal Bölgesi'nde olması nedeniyle harp mıntıkasında yer alıyordu. Askeri Polis Teşkilatı, Anadolu'nun giriş-çıkış kapılarını kontrol altında tutan önemli bir kuruluş olarak faaliyetlerini, özellikle limanlarda ve liman kentlerinde sürdürdü.

AP Teşkilatları, EHUR'un emri ile subayların tezkiyesi muamelelerinde tek yetkili merci olarak kabul edildi. AP Teşkilatları, subay ya da sivil Anadolu'ya giriş yapan kişilerin giriş belgelerini inceleyerek, sakıncalı görülmeyenlerin geçişlerine izin vermektedir. Bu çalışmalarını sırasında, İstanbul'daki gizli gruplar tarafından gönderilmiş olan casuslar ve şüpheli kabul edilen kişilere ait bilgiler ve fotoğraflı eşkal vesikalarının büyük yardımı oldu. Gizli grupların gönderdiği bilgiler istihbarat şubelerinde toplanıp, İstihbarat Zabıtlıkları'ne gönderilmekteydi. İstanbul'da bahsi geçen kuruluşlardan biri de M.M. Grubu idi. M.M. Grubu Ulusal Kurtuluş Savaşı karşıtı kişilerin isimlerini ve resimlerini kartonlar halinde tespit ederek birer örneğini Samsun, Trabzon iskelesi ile Antalya kapısında "A.P." rumuzu ile çalışan Askeri Polis Teşkilatına göndermişti.⁵¹⁷ AP Teşkilatı, görev bölgelerinde giriş-çıkış yapan kişilerle ilgili bilgileri gerektiği durumlarda Ankra'ya bildiriyordu. 22 Mart 1921 tarihli Ankara Kumandanlığı'na gönderilen bir şifrede; Marmaris'e hüviyeti meçhul olan sivil elbiseli 7 zabitin geldiği bildirildi. Evrak-ı muhavvel Tayyareci Hüseyin Hüsnü Efendi'nin de aynı tarihte gelmiş bulunması nedeniyle, bu zabitin derinlemesine araştırılması ve kendilerine bilgi verilmesi isteniyordu.⁵¹⁸ 28 Şubat 1921 tarihinde gönderilen şifrede; Fethiye'ye gelen deniz zabıtlarından bahsedilmekte ve tezkiyesinin alındığı bildirilmekteydi.⁵¹⁹ Fethiye ve Marmaris'e gelen subayların tezkiye işlemlerinin bu bölgede de yapıldığı, ayrıca şüpheli kişilerin takip edilerek, Ankara'ya bildirildiği anlaşılmaktadır. Sivillerle ilgili müdahale gerektiren durumlarda da, emniyet mensuplarına ihbarda bulunmaları talimatı verilmişti.⁵²⁰

Askeri Polis Teşkilatı kadrosunda bulunan; müdür, müdür muavini, resmi polis, tercüman, irtibat zabiti olarak görev yapanlar, mülki ve askeri makamlarla ilişki kurabilirler, ancak, "*taharri memuru*" olarak görev yapan personeli, sadece

⁵¹⁶ Pehlivanlı, 1992, *age*, s.18.

⁵¹⁷ Mustafa Oral, "Kurtuluş Savaşı'nda Antalya'da İstihbarat ve Propaganda", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu Bildiriler**, Cilt: I (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2008), s.40.

⁵¹⁸ ATASE İSH, K.659-G.123-B.1; ATASE İSH, K.659-G.123-B.2. Korkmaz, *agm*, s.570.

⁵¹⁹ ATASE, İSH, K.664-G.89-B.1; Korkmaz, *agm*, s.570.

⁵²⁰ Aydın, *age*, s.167.

şube müdürü ve muavini tanıyacaktı. Gizliliğe dikkat edilmesi talimatı verilmişti. Teşkilatta görev yapan tercümanlar, yabancı gazete ve istihbaratı takip edeceklerdi. İnzibat memurları, sahillere ve işgal bölgelerinden Anadolu içlerine giren subay ve erleri kontrolle görevliydi. İrtibat zabıtları kıyılarda, bölge komutanının göstereceği iskele veya diğer yerlerde ya da daha içerde cephe gerisinde casus ve şüpheli şahısları takipten sorumluydu.⁵²¹

Mazlum Adıson hatıratında, Antalya'da Milli Mücadele Dönemi'nde Askeri Polis Teşkilatı mensubu olduğundan bahsetmekte ve konu ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Fevkalâde gizli olduğu için daha başka kimler olduğunu bilemem, bir de Askeri Polis Teşkilatı'na (AP) girmiştım. Teşkilatta usûl olduğu üzere ben de sadece merhum Polis Arnavut Halil Efendi –oğlu halen şehrimizde yüksek ziraat mühendisidir- isimli vatanseverden emir alır, verilen vazifeleri yapardım.*" Belirtilen gizlilik kuralının başlangıçta Antalya'da uygulanmakta olduğu anlaşılmaktadır.⁵²²

Askeri Polis Teşkilatı, İtilaf Devletleri ve Anadolu'ya muhalif olan İstanbul Hükümeti ve yine İstanbul'daki teşkilatlarla ilgili bilgiler elde edecek ve merkeze iletmekle görevliydi. Bu bilgilerin toplanması için ajanlar kullanılacaktı. Düşman işgalinde olan yerlerde istihbarat merkezleri kurulacaktı.⁵²³ Antalya ve çevresinde de, yabancı istihbarat grupları ve adamları da takip edilmekteydi.

İngiliz haber alma (istihbarat) örgütü elemanlarının İstanbul'a gelmesi ve İngiliz Siyasi Temsilciliği bünyesinde çalışmalara başlamaları, 16 Mart 1920'den sonra başlamıştı. Bu dönemde İngilizler tarafından kurulan, gizli örgütlerden biri de "*Black Jumbo*" idi. Black Jumbo'nun yanında, Mister Makri, Komanyos ve Agop Alpoyan idaresinde, "*Sahil İstihbaratı*" adıyla bir başka casusluk teşkilâtı daha kurmuşlardı. İngilizler, Türkiye'de İngiliz himayesinin kabul edilmesi maksadıyla kurdurdukları ve kendileriyle her konuda tam bir işbirliği içinde çalışan İngiliz Muhibleri Cemiyetini de bu konuda kullanmışlardır.⁵²⁴

İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin İstanbul dışında teşkilatlanması, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın güçlü teşkilatı bulunan Anadolu şehir ve kasabalarında şubeler açılması ile gerçekleştirildi. Bunlar arasında Antalya ve çevresindeki sahil kesiminde

⁵²¹ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.19-20.

⁵²² Adıson, **age**, s.178.

⁵²³ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.16.

⁵²⁴ Cengiz Dönmez, **Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999), s.159-160.

yer alan Finike, Kaş, Fethiye de bulunmaktadır.⁵²⁵ Büyük bir gizlilik içinde çalışarak, bazı devlet adamları vasıtasıyla işlerini kolaylıkla yürüten bu casusluk şebekesi, çeşitli yerlere gönderdiği ajanları sayesinde bu faaliyetlerini yürütmeyi başardı. İngilizler adına görev yapanlar arasında, Antalya'da Cide Belediyesi Tabibi Mehmet Hamdi de bulunmaktaydı.⁵²⁶ Tüm bu gelişmeler, AP Teşkilatı tarafından Antalya bölgesinde de takip ediliyor, örgütlere mahsus kişiler tespit edilerek, izleniyordu. Antalya'dan gönderilen bir şifrede: İngilizlerle ortak çalışan Hacı Hüseyin Bey'in evinde gizli toplantılar yapıldığı, Muammer Bey'in Antalya yoluyla Anadolu'ya geçeceği bilgisi yer alıyordu.⁵²⁷ Başka bir şifrede; İzmir ve civardaki İngiliz istihbarat şebekesinin İstanbul'daki grupları, bu gruplar içinde İngiliz ve Yunan için çalışan şahısların isimleri verilmişti. Ayrıca Ödemiş'te Belediye Reisi Şerif Efendi oğlu Muammer Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Ödemiş Şube Reisi Rıfat Bey ve aynı fırkanın katibi Hulusi Efendi'nin Antalya yoluyla Anadolu'ya geçtikleri bildiriliyordu.⁵²⁸ Bilinen anlamda bir İstihbarat Servisi'ne sahip olmayan Yunanlılar, Anadolu'da ve İstanbul'daki haber toplama faaliyetlerinde daha çok İngilizlerden yardım almıştır.⁵²⁹ Bu nedenle İngilizlerin sahip olduğu bilgilerin, Yunanlılara hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

Antalya'da da azınlıkların da gizli faaliyetleri bulunmaktadır. Mazlum Adison anılarında, Rum mektebinin de okul olmaktan çıkarak, bir milis teşkilatı gibi çalıştığından bahsetmektedir. Bu nedenle kendisi ve gizli teşkilat mensubu (AP mensubu) 8-10 kişi ile birlikte onları takip etmektedir. Okulun bahçe tarafında, aynı zamanda kilise bulunduğunu ve onları izlediklerini anlatmaktadır: *"Bir gece şimdiki lise binamızın müdür odasında gizli bir toplantı yapıp Averof'a iane topladılar. Bu toplantıyı, binaya gizlice girmek sûretiyle, askeri polis teşkilatımızın sekiz-on mensubu da dinledi. Yine bir gece sabaha karşı -benim ihbarımla- şimdi tüccar Zülfü Kılıçarslan Bey'in oturduğu evin tam karşısındaki eve girilmiş, yığınlarla silah ve Yunan bayrağı ele geçirilmişti."*⁵³⁰ Antalya'da ki Rumların bu tür faaliyetleri, istihbarat çalışmalarına danışmanlık yapması maksadıyla getirtilen Alman uzman Von Der Goltz'un *"Türkiye'deki azınlıklar, Türklere düşman oldukları için I. Dünya*

⁵²⁵ Dönmez, **age**, s.99-100.

⁵²⁶ Dönmez, **age**, 163.

⁵²⁷ **TİTE**, K.54-G.65-B.1; Korkmaz, **agm**, s.572.

⁵²⁸ **TİTE**, K.54- G.63-B.2; Korkmaz, **agm**, s.572.

⁵²⁹ Serdar Yurtsever, **Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)** (Anlara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008), s.174.

⁵³⁰ Adison, **age**, s.188.

*Savaşı sırasında İtilaf Devletleri kendi tabanlarından casus kullanmaya lüzum görmediler. Zira Türkiye'deki Ermeni, Rum ve Yahudilerden gönüllü casus bulmak kolaydı” görüşünü doğrular niteliktedir.*⁵³¹ Ayrıca Mazlum Adison'un anlattığına göre; artık 8-10 kişilik Askeri Polis Teşkilatı mensubu ile birlikte hareket etmektedir ve Rumlar da onları bildikleri halde dikkate almamaktadır. Teşkilat mensuplarının deşifre oldukları anlaşılmaktadır.⁵³²

AP Teşkilatı'nın görevlerinden birisi de, Milli Mücadele aleyhine yapılan propaganda çalışmalarına, karşı propaganda çalışmaları da yürütülmesiydi. Anadolu halkının maneviyatını yükseltecek önemli bilgiler içeren broşürler çoğaltılarak halka dağıtılacaktır.⁵³³ AP Teşkilatı bu konuda Anadolu Ajansı ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiye ile birlikte hareket etti. Anadolu Ajansı 6 Nisan 1920'de kuruldu. Anadolu Ajansının teşkilatlanması ile Antalya'da da bir istihbarat müdürlüğü oluşturuldu.⁵³⁴ TBMM'nin 7 Haziran 1920 tarihinde onayladığı yasayla, bu müdürlük Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlandı.⁵³⁵ Müdürlük bilgi toplama yanında, iç haber almaya da önem vererek, güvenlik soruşturmaları da yaptı. Yurt dışında propaganda çalışmalarını yürüterek, bu amaçla çeşitli merkezlerde istihbarat memurları da bulundurdu.10 Ekim 1920 tarihinde EHUR tarafından yayınlanan tamimle, Polis Teşkilatının ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin irşadat ve kamuoyu oluşturma faaliyetleri konusunda, ortak çalışma yapmaları istendi.⁵³⁶ İtalya'nın resmi ajansı Stefani Müdürü ile Cami Bey arasında Mart 1921'de yapılan görüşmede İtalya'dan Ankara'ya haber servisi yapılması konusunda anlaşmaya varılmıştı. Buna göre; Rodos'taki S. Paolo istasyonu Antalya'ya taşınacak ve Avrupa kaynaklı bilgiler buradan Ankara'ya aktarılacaktı.⁵³⁷ Bu tarihten sonra Stefani Ajansı'ndan gelen uluslararası haberlerin, Antalya Havalisi Kumandanı Aşir Bey imzasıyla, diğer istihbarat bilgileri ile birlikte EHUR'e gönderilmekte olduğu tespit edildi.⁵³⁸ Müdürü Umumi Galip Bahtiyar Bey, 14 Eylül 1920 de yapılan Meclis görüşmelerinde eleştirileri cevaplandırırken, Matbuat ve

⁵³¹ Yurtsever, **age**, s.40.

⁵³² Adison, **age**, s.188.

⁵³³ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.16.

⁵³⁴ Sevcan Başboğa, "**Anadolu Ajansı (1920-1922)**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2007), s.124.

⁵³⁵ Safa Tekeli, **Atatürk ve Anadolu Ajansı** (2.baskı.Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları, 2005), s.55.

⁵³⁶ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.88.

⁵³⁷ Çelebi, **age**, s.236.

⁵³⁸ **ATASE**, İSH, K.667-G.22- B.1; **ATASE**, İSH, K.667-G.22-B.1a; **ATASE**, İSH, K.667-G.22-B.2; **ATASE**, İSH, K.667-G.22-B.3; Korkmaz, **agm**, s.574.

İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin yaptığı işler hakkında açıklamalar yapıyordu. Avrupa'dan özellikle İtalya'dan gelecek haberler için, Antalya'da istihbarat memurlarının görevlendirildiği, Marmaris'te ise istihbarat konusunda kaymakamlığın çalışmalara katıldığını belirtiyordu.⁵³⁹ Galip Bahtiyar Bey, aynı görüşmelerde *"Kezalik bu müddet zarfında istihbarat odalarına, ordulara, gruplara, gerek ajans ve gerek gazete gönderilmiş ve ajansların tamimi için mülhakatta neşrolunan gazetelerden İkaz, Açık Söz, Öğüt... Bu gibi gazetelerle mukavele yapılmıştır"*⁵⁴⁰ demektedir. Bu sayede Antalya'da da bulunan istihbarat memurlukları aracılığıyla alınan haberlerin, Anadolu basınına ulaştırılarak, yayınlandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, yurtdışına gönderilecek haberlerde de, Anadolu Ajansı önemli rol oynadı. Orhan Duru, Anadolu Ajansı hakkında konuyla ilgili olarak; *"Burada Amerikan belgeleri arasında Anadolu Ajansı'nın çıkardığı ilk bültenleri görüyoruz. Bu ilk bültenler Fransızca olarak dış dünyaya haber vermek için çıkarılıyordu. Mustafa Kemal, başka konular yanında haberleşmenin önemini anlamış ve Anadolu Ajansı'nı kurdurmuştu. Karşılaştığımız ilk bültenler Birinci İnönü Zaferinden söz ediyordu. Anlaşılan Yunanlılar Birinci İnönü Savaşını küçültmek istemişler... Anadolu Ajansı bunu yanıtlıyor. Bültenler üzerinde "Bureau d'information-Adalia" yazılı. Yani Enformasyon Bürosu-Antalya"*.⁵⁴¹

Askeri arşiv belgelerinde rastladığımız belgelerde, Antalya'ya sözkonusu dönemde, taşbaskı yapan şapograf makinalarının da geldiği bilgisi yer almaktadır. Antalya Havalisi Kumandanlığı, 23 Haziran 1921'de Antalya'ya şapograf makinalarının geldiğini ve fiyatlarının belirtilmesini istemektedir.⁵⁴² Bu makinaların gelişi ve yukarıda bahsi geçen bültenler üzerindeki *"Bureau d'information-Adalia"* yazısı nedeniyle, propaganda amaçlı hazırlanan yayınların Antalya'da da basılmış olması da muhtemeldir.

Görüldüğü üzere, propaganda çalışmaları içerisinde de, AP Teşkilatı diğer haber alma kuruluşları ile ortak faaliyette bulunmuştur. Bültenlerin üzerinde ki *"Bureau d'Information-Adalia"* yazısı ise, söz konusu kuruluşların ortak faaliyetleri

⁵³⁹ Zeliha Hepkon, "Kemalist ideolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi 1920-1931"(Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, 2008), s.151-152.

⁵⁴⁰ Hepkon, **agt**, s.152-153.

⁵⁴¹ Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları** (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2001), s.103-104.

⁵⁴² **ATASE**, İSH. K.1109-G.92-B.1.

sonucu, Antalya’da istihbarat ve propaganda çalışmalarının başarı ile yürütüldüğünü göstermektedir.

AP Teşkilatı talimatname gereği, şubelerin bulunduğu bölgelerde, memur ve bölge halkının durumlarını da inceleyecekti. Gerektiği durumlarda üstleri aranacak, memleket için zararlı beyanname, gazete vd. içeri alınmayacaktı. Şüpheliler tevkif edilecek ya da gözetim altına alınacak ve izlenecekti. Teşkilattan izin alamayanlar Anadolu’ya giremeyeceklerdi.⁵⁴³ Bu işlemler şu şekilde yürütülecekti: Öncelikle mahalli polis araştırma yapacak, hazırladığı raporları, AP şubelerine gönderecekti. AP şubeleri de araştırma yapacaklar ve rapor hazırlayacaklardı. İşgal bölgesinde asker olanlar merkez kumandanlıkları, mevki kumandanlıkları ve ahz-ı asker şubeleri tarafından yakalanacak, siviller ise polis tarafından yakalanacak, araştırılacak ve AP şubelerine teslim edileceklerdi. Talimatlara göre, yolcuların günlük isim listeleri, otel ve pansiyonlarda kalan kişilerin bilgileri, 12 saat içinde teşkilata bildirilecekti. Kara taşımacılığı yapan arabacılar da otel sahipleri gibi davranacaklardı. Mahallelere gelecek olanları, hane sahipleri üç gün içinde polise haber vermek zorundaydı. Aykırı hareket edenler hakkında da, yasal işlemler yapılacaktı.⁵⁴⁴ Daniş Remzi Korok’un anlattıklarına göre: Yeni Sabah gazetesi okurları için röportajlar yapmak üzere Anadolu gezisine çıkmış ve Antalya’ya yolculuk etmektedir. Yolculuk esnasında, bir gecesini Burdur Palas Oteli’nde geçirmiş, ertesi gün ise Emniyet Amiri tarafından davet almıştır. Yapılan samimi görüşmeden sonra, kendisinden özür dilenmiş ve ardından yolculuğuna devam etmiştir. Korok, emniyet teşkilatının çalışmasını takdir ettiğini ifade etmektedir.⁵⁴⁵ Söz konusu dönemde bölgede, yolcular ve otelde kalan misafirler hakkında, ciddi bir denetim ve kontrol yapıldığı görülmektedir.

Silah, mühimmat temini, Anadolu’ya sevkiyatı ve subayların Anadolu’ya geçişlerinin sağlanması da, Askeri Polis Teşkilatı’nın görevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca bu bilgiler gizli tutulacaktır.⁵⁴⁶ Askeri Polis Teşkilatı’nın kuruluşu ve hemen ardından Antalya’da başlayan silah sevkiyatı çalışmalarına dair bilgiler de bulunmaktadır. 7 Temmuz 1920’de Antalya Mevki Kumandanı Selahaddin Bey vasıtasıyla, Yüzbaşı Ferid Bey’in Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa’ya

⁵⁴³ Pehlivanlı, 1992, *age*, s.14-15.

⁵⁴⁴ Pehlivanlı, 1992, *age*, s.20-21.

⁵⁴⁵ Remzi Daniş Korok, **18 Ay İşgal Altında Antalya**, Hazl.: Evren Dayar, (Antalya:Antalya Büyükşehir Belediyesi, t.y.) , s.8-10. Eser basım aşamasındayken bilgiler alındı. Sayfa numaraları yapılan son değişiklik üzerinden alınmıştır.

⁵⁴⁶ Pehlivanlı, 1992, *age*, s.16-17.

gönderdiği şifrede; 6 Ağustos akşamı Antalya'ya geldiği bildirilmektedir.⁵⁴⁷ 31 Temmuz 1920'de Garb Ordusu Kumandanı olarak Ali Fuad Paşa, Kaymakam Edib Bey'e gönderdiği şifrede; İtalya'dan gönderilecek silah, cephane ve istenilen para hakkında bilgi istemektedir.⁵⁴⁸ Edib Bey'in, silah satın alma anlaşması yapmak üzere İtalya'ya gönderildiği anlaşılmaktadır. 4 Ağustos 1920 tarihinde Müdafaa-i Milli namına, İsmet Bey'in Garb Cephesi Kumandanlığına gönderdiği şifrede; silah ve cephane almak için, Roma'daki Kaymakam Edib Bey'e elli bin lira gönderilmesi emri yer almaktadır.⁵⁴⁹ 8 Ağustos 1920'de, Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa'nın, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderdiği; silah ve cephane nakli için gönderilen elli bin liranın Bank Di Roma'nın Antalya şubesiyle, Roma'ya naklini şüpheli ve paranın tebdilinden dolayı alınacak ücretin fazla olmasından dolayı, bir zabitle paranın Rodos'da değiştirildikten sonra, Roma'ya gönderilmesini isteyen yazısı tespit edilmiştir.⁵⁵⁰ 12 Ağustos 1920 tarihinde, Antalya Mevki Kumandanı Selahaddin Bey vasıtasıyla, Yüzbaşı Ferid Bey'in Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği şifrede; silah ve cephanenin ihraç noktası olarak, Antalya'nın 5 mil doğusunda Lara Mevki'ni seçtiği bildirilmektedir.⁵⁵¹ 17 Ağustos 1920'de Antalya İstihbarat Şubesi Reisi Yüzbaşı Ferid Beyin, Garb Cephesi Erkan-ı Harbiye Reisi Safvet Bey'e gönderdiği; 12. Kolordunun istediği portatif karyola ve haki kumaşın, İtalyan tüccarları tarafından temini ve eşya ve silahların nereden ihraç edileceği konularında bilgi veren yazısı bulunmaktadır.⁵⁵² 20 Ağustos 1920'de Antalya Mevki Kumandanlığı vasıtasıyla, Antalya İstihbarat Şubesi Reisi Yüzbaşı Ferid Bey'e gönderilen şifrede; hangi vapurla geleceğini bildirmesini, ihraç noktasının denizden bombardımana maruz kalmamasını ve nakliye araçları için yol bulunması gerektiği bildirilmektedir.⁵⁵³ 23 Ağustos 1920'de Antalya Mevki Kumandanı Selahaddin Bey vasıtasıyla, Yüzbaşı Ferid Beyin Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği; hareketi için generalden izin çıktığını, ihraç hakkında tafsilatlı bilginin Mevki Kumandanı Selahaddin Bey de olduğunu, ihraç için ikinci bir yol bulduğunu, düşmanların Kurban Bayramı'nın birinci gününde

⁵⁴⁷ TİTE, K.318-G.70-B.1; Korkmaz, **agm**, s.576.

⁵⁴⁸ TİTE, K.318-G.68-B.1; Korkmaz, **agm**, s.576.

⁵⁴⁹ TİTE, K.318-G.69-B.1; Korkmaz, **agm**, s.576.

⁵⁵⁰ TİTE, K.318-G.72-B.1; Korkmaz, **agm**, s.576.

⁵⁵¹ TİTE, K.318-G.71-B.1; Korkmaz, **agm**, s.576.

⁵⁵² TİTE, K.318-G.73-B.1; Korkmaz, **agm**, s.576.

⁵⁵³ TİTE, K.318-G.74-B.1; Korkmaz, **agm**, s.577.

taarruza geçeceğini bildirmektedir.⁵⁵⁴ 24 Ağustos 1920'de Antalya İstihbarat Şubesi Reisi Yüzbaşı Ferid Bey, Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği şifrede; Roma'ya gitmek için hareketini ve elli bin liranın nasıl değiştirildiğini, İngilizler tarafından İstanbul'dan yeni bir mutasarrıf getirilmesi halinde, başka sahillere ihraç yapacağını belirterek, Nuri Beyin tayin edeceği noktanın adresine bildirilmesini istemektedir.⁵⁵⁵ 4 Eylül 1920' de Muğla Kalem Reisi Mehmed Bey'in, Garb Cephesi Erkan-ı Harbiye Reisi Safvet Beye gönderdiği şifrede; Rodos'tan Muğla'ya gelen Mekri Kaymakamı Fevzi Bey ile Yüzbaşı Ferid Bey'den bir mektup aldığını, Aydın havalisinin tamamen silahlandırıldığını belirterek, Antalya'daki asayişin sağlanması için uygun görülen bir zatın tayin edilmesini istemektedir.⁵⁵⁶ Yine 4 Eylül 1920 tarihinde Antalya Mutasarrıf Vekili Kemal Bey, Garb Cephesi Kumandanlığına gönderdiği şifrede; Yüzbaşı Ferid Beyin Roma'ya ulaştığını bildirmektedir.⁵⁵⁷

Belgelerden de anlaşıldığı üzere, Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluşunun hemen ardından, Antalya üzerinden silah sevkiyatı çalışmaları başladı. İstihbarat Şefi Yüzbaşı Ferid Bey ve Antalya Mevki Kumandanı Yüzbaşı Selahaddin Bey de, bu sevkiyatta önemli vazifeler yapmaktadır. Garb Cephesi ve Erkan-ı Harbiye'nin koordinesi altında, silah ve cephaneye satın alma işlemleri yürütülmektedir. Her aşama, büyük bir titizlikle yürütülmekte ve bilgiler şifre ile Garb Cephesi'ne ve Ankara'ya bildirilmektedir.

Antalya'ya gelen silah ve cephanenin limana gelişi ve cepheye nakli hususunda görgü tanığı Mazlum Adıson'un aktardıklarına göre: Lloyd Triestiano vapurları, tıbbi malzeme adı altında büyük sandıklar getirmektedir. İskeleye iner inmez bu malzemeler, askeri depo olarak kullanılan Muratpaşa Camii'ne götürülmektedir. O dönemde Antalya Limanı'na gelen uçakların olduğunu da öğrenmekteyiz. Tayyareci Yüzbaşı Vecih ve birkaç arkadaşı da bu uçaklar için Antalya'da bulunmaktadır. Sandıklardan çıkarılan küçük uçak parçaları birleştirilip, gövde ve kanat halinde büyük parçalar haline getirilmektedir. Ardından büyük parçalar, Andızlı Mezarlığı'nın ilerisindeki düz alana götürülüp, tam montajı yapılarak test edilmektedir. Daha sonra havalanarak, Antalya'dan ayrılmaktadırlar. Adıson'un aktardığı bilgiler arasında şu da dikkat çekici bir husustur. Rumların

⁵⁵⁴ TİTE, K.318-G.75-B.1; Korkmaz, **agm**, s.577.

⁵⁵⁵ TİTE, K.318-G.76-B.1; Korkmaz, **agm**, s.577.

⁵⁵⁶ TİTE, K.318-G.77-B.1; Korkmaz, **agm**, s.577.

⁵⁵⁷ TİTE, K.318-G.78-B.1; Korkmaz, **agm**, s.577.

ihbarıyla Yunan gambotunun, limana yük taşıyan İtalyan gemilerinde aramaya yapmaya çalışmasına, İtalyanlar mücade etmemişlerdir. Bunun nedeni taşınan silah ve cephanenin parasının, teslimat sonrası ödenecek olmasıdır. Söz konusu dönemde Rumların da silahlanma çalışmaları yaptıkları Adıson'un anılarında yer almaktadır. Yunan işgalinin Antalya'ya kadar gelmesini bekleyen Rumlar, ayaklanmaya hazırlığındadır ve silah temin etmektedirler. Limandan gelen bir gemiden sandıkların indirildiği, Rum bir tüccara ait sandığın içinde, gümrükte yapılan aramada, üzerinde kumaşların bulunduğu ancak hemen altta saklanmış olan, Yunan bayraklarına sarılı silahların kıyı emniyet teşkilatımız tarafından tespit edildiğini anlatmaktadır. Daha sonra, gelen gemilerin çok sıkı göz hapsine alındığını belirtmektedir.⁵⁵⁸

Yüzbaşı Selahaddin'in anlattıklarına göre; Bekir Sami Bey'in Antalya ve Muğla Bölge Kumandanlığı görevine atanması ile 19 Eylül 1920'de Antalya'ya ulaşmışlardır. Antalya'da her şeyden çekinen yetkisiz bir mutasarrıf bulduklarını, İtalyanların bir alay askerle şehre hakim oldukları, Rum azınlığın da çoğunlukla örgütlendiğini belirtmektedir. Bu nedenle şehre gelir gelmez Müdafaa-i Hukuk örgütü oluşturmak üzere çalışmaya başladıklarını ifade etmektedir.⁵⁵⁹ Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluşundan hemen sonra, Bekir Sami Bey bu göreve atanmış bulunmaktadır. Askeri Polis Teşkilatı'nın buldukları mahaldeki en büyük askeri komutanın emrinde olduğu daha önce belirtilmişti. Sonuç olarak buldukları mevkide, askeri faaliyetlerin yanında, Müdafaa-i Hukuk Örgütü oluşturma çalışmaları ile de ilgilendikleri anlaşılmaktadır.

Askeri Polis Teşkilatı'nın faaliyette bulunduğu dönemde, Antalya Limanı ve çevresinde deniz üzerindeki gemilerin hareketleri, hangi iskele ve limanlara uğradıkları da Ankara'ya bildirilmektedir. Ayrıca düşman hakkında edinilen bilgiler de, şifrelerle EHUR'a gönderilmektedir. Söz konusu şifrelerden bazıları şunlardır: 5 Ocak 1921'de, Kuşadası'na gelen İtalyan vapurundan çıkan mühimmat ve erat hakkında bilgi verilmektedir.⁵⁶⁰ 16 Ocak 1921'de Cenub Cephesi Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderilen şifrede; Fethiye'deki İtalyan gemisi ve geleceği söylenen harp gemilerinden bahsedilmektedir.⁵⁶¹ 22 Mart 1921'de, Antalya'dan Aşir Bey imzası ile gönderilen istihbaratta; Rodos'tan kalkan İtalyan motorbotun civardaki küçük adaları

⁵⁵⁸ Adıson, **age**, s.182-187.

⁵⁵⁹ İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romani-II** (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010), s.231-234.

⁵⁶⁰ **ATASE**, İSH, K.723-G.91-B.1; Korkmaz, **agm**, s.579.

⁵⁶¹ **ATASE**, İSH, K.723-G.93-B.1; Korkmaz, **agm**, s.579.

dolaştıktan sonra, Andifli Finike limanına uğradığı, daha sonra Antalya limanına demir attığı bildirilmektedir.⁵⁶² Bölgede deniz ve limanlar üzerindeki hareketlerin, sıkı ve dikkatli bir şekilde izlendiği anlaşılmaktadır. 20 Mart 1921 tarihli istihbaratla: Antalya, Burdur, Muğla, Marmaris ve Güllük'te bulunan işgal kuvvetleri hakkında bilgiler iletilmektedir.⁵⁶³ 7 Şubat 1921'de; 10 düşman süvarisinin Fethiye'den Burçin'e gittikleri, 18 süvarinin Yoğurtludere'ye gelerek Gölcük'te Mustafa Pehlivan adlı birine para vereceklerine dair bilgi yer almaktadır.⁵⁶⁴ Düşmanla işbirliği yapan kişilerin de takip edildiği görülmektedir. 17 Ocak 1921'de Antalya istihbaratından EHUR'a gönderilen bilgiler; 20 Ocak 1921'de TBMM İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne iletilmektedir. Bu şifrede; Rodos'ta bulunan muhabirden alınan bilgiye göre; Yunanlıların İzmir'e gizlice yeni kuvvetler çıkardıkları, Marmara ve Trakya deniz limanlarımızdan birine ihraç takviye kuvvet sevk edecekleri bildirilmektedir.⁵⁶⁵ Bu bilgiler 22 Ocak 1921 tarihinde EHUR'dan; Kastamonu Bolu Havalisi Kumandanlığı, Merkez Ordu Kumandanlığı, Garp Cephesi Kumandanlığı, Samsun Kumandanlığına gönderilmekte, bu bilginin 17 Ocak 1921 tarihinde Antalya İstihbaratından alındığı ayrıca belirtilmektedir.⁵⁶⁶

Görüldüğü üzere Antalya İstihbaratı'ndan alınan bilgiler EHUR'a gönderilmekte, EHUR' da TBMM İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ve ilgili diğer kumandanlıklara alınan bilgileri iletmektedir. 9 Şubat 1921'de Antalya istihbaratından gönderilen şifrede; 57. Fırka Kumandanı Alaaddin ile 1. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Abdurrahman Nafiz'in Rodos'tan Antalya'ya geldiği bildirilmektedir.⁵⁶⁷ Rodos bu dönemde edinilen muhbirler vasıtasıyla, istihbarat bilgilerinin alındığı ve İtalyan yetkilileriyle en üst mevkide subaylarımızın, sürekli iletişim kurdukları yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Askeri Polis Teşkilatı'nın bu çalışmalarına rağmen, iyi çalışmadıkları ve gizliliğe uymadıkları sebep gösterilerek kapatılmasına karar verildi. Faydalı işler yaptıkları kesin olmakla beraber; görevlerinde lakayt davrandıklarını, yetkilerini aşarak gerekli gereksiz her işe karıştıklarını da belgelerden öğrenmekteyiz. 10 Kasım 1920 tarihinde, Antalya'dan gönderilen şifrede: Antalya'da Askeri Polis Teşkilatı'nın,

⁵⁶² ATASE, İSH, K.742-G.60-B.1; Korkmaz, **agm**, s.579.

⁵⁶³ ATASE, İSH, K.742-G.57-B.1; Korkmaz, **agm**, s.

⁵⁶⁴ ATASE, İSH, K.700-G.38-B.1; ATASE İSH, K.700-G.68-B.1; Korkmaz, **agm**,s.579.

⁵⁶⁵ ATASE, İSH, K.725-G.52-B.2; Korkmaz, **agm**, s.579-580.

⁵⁶⁶ ATASE, İSH, K.725-G.52-B.2.; Korkmaz, **agm**, s.580.

⁵⁶⁷ ATASE, İSH, K.744-G.12-B.1; Korkmaz, **agm**, s.580.

mülki idare işlerine müdahalesinin engellenmesi istenmektedir.⁵⁶⁸ 20 Kasım 1920'de yine Antalya'dan şikayet gitmektedir. Şikayetin konusu; Antalya'da Askeri Polis Teşkilatı'nın mülkiye memurları ile gümrük iskelesine müdahale ettikleri, bu nedenle bu durumun önlenmesi talep edilmektedir.⁵⁶⁹ 30 Aralık 1921 tarihinde; Antalya Askeri Polis Teşkilatı'nda çalışan zabıt ve memurların şüpheli çeken muameleleri, yine şikayet konusu olarak iletilmektedir. Bu ve benzeri şikayetlerin artmasıyla EHUR, teşkilatı kaldırmaya karar verdi. 7 Nisan 1921 tarihinde Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, teşkilatın kaldırıldığını şubelere bildirdi. Askeri Polis Teşkilatı kaldırılarak, onun yerine 1 Nisan 1921'den itibaren Tedkik Heyeti kuruldu.⁵⁷⁰ Teşkilat faaliyetlerinin Kastamonu ve çevresinde, Batı Cephesi'nde; güneyde, Antalya ve Konya'da yoğunlaştığını görüyoruz. Diğer yerlerde de teşkilat şubeleri olduğu halde, fazla bir faaliyetlerinin olmadığı gözükmektedir.⁵⁷¹

3.2.2. Tedkik Heyeti Amirlikleri

Askeri Polis Teşkilatı kaldırılarak, 1 Nisan 1921 tarihinden itibaren yerine Tedkik Heyeti Amirlikleri (THA) kuruldu.⁵⁷² THA bünyesinde birçok teşkilatın elemanlarını barındıran, karma bir komisyon özelliği taşımaktadır. THA'nda AP Teşkilatı mensupları, Emniyet Teşkilatı (sivil polis memurları), İrtibat Zabıtlığı personeli ve Sansür Müdürlüğü temsilcileri bulunmaktadır. Anadolu'ya geçen subayların tetkik ve tahkik muamelelerinin yapılması sırasında, amirlik mensuplarına ayrı ayrı görevler verildi.⁵⁷³

THA'de, Askeri Polis Teşkilatı'nda olduğu gibi çeşitli derece ve sınıflara ayrıldı.⁵⁷⁴ Askeri Polis Teşkilatı'nda olduğu gibi, zaman zaman şartlara bağlı olarak teşkilatta yeni düzenlemeler de yapıldı. İlk teşkilatlanma da Antalya bölgesinde, görevlendirilenler; istihbarat subayı Yüzbaşı Salim Efendi, Matbuat ve İstihbarat-ı Umumiye Müdürlüğü'nden Aşir Bey, Emniyet-i Umumiye İstihbarat Müdürlüğü'nden Azmi Bey oldu. Muğla bölgesinde istihbarattan askerlik şubeleri görevliydi. Denizli bölgesinde, Sarayköy Jandarma Komutanı Yzb. Tahsin Bey emrinde, bir istihbarat şubesi vardı. Söke bölgesinde ise, mutasarrıflık emrinde

⁵⁶⁸ ATASE, İSH, K.600-G.36-B.1-3.

⁵⁶⁹ ATASE, İSH, K.600-G.42-B.3.

⁵⁷⁰ Pehlivanlı, 1992, Korkmaz, **age**, s.181.

⁵⁷¹ Pehlivanlı, 1992, Korkmaz, **age**, s.191.

⁵⁷² ATASE, İSH K.770-G.59-B.7; Korkmaz, **agm**, s.580.

⁵⁷³ Aydın, **age**, s.168.

⁵⁷⁴ Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri** (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993), s.17.

İzmir’de görev yapan altı kişilik bir grupla, istihbarat elde edilmeye çalışıldı.⁵⁷⁵ Askeri Polis Teşkilatı’ndan sonra Tedkik Heyeti Amirlikleri’nin yapılan ilk düzenlemede, şube sayıları azaltıldı.

THA kadro ve şubeleri, 1922 yılında yapılan son düzenlemede, Milli Müdafaa Vekaleti’nin 29 Mart 1922 tarih ve 2323/5880 numaralı emri ile tespit edilerek, Garp Cephesi Komutanlığı’na bildirildi. Yeni kadrolar ve şubelerin durumu, Garp Cephesi Komutanlığı’nca ilgili birimlere, 5 Nisan 1922 tarihinde tebliğ edildi. Antalya, Güney cephesi Komutanlığı emrinde, yine birinci sınıf şube oldu. Kadrosunda amir olarak bir yüzbaşı ve dörder sivil taharri memuru bulunuyordu.⁵⁷⁶

Milli Mücadele’de istihbarat faaliyetleri, yeni kurulan THA teşkilatı tarafından yürütülüyordu. Yeni teşkilatta en yüksek amir yüzbaşı rütbesinde idi. Askeri Polis Teşkilatı hem kadro hem de şube sayısı azaltılarak küçültüldü. THA görev ve sorumlulukları daha önceki "*Askeri Polis Teşkilatı Vazife Talimatnamesi*"ne göre yürütülecekti. Harp mıntıkasındaki liman şehirlerinde bulunan THA’nın, ayrıca belirtilen görevleri de bulunmaktaydı. Limanlara gelen gemilerin kontrolü, THA’nın görev kapsamına alındı. "...*Tezkiye edilmiştir*" şeklinde vesikası tasdik edilenler, limanlara çıkabiliyorlardı.⁵⁷⁷ 15 Haziran tarihli THA tarafından yayınlanan talimatname ile vazifeli olmayan memurların vapurlara girmemeleri kararlaştırıldı. Vapurlara girecek memurlara ise, Mevki Kumandanlığı ve THA’dan vazifeli olduklarına dair bir pusula almaları mecburiyeti getirildi.⁵⁷⁸

THA’ya bağlı olarak faaliyete geçen önemli bir teşkilatta, Askeri Sansür Müdüriyetleri (ASM) oldu. ASM, 15 Haziran 1921 tarihinden itibaren göreve başladı. ASM’nin vazifesi ise; TBMM’nin hakimiyeti altında bulunmayan yerler ile yapılacak olan mektup ve diğer bütün haberleşmelerde sansür uygulamaktı. Ayrıca 24 Temmuz 1921 tarihinden itibaren, hariçten memlekete girecek olan gazetelerin de "*Ahalinin arasında sui-tesir hasıl edeceği*" gerekçesi ile sansüre tabi tutulacağı

⁵⁷⁵ Pehlivanlı, 1993, **age**, s.20.

⁵⁷⁶ Pehlivanlı, 1993, **age**, s.23. Bu düzenlemede, İtalyan İşgal Bölgesi sahil kesiminde yer alan Fethiye Garp Cephesine bağlı üçüncü sınıf şubedir ve harp mıntıkası dahilindedir. Söke Şubesi 3. sınıf şubedir ve harp mıntıkası dahilindedir. Söke Tedkik Heyeti ve İstihbarat Zabıtlığı 1 nci Ordu emrine verilmiştir. Aynı zamanda istihbarat zabiti olan TH amiri, raporların bir suretini kemaken cepheye ve EHUR’a bildirecektir. Söke Tedkik Heyeti Amiri, Tedkik Heyeti’ne ait vazifelerde doğrudan doğruya istihbarat şubesi ile de temas edebilecektir.

⁵⁷⁷ Pehlivanlı, 1993, **age**, s.4-5.

⁵⁷⁸ Aydın, **age**, s.172.

kararlaştırıldı. Bu tarihten itibaren, önemli iskelelerde de ASM kurulmuştur.⁵⁷⁹ Öncesinde ise, sansür konusunda Sansür Müfettişlikleri tarafından özellikle, İstanbul ile Anadolu arasında geçiş noktaları sayılan sahil şeridi denetim altına alınmıştı. 31 Temmuz 1920 tarihli Erkan-ı Harbiye Umumi Riyasetine gönderilen yazıda ve 26 Temmuz 1920 Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne gönderilen tahrirde, sahillerden sadece Türkçe ve Fransızca eserlerin girebileceği, bunun dışındakilerin sansüre uğrayacaklarına dair emirler yer almaktaydı.⁵⁸⁰ Sansür görevi artık, ASM'ler tarafından yürütülecekti.

Askeri Sansür Müfettişlikleri, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ve bahsi geçen diğer tüm kuruluşlar sayesinde sahillerimizden Anadolu'ya giriş-çıkış yapan sivil ve askerler, yazışmalar ve her türlü yayın sıkı denetim ve kontrol altına alınmıştır. İtalyan İşgal Bölgesi'nde özellikle Antalya Limanı Anadolu'ya önemli giriş-çıkış kapısı olarak, istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde adeta bir merkez olarak önemli rol üstlenmiştir. Ayrıca Antalya'da Anadolu Ajansı ile birlikte AP ve THA, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü ile propaganda çalışmaları da yapılmıştır.

Anadolu'nun denizlerden ve sahil bölgelerimizden başlayarak kaybedilen kontrolü, TBMM'nin kuruluşundan sonra oluşturulan, yukarıda belirtilen kurum ve kuruluşların faaliyetleri sayesinde, yine denizlerden ve sahil bölgelerimizden başlayarak geri alınmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde Antalya ve çevresinde teşkilatlanan kuruluşlar, sahil bölgelerinde yürüttükleri faaliyetleriyle, Batı Cephesi'ne istihbarat anlamında ihtiyacı olan desteği vermişlerdir.⁵⁸¹ 7 Ekim 1920 tarihli Seyr-ü Seyahat Kararnamesi hükümlerine ters düşen olayları izlemekle görevli olan polis ve THA'nın, bu görevi yerine getirmek için Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri ile birlikte çalışmaları istenmiştir.⁵⁸² Antalya bölgesinde oluşturulan istihbarat heyeti içinde, Emniyet-i Umumiye İstihbarat Müdürlüğü'nden Azmi Bey bulunmaktadır.

Limanlara giriş-çıkış yapan yolcuların kontrolleri, şu şekilde yapılmaktadır. Yük filikaları vapurlara gitmeden önce, THA görevlilerince kontrol edilmektedir. Bu filikalara bir inzibat memuru ile bir de emniyet görevlisi refakat etmektedir.

⁵⁷⁹ Aydın, **age**, s.169.

⁵⁸⁰ **ATASE**, İSH, K.670-G.32-B.2. ; **ATASE**, İSH, K.670-G.32-B.3; Korkmaz, **agm**, s.582.

⁵⁸¹ Çukurova, **age**, s.52.

⁵⁸² *Bu tarihte Osmanlı sınırları içinde seyahat edeceklerin, "bir seyahat varakası alması gerektiği, bir yerden başka bir yere gidip, gittikleri yerde 15 gün içinde bir işe başlamamış olanların, geldikleri yere döneceği, İstanbul'dan gelecek olanlar için, her kişinin Anadolu'ya geçeceğini, Ankara'da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne bildireceği, bir ayda iki kez sahil veya cephelere yakın yerlere gidilemeyeceği" Seyrüseyahat Kararnamesi ile saptanmıştır.* Bkz. Yurtsever, **age**, s.85-86.

Vapurlardaki yolcular görevlilerce sayıldıktan sonra isim listeleri tanzim edilerek, THA'ya tasdik ettirilmektedir. Bundan sonra yolcular, diğer işlemler için salona alınmaktadır.⁵⁸³ Salonda, yolcuların seyahat belgeleri ile İstanbul Grubu tarafından yanlarına verilmiş olan itimat belgeleri kontrol edilmektedir. Yolcuların elinden toplanan itimat belgeleri iki nüsha olup, biri EHUR vasıtasıyla Müdafaa-i Milliye Vekaleti (MMV) Muamelat-ı Zaptiye Dairesine, diğeri de İstanbul Grubu'na geri gönderilmektedir. EHUR tarafından 1 Şubat 1921 tarihinde yayınlanan bir emirle, Anadolu'ya gelecek olan kişilerin kabul edileceği tek kapının İnebolu olacağı belirtildi. İnebolu'da yolculardan alınan belgeler, İnebolu Mevki Kumandanlığı'nda toplanmaktaydı. Belgelerin tetkik edilmesinde, sivil taharri Bican (Bağcıoğlu) Bey de görev yapmaktaydı.⁵⁸⁴ Daha sonra Topkapılı Bican (Bağcıoğlu) Bey, başarılı çalışmaları nedeniyle, 1921 başlarında Antalya'da görevlendirildi.⁵⁸⁵

Anadolu'ya giriş kapısı olarak bilinen ilk kapı İnebolu idi. Ayrıca, Samsun Limanı da önemli bir merkez durumundaydı. Anadolu'ya giriş için seçilmiş, diğer bir merkez de Antalya Limanı oldu. Güllük ve Fethiye'den Anadolu'ya girenler de bulunmaktaydı. Genel olarak bu kapılardan, Malta'dan esaretten kaçanlar giriş yapmaktaydı.⁵⁸⁶

18 Haziran 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından, yurt dışından TBMM ile temas kurmak üzere Anadolu'ya gelecek yabancıların, sadece Antalya ve Mudanya iskelelerinden kabul edileceği, bunun dışında girişe izin verilmeyeceği ve bu iskelelerden gelecek yabancıların vazifeli siyasi memurlar tarafından tetkik edileceği kararı alındı.⁵⁸⁷ Bu şekilde Akdeniz sahillerinde Antalya Limanı, Karadeniz sahilinde İnebolu Limanı, stratejik açıdan önemli iki merkez durumuna geldi. THA'nın faaliyet gösterdiği alanlar; komünist faaliyetler, casusluk faaliyetleri, azınlıkların tutum ve davranışları, düşmanla işbirliği, Yunanlıların işgalleri ve zulümleri, halkın Milli Mücadele konusundaki tavırları gibi konulardı.⁵⁸⁸

Ayrıca Delibaş İsyanı nedeniyle, isyancılar da takip edilemekte idi. 6 Mayıs 1921 tarihinde gönderilen bir istihbaratta; Delibaş avanesinden 10 kişinin Mersin'den

⁵⁸³ Pehlivanlı, 1993, **age**, s.6.

⁵⁸⁴ Aydın, **age**, s.170-173.

⁵⁸⁵ Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, Hazl.: Samih Nafiz Tansu, (3.baskı. İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969), s.509.

⁵⁸⁶ Aydın, **age**, s.153, 170.

⁵⁸⁷ Oral, **agm**, s.33.

⁵⁸⁸ Pehlivanlı, 1993, **age**, s.6.

vapurla Antalya'ya hareket ettiği bildirildi.⁵⁸⁹ Delibaşı'nın avanesinden 12 kişinin, gönderilen 24 kişilik bir kuvvetle ele geçirilmesi istendi.⁵⁹⁰ 8 Mayıs 1921'de İtalyan bandıralı Galiçya Vapuru ile Antalya Limanı'na gelen Delibaş adamlarından 2 kişi vapurda ele geçirildi.⁵⁹¹

Tedkik Heyeti Amirlikleri, AP Teşkilatı döneminde olduğu gibi Antalya ve Menteşe sahillerinden edinilen bilgileri, Ankara'ya iletmeye devam etti. Bahsi geçen görev ve faaliyetlerinin dışında, THA silah sevkiyatı ile ilgili çalışmalar da yapıyordu. THA döneminde sevkiyat hızlandı ve daha örgütlü olarak yapılmaya başlandı. THA döneminde tespit edilen, Antalya Limanı ve çevresinde yürütülen istihbarat ve silah sevkiyatı ile ilgili bazı faaliyetler aşağıda verilmektedir.

Antalya Mevki Kumandanı Aşir Bey⁵⁹² imzasıyla, 30 Nisan 1921 tarihinde Eskişehir Garb Cephesi'ne gönderilen şifrede; Antalya Limanı'na İstanbul'dan gelen Rus, İtalyan Dalmaçya ve İzmir'den gelen İngiliz bandıralı vapurların uğradığı bildirilmektedir. 28 Nisan 1921'de İzmir'e iki Yunan nakliye gemisinin geldiği, birinde yük diğerinde tahminen 1500 asker görüldüğü; Ayrıca 27 Nisan 1921'de İzmir'e iki Yunan nakliye gemisinin geldiği birinde top, diğerinde asker bulunduğu bildirilmektedir. Yine aynı belgede; İzmir Askeri Yunan Kumandanı Yorgi'nin, 21 Nisan 1921'de neşrettiği beyanname hakkında bilgi verilmektedir. Bu beyanname; ester bargir arabası olanların, 2 gün zarfında Tekalif-i Harb-i Kumandanlığı'na getirmeleri, getirmeyen ve yakalananların Divan- Harbiye'ye tevzi edilecekleri ilan edilmiştir. Ve Yunan nakliye sefainine 8 bin top konacak ve donanmaya iştirak edecektir denmektedir. Yunanistan dahilinde, taht-ı silah altına davet olunanların hakkında müşkülât görüldüğü ve yerli Rumlardan birkaçının sevk olunduğu, Bursa cephesinden birçok firarilerin İstanbul'a iltica ettikleri, 10 gün zarfında Yunanlıların taarruz edeceklerinin haber alındığı da bildirilmektedir. Bu istihbarat 805 numaralı yazıyla; Büyük Millet Meclisi Milli Müdafaa Riyasetine, Hariciye Vekaletine, İskan-ı Harbiye Umumi Riyasetine, Refet Paşa Hazretlerine, Cenub ve Garb Cepheleri Kumandanlığına gönderilmiştir.⁵⁹³

Antalya İstihbarat Müdüriyeti'nden 17 Kasım 1921'de, Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderilen şifrede; 20 Ocak 1921'de TBMM İstihbarat Müdür-i

⁵⁸⁹ ATASE, İSH, K.1251-G.67-B.26.

⁵⁹⁰ ATASE, İSH, K.1234-G.156-B.1.

⁵⁹¹ ATASE, İSH, K. 1251-K.69-B.2.

⁵⁹² EHUR Kaymakamı Aşir Bey, 12 Kasım 1920 tarihinde Miralay Bekir Sami Bey yerine, Antalya Havalisi Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. Bkz. ATASE, İSH, K.588-G.40-B.1.

⁵⁹³ ATASE, İSH, K.725-G.105-B.1.

Umumiyesi'ne hususi olarak gönderilen şifre bilgileri yer almaktadır. Rodos'ta bulunan muhabirden alınan malumata göre; Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet sevk edeceği bildirilmektedir.⁵⁹⁴

Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne ve Dahiliye Vekaleti'ne 13 Mayıs 1921'de gönderilen başka bir şifrede: 12 Mayıs 1921 tarihli Muğla'dan gerçekleşecek sevkiyatın olmadığı, Muğla Mutasarrıflığı'na durumun bildirilmesi istenmektedir. Cami Bey'den alınan bilgi ve konu ile ilgili açıklamalar da şifrede yer almaktadır.⁵⁹⁵

Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne 23 Nisan 1921'de gönderilen şifrede; EHUR tarafından İtalya'dan getirilecek cephanenin, karaya ihraç edildikten sonra Cenub Cephesi tarafından derhal dahile emin bir yere nakletmek üzere gerekli tedbirleri alması istenmektedir.⁵⁹⁶

İtalya'dan yapılacak silah sevkiyatının, Cenub Cephesi tarafından nasıl gerçekleştirileceği, Erkan-ı Harbiye Riyaseti tarafından 10 ayrı talimatın bulunduğu 19 Nisan 1921 tarihli şifre ile Cenub Cephesi'ne çok gizli ibaresiyle bildirilmektedir. Şifrede, sevkiyatın nasıl yapılacağına dair detaylı emirler yer almaktadır. İtalya'ya cephane almak için giden heyet reisi Cami Bey'den, kurye vasıtası ile 15 Nisan'da Antalya'ya ulaşan belgeden bahsedilmektedir. İtalya'dan 3 hafta sonra hareket edecek olan geminin, cephane ve silah yüklü olarak, Silifke'ye geleceği bildirilmektedir. Gemi, İtalyan bandırasından başka bir bandıra altında seyahat edecektir ve doğrudan doğruya Silifke İskelesi'ne ya da Yortu Kavaliye'ye gidecektir. Geminin içinde, gemici kıyafetinde bir zabitemizin bulunacağı da ifade edilmiştir. Her mıntıkada istihbarat memurları bulunacaktır. Gündüz gemide bulunacak bir kırmızı, bir yeşil 2 flama çekilerek sahile yanaşılacaktır. Gece mehtap vasıtasıyla da bu işaret verilecektir. Bu işarete sahildeki istihbarat memurları tarafından, aynı surette karşılık verilecektir. Limanlarda geminin yükü akabinde boşaltacak sandal ve mavna gibi vesait şimdiden hazırlanacaktır. Karaya ihraç olunacak muhafazası ve Yunan torpidolarının ateşinde mahfuz arazi gerisine hemen nakli için kafi miktarda vesait-i muhtelifiye nakliyenin şimdiden ihsarı lazımdır denmektedir. Cephanenin Yunan torpidolarından asker ihracı suretiyle alınmasına engel olmak için, bu civarda böyle bir taarruzu engellemek üzere jandarma veya musallah ahali kuvvetinin hazırlanması istenmektedir. Geminin buradan hareketi ve

⁵⁹⁴ ATASE, İSH, K.725-G.52-B.1; Korkmaz, **agm**, 585.

⁵⁹⁵ ATASE, İSH, K.660-G.124-B.1; Korkmaz, **agm**, s.585.

⁵⁹⁶ ATASE, İSH, K.660-G.119-B.1; Korkmaz, **agm**, s.585.

takriben Silifke'ye hareketi tarihi, Antalya Mutasarrıflığı'na şifre ile bildirilecek ve başka bir ihtimale karşı, Silifke yerine Samsun'a gelmeleri sağlanacaktır. İzmir'den Antalya'ya kadar olan mesafe dahilinde, Yunan torpidolarının faaliyetinin izleneceği ve bu konuda İtalyanlarla müzakere yapılacağı, ayrıca belirtilmektedir. Bilimum yükün ve çıkarılan aksam ile bunların nereye kadar nakil olduğunun, hergün düzenli olarak Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne yazılan şifre ile bildirilmesi istenmektedir. Gerekli tüm önlemlerin alınmasını içeren 10 maddelik belgenin altında, Müdafaa-i Milliye Vekili namına Müsteşar Muavini Miralay Osman imzası bulunmaktadır.⁵⁹⁷

Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne, 26 Ekim 1921 tarihinde gönderilen şifrede: Fethiye Grubu'ndan Yunan muhbirince el konan benzinler hakkında, Yüzbaşı Rıfat'ın raporu gönderilmektedir.⁵⁹⁸ Gerçekleşen ve gerçekleştirilemeyen silah ve cephane sevkiyatları ile ilgili çok sayıda belgeye rastlanmıştır. Belgelerin ortak yanı ise, sözkonusu sevkiyatların istihbarat birimleri tarafından organize edildiğidir.

Silah sevkiyatı ve İtalyan İşgal Bölgesi'nde, başta Antalya olmak üzere gerçekleştirilen faaliyetler, İngiliz istihbarat raporlarına da yansımıştır. "27 Haziran tarihli İngiliz İstihbarat raporuna göre, İtalya'da yaşayan kimi ulusçu Türk öğelerinin İtalyan konsolosluk kuryelerinden yararlanmalarına; Roma'daki Sömürgeler Enstitüsü aracılığıyla gizli belgelerini Anadolu'ya göndermelerine; Antalya'daki İtalyan askeri bürosundan ve İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiserliği'nden faydalanmalarına izin veriliyordu." Mısır'daki İngiliz başkomutanının 23 Ekim 1920'de İngiliz İstihbarat Şefi'ne ivedilikle bildirdiği raporda; İtalyan kaynaklarından sağlanan fiçiler dolusu petrolün, Antalya'dan Anadolu içlerine sevk edildiği, İtalyanlar'ın ayrıca, Mustafa Kemal hesabına Antalya'ya iki sahra topu çıkardıkları belirtiliyordu. 30 Ekim tarihli raporda; İtalyan yardımının hala Antalya yoluyla sürdüğünü; oraya kamyon ve petrol çıkarıldığını; son günlerde İtalyan gemisinden 25.000 tüfek ve birçok dağ topları indirildiği bildirilmektedir.⁵⁹⁹

İtalyan yönetimi ile Türk Ulusçuları arasında yakın ilişkilerden de bahsedilmektedir. Bu ilişkilerde, ipleri çeken kişinin Konf Sforza olduğu ayrıca belirtiliyordu. "Antalya'da Ulusçuların savaş kesimi yoktur; liman ise silah, mermi ve ürün taşımada ve münakalatı korumada Ulusçularca kullanılmaktadır. Gemiyle

⁵⁹⁷ ATASE, İSH, K.660-G. 119-B.2; Korkmaz, **agm**, s.586.

⁵⁹⁸ ATASE, İSH, K.667-G.170-B.1; Korkmaz, **agm**, s.586.

⁵⁹⁹ Salahi Sonyel, 1995, **age**, s.119-120.

İtalya'dan gelen silah ve mermiler, Antalya yoluyla Ulusçulara gönderilmektedir. Societa Italiana Servizi Marittimi ve Lloyd Trestino adlı firmalara ait gemilerle de malzeme taşınmaktadır" denilmektedir. Bu malzemelerin sevkiyatıyla uğraşan Türkler'in isimlerine de değinilmektedir. İshak Paşa, Hüseyin Ragıp Bey, Kurmay Yüzbaşı Edip Bey'in adı verilmektedir. Yüzbaşı Edip ve Galip Kemal, Mustafa Kemal'in Roma'ya akredite edilmiş temsilcileridir.⁶⁰⁰ Yine aynı tarihlerde gönderilen raporlarda ilginç bir detay göze çarpmaktadır. *"8 Eylül'de Kurmay Binbaşı Aşit? Efendi, öteki Ulusçularla birlikte Ankara'dan Antalya'ya gidiyor; orada, İtalyan komutanı ve yetkililerince karşılanıyordu. Yapılan bu görüşmelerden sonra Binbaşı Aşit Mustafa Kemal'e bir telyazısı gönderiyor, bunun üzerine Mustafa Kemal, 200 kişilik bir muhafız birliğiyle ivedilikle Antalya'ya geçiyor ve oradan Lloyd Trestino hattına ait 'Galicia' gemisiyle Rodos'a geçiyordu. Rodos'ta üç gün kalan Mustafa Kemal, Ahmet Dino ve onun seviyesinde kimi öteki Türkler ve İtalyan siyasi murahhaslarıyla görüşüyordu."* Bu rapor ve gelişmeler, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatini çekti. Bunun üzerine, 18 Aralık'ta Yüksek Komiser Rumbold'a; Mustafa Kemal'in Rodos'u ziyaret ettiğini gösterecek, herhangi bir kanıt olup olmadığını soruldu. Ancak Yüksek Komiser, bu konuda delil göstermemiştir.⁶⁰¹ İngilizlerin istihbarat teşkilatının, İtalyan İşgal Bölgesi sahillerinde yürütülen çalışmalarla ilgili, çok detaylı bilgilere sahip olduğu görülmektedir.

Batı Cephesi Komutanlığı'nın 22 Haziran 1922 tarihli emrinden anlaşıldığına göre, EHUR'un emriyle Tedkik Heyeti Amirlikleri kapatılmıştır. Bu emir sonrasında, THA'nın istihbarat, propaganda ve diğer görevleri ordu kurmay başkanlıklarına bağlı olarak çalışan, istihbarat şubelerine devredildi. 1922 yılı ortalarından 1926 yılının sonunda kadar, ordu müfettişlikleri ve istihbarat şubeleri tarafından bu görevler yürütüldü. 5 Ocak 1927'de ise, Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı kuruldu.⁶⁰²

TBMM kuruluşundan hemen sonra sahil bölgelerimize yönelik tedbirleri almaya başlamıştır. Deniz cephesinin kontrolü için Umur-u Bahriye Müdürlüğü 10 Temmuz 1920'de kurulmuş ve Akdeniz sahillerimizde sadece İtalyan İşgal Bölgesi'nde teşkilatlanmıştır. Antalya Liman Reisliği ve Fethiye'de oluşturulan gizli grubun çalışmaları ile Akdeniz ve Ege denizlerinde karakol faaliyetlerinin yürütülmesi, işgal güçlerine ait gemilerin izlenmesi, Anadolu'ya yaptıkları asker ve

⁶⁰⁰ Sonyel, 1995, **age**, s.121.

⁶⁰¹ Sonyel, 1995, **age**, s.122-123. Kaynakta Aşir Bey yerine "Aşit Bey" denilmektedir.

⁶⁰² Pehlivanlı, 1993, **age**, s.60-61.

silah sevkiyat bilgileri yakından izlenebilmiştir. Casus ve azınlıkların faaliyetleri takip edilerek, ayrıca casuslar temin edilerek bilgiler Ankara'ya aktarılmıştır. Anadolu'ya yurtdışından ve İstanbul'dan yapılan silah sevkiyatlarında da önemli vazifeler yürütmüşlerdir. Edindikleri istihbarat bilgileri ve silah sevkiyatı ile Batı Cephesi'ne destek vermişlerdir.

Askeri Polis Teşkilatı; Temmuz 1920'de kuruluşunun ardından, limanlarımızda ve sahil kesiminde, Anadolu'ya giriş ve çıkışları denetim altına almayı başardı. Anadolu'ya subay ve silah sevkiyatında önemli bir vazife üstlendi. İtalyan İşgal Bölgesi'nde stratejik konumu nedeniyle, Antalya Limanı önemli bir giriş-çıkışı kapısı olmuştur. Oniki Adalara, Rodos'a ve Yunan İşgal Bölgesi'ne yakın olmaları nedeniyle Kuşadası, Marmaris, Fethiye, Söke de istihbarat konusunda, ciddi anlamda katkıda bulunan şubeler olarak görev yapmışlardır. Askeri Polis Teşkilatı Anadolu'ya gelen casuslar, Milli Mücadele'ye muhalif olanlar, azınlıkların hareketleri, işgal güçlerinin propagandasına karşı propaganda çalışmaları da yürütmüşlerdir. Garb Cephesi Askeri Polis Teşkilatı adı ile kurulan ve merkezi Eskişehir olan, daha sonra yapılan düzenlemelerle İtalyan İşgal Bölgesi sahillerinde şubelerini arttırmış, Batı Cephesi'nin ihtiyacı olan desteği istihbarat çalışmaları ile vermiştir. İtalyanlar TBMM'ne bağlı tüm bu kuruluşların kendi bölgesindeki faaliyetlerine müdahale etmemiş, hatta destek vermiştir.

Askeri Sansür Müfettişlikleri, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ve bahsi geçen diğer tüm kuruluşlar sayesinde sahillerimizden Anadolu'ya giriş-çıkış yapan sivil ve askerler, yazışmalar ve her türlü yayın sıkı denetim ve kontrol altına alınmıştır. İtalyan İşgal Bölgesi'nde özellikle Antalya Limanı Anadolu'ya önemli giriş-çıkış kapısı olarak, istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde adeta bir merkez olarak önemli rol üstlenmiştir. Ayrıca Antalya'da Anadolu Ajansı ile birlikte AP ve THA, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü ile propaganda çalışmaları da yapılmıştır.

Anadolu'nun denizlerden ve sahil bölgelerimizden başlayarak kaybedilen kontrolü, TBMM'nin kuruluşundan sonra oluşturulan, yukarıda belirtilen kurum ve kuruluşların faaliyetleri sayesinde, yine denizlerden ve sahil bölgelerimizden başlayarak geri alınmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde Antalya ve çevresinde teşkilatlanmış kuruluşlar, sahil bölgelerinde yürüttükleri faaliyetleriyle, Batı Cephesi'ne istihbarat anlamında ihtiyacı olan desteği vermişlerdir.

3.3. SEVKİYAT BİRLİKLERİ VE FAALİYETLERİ

TBMM'in açılmasından sonra, silah ticareti yapmak üzere "*Mübayaat Komisyonu*" kuruldu. Bu komisyon kurulmadan önce de silah satın alma girişimlerinde de bulunuldu. Ankara Hükümeti Cami Bey'i Roma temsilcisi olarak, Yarbay Mümtaz Bey'i de askeri ataşe olarak Roma'da görevlendirdi. Bu tarihten sonra, Mübayaat Komisyonu üyeleri; Mehmet Nuri ve Hasan Bahri Bey, Antalya'dan Rodos'a ve oradan Roma'ya gitmişlerdir. Bu komisyon sadece İtalya'da değil, Almanya, Fransa, Belçika ve Çekoslovakya'da, komisyoncular, fabrikalar aracılığıyla çeşitli silah ve cephane satın alma görüşmeleri yaptılar. Ankara Hükümeti'nin onaylamasından sonra, silah ve cephaneler; Karadeniz sahillerine ya da Akdeniz'de Antalya ve Mersin'e teslim ediliyordu. Paralar ise; Antalya'daki İtalyan bankasına yatırılıyordu.⁶⁰³

Silah Satın Alma Komisyonu daha sonra kaldırılmasına rağmen, çeşitli ülkelerden silah ve cephane alımına devam edildi. Cami Bey bu konuda anlaşmalar yapmayı sürdürdü. Cami Bey, Fransa ve İtalya'nın elindeki savaştan kalan silah ve cephanenin alımına öncelik verme görüşündeydi. İtalya, silah satın alınacak ülkeler arasında ilk sırada yer alıyordu. Cami Bey'den sonra Roma'daki temsilcimiz olan Celaleddin Arif Bey de, yapılmış olan anlaşmaları tamamlayarak, satın almayı sürdürdü. Cami Bey döneminde, ciddi silah satın alımları yapıldı. Ödemeleri genellikle Antalya'daki Banco di Roma'ya yatırılıyordu. Silah anlaşmalarındaki en dikkat çekici husus da budur. Tüm satın almalarda teslimat yeri Antalya olmasa da, alınan malzemelerin bedeli, Banco di Roma'nın Antalya şubesine yatırılmaktadır. Göze çarpan başka bir husus da, önceleri ordu malzemelerinin bedelleri peşin yatırılmakta iken, daha sonraki anlaşmalarda teslimat sonrası ödeme yapılmaya başlanmasıdır. Cami Bey'in 16 Temmuz 1921'de Ankara'ya bildirdiği, Prag'daki Skoda'dan alınacak olan yüklü miktarda, ordu malzemesinin bedeli 7 milyon 200 bin Osmanlı lirasıdır. Bunun 5 milyon kronunun, teslimat öncesinde yatırılması gerekmektedir. Ayrıca savaş sırasında herhangi bir olumsuzluk ve tehlike durumunda, zarar mal sahiplerine ait olacaktır. Ancak daha sonra yapılan anlaşmalar da, malzemelerin teslim alındıktan sonra, ücretinin ödenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. 19 Ekim 1921'de Cami Bey tarafından yapılan bir anlaşmada, Antalya'ya vapurla gönderilecek 10 savaş uçağının bedeli, teslimat sonrasında

⁶⁰³ Çelebi, *age*, s.318-319.

ödenecekti.⁶⁰⁴ Antalya'da bulunan Banca Commerciale şubesi de, silah satın alma bedellerinin yatırıldığı ikinci banka oldu.⁶⁰⁵

Ankara Hükümeti İtalya'dan sadece silah, cephane ve mühimmat değil, askerler için elbise, çadır, çanta ve matara gibi malzemeler de satın aldı. Cami Bey döneminde alınan 30 bin takım elbise, 20 bin çadır bunlar arasında yer almaktadır.14 Ekim 1921'de Türkiye'ye gönderilmek üzere; 12 bin takım elbise, 6 bin çadır ve 10 milyon kapsül yüklenmiştir. Celaleddin Arif Bey döneminde de;15 bin ceket, pantolon, fanila, 18 bin çadır Anadolu'ya sevk edildi. 1922 yılında 100 bin mataralık mukavele yapıldı ve 42 bini Anadolu'ya gönderildi. Askerler için alınan 25 bin Alman sırt çantası, Büyük Taarruz öncesinde Antalya Limanı'na gelmiştir. Bu anlaşmalar ve sevkiyat başta Yunanistan olmak üzere, İngiltere tarafından da takip edildi.⁶⁰⁶

İtalya'nın işgalinden sonra, Antalya Limanı sevkiyat için önemli bir liman oldu. Sakarya Zaferi'nin etkisiyle, 20 Ekim 1921'de Ankara'da imzalanan Ankara Anlaşması ile Mersin Limanı da açılmış oldu.⁶⁰⁷

Düzenli ordunun kuruluşu ve cephelerin ve emir-komuta zincirinin belirlenmesinden sonra, bu cephelere destek verecek olan askeri birlikler kurulmaya başlandı. Bu birimler, ordunun ihtiyacı olan malzemelerin sağlanması ve cepheye sevkiyatı ile ilgili vazife yapmak üzere kuruldu. Antalya'nın içinde yer aldığı Türk askeri sevkiyat birlikleri ve faaliyetlerine ilişkin bilgiler başlıklar halinde verilmektedir.

3.3.1. Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü

Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü, 10 Ocak 1921 tarihinde kuruldu. Müdürlüğün görevi; Batı Cephesi'ne yönelik, personel ve askeri malzemelerin, liman ve iskelelere gelişi ve sonrasında Batı Cephesi sevkiyatlarını koordine, takip ve kontrol etmektir. Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlıdır.⁶⁰⁸

Milli Savunma Bakanlığı Levazım Daire Başkanı, Ocak 1921 başlarında yeni kurulmuş olan Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne 5 maddeden oluşan bir

⁶⁰⁴ Çelebi, **age**, s.322-325.

⁶⁰⁵ Çelebi, **age**, s.330.

⁶⁰⁶ Çelebi, **age**, s.328-329.

⁶⁰⁷ TİH, C.VII, **age**, s.206-207.

⁶⁰⁸ TİH, C.VII, **age**, s.240.

rapor sundu. Bu raporda yer alan, Levazım Dairesi emrindeki sevk komisyonları: İnebolu, Samsun, Trabzon, Karadeniz Ereğlisi ve Antalya'da bulunuyordu. Komisyonların bulunduğu liman reislikleri, deniz müdüriyeti emrindedir. En pahalı ve en kötü nakliyat, İnebolu-Ankara arasındadır. İnebolu ve Antalya iskelelerine çıkarılmak üzere, yurtdışına çok sayıda malzeme sipariş edilmesine rağmen, çok az miktarda teslimat yapılabilmektedir. Bu iki limana çıkmakta olan eşyaların, Batı ve Güney Cephesi'ne ve 2. Kolordu'ya gönderilmesi gerektiği de raporda yer almaktadır.⁶⁰⁹

3.3.2. Batı Cephesi Menzil Müfettişliği

Büyük Taarruza hazırlık döneminde, Batı Cephesi kuvvetleri günden güne gelişmekte ve devamlı bir artış göstermektedir. Bu nedenle, büyük bir çaba ile oluşturulan ordunun, askeri gücünün korunması ve devam ettirilmesi için, lojistik destek daha da önem kazandı. İnsan sayısı 200.000'i aşan Türk ordusunun, her çeşit ikmal maddesi ihtiyaçları, menzil teşkilatlarının geceli gündüzlü faaliyetleriyle sağlandı.⁶¹⁰ Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne bağlı Menzil Teşkilatı ve Batı Cephesi Komutanlığı emrindeki Batı Anadolu Menzil Müfettişliği, Batı Cephesi'ne lojistik desteği sağlayan önemli kuruluşlar oldu. Konya, Silifke, Antalya, Isparta, Burdur il ve ilçelerini kapsayan bu bölgedeki sevkiyat ve nakliyat görevlerinin aksaksız yürütülmesi bu müfettişliğe verildi.⁶¹¹

Genelkurmay Başkanlığı'nın, 15 Ekim 1921 tarihli emirleri doğrultusunda oluşturulan Akşehir- Eğirdir- Dinar Menzili'ne bağlı olarak; 18 Kasım 1921'de "*Eğirdir Menzil Hat Komutanlığı*" da göreve başladı.⁶¹²

Batı Cephesi askeri birliklerinde, cephane ikmalî şu şekilde yapılıyordu.

- 1.Öncelikle askeri birlikler, cephane taleplerini Batı Cephesi Komutanlığı'na bildiriyordu.
- 2.Komutanlık tarafından, Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'ne eksikler bildirilerek, ilgili yerlere sevk emri veriliyordu.
- 3.Cephane, ihtiyacı olan askeri birliklerin buldukları bölgelere ya menzil araçlarıyla ya da demiryolu üzerinden Çay İstasyonu'na ulaştırılıyordu.

⁶⁰⁹ TİH, C.VII, age, s.286-387.

⁶¹⁰ TİH, C.II/6-1, age, s.212.

⁶¹¹ TİH, C.VII, age, s. 408-409.

⁶¹² TİH, C. II/6-1, age, s.208-209.

4. Eğridir'e gelenler de buradan demiryolu ile Dinar'a gönderiliyordu. Birlikler Dinar'daki istasyondan, cephanelerini kendi araçlarıyla alıyorlardı.

Cephenin genel silah ve cephane depoları; Batı Anadolu Menzil Müfettişliği emrindeki Konya, Akşehir ve Eğridir'deydi. Ayrıca Dinar'da da bir depo açılacaktı. Konya ve Akşehir depolarından da, Eğridir'e cephaneler gönderildi.⁶¹³

Genelkurmay Başkanlığı 13 Ekim 1921'de: Asıl kuvvetlerle Afyonkarahisar bölgesinde yapılması tasarlanan taarruz için, 1. Ordunun tamamını Afyon-Uşak hattının güneyinde konuşlandıracaktı. Bu nedenle, Çay'dan Akşehir'e ve Dinar'a birer menzil hattı (ikmal yolu) açılmasını emretti. Emir uygulanarak, Akşehir ve Dinar'da birer menzil bölge müfettişliği kurulmuştur.⁶¹⁴

Batı Cephesi Komutanlığına bağlı menzil teşkilleri içinde yer alan, Dinar Menzil Bölge Müfettişliğine bağlı teşkil ve kurumlar: Dinar Katar Komutanlığı ve Eğridir Menzil Hat Komutanlığı oldu. Eğridir Menzil Hat Komutanlığı emrinde; Eğridir Nokta Komutanlığı ve Eğridir Seferi Sevk Komisyonu kuruldu.⁶¹⁵

Eğridir-Dinar demiryolu ile Dinar'a getirilen lojistik malzemeler, bu yoldan yararlanarak Sandıklı'ya ulaştırıldı. Dinar-Sütlaç-Sarayköy demiryolu ile Kaklık istasyonuna gelen ikmal maddeleri, bu istasyondan itibaren Çal Bölgesine bu yoldan yararlanarak ulaştırıldı.⁶¹⁶

Eğridir-Dinar-Sütlaç-Çivril ve Sütlaç-Sarayköy demiryolu, işletmeye açıldı. Bu hattın Eğridir-Dinar kesiminde günde 15'şer vagonlu iki katar işlemekteydi. Söz konusu demiryollarının 1. Ordu hareket bölgesinde bulunmasının özellikle bu ordunun ikmalinde büyük rolü olmuştur. Antalya bölgesinden sağlanan yiyecek maddeleri, kara yoluyla önce Eğridir'e getirilmekte ve buradan da demiryolu ile Dinar ve Çal bölgelerindeki birliklere ulaştırılmaktaydı.⁶¹⁷

Antalya'da görev yapan sevkiyat birlikleri, yukarıda bahsi geçen birliklerden daha önce kurulmuşlardır. 25 Nisan 1920'de, 1. Kolordu'nun talimatıyla, Konya'daki Nakliye Bölüğü, Antalya-Dinar arasında nakliyat yapmak üzere görevlendirildi.⁶¹⁸ Ardından Antalya-Dinar-Afyon Menzil Hattı, 30 Eylül 1920 tarihinde kuruldu.⁶¹⁹

⁶¹³ TİH, C.II/6-1, **age**, s.224-225.

⁶¹⁴ TİH, C.II/6-1, **age**, s.208.

⁶¹⁵ TİH, C.II/6-1, **age**, s.209.

⁶¹⁶ TİH, C.II/6-1, **age**, s.214-215.

⁶¹⁷ TİH, C.II/6-1, **age**, s.213.

⁶¹⁸ ATASE, İSH, K.834-G.2-B.1.

⁶¹⁹ ATASE, İSH, K.856-G.132-B.1.

Antalya Havalisi Kumandanı Binbaşı Aşır Bey, Sevkiyat Reisliği'ne tayin edildi.⁶²⁰ Sevkiyat kabilelerinin nakliyatlarında kullanılmak üzere, 16 Haziran 1921'de Antalya-Burdur güzergahında, Antalya yakınlarındaki Bademağacı mevkiinde bir nokta tesis edildi.⁶²¹

Antalya'dan karayolu ile cepheye sevk edilecek ordu malzemelerinin nakliyatını yapmak üzere, deve kolları oluşturuldu. Deve kollarının 17 Kasım 1921'de, Antalya'dan Baladız'a yük taşıdıkları, askeri belgeler arasında yer almaktadır.⁶²² 2 Ocak 1922' de Antalya'da satın alınan 137 deve ile 304, 310, 311 numaralı deve kolları oluşturularak, yüklü olarak Dinar'a sevk edildi.⁶²³ 1921 Ocak ayı içinde; 324 ve 360 numaralı deve kolları, Antalya'dan Çay yolu ile orduya nakliyat yapmaya devam ettiler.⁶²⁴ Antalya'dan Eğridir, Burdur, Dinar ve Çay güzergahına bu dönemde sevkiyatlar, deve kollarıyla yapıldı. 8 Ekim 1921'de, Antalya mükellefiyet nakliyesi, Burdur'a kadar uzatıldı.⁶²⁵

Garp Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa, İtalya'dan Antalya Limanı'na gelen silah cephanenin nakliyatı için, 23 Eylül 1920'de Antalya-Afyon yolunda tamirat yapılmasını talep etti.⁶²⁶ Antalya'dan Batı Cephesi için sağlanan askeri malzemelerin nakliyatında, kara ulaştırma Antalya-Burdur-Afyonkarahisar güzergahları ve Antalya-Burdur-Akşehir karayolunu kullanmışlardır.⁶²⁷ Önemi dolayısıyla Antalya-Afyon yolu üzerinde 1920 yılında onarım başlatıldı. Fakat 1920-1921 kış mevsiminin sert geçmesi, ciddi bir onarım yapılmasına engel oldu.⁶²⁸

Antalya'da yapılmakta olan askeri sevkiyatı takip etmek üzere Yunanlıların, Antalya'yı veya körfeze hakim diğer bir noktayı işgal etmek arzusunda oldukları da, EHUR'a gelen istihbarat bilgileri arasında yer almaktadır (6 Eylül 1921).⁶²⁹ Yunanlılar hem Eğridir'e kadar uzanan demiryolu, hem de Antalya Limanı'na hakim olma arzusundadır. Albay Şefik Bey; Yunanlıların Eğridir'e kadar bütün demiryolu güzergahının işgalini isteyen kağıtları, halka imzalatmaya çalışmaktadır.⁶³⁰ Albay Şefik Bey; Aydın'dan Eğridir'e kadar uzayan Aydın demiryolunun, Köşk-Umurlu

⁶²⁰ ATASE, İSH, K.1423-G.61-B.1.

⁶²¹ ATASE, İSH, K.1467-G.70-B.1-2.

⁶²² ATASE, İSH, K.1638-G.18-B.1-2.

⁶²³ ATASE, İSH, K.1650-G.9-B.1.

⁶²⁴ ATASE, İSH, K.1650-G.14-B.1-4.; ATASE, İSH, K.1650-G.21-B.1-2.

⁶²⁵ ATASE, İSH, K.1467-G.5-B.1.

⁶²⁶ TİTE, K.318- G.80-B.1.

⁶²⁷ TİH, C.VII, s. 414.

⁶²⁸ TİH, C.VII, s.191, 195-196.

⁶²⁹ ATASE, İSH, K.1111- G.65-B.2(aa).

⁶³⁰ Aker, *age*, s.169.

arasının tahrip edildiğini; daha sonra bu demiryolunun Köşk'ten Eğridir'e kadar olan kısmının Türkler tarafından işletildiğinden de bahsetmektedir.⁶³¹ Aydın-Eğridir demiryolu, Aydın Kuvayı Milliyesi'nin ikmal, iaşe ve diğer ihtiyaçlarının sağlanmasında önemli bir hat oldu.⁶³²

Antalya'dan cepheye yapılan sevkiyat, İngiliz istihbarat raporlarında da yer almaktadır. Mısır'daki İngiliz başkomutanının 23 Ekim 1920'de İngiliz İstihbarat Şefi'ne ivedilikle bildirdiği raporda; İtalyan kaynaklarından sağlanan fiçılar dolusu petrolün, Antalya'dan Anadolu içlerine sevk edildiği belirtiliyordu. İtalyanlar ayrıca, Mustafa Kemal hesabına Antalya'ya iki sahra topu çıkarmışlardı. 30 Ekim 1920 tarihli raporunda da; İtalyan yardımının hala Antalya yoluyla sürdüğünü, oraya kamyon ve petrol çıkarıldığını, son günlerde İtalyan gemisinden 25.000 tüfek ve birçok dağ topları indirildiğini bildiriyordu. Bu haberleri Harput'tan İstanbul'a dönen bir gezginci de doğruluyor, her yandan İtalyanlar'ın Ulusçulara Antalya yoluyla yardımda bulduklarını işittiğini söylüyordu.⁶³³

Antalya üzerinden, Türk ordusuna lojistik destek sağlamak üzere, sevk edildiği tespit edilen askeri malzemelere aşağıda yer verilmektedir.

Milli Mücadele döneminde ilk silah ve cephane yardımı, Refet Bey'in girişimleri sonrasında Ekim 1919'da yapıldı. Bunu İtalya'dan satın alınan malzemeler izledi. Cemal ve Sıtkı Bey'lerin katkılarıyla alınan bu malzemeler; 4.310.000 adet fişek ve 97 ton top barutudur. Ayrıca İtalya'dan 30 bin takım elbise ve bir adet muharebe uçağı da alındı.⁶³⁴

Genelkurmay Başkanlığı'nın giyim eşyası talebi ile ilgili yazısına Milli Savunma Bakanlığı'nın 25 Ekim 1921 tarihinde verdiği cevap şöyledir: "*İtalya'dan alınan 30.000 takım elbise (kundura ve kaput dahil) Antalya'ya çıkmaya başlamıştır. Bunlar Batı Cephesine gönderilecektir. Ayrıca, Ankara'dan 5.000 kaput hemen yola çıkarılacaktır. Yine Antalya'ya çıkmış olan 18.000 takım elbise de cepheye verilecektir. Bu kafiye ile beraber 8.000 adet portatif çadır gelecektir. Bu güne kadar gelmiş olan 6.000 çadır da cepheye verilmiştir.*"⁶³⁵

Bakanlık Levazım Dairesi, ancak Ağustos 1920 ayında öncelikle Batı Cephesindeki birliklerin giyim eşyalarını sağlamak üzere girişimlerde bulundu.

⁶³¹ Aker, **age**, s.242.

⁶³² Aker, **age**, s.256.

⁶³³ Sonyel, 1995, **age**, s.120.

⁶³⁴ Musa Gümüşsu, "Kurtuluş Savaşı'nın Finansmanı İçin Yapılan Ekonomik Mali Çalışmalar, (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, 2004), s.222.

⁶³⁵ TİH, C.VII, **age**, s. 460.

Kontrata bağlanan giyim eşyaları şunlardır: 20.000 takım elbise, 50.000 adet fotin Antalya ve İnebolu limanına, 10.754 kg vaketa Antalya ve Ankara'ya 30 gün içinde teslim edilecekti.⁶³⁶

Batı Cephesinin az sayıdaki motorlu ulaştırma araçları, akaryakıtsızlıktan işletilemiyordu. Ocak 1920 başında ancak 62 ton benzin vardı. Ulaştırma araçları konusundaki sıkıntıyı hafifletmek ve özellikle mevcut motorlu araçlardan faydalanabilmek için Batı Cephesi Komutanlığı benzin talep etti. Başkomutanlıkla Genelkurmay Başkanlığına yapılan isteklere, ancak Ocak ayının ilk günlerinde cevap verdi. Antalya'da 21 ton, İnebolu'da 24 ton benzin tesliminin kontrata bağlandığı, bunların bir kısmının deniz üzerinde yabancı harp gemileri tarafından batırılmış bulunduğu açıklanıyordu. Paris temsilcisi Ferit Bey aracılığıyla Samsun ve İnebolu'da 65 ton, Antalya veya Mersin'de 150 ton ve ayrıca Mersin'de 26 ton teslim olunmak üzere benzin satın alınmış olduğu bildirilmişti.⁶³⁷ 1. Ordu menzil teşkilatları ulaştırma araçları da, satın alınan Antalya'daki benzini cepheye ulaştıracaktı. İkmal hizmetlerinin akımında kullanılan, su yolu 1. Ordu bölgesinde Eğridir Gölü'dür.⁶³⁸ Milli Savunma Bakanlığı'nın akaryakıt ihtiyacını karşılamak üzere yaptığı anlaşmalarla, kuzey ve güney limanlarına akaryakıt teslimatı yapılacaktı. Antalya'da Penahi isimindeki şahıstan 9100 kg., Antalya'dan Süleyman ve Rıfki'dan 150.000 kg benzin alınacaktı. Bu benzinler, komisyonlar eliyle satın alınmış ve en geç Ocak 1922 ayı sonunda teslim edilecekti. Penahi Bey'in verdiği benzin, 1921 Aralık ayında Batı Cephesine gönderildi.⁶³⁹ 6 Haziran 1922'de Antalya Kumandanlığı'na, Antalya'da bulunan 60 ton benzinin nakliyatı emri verildi.⁶⁴⁰ 7 Ağustos 1922'de Antalya'ya Rodos motoru ile 999 sandık gazyağı getirildi.⁶⁴¹

29 Ocak 1921'de İstanbul'dan Antalya'ya gelen hava Yüzbaşı M. Ali Efendi aracılığıyla, her biri ikişer bin liraya, 2 adet Fransız Spat sisteminde, silahlı savaş uçağı alındı.⁶⁴² 11 Haziran 1921'de 1 uçak, Antalya Limanı'na geldi. Antalya'ya inen uçağın parçalar halinde geldiği ve bunların birleştirilerek uçurulması için Antalya Havalisi Kumandanı Aşir Bey tarafından, tayyareci istendi.⁶⁴³ 18 Haziran 1921'de Antalya'ya uçak geleceği bildirildi. 23 Haziran'da Antalya'ya gelen uçakların,

⁶³⁶ TİH, C.VII, **age**, s.289-292.

⁶³⁷ TİH, C.II/6-1, **age**, s.238.

⁶³⁸ TİH, C.II/6-1, **age**, s.215, 231.

⁶³⁹ TİH, C.VII, **age**, s. 481.

⁶⁴⁰ ATASE, İSH, K.1650- G.75-B.1.

⁶⁴¹ ATASE, İSH, K.1597- G.34-B.1-2.

⁶⁴² Çelebi, **age**, s.317.

⁶⁴³ ATASE, İSH, K.1189- G.6-B.6aa,6ae.

Eskişehir'e gelmesi için tayyareci ve makinistler gönderildi.⁶⁴⁴ 24 Haziran 1921'de, Garp Cephesi'nda EHUR' gönderilen şifrede; Antalya Limanı'na 13 uçağın geldiği bildirildi.⁶⁴⁵ 25 Haziran'da Antalya'ya gelen pilotlar, uçakların ikmali için çalışmalara başladı.⁶⁴⁶ Milli Müdafaa Vekaleti, EHUR'a 28 Haziran 1921'de gönderdiği şifreyle; uçakların derhal sevk edilmesini emretti.⁶⁴⁷ 9 Temmuz 1921'de de, Antalya'ya 2 savaş uçağı geldi ve uçakların karadan Afyon'a sevk edildi.⁶⁴⁸ 15 Kasım 1921'de 2 mantelli top, 520 silah, 200 sandık cephane Antalya Limanı'na gelmiş ve bunlar Konya'ya nakil edilmiştir.⁶⁴⁹

Antalya'ya yapılan sevkiyat, Büyük Taarruz'dan sonra da devam etmiştir. 5 Nisan 1923'de, Antalya Ahz-ı Asker Dairesi'nin aynı zamanda Antalya Hat Kumandlığı olacağına dair, EHUR tarafından talimat verildi.⁶⁵⁰ 14 Temmuz 1923'te Balıkkesir Palamud Nokta Kumandanlığı'nın EHUR'dan gelen talimatla kaldırılacağı, bu nedenle 15 Temmuz 1923'te Antalya'da ambarlı bir konak tesis edilmesine lüzum görüldüğü, Balıkkesir'den şifre ile EHUR'A bildirildi.⁶⁵¹ Savaşın bitmesinden sonra da, Antalya'daki askeri birlik ve depoların oluşturulmaya devam ettiği görülmektedir.

Batı Cephesi'ne yapılan askeri sevkiyatta görevli askeri birlikler yukarıda verilmişti. Ancak Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Askeri Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri'de; yurtdışından gelen ya da Antalya'dan sağlanan ve cepheye sevk edilen malzemelerin nakliyatında çok önemli vazifeler yapmışlardır.

3.3.3. Gizli Grupların Faaliyetleri

İşgalle beraber, işgal güçlerinin ve onlarla işbirliği yapan yerli azınlıkların tutum ve davranışları, İstanbul Hükümeti'nin etkinliğini yitirmesi üzerine, Türkler haklarını korumak için örgütlenmeye başlamışlardı. Üsküdar, Beylerbeyi, Beykoz, Kavaklar ve Boğaziçi'nde bazı mahalli örgütler kuruldu. İşte bu sıkıntılı dönemde, Mütareke sonrası kurulan ilk istihbarat teşkilâtı "*Karakol Cemiyeti*" oldu.⁶⁵²

⁶⁴⁴ ATASE, İSH, K.1190-G.144-B.1.

⁶⁴⁵ ATASE, İSH, K.1190- G.169- B.1.

⁶⁴⁶ ATASE, İSH, K.1191- G.40-B.1.

⁶⁴⁷ ATASE, İSH, K.1180- G.34-B.1.

⁶⁴⁸ ATASE, İSH, K.1195- G.98-B.1-9.

⁶⁴⁹ ATASE, İSH, K.1177- G.48-B.1.

⁶⁵⁰ ATASE, İSH, K.1610- G.103-B.1-3.

⁶⁵¹ ATASE, İSH, K.1680- G.10-B.1,B.10aa,10ab.

⁶⁵² Necdet Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt-Sayı: 9- 40, (2007), s.532.

İstanbul'da daha sonra kurulan gizli gruplar ve faaliyet gösterdikleri dönem aşağıda verilmektedir:

Karakol Cemiyeti (Kasım 1918-16 Mart 1920), Zabitan Grubu (27 Ekim 1920-Ocak/Şubat 1921), Yavuz grubu (Şubat 1921-Eylül 1921), Hamza Grubu (23 Eylül 1920-15 Aralık 1920), Mücahit Grubu (15 Aralık 1920-23 Şubat 1921), Muharip Grubu (23 Şubat 1921-31 Ağustos 1921), Felah Grubu (31 Ağustos 1921-4 Ekim 1923), M.M Grubu (Nisan 1921-5 Ekim 1923), Ferhat Grubu (2 Mart 1921 faaliyeti yoktur), Kerimi Grubu (2 Mart 1921 faaliyeti yoktur), Namık Grubu (30 Ocak 1921-1921 ortaları), İmalat-ı Harbiye Grubu (19 Mart 1920-16 Mart 1920)⁶⁵³.

İstanbul ve İstanbul dışında kurulan teşkilatların bir kısmı vatanseverlerin kendi çabalarıyla, bir kısmı da Ankara Hükümeti'nin emri ya da izniyle kurularak faaliyette bulundular. Amaçları; Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye destek olmaktı. Ancak bu grupların faaliyet ve yardımları, İstanbul'dan kaçırılan silah, cephane yardımları ve yine İstanbul'dan elde ettikleri istihbarat bilgileri ile sınırlı kaldı.⁶⁵⁴ Yukarıda bahsi geçen grupların faaliyetleri ile ilgili araştırmamız sonucunda, Antalya Limanı ve çevresindeki sahil kesimine yönelik olarak; Müdafaa-i Milliye Teşkilatı (M.M. Grubu), Felah Grubu ve Muavenet-i Bahriye Grubu'nun istihbarat, silah sevkiyatı ve sevkiyat anlaşmaları yaptıkları tespit edildi. Söz konusu grupların Antalya ve çevresindeki faaliyetlerine aşağıda yer verilmektedir.

Müdafaa-i Milliye Teşkilatı: Osmanlı Hükümeti'nin İşgal Kuvvetleri karşısında zayıf tutumu ve İstanbul'daki işgal güçlerinin hareketlerine tepki olarak kurulmuş bir gruptur.⁶⁵⁵ Kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra, 3 Mart 1921 tarihinde TBMM tarafından resmiyeti kabul edildi. 31 Temmuz 1921 tarihinde, TBMM tarafından, Anadolu Ordusu kadrosuna dahil edildi.⁶⁵⁶ M.M Grubu, Teşkilat-ı Mahsusa'nın son reisi ve aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Teşkilatı mensubu olan Hüsametdin (ERTÜRK) Bey'in, Anadolu'ya geçmesi ile yeniden teşkilatlandı.⁶⁵⁷ Resmi kimlik kazanmasından sonra, Milli Mücadele'ye önemli hizmetleri oldu. M.M grubu faaliyetleri; propaganda, istihbarat, silah ve cephane sevkiyatı üzerinde

⁶⁵³ Yurtsever, **age**. Bkz. Ek 23. Belirtilen eserin sonunda ekte yer alan tablodaki bilgiler kullanılmıştır.

⁶⁵⁴ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.6.

⁶⁵⁵ Aydın, **age**, s.78.

⁶⁵⁶ Aydın, **age**, s.80.

⁶⁵⁷ Aydın, **age**, s.86.

yoğunlaştı. Grup istihbarat ile ilgili olarak birçok yerde eleman istihdam ederek, bunlar vasıtası ile elde ettiği bilgileri Ankara'ya ulaştırdı.⁶⁵⁸

Felah Grubu: İstanbul'da M.M. kadar iyi örgütlenmiş, büyük bir Gruptur. Grup Ankara'nın emriyle Ekim başında göreve başladı.⁶⁵⁹ Milli Mücadele yıllarında Anadolu'ya yardım amacıyla, Ankara'nın onayı ile kurulmuş olan ilk gizli gruptur.⁶⁶⁰ Felah Grubu, haber alma ile başladığı faaliyetlerini, daha sonra ağırlıklı olarak silah ve cephane sevkiyatı ile devam ettirdi.⁶⁶¹

Muavenet-i Bahriye Grubu: 1 Ocak 1921'de Ankara'da Bahriye Dairesi (Denizcilik Dairesi) kuruldu. Sözkonusu dönemde, İstanbul'daki deniz depolarının boşaltılması gerekiyordu. Bunun için İstanbul'daki deniz subayları görevlendirildi. Grup, Haliç Komodoru Cibalili Yrb. Nazmi ve Güverte Bnb. Çerkeşli Haydar Beyler tarafından kuruldu. Grubun amacı, Anadolu sahil şeridinde yardımlar da bulunmaktır.⁶⁶² Felah Grubu ile 23 Mayıs 1921'de birleşmiş olan bu grubun faaliyetleri, 26 Ekim 1923'e kadar sürdürüldü.⁶⁶³

Yukarıda bahsi geçen gizli grupların, Antalya ve çevresine yönelik faaliyetleri şunlardır:

M.M. Grubu, İtalyan Lloyd Triestino vapur kumpanyasıyla, nakliyat ve taşıma yöntemine ilişkin bir anlaşma imzaladı. M.M.'den Naci Bey ve Triestino'dan İtalyan İstanbul Askeri Temsilcisi Benin Barem tarafından, imzalanan anlaşmanın şartları şöyle idi: Sözleşmenin tarafları arasında, cephanenin İstanbul'dan depolardan alınıp vapurlara nakli için, M.M. tarafından sandık başına şirkete 75 kuruş ödenmesi; İstanbul'dan Antalya'ya kadar her ton için, nakliye ve sigorta ücreti dahil toplam 23.10 lira ödenmesi; 10.000 sandığa karşılık, şirkete depozito ücreti olarak ödenecek 50.000 liranın, Antalya'daki İtalyan Bankası'na yatırılması kararlaştırıldı. M. M. Grubu ve Felah Grubu Anadolu'ya silah gönderilmesinde, Fransız Le Française ve Pake taşımacılık şirketleri ile Lloyd Triestino isimli İtalyan kumpanyasıyla çalışmışlardır. M.M. Grubu'nun taşıma işlerinde genellikle Française'in vapurları kullanıldı. Felah Grubu'nun taşıma işlerinde adı geçen şirketlerle sözleşmeler, Köprübaşı'ndaki Türkiyat Ambarı sahibi Hüsnü Bey tarafından yapıldı. Hüsnü Bey

⁶⁵⁸ Aydın, **age**, s.92-93.

⁶⁵⁹ Çukurova, **age**, s.41.

⁶⁶⁰ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.5.

⁶⁶¹ Çukurova, **age**, s.43

⁶⁶² Çukurova, **age**, s.45-46.

⁶⁶³ Pehlivanlı, 1992, **age**, s.6.

sözleşme dışı sigorta amacıyla, Le Française vapurlarına herhangi bir savaş kazası olduğu takdirde 300 lira vermeyi yükledi.⁶⁶⁴

Muavenet-i Bahriye Grubu'nun, Antalya Limanı'na gönderdiği tespit edilen askeri malzemeler ise şunlardır: Fethiye Grubu'na gönderilmek üzere, 15 Ağustos 1922 tarihinde, İtalya'dan Kanpıdolga vapuru ile 22 kalem eczayı tıbbiye; 5.7 topları için 105 atım v.s.; 7.5 bir top şınayder 150 atım, 5.7'lik 105 atım. Fethiye Grubu'na verilmek üzere 20 Haziran 1922 tarihinde, İtalya'dan Marano vapuru ile 2 adet 3.7'lik şınayder topu ve 250 atım cephanesi, 3.7'lik cephane, gliserin, mavzer vs. Yine Fethiye için, 1 Mayıs 1922 tarihinde Kleopatra vapuru ile; atış cetvelleri, matbu evraklar, haritalar ve İtalya'dan muhtelif evrak.⁶⁶⁵

Antalya Limanı'na sevkiyat yapan ve bahsi geçen diğer gizli grupların faaliyetlerinin, ağırlıklı olarak Karadeniz sahillerine yapılan asker ve silah sevkiyatı konusunda yapıldığı da araştırmamız sırasında tespit edildi.

Fransız ve İtalyan şirketlerine ait 100'ün üstünde vapurdan istifade edilerek, Anadolu'ya ciddi miktarda silah ve cephane sevk edildi. Gizli gruplar tarafından temin edilen malzemelerin ağır olanları genellikle vapurlar ile nakliyat yapıldı. Hafif malzeme, silah ve cephane ise, grupların motor sevkiyatı ile Anadolu iskelelerine gönderildi.⁶⁶⁶ Vapur sevkiyatları başlamadan önce, karayolu ile yapılan nakliyatlar küçüktü ve riski fazlaydı. Bu nedenle İstanbul'daki gizli gruplar, deniz yolundan yararlanmak üzere, Osmanlı Karasuları'nda serbestçe ticaret yapan, yabancı bandıralı şirket vapurlarıyla anlaşmalar yaptılar. Bu şirketlerden "*La Fransez*" ve "*Paka*" Fransızlara ait, "*Loit Triestino*" ise, İtalyanlara aitti.⁶⁶⁷

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrasında İtilaf Devletleri donanmaları ile sahil kentlerimizi işgal etmişler, denizlerimiz ve limanlarımızda denetim ve kontrolü ele geçirmişlerdir. Osmanlı ordusu, donanması ve istihbarat teşkilatı dağıtılmıştır. Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da işgale ve işgalcilerin propagandalarına karşı kurulan gizli gruplar, istihbarat faaliyetlerine başlamışlardır. İstanbul'da kurulan bu gruplar Anadolu'ya subay ve silah sevkiyatı yapmışlardır, ancak daha çok Karadeniz limanlarına yönelik faaliyet göstermişlerdir.

⁶⁶⁴ Çukurova, **age**, s.69-70.

⁶⁶⁵ Işın, **age**, s.148-149.

⁶⁶⁶ Aydın, **age**, s.239.

⁶⁶⁷ Aydın, **age**, s.236.

4. BÖLÜM

4. ANTALYA LİMANI'NDA EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞMELER (1919-1924)

4.1. EKONOMİK GELİŞMELER

4.1.1. Türk Limanlarının İşgali ve Türkiye'deki Ticarete Etkileri

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında, Osmanlı Devleti toprakları özellikle, merkezden uzak topraklarının önemli kısmını kaybetmişti. Ateşkes'in hemen sonrasında, neredeyse tamamı İngiliz ve Fransızlardan oluşan İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile imzaladıkları Ateşkes'in ilk hükmünü ve askeri nitelikteki diğer hükümlerini uygulamak amacıyla, İstanbul ve Çanakkale'ye asker çıkardılar. Ateşkes'in ilk dönemlerinde, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız komuta merkezine bağlı birlikler, Anadolu ve Trakya'da geniş bir alana dağıldı. İngilizler tarafından kontrol edilen Bağdat Demiryolu da dahil olmak üzere, tüm demiryolları ele geçirildi. Anadolu'da Aralık 1920'de, İngiliz ve Fransız asker sayısı 2200 oldu. İstanbul ve civarında 700 İtalyan askeri, Boğazın iki tarafından 1100 Yunan askeri, Çanakkale'de 600 İngiliz askeri, Gelibolu'da 900 İngiliz askeri vardı. Karadeniz'de yaklaşık 2000 Fransız askeri mevcuttu. İzmit ve civarı, 11000 Yunan askeri tarafından kontrol altına alındı.

1918 yılı sonu ve 1919 başlarında, Mezopotamya'daki İngiliz kuvvetleri ve Suriye'deki General Allenby komutasındaki Fransız kuvvetleri, Ateşkes Antlaşması'nın sınırlarını, doğuda Musul'dan, batıda Adana ve Mersin'i de alarak İskenderun'a kadar uzattı. Fransızlar daha sonra işgali, Konya sınırına kadar genişletti. Böylece Karadeniz'deki orduları, güneydeki ordu ile buluşturuldu. Bağdat

Demiryolu da ellerine geçti. Bu işgaller, Ateşkes Antlaşması'nın 7. ve 10. maddeleri uyarınca yapıldı. Kilikya Bölgesi, Fransız denetimine geçti.⁶⁶⁸

Paris Barış Konferansı'nda, İzmir'in Yunanistan'a verilmesi kararı sonucunda, Ateşkes'in 7. maddesine dayandırılarak, Yunan kuvvetleri 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etti. İzmir'den sonra Yunanlılar işgallerini, iç bölgelere doğru genişlettiler.

Mütareke döneminin başlarında İtalyan askeri kuvvetleri, zaten Anadolu'nun güneybatısında bulunuyordu. İtalyan kuvvetleri, hiçbir bölgede resmi işgal gerçekleştirmeyerek, Anadolu'daki varlıklarını sürdürmeye devam etti. Aralık 1920'de İtalyan kuvvetleri sayısı Antalya'da 600, diğer bölgelerde 970'e indirildi.⁶⁶⁹

Mütareke'den 1920 yılına kadar, Anadolu'nun önemli tüm liman kentleri, İtilaf Devletleri'nin hakimiyetine girdi.

Ankara Hükümeti'nin 1920 yılında kuruluşunun ardından, İtilaf Devletleri ile dış ilişkiler başladı. Ankara Hükümeti, Yunanistan'ın işgal siyaseti karşısında tepkiliydi. Yunanistan'ı destekleyen İngiltere'ye karşı da tepki büyüktü. Ankara'nın Fransızlara karşı tepkisi de bulunmakla birlikte, Fransa'yı İngiltere'ye karşı kullanabilmek üzere iki ucu açık siyaset yürütüldü. İtalyanlar Ankara Hükümeti'ne karşı dostça davranmakta ve Milli Mücadele'ye destek vermekteydi. Bu destek İtalyanlar tarafından, Müttefiklerine karşı inkar edildi. Fiilen savaşta olmasına rağmen, düşman muamelesi yapılmayan tek devlet İtalya oldu. Ankara ve Batı Avrupa arasında temel bağlantı, Antalya'dan geçmekteydi. Bu faal haberleşme, İtalyan Hükümeti'nin bilgisi dahilinde yürütülüyordu. İtalya kendi nüfuz alanındaki ticari etkinliğini arttırmak ve Marmara Ereğlisi'ndeki kömür havzalarında imtiyaz alabilme umuduyla, ilişkilerini itinalı bir şekilde devam ettirdi.⁶⁷⁰

Anadolu'daki işgallerin ardından, işgal altında bulunan yerlerden alınan gelirler kaybedildi. Savaş sonrası, Osmanlı Devleti mali sistemi, bu nedenle karmaşa içine girdi. İzmir'in Yunanlılarca işgali nedeniyle, İstanbul Hükümeti en zengin vilayetinden ve en önemli limanından yoksun kaldı.⁶⁷¹ 1920 Mayıs ayından itibaren İstanbul Hükümeti'ne karşı, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketi sonucunda, ticari durum daha karışık bir hal aldı. Milli Hareket, Anadolu Demiryolu'nun Haydarpaşa'dan başlayan ve Anadolu'dan geçerek Suriye'ye uzanan

⁶⁶⁸ **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920**, Derleyen: Ali Satın, Çev.: Burak Özsöz (2. baskı. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2010), s.21-26.

⁶⁶⁹ İngiliz Yıllık, 1920, **age**, s.21-26.

⁶⁷⁰ İngiliz Yıllık, 1920, **age**, s.73-76.

⁶⁷¹ İngiliz Yıllık, 1920, **age**, s.105-106.

ana ulaşım hattını, Haydarpaşa-İzmir arasını ele geçirdi. Bu nedenle, iç bölgelerle iletişim kesildi. Ardından Milli Hareket, Marmara ve Karadeniz'in sahil kesimlerini ele geçirdi. Böylece İstanbul ile mal ihracı da kesintiye uğradı. Tüm bu gelişmeler sonucunda, 1920 yılının büyük bir bölümünde, İnebolu ve Antalya dışında, Anadolu ile yürütülen ticaret bütünüyle sona ermiş bulunuyordu. İstanbul'daki büyük şirketler de, iç bölgelerle ticareti kesti. Genel anlamda Anadolu'dan yapılan ihracat sona erdi. Sevkiyattaki zorluklar, Ankara Hükümeti'nin getirdiği sınırlamalar, İstanbul'a ulaşan hammadde miktarını azalttı.⁶⁷²

Ankara Hükümeti 1921 yılında, Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmeyen bölgelerinde gücünü pekiştirdi. Milli Mücadele sonucunda, Yunanlıların Sakarya Nehri'nde geri çekilmeleri, Mustafa Kemal'in ve Ankara Hükümeti'nin itibarını sağlamıştı. Fransa Hükümeti Eylül 1921'de, M. Franklin-Bouillon aracılığıyla, Kilikya'nın boşaltılması yolunda antlaşma imzaladı. Bu dönemde İtalya da, Ankara Hükümeti ile ticari imtiyazlar içeren anlaşma yapmak üzere görüşmeler yaptı. Ancak İtalyanlarla herhangi bir anlaşma sağlanamadı.⁶⁷³

Mütareke döneminden sonra, Amerikan ticari gemileri Türk limanlarına ciddi anlamda sevkiyat yapmaya başladı. Bu aktif deniz ticareti neticesinde, Türk limanları Amerikan malları ile doluyordu. Amerikan Donanma Bakanlığı; Doğu Akdeniz, Marmara, Karadeniz limanları ve bu limanlardan yapılacak ithalat ve ihracatın genişleme potansiyelini değerlendirmeye başladı. Amerikan yatırımcıları bahsi geçen bölgelerin iktisadi potansiyelini inceliyorlardı. Milli Mücadele döneminde, Amerikan askeri gemileriyle gelen iş adamları, subaylarla birlikte iktisadi konularda birlikte incelemeler yaptılar. Amerika, Ankara Hükümeti'nin kuruluşunun ardından birtakım özel görüşmeler başlattı. İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol ve bahsi geçen Amerikalı iş adamları, 1919 yılından başlayarak, genellikle Samsun'a gelerek, Ankara Hükümeti ile görüşme konusunda girişimlerde bulundu. Amiral Bristol görüşmelerde özetle, Milli Mücadele'yi destekleyen tavır içindeydi. 19 Aralık 1919'da Ankara Hükümeti, bu girişimler sonucunda Amerikan tarafına; Amerika ile Türkiye arasında ticari ilişkilerin kurulabileceği, bu amaçla Amerikan ticari temsilcisinin Anadolu'daki ikamet yerinin Antalya olabileceği, görüşü iletildi.

⁶⁷² İngiliz Yıllık, 1920, *age*, s.114-118.

⁶⁷³ **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921**, Derleyen: Ali Satan, Çeviri: Sevtap Demirci, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011), s.23-24.

Genel anlamda Amerika, 1830'da Amerika ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Ticaret Antlaşması ile edinilen hak ve imtiyazları koruma çabasıydı.⁶⁷⁴

Türkiye'de ve Türk limanlarında, farklı güçlerin hakimiyeti nedeniyle, ciddi bir karmaşa meydana geldi. Mersin Limanı Fransızların, İzmir Limanı Yunanlıların hakimiyetine girerken, Antalya Limanı İtalyanın nüfuzu altındaydı. İstanbul'da Osmanlı Hükümeti, Ankara'da yeni açılmış olan Büyük Millet Meclisi Hükümeti bulunuyordu. Bu dönemde Ankara Hükümeti ile İtalya'nın ilişkileri ve İtalya'nın ılımlı işgal siyaseti nedeniyle, Antalya Limanı ticari anlamda Anadolu'ya giriş kapılarından biri oldu.

4.1.2. Limanların İdaresi ve Vergiler

Osmanlı Devleti'nde I. Dünya Savaşı sırasında, mevcut limanlar 6 merkez Liman Reisliği'ne ayrılıyordu. Savaşın sona ermesiyle kaybedilen topraklar ve limanlar dikkate alınarak, Merkez Liman Reisliklerinin sayısı 4'e indirildi. Samsun, İstanbul, İzmir ve Antalya'da oluşturulan Liman Reislikleri, İstanbul Merkez Liman Reisliği'ne rap edildiler. İstanbul Merkez Liman Reisliği ise, Bahriye Nezareti'ne bağlandı. Merkez Liman Reislikleri bünyesinde, ayrıca Ticareti Bahriye Müdürlükleri oluşturuldu. Bu birimler, ihracat-ithalat gibi ticari faaliyetlerde; gümrük, vergi ve diğer ticari işlemleri yerine getirmekle görevlendirildiler. Merkez Limanlardaki Ticareti Bahriye Müdürlükleri de idari yönden, İstanbul Merkez Limanı'nda bulunan Ticareti Bahriye Müdürlüğü'ne bağlandı. Milli Mücadele Dönemi'nde, bu birimler Ankara Hükümeti tarafından kurulan, Umuru Bahriye Müdürlüğü (daha sonra Bahriye Dairesi)'nin, 4. şubesine Limanlar ve Ticareti Bahriye Müdürlüğü'ne bağlandı.⁶⁷⁵

Ankara Hükümeti'nin dış ticaretle ilgili aldığı ilk kararlardan biri ihracat ile ilgili idi. 10 Mayıs 1920'de ihracatın kayıtsız şartsız serbest olacağı ilan edildi. Sözkonusu tarihte ihraç ürünlerinin kıymetlerinin %1'i oranında gümrük resmi alınıyordu. 20 Eylül 1920'de yeni bir düzenleme ve tarife hazırlandı. Yeni düzenleme ile, ihraç ürünlerinden alınacak gümrük resmi oranı %3'e çıkarıldı. Daha sonra %50 oranında indirim yapılırken, 3 Ağustos 1921 tarihinde ihraç ürünlerinden alınan ihracat resmi uygulamasına son verildi. Ankara Hükümeti'nin 28 Temmuz 1920

⁶⁷⁴ Rahmi Doğanay, Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1918-1927), *Turkish Studies*, Cilt-Sayı: 9-7 (Spring 2014), s.375-377.

⁶⁷⁵ Hergüner, *age*, s. 272.

tarihinde ithalat ile ilgili aldığı ilk kararlar; 1916 yılından itibaren uygulanan mevcut gümrük vergileri 5 kat arttırıldı. 7 Mayıs 1921 tarihli gümrük tarifesi hakkında kanunla bazı maddelerle ilgili gümrük vergileri 3 katına çıkarıldı ve bazı eşyaların da yurda girişi yasaklandı.⁶⁷⁶

Dış ticarete yönelik Ankara Hükümeti'nin aldığı kararlar, İngiliz Yıllık Raporlarına ise şu şekilde yansdı: Ankara Hükümeti'nin aldığı 1921 Mayıs ayında, pekçok mal için önceden belirlenen 5 kat yerine, birçok mal üzerindeki gümrük vergisini 15 kat artışa tabi tuttu. Ayrıca özel tarifeye tabi tutulan birçok malda, TBMM tarafından lüks mallar sınıfına alındı. 2 Ağustos 1922 tarihinde, yeni düzenlemelerle vergilerde tekrar artış yapıldı. Kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik kararlar da alan TBMM, Türk yetkililere tüccarlara ait depolar ve Türk karasularında bulunan yabancı gemilerde, kaçak mal arama yetkisi de verdi.⁶⁷⁷

TBMM tarafından 1922 yılı Nisan ayında tüketim vergilerini düzenleyen yasal düzenleme ile bazı değişiklikler yapıldı. Söz konusu değişikliklerle ilgili bilgiler, aşağıda tablo halinde verilmektedir.

Tablo 4. Türkiye'de Tüketim Vergileri (Nisan 1922)

Mallar	Artış	Geçerli Değerler
Şeker	Kilo başına 5 kuruş	Kilo başına 15 kuruş
Kahve	" 10 kuruş	" " 20 kuruş
Çay	" 20 kuruş	" " 40 kuruş
Gaz yağı	" 3 kuruş	" " 6 kuruş
50'lik kibrit kutusu	Kutu başına 5 para	Kutu başına 20 para
Kibrit	" " 20 para	" " 1 kuruş
Kömür ve mantar kavı	...	Parça başına 25 kuruş
50'lik sigara kağıdı	Paket başına 20 para	Paket başına 1 kuruş
Tüketim Vergisi Kapsamına İlave Edilen Mallar		
Pirinç		Kilo başına 10 kuruş
Margarin		" " 80 "
Mum		" " 30 "
Adi Sabun		" " 5 "
Çuval (eski ve yeni)		" " 5 "
Baharatlar		" " 30 "

(**Kaynak:** İngiliz Yıllık, 1922, **age**, s.153.)

⁶⁷⁶ Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi** (Ankara: TTK, 1994), s.159-158.

⁶⁷⁷ **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922**, Derleyen: Ali Satan, Çev.: Ayşegül Angı, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011), s.149-150.

TBMM 1922 Aralık ayında, deniz taşımacılıyla ilgili yeni tarife belirledi. Ayrıca bu tarife İstanbul'da da uygulanacaktı. Müttefik Sıhhi Denetimi'nin kaldırılması ve uluslararası anlaşmalarla, vergi toplama yetkisinin yeni Türk Hükümeti'nde olduğu kabul edilmişti. Daha önce tüm ülke gemilerine tek tip tarife uygulanıyordu. Bu tarife şöyle idi:

500 tona kadar olan gemilerde ton başına 2,5 kuruş.

500'den 1.000 tona kadar olan gemilerde ton başına 1,5 kuruş.

1.000 tondan fazla olan gemilerde ton başına 1 kuruş.⁶⁷⁸

Ankara Hükümeti'nin belirlediği yeni vergiler ise şu şekilde idi: Yabancı gemilerden ton başına 5 kuruş, Türk gemilerinden ton başına 2 kuruş alınacaktı. Gemiler İstanbul'a vardıkları zaman eski oranları ödeyeceklerdi. Buradadan Anadolu limanlarına geldiklerinde ise, yeni belirlenen oranlar uygulanacaktı. Böylece İstanbul'dan Anadolu limanlarına aktarma yapan gemiler, iki vergi birden ödeyeceklerdi. Müttefikler tarafından bu duruma, Lozan'da tepki gösterildi.⁶⁷⁹

4.1.3. Türkiye'de Dış Ticaret ve Antalya Limanı'nın Durumu (1919-1922)

Anadolu'nun ticari başkenti, batı kıyısında en iyi liman tesislerine sahip olan İzmir kenti idi. İzmir Limanı'nın ardından ticari açıdan önemli diğer limanlar; İskenderun, Samsun, Trabzon, Haydar Paşa, Mersin ve Antalya geliyordu. Anadolu'nun önde gelen ithal maddeleri, şeker ve kahve olarak bilinmektedir. Diğer ithalat ürünleri ise; pamuk ürünleri, iplik ürünleri, petrol, hırdavat gibi ürünlerden müteşekkildi. Tarımsal üretim ve hammadde zenginliği, ticari anlamda ülkenin zenginlik kaynağı olarak görülüyordu. Karadeniz limanlarından ihraç edilen başlıca ürünler: kereste, tütün, fındık, yumurta, deri, meyve ve sebze, kenevir, keten tohumu ve tahıl idi. Marmara ve Ege limanlarından ihraç edilen başlıca ürünler; buğday, arpa, üzüm, mısır, incir, halı, palamut ve yündü. Batı sahillerinden ihraç edilen başlıca ürünler; afyon, pamuk, tütün, deri, meyankökü, yumurta, fasulye ve zeytindi. Güney sahillerinden ihraç edilen ürünler arasında ilk sırayı pamuk alırken, onu takip eden ürünler; pamuk, canlı hayvan, ipek, kereste, arpa, portakal ve deriydi.⁶⁸⁰

⁶⁷⁸ İngiliz Yıllık, 1922, *age*, s.158-159.

⁶⁷⁹ İngiliz Yıllık, 1922, *age*, s.158-159.

⁶⁸⁰ *A Handbook of Asia Minor*, Vol.: I (London: H.M. Government Naval Staff Intelligence Department, 1919), s.248-249.

İngiliz raporlarında Anadolu ticareti ve limanlarla ilgili şu değerlendirmeler bulunmaktadır. Ülkenin potansiyel zenginliği, ticaretin gelişmesi için elverişli idi. Ticaretin gelişmesi için liman tesislerinin artması ve ulaşımın iyileştirilmesi gerekiyordu. İzmir trafiğinde bile sıkışıklık yaşanıyordu. Liman ve ulaşımındaki iyileştirmelerle, ithalat ve ihracatta hızlı artış sağlanabilecekti. Ayrıca ticari olarak, tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu ülke, modern tarım aletleri ve makineler açısından açık bir pazar görünümündeydi. Modern tarım aletleri ve yöntemleri ile ekilen alanların artırılması ve ürünlerin kalitesinin yükselmesi mümkün olabilecekti. Ayrıca ülkenin hammadde zenginliğinin de, önemli bir artı değer olarak görüldüğü dikkati çekiyordu.⁶⁸¹

Milli Mücadele döneminin başlangıcında, 1919 yılı boyunca Türkiye'de ticari faaliyetler hızla büyüdü. Toptan ve perakendeciler önemli kazançlar sağladı. 1920 yılında ticari mallarda fiyatlar yükseldi. ithalatçıların siparişlerinde, önceki yılın kazancından cesaret alan ithalatçılar, siparişlerini arttırdı. Ancak Rusya'da 1920 yılının başlarında meydana gelen karışıklık, her tür ticareti olumsuz etkiledi. Türkiye'deki ticareti etkileme nedeni, İstanbul'a gelen malların çoğunun, Güney Rusya'ya gönderiliyor olmasıydı. Rusya'daki karışık ortam, bu malların İstanbul'da kalmasına neden oldu. Toptancıların elinde yüklü miktarda mal kalırken, kredi veren bankacılar da zor durumda kaldı. Bu nedenle tüccarlar, iç piyasalara yöneldi. 1920 Mayıs ayından itibaren Ankara Hükümeti'nin, Anadolu Demiryolu'nun bir bölümünü ele geçirmesiyle, iç piyasada tıkanmış oldu.⁶⁸²

Türkiye'de 1921 yılında ağır bir ticari durgunluk hakimdi. Yunanlılarla devam eden askeri hareketler, İstanbul ve İzmir'deki ticareti olumsuz yönde etkiledi. Bu dönemde Yunan hareketi nedeniyle, Karadeniz Türk limanları ve Bandırma Limanı kısa bir süre bloke edildi.⁶⁸³ Bu durum "*The Economist*"in yazılarına da yansdı. "*Turkish Trade and Finance*" başlıklı haberde; İstanbul ve iç bölgelerdeki deniz trafiğinin, Yunanlılar tarafından bloke edildiği belirtiliyordu. Bilgilerin kaynağı olarak, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin "*Deniz Aşırı Ülkelerle Ticaret Raporu*" gösteriliyordu. Ayrıca Fransız-Türk Anlaşması'nın, Kasım ayından itibaren, Mersin ve Antalya'da ticari hareketliliğe neden olduğu da belirtilmektedir. Ancak Türk Lirasının ithalattaki dolaşımın, Eylül ayından itibaren karışıklığa neden

⁶⁸¹ Handbook, *age*, s.249.

⁶⁸² İngiliz Yıllık, 1920, *age*, s.114-117.

⁶⁸³ İngiliz Yıllık, 1921, *age*, s.147-150.

olduğu da, yazıda yer alan dikkat çekici bir noktadır. 23 Eylül 1922 tarihinde ise şu bilgi verilmektedir: Fransa ve İtalya Eylül ayında ithalatı Mersin ve Antalya'da attırmaktadır.⁶⁸⁴ Bu karışık dönemde, Anadolu'daki ekonomik durumla ilgili çeşitli raporların olduğu, ancak bilgilerin çeliştiği, İngiliz raporlarına da yansdı. Buna rağmen elde edilen bilgilere, İngiliz raporlarına şu şekilde yer verildi: Düyun-u Umumiye İdaresi çalışanları görevlerine devam ediyordu. Ancak toplanan tüm gelirler, Kemalist Hükümet'e teslim edilmekteydi. Ankara Hükümeti, Anadolu'daki malların %40'ına el koymuş durumdaydı. İtalyan Hükümeti'nin bu durumu protesto etmesi sonucunda, Antalya'daki mallara el koyma yerine, yabancı mallar üzerinden %10 vergi alınmasına karar verildi.⁶⁸⁵

İngiliz Yıllık Raporları'na göre; 1921 yılında İstanbul'a yapılan ithalat 121.329.543 liradır. Türkiye'den yapılan üretimin ihracatı, 16.184.195 liradır. İhracatın bu kadar az olması, ticaret açığına sebep oldu.⁶⁸⁶

Gümrüklerdeki toplam rakamlar, ithal edilen malların %50'sinin yeniden ihraç edildiğini göstermektedir. Yurtdışından gelen malların, ülke içine yeniden ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'ye ithalat yapan ülkelerin sıralamasında; ilk sırayı İngiltere (27.433.419 lira), ikinci sırayı Amerika Birleşik Devletleri (19.182.764 lira) ve üçüncü sırayı İtalya (13.407.382 lira) almaktadır. Anadolu'dan yapılan ihracat 1920 yılında, 22.576.010 lira iken; 1921 yılında İstanbul'dan yapılan yerli üretim ihracatı toplam 16.184.195 lira idi. Yerli ihracat azalmasına rağmen; İstanbul, İzmir ve Antalya' da, doğal ürünlerin ihracatı yapılmaya devam etti. 1921 yılında ihracat yapılan ülkelerin sıralaması ise şöyle idi: 1. Hollanda: 2.180.077 lira; 2. Fransa: 1.732.592 lira; 3. İngiltere: 1.646.085 lira; 4. İtalya: 1.347.607 lira; 5. Yunanistan: 1.125.979 lira.⁶⁸⁷

İhraç ürünleri 1921 yılının son aylarında canlanmaya sebep olan; tütün, kurutulmuş meyve, yün ve tiftik oldu. Ankara Hükümeti, Doğu pazarlarıyla doğrudan ticari ilişkiler kurmak ve ticaretin İstanbul aracılığıyla yürütülmesinden kurtulmak için girişimlerde bulundu. Ankara Hükümeti, Konya'da ve Anadolu'da yerel ihracat kuruluşları oluşturmaya çalışıldı.⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ **The Economist**, 13 May 1922, s.898; **The Economist**, 23 Eylül 1922, s.500.

⁶⁸⁵ İngiliz Yıllık, 1921, **age**, s.147-150.

⁶⁸⁶ İngiliz Yıllık, 1921, **age**, s.147-151.

⁶⁸⁷ İngiliz Yıllık, 1920, **age**, s.153-154.

⁶⁸⁸ İngiliz Yıllık, 1920, **age**, s.150-155.

Amerikan Ticari Raporları'nda da, Türkiye'de 1919-1921 yıllarına ait dış ticaret bilgileri bulunmaktadır. Bu raporlarda yer alan bilgiler aşağıda tablo halinde verilmektedir.

Tablo 5. Türkiye'nin 1919-1920 Yıllarına Ait Dış Ticaret Hacmi

YIL	İthalat (Türk Lirası)	Yeniden ihraç Edilen ürünler (Türk Lirası)	Yerel ürünlerin ihracatı (Türk Lirası)	Toplam İhracat (Türk Lirası)
1919	92.762.376	15.995.366	22.432.305	38.427.872
1920	169.396.267	25.049.872	22.576.010	47.625.882

(Kaynak: Commerce Report, Vol.: 24, September-December 1921, Washinton: U. S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, s.942.).⁶⁸⁹

Tablo 5'te bulunan 1919 ve 1920 yılı ithalat ve ihracat verileri karşılaştırıldığında, artışın olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye'de ye ithal edilen malların yeniden ihraç edildiği görülmektedir. 1920 yılında bir önceki yıla göre nispeten ithalatta yaklaşık %83 artış görülürken, ihracattaki artışın %28 oranında olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye'nin 1919-1921 Yıllarına Ait Dış Ticaret Rakamları

Aylar	1919 (Türk Lirası)		1920 (Türk Lirası)		1921 (Türk Lirası)	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Ocak	625.426	39.904	16.201.671	4.529.130	11.856.155	2.188.969
Şubat	1.102.313	82.904	13.781.221	3.850.944	10.086.149	2.085.650
Mart	1.771.012	2.231.631	18.125.335	4.584.364	9.811.456	1.966.625
Nisan	5.442.668	1.756.431	15.701.265	4.265.818	9.689.580	2.302.561
Mayıs	11.231.029	1.744.272	12.581.640	4.073.103	8.531.499	1.752.290
Haziran	8.077.457	2.984.350	12.413.173	3.304.663	8.549.161	2.064.305
Temmuz	7.613.037	4.653.348	13.979.401	3.684.898	7.709.859	2.416.785
Ağustos	8.236.981	4.614.202	12.088.823	3.500.126	8.806.256	2.892.178
Toplam	44.099.923	18.107.042	114.872.529	31.793.046	75.040.115	17.669.363

(Kaynak: Commerce Report, Vol.: 24, September-December, 1921, U. S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, s.942.).

⁶⁸⁹ Commerce Report (A Weekly Survey of Foreign Trade), No: 3 (19 September 1921), (Washington: U.S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1921), s.166-167. Reports from American Consular Officers and Representatives of the Department of Commerce in Foreign Countries. 21 Temmuz 1921 tarihli raporu hazırlayan; İstanbul Ticaret Komiseri Yardımcısı Julian E. Gillespie'dir.

Tablo 6'daki, Türkiye'ye ait 1919 ve 1920 yıllarının ilk sekiz ayına ait toplam ithalat ve ihracat verileri karşılaştırıldığında, ithalattaki değişimlerin daha dikkat çekici olduğu görülmektedir. 1919 yılı ile karşılaştırıldığında, 1920 yılı ithalatı yaklaşık %222 oranında artış gösterirken, 1921 yılında ithalatta azalma meydana gelmiştir. İhracatta ise; 1920 yılında %72 artış görülürken, 1921 yılında ciddi bir düşüş olduğu görülmektedir. İthalatta 1919-1921 yılında genel anlamda yükseliş meydana gelmiştir. İhracatta çok fazla bir değişim olmadığı anlaşılmaktadır. İhracat rakamlarının artışında, Tablo 5'te yer alan bilgiler doğrultusunda, ithal edilen ürünlerin yeniden ihracının da, bu rakamların içinde olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla 1920 yılında ihracatta meydana gelen yükselmenin nedeninin, çok fazla yapılan ithal ürünlerin, Türkiye'ye geldikten sonra, yeniden ihracı sonucu gerçekleştirildiği görüşüdeyiz.

Milli Mücadele döneminde, Amerikan Konsolosluğu tarafından hazırlanan raporlarda, İzmir Limanı'ndan yapılan ihracat; 1921 yılında 12.813.913 lira, 1922 yılında 10.515.434 liradır.⁶⁹⁰ İstanbul Limanı'ndan yapılan ithalat; 1922 yılında 67.884.181 liradır. İthalat yapılan ülkeler içinde 1922 yılında, ilk sırayı Amerika (12.144.264 lira) almaktadır. Amerika'dan İstanbul Limanı'na yapılan direkt ithalat; 1920'de 42.247.798 dolar; 1921'de 23.947.110 dolar; 1922'de 22.000.000 dolardır.⁶⁹¹

İstanbul ve Anadolu ile olan ilişkilerin çökmesi, Anadolu'da ticaret için yeni dışa açılım alanlarını gerekli kıldı. Bu durum, 3 ana limanın gelişmesine neden oldu. Karadeniz'de, Trabzon ve Samsun limanları önem kazanırken; Akdeniz'de, Antalya Limanı ön plana çıktı.⁶⁹² Amerikan Raporları'nda dikkat çekici bilgiler arasında,

⁶⁹⁰ **Supplement to Commerce Report, Trade and Economic Review for 1922**, No:40, (Washington: United States Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce by American Consular Reports. Washington: Government Printing Service, 1924), s.21-22. Aynı raporda, İzmir'e ait bilgiler Yunanistan bölümünde yer almaktadır. Yunanistan ile ilgili dış ticaret raporlarında para birimi drahmi olarak belirtiliyor ya da hem dolar hem drahmi cinsinden veriliyor. Ancak İzmir raporunda, İzmir'in Yunanistan elinde olduğu döneme ait bilgilerin rapora eklendiği bilgisi yer alıyor. Tablonun üstünde herhangi bir para birimi yok. İlk satırlarda, ihracat ürünlerinin miktarı ve değeri sütunları vardır. Değeri sütununda, bazı ürünlerin fiyatının yanında dolar olarak para cinsi belirtilmiştir. Devam eden satırlarda para birimi yok. 1922 yılında Yunanlıların çekildiği ve Türk hakimiyetine girdiği ifade ediliyor. Diğer raporlarda Turkish Pound ya da lira kullanılmıştır. Bu nedenle para biriminin Türk Lirası olduğu düşünülmektedir. Söz konusu dönemde, İngiliz ve Amerikan raporlarında genellikle, Türk lirası olarak dış ticaret verilerinin yer aldığı da görüldü.

⁶⁹¹ **Supplement to Commerce Report, Trade and Economic Review for 1922**, No:35, (Washington: United States Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce by American Consular Reports. Washington: Government Printing Service, 1924), s.11-13.

Raporda, sadece İstanbul'dan edinilen Türk ticaret istatistiklerinin olduğu belirtilmektedir. Ankara'dan, diğer Anadolu limanları ve ticareti ile ilgili veri edinilemediği notu da düşülmüştür. Ayrıca 1TL=\$0.65247'dir.

⁶⁹² **The Economic Review**, Vol.: 4 (May-November 1921), s.118.

Ankara Hükümeti'nin çeşitli projelerinin olduğu bilgisi de yer almaktadır. Ankara Hükümeti'nin başlıca projeleri şunlardır:

1-Samsun'dan Sivas'a, Sivas'tan Ankara'ya uzanacak bir demiryolu inşası.

2-Antalya- Konya demiryolu projesi.

3-Ankara ve Antalya şehirlerine elektrik getirilmesi. (Antalya'ya su gücü ile elektrik getirilebileceği de belirtilmektedir).⁶⁹³

Ankara Hükümeti'nin demiryolu projelerini; Anadolu ticaretinin en önemli limanları olan İzmir ve İstanbul'un yerine, yeni dışa açılım alanlarının belirlenmesi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu projeler; Akdeniz'de Antalya Limanı ve Karadeniz'de Samsun Limanı'nı, Anadolu ticaretinin yeni giriş-çıkış kapıları yapacak, demiryolları ile ticaretin iç bölgelere ilerlemesi sağlanacaktır. Milli Mücadele döneminde ön plana çıkan Antalya, Trabzon ve Samsun limanlarından gerçekleştirilen 1920 yılına ait, dış ticaret rakamları aşağıda tablo halinde verilmektedir.

Tablo 7. Antalya-Trabzon-Samsun Limanları 1920 Yılı Dış Ticaret Rakamları

Liman Adı	İthalat (Türk Lirası)	İhracat (Türk Lirası)	Toplam (Türk Lirası)
Antalya Limanı	8.200.000	5.100.000	13.300.000
Trabzon Limanı	1.800.000	1.820.000	3.620.000
Samsun Limanı	850.000	5.800.000	6.650.000
Toplam	10.850.000	12.720.000	23.570.000

(Kaynak: *The Economic Review*, Vol.: 4, May-November 192, s.118.)

Tablo-7'de görüldüğü üzere; *The Economic Review*'dan alınan, Antalya Limanı ithalat ve ihracat rakamları çok önemlidir. *Information Orient*'e dayanarak verilen bu bilgilere, İtalyan kaynaklarında da rastlanmaktadır. *Oriente Moderno*'da da, aynı bilgiler tekrarlanmaktadır. İngiltere'nin İtalya'ya rakip olduğu, ancak Yunan ablukasının Karadenizdeki Trabzon ve Samsun limanlarını etkilemesinin, İtalya için bir avantaj olduğu ifade edilmektedir. Çünkü bu durum, Anadolu'dan Avrupa'ya yapılan ticarete, Antalya Limanı'nı en önemli liman konumuna getirdi. 1920 yılında Antalya Limanı'ndan yapılan ithalat 8.200.000 lira olurken; ihracat 5.000.000 lira

⁶⁹³ *Commerce Report*, Vol.: 24 (September-December 1921), s.167.; *Commerce Reports*, No: 3 (19 September 1921,s.166-167. (Bilgilerin bulunduğu rapor, 21 Temmuz 1921'de İstanbul'daki Amerikan Ticari Komiserliği'nden Julian E. Gillespie tarafından hazırlanmıştır); *The Commercial & Financial Chronicle*, Volume: 113-Part 2 (October-December 1921), s.1516-1517.

olarak gerçekleşti.⁶⁹⁴ 1899/1900 tarihli *Konya Vilayet Salnamesi*'nde Antalya'dan yapılan ihracat 213.000 lira, ithalat 105.000 lira idi.⁶⁹⁵ 20. yüzyılın başındaki rakamlarla, 1920 yılı karşılaştırıldığında; limandan yapılan ihracat 23 kat, ithalat 78 kat artış göstermiştir.

Antalya'nın Akdeniz de "*ana ticaret merkezi*" olarak, İzmir'e ciddi bir rakip oldu. Anadolu'da yetişen ürünlerin çoğu, yabancı ülkelere Antalya Limanı aracılığıyla gönderildi. Birçok ticaret ve bankacılık şirketi, İzmir'den Antalya'ya taşındı. İtalyan "*Banco di Commerciale*" ok faaliyet gösteren bir şubmesini Antalya'da açtı. Mesafelerden kaynaklanan zorluklara rağmen Konya-Afyonkarahisar-Denizli-Isparta bölgesindeki tüm ticarete, Antalya Limanı kullanılmaya başlandı. Antalya Limanı, Rodos-Kuşadası-Silifke motor hatları ile birlikte kendi kıyı gemiciliğini oluşturdu. Antalya-Afyon arasında düzenli araba servisleri başladı. İtalyanlar Antalya'ya ticareti çekmek ve İzmir'den Mersin'e taşımak için de çalıştılar. Antalya Limanı'nın en önemli ihraç malı, stoklar halinde tutulan tütün oldu. Samsun'un en önemli ihraç malı da tütün olmasına rağmen, Antalya Limanından yapılan büyük miktardaki tütünle rekabet edemedi.⁶⁹⁶

Antalya'nın ihraç ürünleri başta buğday, un, susam olmak üzere; canlı hayvan, kereste ve odun kömürüdür. Kereste ve odun kömürü çoğunlukla Mısır gönderilmektedir. Bu dönemde ticaret çoğunlukla İtalyanların elindedir. Diğer rnler başta İzmir ve Yunan Adaları'na yapılmaktadır. Antalya'da yedi un değirmeni bulunmakta ve öğütülmüş un, buğday limandan ihraç ürünlerinin başında gelmektedir. İthalat rnleri ağırlıklı olarak; İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden yapılan sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. İngiliz kaynaklarında belirtilen önemli bir husus da şudur: Antalya ve komşu bölgelerin geleceği, İtalyanın bölgede yapmayı planladığı, demiryolu projelerinin başarisına bağlıdır.⁶⁹⁷

Antalya Demiryolu Projesi'ne göre: Antalya'dan gelen hat Kızılkaya zerinden Burdur'a uzanacaktı. Isparta'nın batısında Baladış'da mevcut olan Osmanlı demiryolu ile birleştirilecekti.

⁶⁹⁴ **The Economic Review**, Vol.: 4, (May-November 1921), s.118; **Oriente Moderno**, Cilt: I, 1922, (Roma: Istituto o per l'Oriente: 1922), s.183. Oriente Moderno'da, Antalya Limanı 1920 yılında ithalat 8.200.000 Ls.; İhracat 5.000.000 Ls. olarak belirtilmektedir. The Economic Review'da Türk Lirası olan rakamların aynı olması nedeniyle, Ls. Kısaltmasının "*Türk Lirası*" olarak değerlendirildi. İtalyan para birimi için farklı kaynaklarda "*L. it*" kısaltması kullanıldığı görüldü.

⁶⁹⁵ **1317 KVS**, s.199.

⁶⁹⁶ **The Economic Review**, Vol.: 4 (May-Nov. 1921), s.118.

⁶⁹⁷ **Anatolia**, Historical Section of the Foreign Office, (London: H.M. Stationery Office, 1920), s.67.

Kızılkaya hattından yine iki kol ayrılacaktı. İlk kol batıda Muğla'ya, ikincisi Istanoz (Korkuteli) üzerinden Elmalı' ya uzanacaktı.

Bir diğer hat ise; Antalya'dan doğuya Alanya'ya yapılacaktı. Bu kol, Manavgat Çayı' nın yukarısında Sarılar'dan Akseki'ye uzanacaktı. Böylece Elmalı Platosu'ndan, Isparta ve Burdur'a kadar olan ilçelerin tümüne; ayrıca doğudaki Pamfilya ovalarına ulaşım mümkün hale gelecekti.⁶⁹⁸

Antalya'da yapılacak ilk hat olan Kızılkaya'dan, kuzey-batı yönünde Muğla'ya uzanan kol yaklaşık 25 km; güney-batıda daha önemli olan Kazçiftliği'ne uzanan kol, 85 km olarak planlandı. Antalya'dan Alanya'ya, sahilden yapılacak ikinci hat 130 km; güneybatıda Antalya-Akseki arasında yapılacak olan demiryolu kolu ise, 50 km. uzunluğunda olacaktı.

Antalya Demiryolu ile birlikte 1913-1914 yılları arasında Türk ve İtalyan hükümetleri arasında yapılan görüşmelerde, sadece Antalya değil, Fethiye ile ilgili de demiryolu projesi gündeme geldi. Bu proje ile Fethiye'den, iki ayrı koldan İzmir-Aydın demiryoluna ulaşım gerçekleşebilecekti. İlk Fethiye'nin güneybatısından Muğla'ya uzanacak, diğeri Fethiye'nin doğusuna Eşen Çayı'na doğru yapılacaktı.

Antalya Demiryolu ve Fethiye projeleri, toplam 690 km. uzunluğunda inşa edilecekti. Fethiye'ye yapılacak demiryolu ile; Fethiye-Muğla-İzmir bağlantısı kurulacak ve Fethiye Limanı önemli hale gelebilecekti. Fethiye yakınlarında bulunan linyit, krom, manganez kaynakları, Eşen Çayı civarındaki zengin tarım ürünleri de bu projede dikkate alınmıştır.

Antalya demiryolu hatlarının yapımı, çok daha acil ve ekonomik değeri daha yüksek olarak görülüyordu. Çünkü hizmet edeceği, bölgeler son derece verimliydi. Ayrıca Akseki ve Alanya' da, kerestecilik için mükemmel ormanlar bulunmaktaydı. Bu bölgede maden yataklarının olduğu da bilinmekte ve Akseki yakınlarındaki bazı kömür yatakları, umut verici kaynaklar olarak görülmekteydi.⁶⁹⁹

İtalyanlar Antalya ve Fethiye limanlarını geliştirmek ve bu limanların hinterlandını genişleterek, mevcut Osmanlı demiryollarına bağlayacak, yeni demiryollarını inşa etmiş olacaktı.⁷⁰⁰ Ancak bu proje gerçekleşmedi.

⁶⁹⁸ Handbook..., **age**, s. 274.

⁶⁹⁹ Anatolia, **age**, s.56-57.

⁷⁰⁰ Handbook..., **age**, s.276.

4.1.4. Gemi Şirketleri (1919-1922)

I. Dünya Savaşı sırasında, Antalya Limanı'nda Osmanlı, Yunan ve Amerikan vapur acentaları ve temsilcileri bulunmaktaydı. Osmanlı'ya ait, Mahsus Şirketi acentası temsilciliğini, Bessim Efendi; Yunan şirketi Pantaleon'un acenta temsilciliğini, E. Miliadis; The Archipelago American Steam Ship Company acenta temsilciliğini, Kahyaoğlu Filipaki yürütüyordu.⁷⁰¹

Antalya Limanı'nda 1921 yılında bulunan vapur şirketleri ve acentaları; Khedivial Mail Steamship Company ve Marittima acenta temsilcisi, G. Keun'dur. Aynı zamanda İngiliz Konsolosu olan G. Keun, iki vapur şirketinin de acenta temsilcisidir. İtalyan vapur şirketlerinden Lloyd Triestino'nun acentalığını C. Pipiridis yürütürken; Societa Italiana di Servizi Marittimi acenta temsilcisi, Süleyman Ağa Z. İdris'tir. Yunan şirketi Pantaleon'un acenta temsilcisi, Stavro E. Miliadis'tir. The Archipelago American Steam Ships Company acenta temsilcisi, Kahyaoğlu Filipaki'dir.⁷⁰²

Yunanlıların, Türk sularında uyguladıkları abluka da, deniz ticaretini olumsuz yönde etkileyen unsurlardan biri oldu. Yunanlıların, Türk sularında uyguladıkları abluka da, deniz ticaretini olumsuz yönde etkileyen unsurlardan biri oldu. Yunan işgali sonrasında, Yunanlıların denizlerdeki faaliyetleri Amerikanın ekonomik menfaatlerini de engelleyecek boyuta geldi. Bu nedenle Amiral Bristol, 21 Nisan 1921 tarihinde, Yunan gemileri tarafından uygulanan ablukeyi tanınmaması konusunda girişimde bulundu.⁷⁰³

Antalya Limanı'ndaki gemi trafiği ve ticaret hacminin artışında bu durum da önemli rol oynadı. Amerikan gemi şirketleri, Antalya Limanı'nda, I. Dünya Savaşı öncesinde başlattıkları gemi seferlerini, Milli Mücadele dönemine kadar savaşa rağmen devam ettirdi.

Amerikan kaynaklarına göre, NewYork'tan Antalya'ya 1911 yılından itibaren, aktarmalı gemi seferleri düzenlenmeye başladı. 1911 yılında, Antalya Limanı'na aktarmalı olarak sefer düzenlemeye başlayan ve 1917-1918 yıllarına kadar seferleri devam eden, çeşitli yabancı bandıralı vapur şirketlerine ait bilgiler aşağıda verilmektedir. Amerika'dan (kalkış yeri NewYork); İngiltere, Almanya, İtalya üzerinden, aktarmalı olarak Türk limanlarına seferler düzenlenmekteydi. İzmir ve İstanbul Limanı; Anadolu'daki, Türk limanlarına aktarma yapılan ana limanlar oldu.

⁷⁰¹ AOC 1914, **age**, s.1311-1313.

⁷⁰² AOC, 1921, **age**, s.1248-1249.

⁷⁰³ Doğanay, 2014, **agm**, s.377.

1911-1915 yıllarında sefer düzenlenen deniz hatları ve şirketlerle ilgili bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

Hat No 1: Avusturya bandıralı Austro-Americana S.S. Co. Ltd (Ayda 3-4 kez, Trieste 'den, Türk limanları aktarmalı Antalya. Yük ve yolcu taşıma).

Hat No 2: İngiliz bandıralı Cunard Line /The Cunard Steamship Co. Ltd. (Haftalık ya da daha sık, Liverpool'dan Trieste'ye oradan Türk limanları aktarmalı Antalya. Yük-yolcu-posta taşıma).

Hat No 5: İtalyan bandıralı Navigazione Generale Italiana (Haftalık, Napoli'den Türk limanları aktarmalı Antalya. Yük ve yolcu taşıma)

Hat No 6: Alman bandıralı Hamburg-American Line (Haftalık ya da daha sık, Hamburg'dan Cenova'ya, Türk limanları aktarmalı Antalya.Yük-yolcu-posta taşıma).

Hat No 9: İtalyan bandıralı Lloyd Italiana (2 haftada bir, Napoli'den Türk limanları aktarmalı Antalya. Yük ve yolcu taşıma).

Hat No 10: İngiliz bandıralı Atlantic Transport Line (Her cumartesi Londra'dan, Türk limanları aktarmalı Antalya. Yük-yolcu-posta taşıma); İngiliz bandıralı White Star, (Her çarşamba, Liverpool'dan Türk limanları aktarmalı Antalya.Yük-yolcu-posta taşıma).⁷⁰⁴

Savaşın son yıllarında 1917-1918'de yukarıdaki şirketlerden; Cunard Line, Lloyd Italiana, Atlantic Transport Line ve White Star, savaş izin verdikçe Antalya'ya aktarmalı sefer düzenlemeye devam etti. Diğer gemicilik şirketleri, vapur servislerini savaş nedeniyle askıya aldı.⁷⁰⁵

Mütareke döneminde ve sonrasında 1918-1919 yıllarında ise; Cunard Line, savaş izin verdikçe seferlerini sürdürdü. 1917-1918'deki İtalyan ve Amerikan şirketleri de, gemi seferlerini askıya aldı.⁷⁰⁶

1919-1920 arasında yeni Amerikan hatları, İstanbul ve İzmir aktarmalı olarak Antalya'ya sefer düzenlemeye başladı. Söz konusu hatlar şunlardı:

Hat No 1: Cunard Line (American-Levant Service; Ayda 2 kez, Liverpool ya da Londra'dan, İstanbul ve İzmir aktarmalı olarak Antalya Limanı'na, sadece yük taşıma yaptı.)

Hat No 2: American-Mediterranean-Levant Line, Norton Lily & Co. (Ayda 2 kez İzmir ve İstanbul aktarmalı Antalya'ya Limanı'na, sadece yük taşıma yaptı.)

⁷⁰⁴Exporters' 1911, **age**, s.710-713.; Exporters'1914-15, **age**, s.972-989.

⁷⁰⁵ Exporters' 1917-1918, **age**, s.1165-1177.

⁷⁰⁶ Exporters' 1918-1919, **age**, s.1193-1201.

Hat No 3: Furness-Prince Line, Furness Withy & Co. (Ayda 1 kez, İzmir ve İstanbul aktarmalı Antalya Limanı'na yük taşıma yaptı).

Hat No 5: Independent Steamship Co. (İzmir ve İstanbul aktarmalı Antalya'ya, sadece yük taşıma yaptı).⁷⁰⁷

1921 ve 1922'de NewYork'tan Küçük Asya'ya, Trieste aktarmalı seferler düzenleyen "*Cosulich*" Societa Triestine di Navigazione şirketi, Antalya'ya sefer düzenledi.⁷⁰⁸

İtalyan denizcilik şirketleri, Milli Mücadele döneminde Antalya'daki İtalyan varlığı nedeniyle düzenli seferler başlattılar. Bu şirketler Lloyd Triestino, Servizi Marittimi ve Marittima Italiana idi.⁷⁰⁹

Bu şirketlere ait yurtdışından gelen üç hat, Antalya Limanı'ndan geçiyordu.

1. Hat: *Societa Italiana di Servizi Marittimi Şirketi: Venedik ve Cenova'dan, Yunan Adaları üzerinden, İstanbul-İzmir-Antalya-Mersin'den Suriye'ye.*

2. Hat: *Lloyd Triestino Şirketi: Trieste-Bari-Brindisi-Selanik-İstanbul-İzmir-Antalya'dan Suriye ve Mısır'a.*

3. Hat: *Societa Navigazione Puglia Şirketi: Venedik-Trieste-Bari-Brindisi-Pire-Rodos-Kuşadası-İzmir.*" İtalyan gemi şirketleri tarafından yurtdışı hatlarının yanısıra, Anadolu limanları arasında da deniz seferleri düzenleniyordu. İki hat üzerinden yapılan seferlerden biri de, Rodos-Marmaris-Fethiye-Antalya arasındaydı. Ayrıca yukarıda bahsi geçen üç İtalyan şirketi tarafından, Rodos-Antalya-Kuşadası arasında sefer düzenlenmekteydi.⁷¹⁰

18 Ağustos 1920 tarihli Amerikan raporlarında, İtalya'nın yurtdışından Antalya'ya gelen düzenlediği seferlerin sıklığı ve güzergahı ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:

1. hat (ayda bir): Cenova'dan Syracuse-İskenderiye-Port Said- Yafa- Hayfa-Beyrut-Tripoli-İskenderun- Mersin-Antalya-Rodos-Vathy-İzmir-Çanakkale-İstanbul.

2. hat (iki haftada bir): Trieste'den Venedik-Bari-Brindisi-Valona-Korfu-Patras-Posidons-Isthmia-Pire-Selanik-Mondros-Çanakkale-İzmir-İstanbul-Rodos-Antalya.

⁷⁰⁷ Exporters' 1919-1920, *age*, s.1339-1352.

⁷⁰⁸ Exporters' 1921, *age*, s.1423-1431 ; Exporters' 1922, *age*, s.1211-1220.

⁷⁰⁹ Çelebi, *age*, s.336.

⁷¹⁰ Çelebi, *age*, s.155-156.

3. hat (iki haftada bir): Trieste'den Venedik-Brindisi-Korfu-Canes-İskenderiye-PortSaid-Yafa-Hayfa-Beyrut-Tripoli-İskenderun-Mersica-Larnaca-Antalya.⁷¹¹

Milli Mücadele dönemi sonrasında, 1923-1924 yıllarında, Antalya'da bulunan vapur şirketleri ve temsilcilerinde önemli değişiklik göze çarpmaktadır. Antalya'da yabancı tek gemi acentası, İtalya'ya aitti. Lloyd Triestino acenta temsilcisi, yine P. Correale'dır. Onun dışında Seyr-i Sefain Şirketi ve Soc. de Nav. Naim acentalıkları, Ahmed Muhtar tarafından yürütülmekteydi.⁷¹²

4.1.5. Sigorta Acentaları (1914-1924)

Antalya'da 1914-1921 yılları arasında, faaliyet gösteren sigorta şirketleri ve temsilcileri aşağıda şöyle idi:

Anatolie Şirketi: G. Fillipaki

Assicurazioni Generali de Trieste Şirketi: Th. Keyaoğlu

Francfortoise, Marit. Şirketi: Georg. Kırmızıoğlu

La Badoise, Marit. Şirketi: St. Keyaoğlu

La Baloise Şirketi: E. Sandıkçioğlu

London Asssur. Corp., Marit. Şirketi: Georges Filippaki

Societe Generale d'Assurances Ottomane Şirketi: Georges Filippaki⁷¹³

Milli Mücadele Dönemi sonrasında, sigorta şubelerinde de değişiklik oldu. Antalya'da 1923-24 yıllarındaki sigorta şubeleri şunlardır:

Osmanlı Bankası: Anadolu şubesi

Ziraat Bankası: İttihad-ı Milli

Societe d'Assurance Generales de Constantinople (Şubesi: Incendie & Maritime, agence: Ali Refik Bey)⁷¹⁴

4.1.6. Tüccarlar

Milli Mücadele döneminde, Antalya Ticaret Odası'na kayıtlı üyeler dört sınıfa ayrılmaktadır. Birinci sınıf üye sayısı, 29'dur. Bunlardan 23'ü Osmanlı, 6'sı İtalyan uyrukludur. Şark İtalyan Şirketi (banka ve komisyonculuk), Salamon Elhedef Şubesi (manifatura ve hırdavat), Isak Elhedef Şubesi (Mısır malları ticareti), Pol Korisini ve Şürekası (Manifatura), Notrika Şubesi(manifatura), Kapasopolos Markos Efendi,

⁷¹¹ Commerce Reports, No: 194, (18 Ağustos 1920), s.838.

⁷¹² AOC 1923-24, age, s.1009.

⁷¹³ AOC 1914, age, s.1311-1313 ; AOC 1921, age, s.1248-1250.

⁷¹⁴ AOC 1923-24, age, s.1007-1009.

İtalyan tabiiyetindeki tüccar sınıfındandır. Antalya Ticaret Odasına kayıtlı ikinci sınıf üye sayısı 55; üçüncü sınıf üye sayısı 13'tür.⁷¹⁵ Antalya'da bulunan İtalyan tüccarlar ve faaliyetleri şunlardır: Saloman Alhadeff gübre, buğday, un, kumaş, boncuk ve hırdavat ticareti; Molino, buğday ve un ticareti; Ditta Paolo Gironi çerçilik, moda eşyaları, ilaç, parfüm ve ipek eşyaları satışı; Ditta Nocero Saverio, askeri levazım ve hayvan ticareti yapıyordu. Aynı zamanda bir sinema işletiyordu.⁷¹⁶

4.1.7. Bankalar

Milli Mücadele döneminde, İtalyan bankası Banca di Roma 1919'da Antalya'da şube açtı. Aynı dönemde Banca di Roma'nın açtığı diğer şubeler; Adana, Mersin ve Rodos'ta bulunmaktadır.⁷¹⁷ The Banca Commerciale Italiana'nın temsilcisi, Societa Commerciale d'Orient de Antalya'da şube açan, ikinci İtalyan bankası oldu. Bu banka, ithalat ve ihracat ile ilgiliydi.⁷¹⁸ Amerikan Konsolos Raporları'na da yansıyan bu gelişme, uluslararası finans dünyası tarafından da takip ediliyordu. The Economist; Banco di Roma⁷¹⁹ ve Banca Commerciale Italiana'nın temsilcisi, *Societa Commerciale d'Orient*'in Antalya'da şube açtıklarını kamuoyuna aynı dönemde duyuruyordu.⁷²⁰ Uluslararası Aynı zamanda Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankası şubeleri de, bu dönemde Antalya'daki şubeleri aracılığıyla faaliyetlerine devam etti.⁷²¹

4.1.8. Ticari Yaşam

Antalya Limanı'nda, İtalyan işgalinden sonra ticari anlamda ciddi bir hareketlilik yaşandı. Dönemin görgü tanıklarından Burhanettin Onat'ın, ticaretteki canlanmaya dair aktardıkları şöyledir: Antalya Limanı Anadolu'nun Akdeniz'e açılan tek kapısıydı. Bu nedenle; Burdur, Isparta, Afyon, Konya ve diğer bölgeler için gelen ithal mallar rıhtıma yığılmaktaydı. Çarşılarda yeni mağazalarda, ithal malların çeşidi ve miktarı da artma gösterdi. Vapurlar sadece eşya değil, yolcu da taşıdılar. Yolcular

⁷¹⁵ Muhammet Güçlü, **Antalya Ahval-i Ticariyesini ve Tüccaranının Esamisini Havi Risaledir: Antalya Ticaretinin Şartlarını ve Tüccarlarının İsimlerini İçeren Kitap** (Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 1997), s.7-13.

⁷¹⁶ Çelebi, **age**, s.336.

⁷¹⁷ **Commerce Reports: Daily Consular and Trade Reports**, No: 283 (3 December 1919) (Washington: The Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1919), s.1274. Bilgilerin bulunduğu rapor, 9 Ekim 1919 tarihinde, Roma'da bulunan Amerikan Ticari Ateşe Alfred P. Dennis tarafından hazırlanmıştır; **The Commercial & Financial Chronicle**, Volume-Part: 113-2, (October-December 1921), s.1516-1517. Sözkonusu bilgiler, İstanbul'da bulunan Ticaret Komiserliği'nden Julian E. Gillespie tarafından 21 Temmuz 1919'da rapor edilmiştir.

⁷¹⁸ Çelebi, **age**, s.336-337.

⁷¹⁹ **The Economist**, 21 Mayıs 1921, s.1153.

⁷²⁰ **The Economist**, 13 March 1920, s.625.

⁷²¹ Güçlü, 1997, **age**, s.13.

gün geçtikçe artarken, şehir kalabalıklaştı. Bu nedenle Antalya'da İtalyanlar, Türkler, Hristiyanlar tarafından oteller açılmakta, hatta Rumlar evlerini pansiyona çevirmekteydi. Bu gelişme, ev kiralarının da artmasına neden oldu. Kiraların artma nedenlerinden biri de; işgalden kaçanların şehre gelmeleri idi. Yunan işgali bölgesinden kaçan, zengin ve varlıklı kesim Rodos'a giderken; orta halli olanlar da Antalya'ya gelmişlerdir.⁷²²

Antalya'daki bu ticari hareketlilik, 1920 ve 1921 yılında devam etti. Fransız işgalinin sona ermesi sonucunda, Mersin Limanı yeniden açıldı. Bu durum, Antalya Limanı'ndaki ticari hareketliliğin azalmasına ve durgunluğa sebep oldu. Bu dönemde Antalya Limanı'ndan ihracat yapılan başlıca ürünler; zahire, hububat, canlı hayvan, ham darı, kereste, palamut ve meyan kökünden oluşmaktadır. Bunlara iç bölgelerden gelen afyon, yapağı, tiftik, salep, halı, bal mumu, çöğen vb. ürünler de eklenmektedir. İthalat yapılan ürünler; manifatura, hırdavat, şeker, kahve, çay, sabun, gaz, zeytinyağı gibi ürünlerdi. Manifatura ve hırdavat türü mallar, İzmir'den gelirken; Rodos ve İstanbul'dan da şeker, kahve, pirinç ithal edildi. Gaz, çuval gibi ürünler, hem yukarıdaki bahsi geçen yerlerden hemde Trieste ve İskenderiye'den getirildi. Sanayileşmenin varlığından bahsedemeyeceğimiz Antalya'da bulunan fabrikalar, un ve buz fabrikaları ile sınırlıdır. Un fabrikaları, yılda yüzellibin çuval un üretmektedir. Un değirmenleri ve buz fabrikaları dışında, susam yağı çıkaran 5-10 değirmen, 20 kadar halı tezgahı ve küçük bir tersane de faaliyet göstermektedir.⁷²³ İtalyan şirketi Societa Industriale Italo-Ottomana buz imalatı yaparken; Pietro Correale'de makarna fabrikasında üretim yapmaktaydı. Societa Italo-Asiatico şirketi de, bir bıçkı tezgahı ile faaliyette İdi.⁷²⁴

İtalyanın işgalinin ardından, Antalya Limanı hem ticari hem de askeri yönden en hareketli dönemini yaşadı. Milli Mücadele döneminde stratejik bir liman olarak ön plana çıktı. Ancak işgallerin sona ermesinden sonra, ticari anlamda 20. yüzyıl başlarındaki yerel liman kimliğine dönmesi de, aynı hızla gerçekleşti.⁷²⁵

4.2. SOSYAL GELİŞMELER

4.2.1. İşgalin Sona Ermesi

⁷²² Onat, age, s.84.

⁷²³ Güçlü, age, s.13.

⁷²⁴ Çelebi, age, s.336.

⁷²⁵ Oral, age, s.162-163.

Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında barış anlaşması görüşmeleri, San Remo Konferansı'nda 19-26 Nisan 1920'de görüşülmeye devam etti. Burada İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasının bir taslağı hazırlanarak kabul edildi. Bu Üçlü Anlaşma ile İtalya, eksikleri olmasına rağmen, Londra ve St. Jean de Maurienne anlaşmalarıyla kendisine vaat edilen hakları yeniden onaylatmış oldu. Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında, barış anlaşması yapmak üzere 18 Ocak 1919'da başlayan görüşmeler sonucunda, 10 Ağustos 1920'de, Sevr Barış Antlaşması imzalandı. Sevr Antlaşması, İtalya kamuoyu ve devlet adamları tarafından şiddetle eleştirildi. Kont Sforza anlaşmayı, "*tüm barış anlaşmaları içinde en mantıksız*" olarak değerlendirdi.⁷²⁶

TBMM'de, Sevr Anlaşması'nı tanımadığını ilan etti. 21 Şubat 1921'de Londra Konferansı görüşmeleri başladı. Konferansta, İtalyan isteklerini Ankara Hükümeti'ne kabul ettirme amacındaki İtalyan heyete, Kont Sforza başkanlık etti. Görüşmelere, hem Osmanlı Hükümeti hem de Ankara Hükümeti katıldı. Ankara Heyeti toplantıda daha etkili olmuştur. İtalyan Dışişleri Bakanı, Türkiye ile anlaşmak için; Türkiye'nin siyasi ve iktisadi yönden tam bağımsızlığının kabul edilmesi gerektiğini anlamıştı. Konferansta, Ankara Hükümeti Temsilcisi Bekir Sami Bey ile Sforza arasında, 6 maddelik ikili bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile İtalya, Anadolu'da geniş bir bölgede ticari imtiyaz hakkı elde etmişti. Gizli Anlaşmalardan, Üçlü Anlaşmaya peşinde olduğu hakların kabulü anlamına gelen bu İkili Anlaşma'nın önündeki tek engel Ankara Hükümeti idi.⁷²⁷ Bu anlaşma Ankara Hükümeti tarafından, Misak-ı Milli ilkelerine uymadığı gerekçesiyle kabul edilmedi. Mütarekeden itibaren İtalya'nın, Türklere karşı yumuşak bir siyaset izlemesinin nedeni; ekonomik imtiyazlar edinebilmektir. Beklentisi gerçekleşmeyen İtalya, hayal kırıklığına uğramıştı.⁷²⁸ Bekir Sami-Kont Sforza arasındaki anlaşmanın Ankara Hükümeti tarafından reddedilmesi sonucunda Türk-İtalyan ilişkilerinde gerginlik ve kriz meydana geldi. "*Türk dostu*" olarak bilinen Kont Sforza, dışişleri bakanı görevinden alındı. Kont Sforza'nın yürüttüğü "*Türk Dış Siyaseti*" başarılı olamamıştı. Yerine "*İngiliz dostu*" olarak kabul edilen Marchese-della Toretta atandı. Ancak gerilim

⁷²⁶ Çelebi, *age*, s.236-238,240-241.

⁷²⁷ Çelebi, *age*, s.257-259; Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, (Ankara: TTK, 1973), s.76-78 ; *Trattati e Convenzioni fra Il Regno D'Italia e Gli Altri Stati*, Vol.:27 (Roma: R. Ministero Degli Esteri, 1931), s.26-27.

⁷²⁸ Çelebi, *age*, s.264-265.

devam etti. Cami Bey'in girişimleriyle, Türk-İtalyan ilişkileri kopma noktasındayken düzeltilti.⁷²⁹

İtalyanlar, Antalya'yı boşaltma kararını Sforza'nın Dışişleri Bakanı olduğu dönemde aldılar. Bu karar; Londra Konferansı'nda bulunan Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e, Sforza tarafından bildirildi. Bekir Bey durumu Ankara'ya bildireceğini söyledi.⁷³⁰

Sforza, 26 Mayıs 1921 tarihinde, Antalya İtalyan Konsolosluğu'na gönderdiği telgrafta, Antalya'nın tahliye kararını bildirdi. 31 Mayıs 1921'de Antalya İtalyan Komutanı tarafından, Mutasarrıf Fahreddin Bey'e, Antalya'dan çekilme talimatı aldıkları belirtilmiştir. Bunun üzerine aynı gün, İtalyan askerlerinin çekileceği haberi, Antalya Mutasarrıfı Fahreddin Bey tarafından Ankara'ya bildirildi.⁷³¹ Antalya'dan 20 Haziran 1921'de gönderilen şifrede; Antalya'daki İtalyan Kumandanı'nın, şehri tahliye için emir aldıklarını tekrarlanırken, tahliyenin an meselesi olduğu bildiriliyordu.⁷³² Tahliye öncesinde Güney Cephesi Kurmay Başkanlığına, Antalya Havalisi Komutanlığı'ndan verilen raporda: Antalya iskelesinin şimdilik Anadolu'nun ithal ve ihraç yeri olduğu için, İngilizlerle Yunanlıların bu iskeleden cephane ve askeri donatım getirildiği düşünülerek, İtalyanların çekilmesinden sonra, küçük savaş gemileriyle Antalya'yı gözetlemelerinin ve taciz etmelerinin beklendiği de bildirildi. Bu nedenle Antalya'ya bir piyade taburu, bir dağ topçu takımı ve bir makineli tüfek bölüğünün bulundurulmasının önemine dikkat çekildi.⁷³³ İtalyanların şehri boşaltacakları belirlendikten sonra, Antalya Belediyesi, Türk ve İtalyan askerlerinin katıldığı bir veda ziyafeti düzenledi.⁷³⁴ Boşaltma sonrasında Roma ile haberleşmenin sürdürülebilmesi için, bir telsizin Antalya'da kalacağı açıklandı.⁷³⁵ 2 Temmuz 1921'de, İtalyanlar gemilere yiyecek ve giyecek yüklemeye başladı.⁷³⁶ İtalyanlar şehri boşaltmadan önce, Satış Komisyonu kurarak, askerleri için yaptıkları barakaları ve radyo istasyonunu Türklere satmışlardı. Daha sonra 4 Temmuz 1921'de Rodos'a gitmek üzere, savaş gemilerine yükleme yapıldı.⁷³⁷ 4

⁷²⁹ Çelebi, *age*, s.265-266, 288, 424-425.

⁷³⁰ Çelebi, *age*, s.289; *Türk İstiklal Harbi*, Cilt-Kısım: II-4 (Ankara:Genelkurmay Başkanlığı,1974), s.10.

⁷³¹ ATASE İŞH, K.1110-G.19-B.1; ATASE İŞH, K.1147-G.7-B.2.

⁷³² ATASE İŞH, K.745-G.169-B.1

⁷³³ TİH, C.II/4, *age*, s.12.

⁷³⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1921, s.21.

⁷³⁵ Çelebi, *age*, s.296; Güçlü, *age*, s.21

⁷³⁶ ATASE, İŞH, K.1232-G.10-B.1

⁷³⁷ Çelebi, *age*, s.296.

Temmuz 1921 tarihinde; Antalya'daki İtalyanların çekileceği ve Antalya İskelesi'nin Anadolu'nun önemli iskelesi olduğu, askeri yazışmalara yansdı.⁷³⁸ Sonunda 5 Temmuz 1921'de, İtalyanların şehri terk etti.⁷³⁹ Tahliye işlemi Ligorta ve Rudi isimli İtalyan vapurlarıyla yapıldı.⁷⁴⁰ İtalyanlar şehri boşaltmalarına rağmen, bir başçavuş ve 8 asker Antalya'da kaldı.⁷⁴¹

Antalya'da işgalin sona ermesinin ardından, Ankara Hükümeti bölgeye takviye askeri birlikler gönderdi.⁷⁴² 31 Temmuz 1921 tarihinde, Konya'da bulunan Depo Alayı Antalya'ya sevk edildi. Depo Alayı 15/16 Ağustos'ta,⁷⁴³ Antalya Limanı açıklarında dolaşan Hristo ve Acı Anesti zırhlılarının liman ve körfezi gözetlemeleri nedeniyle, 17 Ağustos 1921 günü gece üç buçukta Antalya'ya geldi. Antalya halkı, Depo Alayı'nı sevinçle karşıladı.⁷⁴⁴

29 Ekim 1921 tarihinde Hilmi (Uran) Bey, Antalya'da mutasarrıf olarak göreve başladı. Hilmi Bey'in Antalya Limanı ile ilgili yorumu şöyle idi: "*Antalya bir hayli zamandan beri Akdeniz'de, işgal dışında olarak, elimizde bulunan büyük ve mühim bir limanımızdı.*" Antalya ile ilgili diğer tespitleri ise özetle şunlardı: Antalya'ya hakim olan hava, Milli Mücadele'ye verilen desteğin zaferle sonuçlandırılması beklentisi idi. Onun dışında hayat durgundu, tek beklenti zaferdi. Cepheden Antalya'ya gelen istekler, savaşın yoğunlaştığını da gösteriyordu. Afyon'da genel taarruzun başlamasının ardından gelen bir talimatla, İtalyan telsiz antenlerinin indirilmesi emredildi. Talimat İtalyan Konsolosu'na iletildi ve telsiz antenleri indirildi. Mersin'deki İtalyan telsiz antenleri de devre dışı bırakıldı. Ertesi gün 26 Ağustos 1922 sabahı, Afyon taarruzundan haber alınmaya çalışıldı. Ancak emniyet ve güvenlik için çok sıkı tedbirler alınması sonucunda, zafer haberi 30 Ağustos günü gelen telgraflarla öğrenildi.⁷⁴⁵

Burhanettin Onat'ın aktardıklarına göre; İzmir'in kurtuluşu haberine kadar, Antalya'da şenlikler ve fener alaylarının geçitleriyle kutlamalar yapıldı.⁷⁴⁶

Süleyman Fikri Erten, zafer sonrasında Antalya'da yaşanan sevinç ve kutlamalardan bahsetmektedir. Erten'e göre; 30 Ağustos 1922'de başlayan sevinç,

⁷³⁸ ATASE, İSH, K.1341-G.5-B.1-2

⁷³⁹ ATASE, İSH, K.1110-G.36-B.1-2

⁷⁴⁰ Çelebi, **age**, s.298.

⁷⁴¹ Çelebi, **age**, s.297-298.

⁷⁴² TİH, C.II/4, **age**, s.12.

⁷⁴³ ATASE, İSH, K.1554-G.35-B.1.

⁷⁴⁴ Erten, 2007, **age**, s.52-53.

⁷⁴⁵ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.), s.147-152.

⁷⁴⁶ Onat, **age**, s.100.

asıl 10 Eylül 1922 Pazar günü, Türk ordusunun İzmir'e girdiği haberiyle doruğa ulaştı. Merkez Kumandanlığı önünde resmi geçit yapılarak, kutlama yapıldı. Kutlamalar, Eylül ayı boyunca devam etti.⁷⁴⁷

4.2.2. Antalya Nüfusu

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin son döneminde girdiği savaşların sonucunda, liman kenti Antalya'ya yapılan göçlerin etkisi ile nüfusta ciddi değişimler meydana geldi. Milli Mücadele döneminin sonunda, Anadolu'dan başlayan göç ve daha sonra gerçekleşen nüfus mübadelesi ile nüfustaki hareketlilik devam etti. Antalya ve çevresindeki şehirlerde yaşanan göçler ve nüfus mübadelesinde, Anadolu'ya giriş çıkış kapılarından biri olarak Antalya Limanı ön plana çıktı.

Antalya nüfusu 1900 yılında 15.662⁷⁴⁸, 1904 yılında 25.742⁷⁴⁹, 1914 yılında 25.797 idi.⁷⁵⁰ Antalya'ya 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki savaşların etkisiyle, Girit ve Mora'dan göçler yaşandı. Antalya'ya 1897-1912 yılları arasında göç eden, Giritli muhacir sayısının 4.690 olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵¹

*"1914 yılına ait Osmanlı Resmi İstatistiğine göre Teke/Antalya Sancağında 235.762 Müslüman, 12.385 Rum, 630 Ermeni vardı. Aynı yıl Antalya kazasında 70.165 Müslüman, 7.837 Rum, 141 Ermeni, 173 Yahudi, 336 Çingene, 1 Bulgar olmak üzere toplam 78.317 kişi yaşıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ise Antalya Sancağı'nda 121.000 Müslüman, 6.500 Rum, 13 Yahudi olmak üzere 127.513 nüfus var iken, Antalya şehrinde 24.000 Müslüman, 6.000 Rum olmak üzere 30.000 kişi yaşamaktaydı."*⁷⁵²

Türkler genellikle Tek Tanrı inancına sahip olmakla birlikte, V. yüzyıl sonlarından itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle Hristiyanlık dinini, özellikle Ortodoks mezhebini kabul etmişlerdir. Balkanlarda yaşayan Türkler, bu durumdan daha fazla etkilenmişlerdir. Hristiyanlığın kabulüyle, dinin etkisi altında kalarak kültürel anlamda Rumlaştıkları için, Rum olarak kabul edilmişlerdir. Türk kökenli olmaları nedeniyle de, hiçbir zaman tam bir Rum olarak da yaşamlarını

⁷⁴⁷ Erten, 2007, **age**, s.53-54.

⁷⁴⁸ **1317 KVS**, s.199.

⁷⁴⁹ **1322 KVS**, s.199.

⁷⁵⁰ **1332 KVS**, s.332.

⁷⁵¹ Fahriye Emigli, "Girit'ten Antalya'ya Yönelik Göçler (1897-1912)", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu** (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006), s.157.

⁷⁵² Güçlü, 1997, **age**, s.44.

sürdürmemişlerdir. İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmed şehirdeki nüfusu artırmak ve kültürel kaynaşmayı daha fazla sağlayabilmek düşüncesiyle, Ortodoks ve Türk cemaati olan Karamanlıları, Orta Anadolu'dan bölgeye naklettirdi. Türkçe konuşan Karamanlılar, Grek alfabesinden oluşan Karamanlîca lisanını kullanıyorlardı. Rumca konuşmuyor, gelenek ve görenekleriyle, Müslüman Türklerle aynı kültürü yaşamaktaydı.⁷⁵³ Antalya ve civarında Karamanlıların yaşadığı 6 yerleşim alanının tamamında Türkçe konuşuluyordu.⁷⁵⁴

Milli Mücadele döneminde Yunanistan, açtığı okullarda Rumca öğretmek, Helenizmi yayma çalışmaları yaptı. Türk Ortodoks olan Karamanlı Türkleri ile Müslüman Türkler arasında çatışma yaratmak amacı da bulunuyordu.⁷⁵⁵

Antalya'da Milli Mücadele döneminde, Yunan propagandası ve Yunan ordusunun işgallerinin ilerlemesi karşısında, Rumlar tarafından birtakım faaliyetler gerçekleştirildiği bilinmektedir. Ancak diğer bölgelerde olduğu gibi, ciddi bir ayaklanma, saldırı vb. yaşanmamıştır. Bunun nedenlerinden birisinin de, bahsi geçen Rum olarak anılmasına rağmen, aslında Türk olan ve sadece farklı inanca sahip olan Karamanlılar olduğu düşünülmektedir. Şehzade'nin ziyaretinde büyük sevinçle karşılamaya gidenler arasında, Rumların olduğundan da bahsedilmişti. Süleyman Fikri Erten'in, Müslüman Türklerden tek farklarının, dini inançları olduğunu belirterek, "*Yerli Rumlar*" ve "*Hristiyan Türk*" olarak adlandırdığı;⁷⁵⁶ 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'in, Türkçe konuşan, Türklere yakın olan Rumlar olarak bahsettiği bu grubun,⁷⁵⁷ bahsi geçen Karamanlı Ortodokslar olarak görülebileceği tartışılması gereken bir husustur. Milli Mücadele döneminde Antalya'da ciddi sorunların yaşanmamasında, İtalyan işgal siyasetinin yanısıra, Karamanlı Ortodoksların ihanet etmemelerinin de önemli rol oynadığı görüşünderiz. Ancak savaş sonrasında, Anadolu'dan ayrılan Rumlar arasında; "*Karamanlı Ortodoks*", "*Yerli Rum*", "*Hristiyan Türk*" olarak adlandırılan bu grupta bulunmaktadır.

⁷⁵³ Bülent Atalay, "Türk Ortodoksların / Karamanlıların Türk Milli Mücadelesine Destekleri ve Maruz Kaldıkları Mübadelenin Türk Kamuoyuna Yansımaları", **International Journal of History Studies**, Vol.6-2 (February 2014), s.19-21, http://www.historystudies.net/Makaleler/2012544160_2-B%C3%BClent%20ATALAY.pdf [13.12.2014].

⁷⁵⁴ Yonca Anzerlioğlu, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 51 (2009), s.176, <http://hbvdergisi.gazi.edu.tr> [13.12.2013].

⁷⁵⁵ Atalay, **agm**, s. 19-20.

⁷⁵⁶ Erten, 2007, **age**, s.11.

⁷⁵⁷ Aker, **age**, s.5-6. Albay Şefik Bey'e göre, Rumların sadece 1/4'ü Rumca konuşmaktaydı.

4.2.3. Savaş Sonrasında İlk Göçler

Antalya Limanı işgal sonrası yaşanan askeri ve ticari hareketlilik sonrasında, göçlerle başlayacak olan nüfus hareketliliğinin de yaşanacağı, önemli giriş-çıkış limanları arasında yer alacaktır.

Yunan ordusunun Batı Anadolu'da yenilgisinin ardından, Rumlar 1922 yılında Anadolu'yu terk etmeye başladı. Antalya'dan ayrılan Rumlar ve sayıları hakkında, Atina'da faaliyet gösteren Küçük Asyalılar Cemiyeti'nin yayın organında (Ksenofanis) yer alan bilgilere göre; 20. yüzyılın başında Antalya nüfusu toplam 35.000 idi. Antalya'da yaşayan 12.000 Rum'un şehri terk etmesi sonucu, nüfus 17.365'e düştü.⁷⁵⁸

Bu dönemde Antalya'da mutasarrıfı olan Hilmi Uran'ı aktardıkları özetle şöyledir: Antalya limanından sadece Antalya değil, Burdur ve Isparta Rumları da tahliye edildi. Amerika tarafından sağlanan özel vapurlar kullanılarak, Amerikan torpidoları himayesinde, muhacirler Antalya Limanı'ndan ayrıldılar. Sözkonusu tahliye yaklaşık 1 hafta içinde gerçekleşti. Rumların eşyalarını götürmelerine izin verildiği, sadece altın çıkarmalarına izin verilmediğini belirtmektedir. Mavnalara önce kadınlar, daha sonra erkekler bindirilerek vapurlara gönderilmektedir. Vapur kaptanlarının, sadece insan taşımak için geldiklerini söyleyerek, eşyaları kabul etmemektedir. Bu nedenle bazı eşyalar iskelede kaldı. Rumların yanlarında saklayarak götürmek istedikleri, yüklü miktarda altının aramalar sırasında bulunduğunu da ayrıca aktarmaktadır.⁷⁵⁹

*"Tüm Anadolu'da olduğu gibi Antalya'da da Rumların çoğu 30 Ağustos Zaferi'nin ardından 12-18 Ekim 1922 tarihleri arasında Antalya İskelesi'ne gelen Yunan gemileri ile kenti terk ettiler."*⁷⁶⁰

Savaş sonrasında Anadolu'dan ayrılan mültecilerle ilgili olarak, Amerikan Askeri Raporları'ndan da bilgiler edinilmektedir. Türk sularındaki Amerikan Deniz Kuvvetleri Kumandanı Amiral Bristol'a; İzmir Kıdemli Deniz Subayı Halsey Powell'ın sunduğu, 20 Ekim 1922 tarihli rapor; İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiserliği'nden Frederic R. Dolbeare tarafından, 25 Kasım 1922'de, Amerika'daki Devlet Bakanlığı'na gönderildi. Sözkonusu raporda, İzmir ve çevresindeki yerleşim bölgelerinden, limanlar aracılığıyla Anadolu'dan yapılan tahliye ve mülteci sayılarına dair bilgiler de içermektedir. Antalya'dan yapılan tahliye ve mülteci sayısı da, bu

⁷⁵⁸ Evren, **agt**, s. 25.

⁷⁵⁹ Uran, **age**, s.154-155.

⁷⁶⁰ Çimrin, 2006, **age**, s.274.

raporda yer almaktadır. Bristol'un 2 Kasım 1922 tarihinde gönderilen raporda, ayrıca şu bilgiler de verilmektedir: Türkiye'de bulunan Yunan vatandaşlarının neredeyse tamamının Doğu Trakya'dan tahliyesi, Müttefik Birlikler Komutanı General Harrington'ın komutasında yapıldı. Tahliyede İngiliz, Fransız, İtalyan komutanları da görev yaptılar. Tahliye edilen, Yunan ve Ermenilerin sadece küçük eşyalarını ve yiyeceklerini almalarına izin verildi. Taşıma araçları, canlı hayvan vs. zorla alıkonuldu. Bu bilgilerin General Harrington'dan alındığı ve güvenilir olduğu notu da düşüldü. Yunanistan yerel kaynakları ve yardım kuruluşlarının verdiği bilgilerle hazırlanan Yunan raporlarında; Anadolu'dan tahliye edilen kişi sayısının 800 bin olduğunun yer aldığı ve bunun inandırıcı olmadığı yorumu da raporda yer aldı. Bristol'un Yunan makamlarının verdiği rapordaki sayıları inandırıcı bulmama nedeni, kendilerinin kontrolünde gerçekleşen tahliyelere ait sayılardır. Kendilerinin tahliye ettiği gerçek sayı ile Yunanlıların verdiği sayının aynı olmadığı yorumunu yapmaktadır. Bristol'un kendisine gelen raporlar doğrultusunda; Mudanya'dan Alanya'ya kadar, tüm limanlardan tahliye edilen kişi sayısı 300 bindir. Yunan raporlarıyla aradaki fark 500 bindir. 14 Eylül 1922'de başlayan tahliyede bu kadar kişinin ayrılmış olabileceği, bu nedenle inandırıcı bulunmamaktadır. Amiral Bristol'un raporunda sunduğu ekte; Mudanya'dan Alanya'ya kadar tüm Ege ve Akdeniz limanlarından yapılan tahliye sayıları bulunmaktadır.⁷⁶¹ Bu bilgiler aşağıda tablo halinde verilmektedir.

⁷⁶¹ **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1922**, Vol II (Washington: United States Government Printing Office, 1938), s.445-446.

Tablo 8. İzmir ve Çevresindeki Bölgelerden Tahliye Edilen Mülteci Sayıları

İzmir'den Tahliye Edilen Mülteciler (20 Ekim 1922 İtibariyle)		
(Uyrukları ve gemiler)	Mülteci Sayısı	Kontroller
İngiliz, İngiliz uyruklu	3.000	
Fransız, Fransız uyruklu	7.000	
İtalyan, İtalyan uyruklu	11.000	
ABD Detsroyerleri	2.080	
Winona	1.800	(ABD kumandası ve güvencesi altına)
Constantinopoli	2.000	
Dotch	5.000	(Rusya güvencesi altında)
Casey	600	
İngiliz gemileri	40.954	(Yunan kiralık gemileriyle, İngiliz güvencesi)
Yunan gemileri	140.046	
İzmir Toplam Tahliye	213.480 kişi	
İzmir Çevresindeki Bölgelerden Yapılan Tahliyeler ve Mülteci Sayısı		
Çıkış Noktası ve Gemiler	Mülteci Sayısı	Kontroller
1.Çeşme (İngiliz gemileri ve ABD Destroyeri)	6.700	Fransız Destroyeri yardımıyla
2.Urla (Yunan gemileri)	10.400	ABD Destroyerleriyle ABD Kontrolü
3.Ayvalı (Yunan & İngiliz gemileri)	15.200	ABD Kontrolü
4.Çanakkale	3.800	İngiliz gemisi-Sabino
5.Güllük (Yunan gemileri)	1.052	ABD Kontrolü
6.Fethiye (Yunan gemileri)	2.000	ABD Kontrolü
7.Antalya (Yunan gemileri)	8.005	ABD Kontrolü
8.Alanya Limanı (Yunan gemileri)	600	ABD Kontrolü
9.Rodos (Yunan gemileri)	1.350	
9 Limandan Toplam	49.107	
İzmir Bölgesi'nden ayrılanların toplamı	213.480	
GENEL TOPLAM	262.587	

(Kaynak: **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1922**, Vol.: II, Washington: Government Printing Office,1938, s.445-446.)⁷⁶²

Powell'ın raporuna göre 20 Ekim 1922 itibariyle; Anadolu'dan ayrılan mülteciler; İzmir, Çeşme, Urla, Ayvalı, Çanakkale, Güllük, Fethiye, Antalya, Alanya Limanı ve Rodos'tan tahliye edildi. Antalya Limanı'ndan, Yunan gemileriyle Amerikan kontrolünde gerçekleştirilen tahliyelerle, 8.005 mülteci ayrıldı. Alanya

⁷⁶² **67th Congress**, 4th Session- House Document No.615, Pt.2.

Limanı'nın da tahliyede kullandığı görülmektedir. Alanya'dan da 600 mülteci, Yunan gemileriyle, Amerikan kontrolünde tahliye edildi. İzmir'den ayrılan mülteci sayısı 213.480 olurken, İzmir dışında tabloda belirtilen 9 bölgeden, toplam 49.107 mülteci tahliye edildi. Böylece 20 Ekim 1922 tarihi itibarıyla, İzmir ve çevresindeki limanlar kullanılarak, Anadolu'dan tahliye edilen mülteci sayısı 262.587 oldu.⁷⁶³

İngiliz Yıllık Raporlarında (1922), konuyla ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir: Yunan yenilgisi ve Türk zaferinin ardından, Türklerin ateşkesi kabul etmeleri isteniyordu. Aynı zamanda genel af ilan edilmesi, Rumların Anadolu'da kalmaları yönünde yapılan baskılar, Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Müttefik amirallerin yoğun baskısı sonucunda, mültecilerin Anadolu'dan ayrılmalarına izin verildi. *"Doğu Akdeniz'de bulunan işe yarar bütün İngiliz ticari gemileri Majesteleri'nin Hükümeti'nce kiralandı ve İzmir'e doğru gönderildi. 16 ve 30 Eylül günleri arasında İngiliz ve Amerikan deniz güçlerinin büyük gayretleriyle ve Fransızların bir parça yardımıyla, bu gemilere ve talep edilmiş olan tüm Yunan ticaret gemilerine 200.000'den fazla mülteci bindirilerek Adalara veya Yunanistan'a gönderildi."*⁷⁶⁴

İzmir'in Yunanlılar tarafından kaybedilmesinden sonra, İstanbul'daki Rumlar ve Ermeniler panikle Anadolu'yu terk ettiler. Yıl sonuna kadar gidenlerin sayısı 90.000'dir. Türk zaferinin ardından, Türkiye'den kaçmış olan mültecilere ait verilen sayıları ise şöyle idi:

İzmir ve civarından: 250.000

Doğu Trakya'dan (Kuzeybatı Anadolu'dan gelenler dahil): 350.000

İstanbul ve Karadeniz limanlarından: 150.000

Toplam: 750.000⁷⁶⁵

Antalya Limanı, Yunan ordusunun yenilgisinin ardından Anadolu'dan ayrılan mültecilerin, çıkış kapılarından biri olarak vazife yapmıştır. İzmir ve çevresindeki bölgelerden yapılan tahliyede verilen mülteci sayıları, Amerika Raporları'na yakındır.

4.2.4. Nüfus Mübadelesi ve Antalya Limanı

Lozan'da Lord Curzon'un başkanlığında 10 Ocak 1923'te yapılan, Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu oturumunda şu konular ele alındı:

⁷⁶³ **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1922**, Vol.: II, (Washington: United States Government Printing Office, 1938), s.445-446.

⁷⁶⁴ **İngiliz Yıllık, 1922**, age, s.128.

⁷⁶⁵ **age**, s.129.

- 1.Sivil rehinelerin geri verilmesi
2. Savaş tutsakların mübadelesi
3. Nüfus mübadelesi (Rum ve Türk azınlıklar)⁷⁶⁶

Komisyonadaki görüşmeleri, Türk Hükümeti adına İsmet İnönü, Yunan Hükümeti adına Venizelos yürüttü. Görüşmeler sonucunda, Türk ve Yunan tarafı anlaşma sağladı.⁷⁶⁷ Türkiye ile Yunanistan arasında, 30 Ocak 1923'te Lozan'da, Türk ve Rum ahalinin mübadelesine ilişkin anlaşma ve protokol imzalandı. Türkiye tarafından, 23 Ağustos 1923 tarih ve 340 numaralı kanun ile onaylanan, anlaşma 19 maddeden oluşuyordu. İlk maddesine göre: 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren, Türkiye topraklarında oturan, Rum Ortodoks dininde bulunan Türkiye tebaası ile Yunan topraklarında oturan, Müslüman dininde bulunan Yunan tebaasının zorunlu mübadelesi yapılacaktır. İkinci madde; Batı Trakya Müslümanları ve İstanbul Rumlarının, mübadele dışında kalacağı şeklinde idi. 30 Ekim 1918 tarihinden sonra İstanbul'a gelmiş olanlar dışında, İstanbul'da oturan Rumların uyruğu ne olursa olsun, İstanbul'da kalmalarına izin verildi. Dördüncü maddeye göre; aileleri Türkiye'yi terk etmiş olanlar, Yunanistan'a sevk edilecek ilk Rum kafilesini oluşturacaktı. Diğer maddeler, mübadelenin nasıl yapılacağı ve mübadele sonrası yapılacak işlemlerle ilgiliydi.⁷⁶⁸

TBMM anlaşma sonrasında, 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'ni oluşturdu. Görevleri ise, 8 Aralık 1923 tarih ve 368 numaralı kanunla belirlendi. Mübadele ve İskan Kanunu gereğince belirlenen Vekalet'in görevleri özetle şunlardır:

- 1-Mübadele ile getirileceklerin nakil ve iskanlarını yapmak
- 2-Mübadillerin ihtiyaçlarının karşılanması

3-1912 yılından itibaren iskan muamelesi görmemiş olan muhacir ve mültecilerle aşiretlerinin ve Hükümet tarafından kabul edilecek muhacirler için, iskan bölgelerinin tayini.⁷⁶⁹ Mübadele ile gelecek olanların kabul, sevk, işe ve iskanları da ele alındı. İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilen, 17 Temmuz 1923 kararname ile, gelecek olan mübadillerin ne şekilde kabul edileceği belirlendi.

⁷⁶⁶ **Lozan Barış Konferansı:Tutanaklar-Belgeler**, Çev.: Seha L. Meray (3. baskı. İstanbul: YKY, 2002), s.334.

⁷⁶⁷ Lozan..., **age**, s.337.

⁷⁶⁸ **İskan Tarihiçesi**, (İstanbul: Hamit Matbaası, 1932), s.8-9; **Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenameler: Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları**; Türkçeye Çev. Mehmed Esad Atuner (yy: Damga Matbaası, 1937.), s.3-9.

⁷⁶⁹ İskan..., **age**, s.13-14.

Mübadillerin sevk edilecekleri, 8 iskan bölgesi oluşturuldu.⁷⁷⁰ Bu iskan bölgeleri içinde yer alan vilayet, sancak ve nahiyeler; bu bölgelere sevk edilecek mübadil sayıları ve meslekleri aşağıda tablo halinde verilmektedir:

Tablo 9. Türkiye'deki Mübadele İskan Bölgeleri

Geleceklerin memleketi	Tütüncü	Çiftçi Bağcı	Zeytinci	Toplam	İskan yerleri
Bir kısım Dırama ve çoğunlukla Kavala ahalisi	30.000	0	0	30.000	Samsun ve havalisine
Serez Livası ahalisi	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana ve havalisine
Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye ahalisi	2.500	15.000	5.000	22.500	Malatya ve havalisine
Kayalar, Karafeyye, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilinin Yunanistan'da kalan köyleri, Yenice Vardar, Karacaabat	3.000	25.000	15.000	43.000	Amasya, Tokat, Sivas
Zeytüncü, Dırama ve Kavalalılarla, Selanik ve ahalisi	4.000	20.000	40.000	64.000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve havalisi
Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop ahalisi	20.000	55.000	15.000	90.000	Çatalca, Tekirdağ livaları, Karaman livaları, Niğde ve havalisi
Preveze ve Yanya havalisi	15.000	40.000	0	55.000	Antalya, Silifke ve havalisi
Midilli, Girit vs. adalar	0	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi
Toplam	95.000	200.000	100.000	395.000	

(**Kaynak:** İskan Tarihçesi, **age.**, s.18.)

Türkiye'de 8 İskan bölgesi içinde yer alan Antalya, Silifke ve havalisine; Preveze ve Yanya havalisinden gelecek olan 15.000 tütüncü, 40.000 çiftçi/bağcı mübadil yerleştirilecekti. İcra Vekilleri Heyeti'nin 17 Temmuz 1923 tarihli yaptığı bu 8 iskan bölgesi dağılımı, mübadil sayısının artması nedeniyle 10'a çıkarıldı. Son düzenlemede, 9. iskan bölgesi; Antalya, Isparta ve Burdur oldu.⁷⁷¹ Ayrıca İskan bölgelerinde tadilat yapılmasına da karar verildi. 17 Temmuz 1923 tarihli kararnamenin kabul edilmesi ve yayınlanmasının ardından, muhacirlerin kabul ve

⁷⁷⁰ İbrahim Erkal, **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)**, (İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.16-17.

⁷⁷¹ Erkal, **age.**, s.183.

iskanyla Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimiye Vekaleti görevlendirildi. Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin kuruluşunun ardından, İaşe Talimatnamesi yayınlandı. Türkiye'ye gelecek muhacirlerin tahaffuzhanelerde, yollarda, misafirhanelerde, iskan mahallerinde gerekli olan iaşenin cins ve miktarları da, İcra Vekilleri Heyeti'nin 25 Aralık 1923 tarihli kararnamesiyle belirlendi. Ardından Misafirhaneler Talimatnamesi, 28 Aralık 1923'de yayınlandı. Bu talimatname; ihraç iskelelerinde, konak yerlerinde, iskan bölgelerinde açılacak misafirhanelerin kurulması ve yönetimi ile ilgiliydi. Misafirhanelerin kurulması için kullanılacak binaların belirlenmesi; askeriye yatak, yorgan vs. levazımın sağlanması; ihraç iskelelerinde bulunacak misafirhanelerde Hilal-ı Ahmer tarafından 10'ar yataklı birer revir açılması ve tıbbi malzeme bulundurulması, misafirhanelerde azami 3 gün kalınarak, burada çay,sıcak yemek vs., Hilal- Ahmer tarafından sağlanması, bu imkanın bulunmadığı yerlerde iaşelerin Hükümetçe sağlanacağı belirtiliyordu. Bu işlemlerin yürütülmesi amacıyla, vilayet, kaza merkezlerinde vali ve kaymakamların başkanlığında, iskan ve imar komisyonlarının kurulması kararı da, 29 Aralık 1923 tarih ve 53 numaralı kararname ile alındı.⁷⁷² *"Antalya İmar ve İskan Müdürlüğü katipliğine Fahri Bey, memurluklara Cemal Efendi ile Hamdi Beyler, Mıntika Müdürlüğü'ne ise Hüsnü Bey atanmıştı. Bu kişilerin yaptığı ilk işlerden biri kullanılabilir durumda evlerin onarılarak göçmenleri yerleştirmektir."*⁷⁷³

Mübadele sırasında salgın hastalıklar başta olmak üzere, sağlık konusunda da bazı tedbirler alınması gerekiyordu. Bu konuda aşılama yapılarak ve sonrasında aşı belgesi verilerek, hastalıklar önlenmeye çalışıldı. Salgın hastalıkların Anadolu'da yayılmasını önlemeye yönelik olarak, karantinalar oluşturuldu.⁷⁷⁴

Türkiye'ye muhacirleri getirecek gemiler için, indirme noktası olarak 5 liman belirlendi. Bu limanlar; Tuzla, Samsun, İzmir, Antalya ve Mersin limanlarıydı.⁷⁷⁵ Türk gemileri 1923 Ekim ayı itibariyle, göçmenleri belirlenen iskelelere getirmeye başladılar.⁷⁷⁶

Antalya, Burdur ve Isparta bölgesinde Rum nüfusun az olması, mübadil sayısını da etkiledi. Bölgeye, Makedonya'daki çeşitli bölgelerden mübadiller

⁷⁷² İskan..., **age**, s.17-20.

⁷⁷³ Oral, **age**, s.137.

⁷⁷⁴ Kemal Arı, **İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri: Lozan'dan Kabotaja** (İzmir: İzmir Deniz Ticaret Odası, 2008), s.90.

⁷⁷⁵ Kemal Arı, **Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), s. 85.

⁷⁷⁶ Arı, 2008, **age**, s.207.

getirilmiş olmasına rağmen, mübadillerin çoğunu Girit'ten gelenlerden oluşturdu. Mübadelede, Antalya ve havalisi olarak belirlenen iskan alanları içinde yer alan sancak, ilçe ve nahiyeler şunlardı: İçel sancağının merkezi, kazaları ve nahiyeleri. Antalya sancağı merkezi, Alanya, Akseki, Elmalı, Kaş, Korkuteli, Finike kazaları ve Serik, Misillu (Millu), Göçer, Kızılkaya, Timurtaş, Karahalil, Köprülü, İbradı, Subaşı, Koza, Kalkan, Kızılcadağ, Bozova, Kumluca ve Bozca nahiyeleri. Burdur sancak merkezi, kazaları ve nahiyeleri. Isparta sancağı merkez, kaza ve nahiyeleri.⁷⁷⁷

Yunanistan'dan gelecek muhacirlere misafirhane olarak, Antalya İmar İskan ve Mıntika Müdürü Hüsnü Bey tarafından, İtalyan Hastanesi'nin olduğu bina tahsis edildi. Şehre Selanik'ten gelecek 1500-2000 civarındaki ilk muhacirlerin yola çıktıkları biliniyordu. Antalya'ya ilk olarak 4 Mart 1924'te Ümit vapuru ile mübadiller getirildi. Törenle karşılanan mübadil sayısı 1570 kişiden oluşuyordu. İki ay misafirhanede kalan mübadiller, daha sonra Rumların terk ettikleri evlere yerleştirildi.⁷⁷⁸

Antalya'ya gelen mübadillerle ilgili yapılan çalışmaları incelediğinde, farklı bilgiler edinildi. Antalya Limanı'na Altay vapuru, 1924 yılı Ağustos sonrasında 996 mübadil getirdi. Kasım ayı itibarıyla Antalya'ya gelen mübadil sayısı 4.254 oldu.⁷⁷⁹ Antalya Limanı'na, Aralık 1923'den Ağustos 1924'e kadar, toplam 5250 göçmen getirildi.⁷⁸⁰ *Antalya Vilayeti'ne 1.087 ailede 4.015 mübadil iskan edilmiş, bunlara 1033 ev, 228 dükkan, 106.750 dönüm tarla ve 939 dönüm bağ verilmiştir.*⁷⁸¹

1923-1925 yılları arasında Antalya ve çevresine yerleştirilen mübadiller; Grabine, Preveze, Vodina, Karaova, Karaferye, Kesriye, Lanzaka, Kozana, Yanya, Drama, Selanik, Filorina'den geldiler. Getirilmesi planlanan yerler dışındaki mübadiller, bu bölgede akrabaları olması nedeniyle Antalya'ya geldiler.⁷⁸²

*"Türkiye'ye getirilen göçmenlerin sayısı resmi istatistiklere göre 384.000'dir. Bunların dışında, 7.753 kişi de kendi olanaklarıyla gelmiştir. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun kayıtlarına göre 456.720 göçmen Türkiye'ye gelmiştir."*⁷⁸³ Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'nin beklediği mübadil sayısı ise, 395.000 idi.⁷⁸⁴

⁷⁷⁷ Erkal, **age**, s.252-253.

⁷⁷⁸ Çimrin, 2006, **age**, s.276-277.

⁷⁷⁹ Erkal, **age**, s.212-213.

⁷⁸⁰ Arı, 2008, **age**, s.212.

⁷⁸¹ Erkal, **age**, s.54.

⁷⁸² Erkal, **age**, s.253.

⁷⁸³ Arı, 2008, **age**, s.259.

⁷⁸⁴ Erkal, **age**, s.205.

Araştırmalarla ortaya konulan mübadil sayılarındaki farklılığın nedeninin, incelenmiş olan zaman diliminden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu dönemde Antalya Limanı'na gelen mübadil sayısı ise, Antalya'da yerleşenlerle sınırlı değildir. İskan planına göre; Antalya ve havalisi olarak oldukça geniş bir coğrafya kastedilmektedir. Antalya merkez, kazalar ve nahiyeler dışında, Burdur, Isparta yörelerine getirilen mübadillerin de, indirme noktası olarak belirlenen Antalya Limanı'na getirildikleri anlaşılmaktadır. Antalya Limanı'ndan işgal dönemindeki askeri ve ticari hareketlilikten sonra, bu kez mübadele nedeniyle nüfus hareketliliği yaşanmıştır.

Antalya Mutasarrıfı Hilmi Bey, mübadele sırasındaki duygu ve düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: *"İşte iskelelerimizden kadın, erkek, çoluk ocuk sefil ve şaşkın bir yığın halinde çekilip giden Rum cemaatinin hakiki durumu maatteessüf idi. Ve bunlar sadece Rum Kilisesinin ve Yunan megaloidesi'nin kurbanları olarak gidiyorlar ve acı bir hayal kırıklığını da beraberlerinde götürüyorlardı."* Hilmi Bey ayrıca bu durumu, *"zehirli bir hatıra"* olarak da tanımlamaktadır.⁷⁸⁵

⁷⁸⁵ Uran, *age*, s.157.

SONUÇ

Türkiye Selçukluları tarafından fethedilen Antalya Limanı, Türklerin açık denizlere ilk çıkış kapısı oldu. Akdeniz'de Antalya'nın fethini, Karadeniz'de Samsun ve Trabzon izledi. Anadolu'nun hakimiyetinin kazanılmasında Akdeniz ve Karadeniz sahillerinin askeri ve ticari açıdan önemli limanları Türklerin eline geçti. Antalya Limanı Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, ticari anlamda Anadolu'nun ve uluslararası deniz ticaretinin önemli merkezleri arasında yer aldı.

Coğrafi keşiflerin sonucunda, 16 yüzyıldan itibaren uluslararası deniz ticareti yön değiştirdi. Mısır ve Rodos'un fethinden sonra Antalya yerel bir liman haline geldi. Antalya Limanı'nda ticaret düşüş göstermeye başladı. Gerileme döneminin ardından, Antalya Limanı'nda ticaret neredeyse durma noktasına geldi. Bu durum 19. yüzyılın ilk yarısında da devam etti. 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojik yenilikler, buharlı gemilerin kullanılmaya başlaması, dünyada deniz ulaşımı ve ticaretinin gelişmesine neden oldu. Osmanlı Devleti'nin topraklarının küçülmeye başlaması ve yabancı devletlerle yapılan ticari anlaşmalar, dış ticaretin gelişmesine neden oldu. Bu gelişmeler Antalya Limanı'nı 19. yüzyıl sonunda yeniden ticari anlamda hareketlendirdi. Ancak ticaret hacmi gelişmeye devam etmedi. XX. yüzyıl başlarında, Antalya Limanı ticari hacmi, küçük yerel bir liman haline geldi.

Antalya Limanı'nda Balkan Savaşı ve ardından I. Dünya Savaşı'nın etkileri eş zamanlı olarak hissedildi. I. Dünya Savaşı yıllarında Antalya Limanı ve çevre sahilleri, düşman gemileri tarafından sürekli abluka altına alındı. I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından, Londra Gizli Anlaşması ile İtalya'ya verilen Antalya ve civar bölgeleri işgal edilmeye başlandı. Milli Mücadele döneminde Antalya'nın stratejik konumu nedeniyle İtalya'nın Anadolu işgallerinde ilk giriş kapısı Antalya

Limanı oldu. İtalya'nın farklı işgal siyaseti, ekonomik imtiyazlar elde etmek konusundaki kararlılığı; Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı verilen Milli Mücadele hareketini desteklemesi sonucunda Antalya Limanı askeri ve ticari olarak önemli bir liman haline geldi.

TBMM'nin kurulması ile Milli Mücadelenin kazanılmasında önemli kararlar alınmaya başlandı. Anadolu'nun denizlerden ve sahil bölgelerimizden başlayarak kaybedilen hakimiyetinin kazanılması gerekli idi. TBMM İcra Vekiller Heyeti'nin 18 Haziran 1920'de aldığı karar, bu konuda atılmış ilk adım oldu. Anadolu'ya yurtdışından gelecek tüm yabancılar için giriş kapıları belirlendi. Milli Mücadele dönemi boyunca Antalya Limanı, Anadolu'ya girecek tüm yabancılar için Akdeniz'deki tek giriş kapısı oldu. Aynı zamanda Milli Mücadele için çaba gösteren Türk subayları tarafından da kullanılan güvenli bir liman halini aldı. Karadeniz sahillerinde de İnebolu ve Samsun Limanları önem kazandı.

Üç tarafı denizlerle çevrili Anadolu'nun hakimiyeti, limanlardan başlayan işgallerle kaybedilmişti. Bu nedenle, Ankara Hükümeti'nin aldığı kararla, Anadolu'ya giriş-çıkışların kontrol altına alınması önemli bir gelişmedir. Ankara Hükümeti'nin diplomatik ilişkilerinin yürütülmesinde, Anadolu'ya uzanan güvenli yolun kapısı Antalya Limanı idi.

TBMM tarafından ilk olarak, sahil bölgelerinde denizcilik faaliyetleri ile ilgili koordinasyonun sağlanması amacıyla, 10 Temmuz 1920 tarihinde Umur-u Bahriye Müdürlüğü kuruldu. Bu müdüriyete bağlı olarak Ege ve Akdeniz sahillerinde sadece Antalya Merkez Liman Reisliği oluşturuldu. Sahil istihbaratı, Batı Cephesi'nin ihtiyacı olan lojistik desteğin verilmesinde gerçekleştirilen silah sevkiyatları önemli görevleri arasında yer aldı. Antalya Merkez Liman Reisliği; istihbarat konusunda Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu ile, silah sevkiyatında Eğridir Bahriye Müfrezesi ile birlikte çalışmalar yürüttü. Mersin Limanı'nın işgalinin sona ermesinin ardından 20 Ekim 1921'de Mersin Liman Reisliği'ne bağlanmasına rağmen, Antalya'da istihbarat ve sevkiyat faaliyetleri hızla devam ettirildi. Antalya Merkez Liman Reisliği deniz cephesinde Milli Mücadele'ye hizmet verdi.

Antalya Limanı'nın Anadolu'ya açılan kapı olması nedeniyle, TBMM tarafından giriş-çıkışları kontrol etmek üzere bazı teşkilatlar kuruldu. Bu kuruluşların Batı Cephesi'ne destek vermek üzere silah ve cephane sevkiyatı, istihbarat, propaganda, sansür çalışmalarının da Akdeniz'de yürütüldüğü en önemli merkez Antalya Limanı idi. Yurtdışından getirilen ve Batı Cephesi'ne sevk edilen ordu

malzemelerinin, Anadolu'ya getirildiği önemli limanlar arasında; Akdeniz'de Antalya, Karadeniz'de İnebolu ve Samsun limanları ön plana çıktı. İzmir ve Mersin'in işgal altında olması, Akdeniz ve Ege sahillerinde Antalya Limanı'nın işgallerin sonuna kadar önemini korumasını sağladı.

Askeri Polis Teşkilatı, Temmuz 1920'de kuruluşunun ardından, limanlarımızda ve sahil kesiminde, Anadolu'ya giriş ve çıkışları denetim altına almayı başardı. Anadolu'ya subay ve silah sevkiyatında önemli bir vazife üstlendi. Askeri Polis Teşkilatı örgütlenmesinde de Antalya; Akdeniz ve Ege sahillerindeki 1. sınıf tek şube olarak görev yaptı. Özellikle istihbarat ve silah sevkiyatında, Batı Cephesi'nin ihtiyacı olan destek verildi. Kuruluş amacı Garp Cephesi'ne hizmet etmek olan kuruluş, Antalya Limanı'nda aktif faaliyetlerde bulundu.

Askeri Sansür Müfettişlikleri, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ve bahsi geçen diğer tüm kuruluşlar sayesinde sahillerimizden Anadolu'ya giriş-çıkış yapan sivil ve askerler, yazışmalar ve her türlü yayın sıkı denetim ve kontrol altına alındı. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da; savaş şartlarına rağmen giriş-çıkış kontrollerinde yapılan görev dağılımıydı. Askeri Polis Teşkilatı; subaylar, casuslarla ilgili vazife yapmakta idi. Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ise sivillere yönelik hizmet vermektedir. Anadolu'da propaganda savaşları da devam etmekte olduğundan, Askeri Sansür Müfettişlikleri, Antalya Limanı'nda giriş ve çıkışta sansür konusunda görev yaptı.

Yukarıda bahsi geçen giriş-çıkışı kontrol eden kuruluşlar, daha sonra Tedkik Heyeti Amirlikleri çatısı altında toplanarak, faaliyetlerine devam ettiler.

Antalya Limanı Anadolu'ya önemli giriş-çıkış kapısı olarak, istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde adeta bir merkez olarak önemli rol üstlendi. Ayrıca Antalya'da bulunan Anadolu Ajansı ile birlikte; Askeri Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü propaganda çalışmalarında ortak faaliyetlerde bulundular.

Anadolu'nun denizlerden ve sahil bölgelerimizden başlayarak kaybedilen kontrolü, TBMM'nin kuruluşundan sonra oluşturulan, yukarıda belirtilen kurum ve kuruluşların faaliyetleri sayesinde, deniz cephesinde ve limanlardan başlayarak geri alınmaya başladı. Milli Mücadele Dönemi'nde Antalya ve çevresinde teşkilatlanan kuruluşlar, sahil bölgelerinde yürüttükleri farklı faaliyetleriyle Batı Cephesi'ne destek verdiler.

İzmir ve Mersin'in işgali, Yunanlıların Türk sularında sürdürdüğü sıkı abluka, deniz ticaretini de etkiledi. 1920 yılının büyük bir bölümünde, İnebolu ve Antalya dışında Anadolu ile yürütülen ticaret bütünüyle sona ermiş bulunuyordu. İstanbul ve Anadolu ile olan ilişkilerin çökmesi, Anadolu'da ticaret için yeni dışa açılım alanlarını gerekli kıldı. Bu durum, üç ana limanın gelişmesine neden oldu. Karadeniz'de, Trabzon ve Samsun limanları önem kazanırken; Akdeniz'de, Antalya Limanı ön plana çıktı.

Antalya Akdeniz de "ana ticaret merkezi" olarak, İzmir'e ciddi bir rakip oldu. Anadolu'dan yetişen ürünlerin çoğu, yabancı ülkelere Antalya Limanı aracılığıyla gönderildi. Anadolu'ya getirilen ithal ürünleri de Antalya Limanı'na getirildi. Birçok ticaret ve bankacılık şirketi, İzmir'den Antalya'ya taşındı. Yunan işgali bölgesinden kaçan, zengin ve varlıklı kesim Rodos'a giderken; orta halli olanlar da Antalya'ya geldi. Milli Mücadele dönemini; Antalya ve Antalya Limanı'nın, ticari ve sosyal gelişmeler doğrultusunda tarihindeki en hareketli dönem olarak değerlendirmek mümkündür.

Antalya'daki bu ticari hareketlilik, 1920 ve 1921 yılında devam etti. Fransız işgalinin sona ermesi sonucunda, Mersin Limanı yeniden ticarete açıldı. Bu durum, Antalya Limanı'ndaki ticari hareketliliğin azalmasına ve durgunluğa sebep oldu.

İtalya'nın 28 Mart 1919'da başlayan işgali, 5 Temmuz 1921'de Antalya'yı tahliyesi sonucunda sona erdi. İtalya'nın yürüttüğü işgal siyaseti neticesinde, Antalya'da "kansız bir işgal" gerçekleştirildi. İtalya kendi menfaatleri doğrultusunda, Milli Mücadeleye gayri resmi olarak desteğini sürdürdü. Antalya ve Antalya Limanı'nda hızla yürütülen Türk askeri faaliyetleri; deniz cephesinde, limanda ve kara cephesinde devam ettirildi.

Yunan ordusunun Ege'de yenilgisinin ardından, Rumlar 1922 yılında Anadolu'yu terk etmeye başladı. Antalya limanından sadece Antalya değil, Burdur ve Isparta Rumları da tahliye edildi. Amerika tarafından sağlanan özel vapurlar kullanılarak, Amerikan torpidoları himayesinde, muhacirler Antalya Limanı'ndan ayrıldılar. Sözkonusu tahliye yaklaşık 1 hafta içinde gerçekleşti. 22 Ekim 1922'de tahliye tamamlandı.

Savaşın ardından Türkiye ile Yunanistan arasında, 30 Ocak 1923'te Lozan'da, Türk ve Rum ahalsinin mübadelesine ilişkin anlaşma ve protokol imzalandı. Protokol sonrasında ırkına bakılmaksızın, Türkiye'de Ortodoks inancına sahip olanlar ile Yunanistan'da bulunan Müslüman halk zorunlu göç etmek zorunda kaldı.

Mübadelede Türkiye'ye muhacirleri getirecek gemiler için indirme noktası olarak belirlenen beş liman arasında Antalya Limanı da yer aldı. Türk gemileri 1923 Ekim ayı itibariyle göçmenleri belirlenen iskelelere getirmeye başladı. Farklı rakamlar telaffus edilmekle birlikte takriben 5000 mübadil Antalya Limanı'na gelmiştir.

İtalyanın işgalinin ardından, Antalya Limanı hem ticari hem de askeri yönden en hareketli dönemini yaşadı. Milli Mücadele döneminde stratejik bir liman olarak ön plana çıktı. Ancak işgallerin sona ermesinden sonra, ticari anlamda 20. yüzyıl başlarındaki yerel liman kimliğine dönmesi de, aynı hızla gerçekleşti.

KAYNAKÇA

1.YABANCI KAYNAKLAR

1.2. İTALYAN KAYNAKLARI

1.2.1. Arşiv Kaynakları

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri. Affari Politici:

ASDMAE-AP, 1919-1930, 1646-7746.

1.2.2. Süreli Yayın ve Makaleler

Bevione, Giuseppe. "Nell' interno di Adalia", **Rivista Mensile Del Touring Club Ciclistico Italiano**, Anno-No: XX-1, Gennaio 1914, s.73, 50, 51, 124.

Emigrazione e Colonie: Raccolta Di Rapporti. Dei R.R. Agenti Diplomatici e Consolari, Vol. II (Asia-Africa-Ocena), Roma: Ministero Degli Affari Esteri, 1906.

Fracchia, U. " Italia e Asia Minore", **Almanacco Italiano**, Luglio 1914, s.330-347.

Giornale Degli Economisti E. Rivista Di Statistica, Anno-Volume: XXXIII- LXII, 1922, s.525, 355, 547.

L'Italia Che Scrive: Rassegna Per Coloro Che Leggono Supplemento Mensile a Tutti I, Gli Periodici, Roma: Atti Dell'Istituto, 1921, Anno-No: IV-5, Magio 1921,s.35,106; Anno-No: IV-8, Agosto1921, s.221.

Manetti, Carlo. "Agricoltura e Commercia Nel Mutessarıflık Di Adalia", **L' Agricoltura Coloniale**, Anno:X, 1916, s.18-19.

Oriente Moderno, C.I, Roma: Istituto o per l'Oriente, 1922, s.183

Storia Del Commercio, Vol.:2, 1923, s.1001.

Trattati e Convenzioni fra Il Regno D'Italia e Gli Altri Stati, Vol: 27, Roma: R. Ministero Degli Esteri, 1931, s.26-27.

1.2.3. Kitaplar

Cecini, Giovanni. **Militari Italiani in Turchia**, Roma: Ministero della Difesa Ufficio Storico del V Reparto dello Stato Maggiore della Difesa, 2014.

I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero degli Affari Esteri, Sesta Serie: 1918-1922, Volume:III (24 Marzo - 22 Giugno 1919), Roma: Istituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, 2008.

Pace, Biagio. **Dalla Pianura di Adalia Alla valle del Meandro**, Milano, 1927.

Petricioli, Marta. **L'Italia in Asia Minore**, Firenze: Sansoni Editore, 1983.

1.3. İNGİLİZCE KAYNAKLAR

1.3.1. Arşiv Kaynakları

1.3.1.1. İngiliz Arşiv Kaynakları:

Parliamentary Papers, Accounts and Papers (1897-1912) :

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1900 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:2641, London: Her Majesty's Stationery Office, 1901.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1901 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:2854, London: Her Majesty's Stationery Office, 1902.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1902-1903 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:3107 London: Her Majesty's Stationery Office, 1904.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1904 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:3467, London: Her Majesty's Stationery Office, 1905.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1905 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:3722, London: Her Majesty's Stationery Office, 1906.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1906 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:3921, London: Her Majesty's Stationery Office, 1907.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1907 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:4009, London: Her Majesty's Stationery Office, 1908.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1908 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:4364, London: Her Majesty's Stationery Office, 1909.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1909 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:4598, London: Her Majesty's Stationery Office, 1910.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1911-12 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:5011, London: Her Majesty's Stationery Office, 1912.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year Ending July, 1913 Trade and Commerce Of The Consular District Of Smyrna, No:5247, London: Her Majesty's Stationery Office, 1914.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report For The Year 1912 Trade and Commerce Of The Consular District Of Constantinople, No:5045, London: Her Majesty's Stationery Office, 1901.

1.3.1.2. Amerikan Arşiv Kaynakları:

Commerce Reports: Daily Consular and Trade Reports, Vol:4, October-November-December 1912, ss.1605, 289,291.

Commerce Reports: Daily Consular and Trade Reports, No:303, December 1913, ss.1484-1485;

Commerce Reports: Daily Consular and Trade Reports, No:153-229, Vol.3, July-August-September 1914,ss.1605-1606.

Supplement to Commerce Reports:Daily Consular and Trade Reports, Annual Seri No:18C, 30 September 1915, ss.11-12.

Commerce Reports: Daily Consular and Trade Reports, No:283, 3 December 1919, Washington: The Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1919. ss.1274-75.

Commerce Reports, No:194, 18 Ağustos 1920, s.838.

Commerce Report :A Weekly Survey of Foreign Trade, No:3, 19 September 1921, Washington: U.S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce,1921.

Commerce Report, Vol:24, September-December 1921, s.167.

Commerce Report, Vol.24, September-December,1921,U. S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, s.942.

Supplement to Commerce Report, Trade and Economic Review for 1922, No:35, s.11-13, Washington: United States Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1924.

Supplement to Commerce Report, Trade and Economic Review for 1922, No:40,

Washington: United States Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1924.

1.3.2. Kitaplar

A Handbook of Asia Minor, Vol.:I, London: H.M. Government Naval Staff Intelligence Department,1919.

Agreement Between France, Russia, Great Britain and Italy, London, 26 Nisan 1915, London: His Majesty's Stationery Office, 1920.

Albrect-Carrie, Rene. **Italy at the Paris Peace Conference**, New York: Columbia University Press, 1938.

Anatolia, Historical Section of the Foreign Office, London: H.M. Stationery Office, 1920.

Foreign Relations of the United States 1919: The Paris Peace Conference, Cilt:5,Washington: U.S. Print Office,1942.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1922, Vol.: II, Washington: United States Government Printing Office,1938.

Exporters' Encyclopaedia 1911: Complete Export Shipping Guide, Newyork: t.y., (1914-15; 1917-1918; 1918-1919; 1919-1920;1921;1922.).

Record of American and Foreign Shipping (1889-1919), Newyork: American Bureau of Shipping. (1919, 1918, 1917, 1916, 1914, 1913, 1912, 1911, 1909, 1902, 1898, 1889.)

1.3.3. Süreli Yayınlar

The Commercial & Financial Chronicle, Volume-Part: 113-2, October-December 1921, s.1516-1517.

The Economic Review, Vol.: 4, May-November 1921, s.118.

The Economic Review, Vol.: 4 (May-November 1921), s.118.

The Economist, 13 March 1920, s.625.

The Economist, 21 Mayıs 1921, s.1153.

The Economist, 13 May 1922, s.898

The Economist, 23 Eylül 1922, s.500.

1.4. FRANSIZCA KAYNAKLAR

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture de l'Orient 1900, Constantinople:Annuaire Oriental and Printing Company, 1901.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture de l'Orient 1909, Constantinople:Annuaire Oriental and Printing Company, 1910.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture de l'Orient 1912, Constantinople:Annuaire Oriental and Printing Company, 1913.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture de l'Orient 1913, Constantinople:Annuaire Oriental and Printing Company, 1914.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture de l'Orient 1914, Constantinople:Annuaire Oriental and Printing Company, 1915.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture de l'Orient 1921, Constantinople:Annuaire Oriental and Printing Company, 1922.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administraiton, Magisture de l'Orient 1923-24, Constantinople:Annuaire Oriental and Printing Company, 1925.

Cuinet, Vital. **La Turquie D'Asie I**, Ed.: Ernest Leroux , Paris: 1892.

2. TÜRKÇE KAYNAKLAR

2.1. ARŞİV KAYNAKLARI

2.1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

BOA, DH. EUM. 3.Şb. K.6- G.65- B.1
 BOA, DH. EUM. 3Şb. K.8- G.33-B.1
 BOA, DH. KMS K.50-G.1-B.56
 BOA, DH. KMS. K.52-G.2/40- B. 3.
 BOA, DH. KMS. K.52-G.5 /45-B.6.
 BOA, DH. KMS. K.52-G.5/45-B. 1,3.
 BOA, DH. KMS. K.52-G.5/45-B.8.
 BOA, DH. ŞFR. K.622- G.139- B.1.
 BOA, DH. ŞFR. K. 56-G.2-B.1-4
 BOA, DH. ŞFR. K. 641-G.23-B.1-3
 BOA, DH. ŞFR. K.102- G.156- B.1.
 BOA, DH. ŞFR. K.619- G.60- B.1-3.
 BOA, DH. ŞFR. K.622- G.74- B.1-2
 BOA, DH. ŞFR. K.623-G.33-B.1.
 BOA, DH. ŞFR. K.623-G.41-B.1.

BOA, DH. ŞFR. K.649-G.42-B.1-2
 BOA, DH.EUM. 3. Şb. K.7-G.55-B.1.
 BOA, DH.EUM. 3. Şb. K.8-G.11-B.1
 BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.11- G.16- B.2.
 BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.13- G.85- B. 22.
 BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.6- G.51- B.1
 BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.8- G.44- B.1.
 BOA, DH.EUM. 3.Şb. K.9- G.16- B.1.
 BOA, DH.EUM. 3Şb. K.8- G.14- B.1
 BOA, DH.EUM.3.Şb. K.12- G.53- B.1.
 BOA, DH.EUM.3.Şb. K.6- G.55- B.1.
 BOA, DH.EUM.3.Şb. K.6- G.57- B.1
 BOA, DH.EUM.3.Şb., K.28-G.63-B.1.
 BOA, DH.EUM.KLU. K.7- G.30- B.9.
 BOA, DH.KMS. K. 52-G.5/45-B.5.
 BOA, DH.KMS. K.49-2-G.31-B.1.
 BOA, DH.KMS. K.52-G.5/45-B.22,17,14.
 BOA, DH.KMS. K.55-2- G.29- B.1-13.
 BOA, DH.ŞFR. K. 631-G.34-B.1,7.
 BOA, DH.ŞFR. K.104-G.101-B.1
 BOA, DH.ŞFR. K.104-G.61-B.1.
 BOA, DH.ŞFR. K.579-G.99-B.1-4.
 BOA, DH.ŞFR. K.618-31-B.1,2.
 BOA, DH.ŞFR. K.622- G.102- B.1.
 BOA, DH.ŞFR. K.622- G.71-B.1.
 BOA, DH.ŞFR. K.622- G.72- B.1-2.
 BOA, DH.ŞFR. K.623- G.63-B.1-2.
 BOA, DH.ŞFR. K.625-57-B.1
 BOA, DH.ŞFR. K.631-G.62-B.1.
 BOA, HRT.h. Gömlek: 2545 (11 Mart 1919 Tarihli).

Bab-ı Ali Evrak Odası :

BEO, K.3846-G.288438-B.1.
 BEO, K.3853- G.288972-B.1.
 BEO, K.3853-G. 288970-B.1.

2.1.2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

BCA. BKK. F.K. 030.18.01.01/ 01.03.20

2.1.3. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi:

ATASE, İSH, K.1111- G.65-B.2(aa).
 ATASE, İSH, K.1423-G.61-B.1.
 ATASE, İSH, K.1610-G.103-B.1-3.
 ATASE, İSH, K.1650-G.14-B.1-4.;
 ATASE, İSH, K.722 -G.4-B.4.
 ATASE, İSH, K.723-G.31-B.11 .
 ATASE, İSH, K.770-G.5-B.7.

ATASE, İSH, K.693-G.157-B. 2-46.
ATASE, İSH, K.723-G.31-B.1-23.
ATASE, İSH, K. 725-G.74-B.1-8.
ATASE, İSH, K.1110-G.19-B.1;
ATASE, İSH, K.1110-G.36-B.1-2
ATASE, İSH, K.1147-G.7-B.2.
ATASE, İSH, K.1232-G.10-B.1
ATASE, İSH, K.1341-G.5-B.1-2
ATASE, İSH, K.1554-G.35-B.1.
ATASE, İSH, K.1650-G.21-B.1-2.
ATASE, İSH, K.185-G.256- B.1
ATASE, İSH, K.452-G.46- B.1.
ATASE, İSH, K.600-G.36-B.1-3.
ATASE, İSH, K.600-G.42-B.3.
ATASE, İSH, K.647-G.23-B.2-4 .
ATASE, İSH, K.687-G.140-B.23.
ATASE, İSH, K.700-G.38-B.1
ATASE, İSH, K.700-G.68-B.1.
ATASE, İSH, K.722- G.4-B.3.
ATASE, İSH, K.722-G.11-B.1.
ATASE, İSH, K.723- G.31- B.2-35.
ATASE, İSH, K.723,G.31- B.11.
ATASE, İSH, K.723,G.31-B.10 .
ATASE, İSH, K.723-G.31-B.10.
ATASE, İSH, K.723-G.31-B.2-9.
ATASE, İSH, K.725-G.135-B.1-6.
ATASE, İSH, K.725-G.52-B.2.
ATASE, İSH, K.725-G.52-B.2.
ATASE, İSH, K.728-G.7-B.2-54.
ATASE, İSH, K.728-G.7-B.4c .
ATASE, İSH, K.731-G.45-B.1.
ATASE, İSH, K.742-G.57-B.1.
ATASE, İSH, K.742-G.60-B.1.
ATASE, İSH, K.744-G.12-B.1.
ATASE, İSH, K.75-G.38- B.1.
ATASE, İSH, K.91-G.108- B.4.
ATASE, İSH, K.91-G.110- B.1.
ATASE, İSH, K.91-G.111-B.5.
ATASE, İSH, K.91-G.115- B.19.
ATASE, İSH, K.1109-G.92-B.1.
ATASE, İSH, K.1177-G.48-B.1.
ATASE, İSH, K.1180- G.34-B.1.
ATASE, İSH, K.1189-G.6-B.6aa,6ae.
ATASE, İSH, K.1190- G.169- B.1.
ATASE, İSH, K.1190-G.144-B.1.
ATASE, İSH, K.1191- G.40-B.1.
ATASE, İSH, K.1195- G.98-B.1-9.
ATASE, İSH, K.1467-G.5-B.1.
ATASE, İSH, K.1467-G.70-B.1-2.
ATASE, İSH, K.1597- G.34-B.1-2.

ATASE, İSH, K.1638-G.18-B.1-2.
ATASE, İSH, K.1650- G.75-B.1.
ATASE, İSH, K.1650-G.9-B.1.
ATASE, İSH, K.1680-G.10-B.1,B.10aa,10ab.
ATASE, İSH, K.432-G.46- B.1
ATASE, İSH, K.588-G.40-B.1.
ATASE, İSH, K.647-23-B.2-4.
ATASE, İSH, K.647-G.23-B.1.
ATASE, İSH, K.659-G.123-B.1.
ATASE, İSH, K.659-G.123-B.2.
ATASE, İSH, K.660-G. 119-B.2.
ATASE, İSH, K.660-G.119-B.1.
ATASE, İSH, K.660-G.124-B.1.
ATASE, İSH, K.664-G.89-B.1.
ATASE, İSH, K.667-G.170-B.1.
ATASE, İSH, K.667-G.22- B.1.
ATASE, İSH, K.667-G.22-B.1a.
ATASE, İSH, K.667-G.22-B.2.
ATASE, İSH, K.667-G.22-B.3.
ATASE, İSH, K.670-G.32-B.2.
ATASE, İSH, K.670-G.32-B.3.
ATASE, İSH, K.723-G.91-B.1.
ATASE, İSH, K.723-G.93-B.1.
ATASE, İSH, K.725-G.105-B.1.
ATASE, İSH, K.725-G.52-B.1.
ATASE, İSH, K.725-G.96-B.1.
ATASE, İSH, K.745-G.169-B.1
ATASE, İSH, K.834-G.2-B.1.
ATASE, İSH, K.856-G.132-B.1.
ATASE, İSH, K.1251-G.67-B.26.
ATASE, İSH, K.1234-G.156-B.1.
ATASE, İSH, K. 1251-K.69-B.2.

2.1.4. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi:

TİTE, K.54-G.65-B.1.
TİTE, K.54- G.63-B.2.
TİTE, K.318-G.70-B.1.
TİTE, K.318-G.68-B.1.
TİTE, K.318-G.69-B.1.
TİTE, K.318-G.72-B.1.
TİTE, K.318-G.71-B.1.
TİTE, K.318-G.73-B.1
TİTE, K.318-G.74-B.1.
TİTE, K.318-G.75-B.1.
TİTE, K.318-G.76-B.1.
TİTE, K.318-G.77-B.1.
TİTE, K.318-G.78-B.1.
TİTE, K.318- G.80-B.1.

2.2. Ansiklopediler

"Alaiye", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul, MEB, 1978.

"Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt:2, İstanbul:Anadolu Yayıncılık, 1982.

"Antalya", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt:III, İstanbul: MEB, 1971.

Darkot, Besim. "Sinop", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:X, 2. bsk., İstanbul: MEB,1971.

_____. "Antalya", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:I, İstanbul: MEB,1978.

Elmacı, Mehmet Emin. "I. Dünya Savaşı ve Kapitülasyonların Kaldırılmasının Sonuçları", **Türkler**, Cilt:14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Yorulmaz, Şerife. "Osmanlı Liman Şehirlerinde Yabancı Tüccarlar ve Levantenler", **Türkler**, Cilt:14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

2.3. Kitaplar

Abu'l Farac. **Abu'l-Farac Tarihi**, Cilt: I-II, Çeviren: Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1999.

Adıson, Mazlum. **Antalya'nın Kara Günleri**, Hazl.: Evren Dayar, Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2013.

Akdağ, Mustafa. **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi**, Cilt:I, İstanbul:Cem Yayınevi,1995.

Aker, M. Şefik. **57 nci Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Yay. hazl.: Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Ankara: Genelkurmay, 2006.

Akurgal, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul: Net Yayınları, 1998.

Arı, Kemal. **Büyük Mübadele: Türkiye'ye zorunlu göç (1923-1925)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

_____. **İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri: Lozan'dan Kabotaja**, İzmir: İzmir Deniz Ticaret Odası, 2008.

Armaoğlu, Fahir. **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, İstanbul: İş Bankası Yayınları,1984.

Atay, Falih Rıfkı. **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul: Bateş, 1998.

Aydemir, Mustafa. **Ben Bir Türk Zabitiyim: Batıktan Çıkan Kahraman Mustafa Ertuğrul**, Antalya, Denizler Kitabevi, 2004.

Aydın, Mesut. **Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar**

ve Faaliyetleri, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.

Bargut, Şemsettin. **Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekatı (Seferberlikten Lozan'a)**, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2000.

Bayar, Methi. **İstiklal Savaşı'nda Türk Denizcileri**, İstanbul: Kenan Matbaası, 1945.

Baykara, Tuncer. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I / Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

Bayur, Yusuf Hikmet. **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara: TTK, 1973.

Cahen, Claude. **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çev.: Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Çelebi, Mevlüt. **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.

Çimrin, Hüseyin. **Bir zamanlar Antalya (Tarih, gözlem ve anılar)**, Cilt:1, 3. basım, Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 2006.

_____. **Antalya**, Antalya: Simge Yayınevi, 2002.

Çukurova, Bülent. **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer altı Çalışmaları**, Ankara: Ardıç Yayınları, 1994.

Dönmez, Cengiz. **Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Duru, Orhan. **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2001.

Eldem, Vedat. **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara: TTK, 1994.

_____. **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi**, Ankara: TTK, 1994.

Erkal, İbrahim. **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

Erten, Süleyman Fikri. **Antalya Vilayet Tarihi**, İstanbul: Tan Matbaası, 1940.

_____. **Milli Mücadelede Antalya**, Yeniden düzenlenmiş 2. basım, Antalya: Antalya Ticaret Odası, 2007.

Ertürk, Hüsamettin. **İki Devrin Perde Arkası**, Hazl.: Samih Nafiz Tansu, 3.baskı, İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: IX, İstanbul:YKY, 2007.

Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev.: Neyyir Berktaş (5. bsm. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011)

Gaulis, B. George. **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**, Çev.: C. Yazansoy, İstanbul: Rado Yayınları, 1981.

Gökbel, Asaf. **Milli Mücadelede Aydın**, Sadeleştiren: Hüseyin Kuruüzüm, Aydın: Kolalı Mat, 2005.

Güçlü, Muhammet. **Antalya Ahval-i Ticariyesini ve Tüccaranının Esamisini Havi Risaledir: Antalya Ticaretinin Şartlarını ve Tüccarlarının İsimlerini İçeren Kitap**, Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 1997.

_____. **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 1997.

Halıcı, Şaduman. **Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt:1892-1943**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.

Hergüner, Mustafa. **Kurtuluş Savaşı'nda Denizciliğimiz**, İstanbul:Türk Denizciler Derneği, t.y.

Heyd, William. **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, Çev.: Enver Ziya Karal, Ankara: TTK, 1975.

Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.

Işın, Mithat. **İstiklâl Harbi Deniz Cephesi**, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1946.

İbn Batuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, Cilt:I, İstanbul: YKY, 2005.

İbn Bibi. **El-Evâmirü'l-'alâ'iyye fi'l-umûri'l-'alâ'iyye**, Tıpkıbasım, Ankara: TTK, 1956.

İnalçık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I: 1300-1600**,Çev.: Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.

_____. **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, 2.bsk., İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996.

_____. **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**. Çev.: Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920, Derleyen: Ali Satan, Çev.: Burak Özsöz, 2. baskı. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2010.

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921, Derleyen: Ali Satan, Çeviri: Sevtap Demirci, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011.

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922, Derleyen: Ali Satan, Çev.: Ayşegül Anđı, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011.

İskan Tarihçesi, İstanbul: Hamit Matbaası, 1932.

Jaeschke, Gotthard. **Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.

Kadriye Hüseyin, **Mukaddes Ankara'dan Mektuplar**, Çev.: Necmeddin Sahir Sılan, 2.bsk. Ankara:Kültür Bakanlığı, 1998.

Kansu, Mazhar Müfit. **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt:III, Ankara: TTK,1988.

Keyder, Çağlar. **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, Ankara:Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1993.

Kofoğlu, Sait. **Hamidoğulları Beyliği**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

Konya Vilayet Salnamesi 1285.

Konya Vilayet Salnamesi 1317.

Konya Vilayet Salnamesi 1322.

Konya Vilayet Salnamesi 1330.

Konya Vilayet Salnamesi 1332.

Korok, Remzi Daniş. **18 Ay İşgal Altında Antalya**, Hazl.: Evren Dayar, Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi, t.y.

Köprülü, Fuat. **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara: TTK, 1999.

Köstüklü, Nuri. **Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Kurtcephe, İsrail. **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara: TTK, 1995.

Kütükoğlu, Mübahat. "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt: II, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları, 1999 .

Lozan Barış Konferansı:Tutanaklar-Belgeler, Çev.: Seha L. Meray , 3. baskı, İstanbul:YKY, 2002.

Moğol, Hasan.**19. Yüzyılın Başlarında Antalya**, Ankara: Mehter Yayım, 1991.

Mustafa Kemal, **Nutuk-Söylev**, Cilt:II, Ankara: TTK, 1989.

Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenameler: Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları; Türkçeye çev.: Mehmed Esad Atuner, Damga Matbaası, 1937.

Nutku, Emrullah. **Denizden Sesler Geliyordu**, İstanbul, 1973.

Onat, Burhanettin. **Bir Zamanlar Antalya: Bir Antalya Sevdalısının Kaleminden**, İstanbul: Mepa, 2000.

Oral, Mustafa. **Akdenizin Diliyle**, İstanbul: Kavis, 2009.

Özkaya, Yücel, vd. **Milli Mücadele Tarihi**, Cilt:1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005.

Pamuk, Şevket. **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, Cilt:1, Ankara, DİE, 2003.

Pehlivanlı, Hamit. **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1992.

_____. **Tedkik Heyeti Amirlikleri**, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993.

Piri Reis, **Kitab-ı Bahriye**, Cilt:4, Editör: Bülent Özukan, İstanbul:Boyut Yayıncılık, 2013.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih : İlkçağlardan 1918'e**, 7. baskı, Ankara: İmge, 1999.

Selçuk, İlhan. **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı-II**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010.

Selekler, Macit. **Yarım Asrın Arkasından Antalya'da Kemer-Melli-İbradı-Serik**, 2. baskı, Antalya: Kutlu Ofset, 2011.

Sonyel, Salahi. **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt:II, Ankara:TTK,1991.

_____. **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Soysal, İsmail. **Tarihçeleriyle ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 1920-1945, Cilt:1, Ankara: TTK,1989.

Sümer, Faruk. **Oğuzlar (Türkmenler)**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları,1999.

Tekeli, Safa. **Atatürk ve Anadolu Ajansı** , 2.baskı, Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları, 2005.

Toksöz, Cemil. **Antalya**, Ankara: Ayyıldız Matbaası,1959.

Tönük, Vecihi. **Türkiye'de İdare Teşkilatı'nın Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu**, Ankara: İçişleri Bakanlığı, 1945.

Turan, Osman. **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.

_____. **Osman. Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul: Turan Neşriyat, 1971.

_____. **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, 2. bsk., Ankara: TTK, 1988.

_____. **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 3. bsk., İstanbul: Boğaziçi, 1993.

Türk İstiklal Harbi, Cilt:I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1962.

Türk İstiklal Harbi, Cilt-Kısım:II-4: Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs- 1921- 25 Temmuz 1921), Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1974.

Türk İstiklal Harbi, Cilt-Kısım-Kitap:II-5/2: Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1973.

Türk İstiklal Harbi, Cilt:Kısım-Kitap:II/6-1: Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1967.

Türk İstiklal Harbi, Cilt:V: Deniz Cephesi ve Hava Harekatı, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1964.

Türk İstiklal Harbi, Cilt:VII: İdari Faaliyetler, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1975.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. Cilt-Kısım-Kitap: III/ 6-1 (1908-1920), Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1971.

Uran, Hilmi. **Hatıralarım**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, Cilt:II, Ankara: TTK, 1983.

_____. **Osmanlı Tarihi**, Cilt:1, Ankara: TTK, 1982.

_____. **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, 3. bsk., Ankara: TTK, 1988.

_____. **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ankara: TTK, 1988.

Ünal, Mehmet Ali. **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, 5. Basım, Isparta: Fakülte Yayınevi, 2002.

Yavuz, Bige. **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Ankara, TTK, 1994.

Yıldız, Özlem. **Osmanlı Devleti'nde Deniz Ticareti (1908-1914)**, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014.

Yurtsever, Serdar. Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.

2.4. Tezler

Başboğa, Sevcan. "Anadolu Ajansı (1920-1922)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2007.

Dayar, Evren. "Antalya'da Kültürel ve Toplumsal Hayat (1923-1932)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2010.

Doğan, Aylin. "19.Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.,

Gümüşsu, Musa. "Kurtuluş Savaşı'nın Finansmanı İçin Yapılan Ekonomik Mali Çalışmalar", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004.

Hepkon, Zeliha. "Kemalist ideolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi 1920-1931", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

Karaca, Behçet. "XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1997.

Sarı, Buket. "Antalya Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2010.

Sayar, Serdar Hüseyin. "Kurtuluş Savaşında Denizcilik Faaliyetleri",Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Sözer, Kasım. "1913 Tarihli Bahriye-i Ticariye Salnamesindeki Bilgiler Işığında Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Deniz Ticaret Yapısının Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

2.5. Makaleler ve Bildiriler

Aydın, Mesut. "Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", **Atatürk Yolu**, Cilt-Sayı:II-5, 1990, ss.21-47.

Aysal, Necdet. "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt-Sayı: 9- 40, 2007, ss.523-543.

Baykara, Tuncer. "Alaeddin Keybukad'ın İmar Faaliyetlerinde Antalya ve Alaiye'nin Yeri", **Antalya II. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri**, Antalya: Damla Ofset,1988, ss.7-10.

_____. "Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya", **Antalya IV. Selçuklu Semineri Bildirileri**, İstanbul: Antalya Valiliği,1993, ss.38-43.

Remziye Boyraz, "Gezginlerin Gözüyle Antalya Limanı", **I. Uluslararası Akdeniz Ticareti ve Liman Kentleri Sempozyumu**, İzmir: İzmir Ticaret Odası, 2009, ss.193-194.

Doğanay, Rahmi. Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1918-1927), **Turkish Studies**, Cilt-Sayı:9-7, Spring 2014, ss.371-388.

Durukan, Aynur. "Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya", **Antalya 3.Selçuklu Semineri Bildirileri**, İstanbul: Antalya Valiliği,1989, ss.50-59.

Ekinci, İlhan. "Son Dönem Osmanlı Deniz Ticaretini Kurtarma Çareleri", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 10 ,Yaz 2006, ss.25-54.

_____.XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde Değişim ve Tepkiler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt-Sayı:XXI-2, Aralık 2006, ss.35-76.

Emigli, Fahriye."Girit'ten Antalya'ya Yönelik Göçler (1897-1912)", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Bildirileri**, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006, ss.147-148.

Eroğlu, Haldun. "Şehzade Sancağı Antalya", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Bildirileri**, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006, ss.15-26.

Faroqhi, Suraiya. "Ondokuzuncu Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı", **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler**, Cilt:II, Ankara: TTK, 1981, ss.1461-1471.

Geyikoğlu, Hasan."Selçuklular'ın Deniz Siyaseti ve Denizcilik Faaliyetleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt-Sayı:10-22, 2003, ss.251-267;

Grassi, Fabio L."Trablusgarb'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Siyasetinde İzmir", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010, ss.94-106.

Güneş, Günver. "Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi: Heyet-i Milliyeler", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010, ss.433-465.

İnalçık, Halil. "Bursa and The Commerce", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Cilt-Sayı: 3-2, Aug.1960), ss.131-147.

- _____. Halil. "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", **Doğu Batı**, Cilt-Sayı:1-2, (1998), ss.7-28.
- Kesik, Muharrem. "Antalya'ya yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyetine Girmesi", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006, ss.1-8.
- Konukçu, Enver. "Şahrah-ı Garbî", **XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Cilt:II, Ankara: TTK, 1999, ss.650-651
- Korkmaz, Sevgi. "Milli Mücadele Dönemi'nde Sahil İstihbaratı ve Faaliyetleri (İtalyan İşgal Bölgesi)", **Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu**, Cilt:1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014, ss.549-602.
- Köstüklü, Nuri. "Mütareke Sonrası Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu ve Antalya", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2006, ss.187-198.
- Kütükoğlu, Mübahat. "Osmanlı İktisat Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Ayrı basım,1983, ss.151-166.
- Mehmet Başaran, "Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları", **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010, ss.555-570.
- Narin, Resul. "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt-Sayı: 6-21, Bahar 2009, ss.49-59.
- Nutku, Emrullah. "Anadoluya Sevkiyat", **Yakın Tarihimiz**, Cilt-Sayı:2-26, 1962, ss.410-413.
- _____. "Fethiye Deniz Grubu", **Yakın Tarihimiz**, Cilt-Sayı:4-48, 1963, ss.283-286.
- Oral, Mustafa. "Kurtuluş Savaşı'nda Antalya'da İstihbarat ve Propaganda", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu Bildiriler**, Cilt:I ,Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2008, ss.31-50.
- Özdemir, Rıfat. "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı:VII, 1992, ss.133-166.
- Sarıçelik, Kerim. "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:21, 2007, ss.173-189.
- Savrul, Burcu Kılınc, Özel, Hasan Alp, Kılıç, Cüneyt. "Osmanlı'nın Son Dönemi'nden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt-Sayı:8-1, 2013, ss.55-78.

Selekler, Macit. "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etiler", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı:8, Ağustos 1977, ss.207-213.

2.6. İnternet Kaynakları

Armağan, Latif A. "XVI. Yüzyılda Antalya", s.110,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/35/292.pdf> [12.12.2012].

Ekinci, İlhan. "Osmanlı Devleti'nde Marmara'da Kabotaj Tartışmaları", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt-Sayı :8-1, 2006. <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/VIII1/iekici.pdf> [04.01.2014].

"List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories, from the sixteenth century to about 1860", July 2011, [http://levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](http://levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf) [28.12.2013].

Çelebi, Mevlüt. "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti, (Anadolu Heyet-i Nasihası):16 Nisan-18 Mayıs 1919", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt-Sayı:VI-18 (1990), s.561-589, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-18/izmirin-ısgalinden-once-sehzade-abdurrahim-baskanliginda-anadoluya-gonderilen-nasihati-heyeti-anadolu-heyet-i-nasihasi-16-nisan-18-mayis-1919> [13.12.2013].

_____. "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt-Sayı: XV-45 (1999), s.792. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-45/mutareke-doneminde-mustafa-kemal-pasa-kont-sforza-gorusmesi> [12.03.2013].

_____. "Milli Mücadele'de İtalyan İşgalleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 26, Cilt: IX, Mart 1993, (<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-26/milli-mucadelede-italyan-ısgalleri>)[12.03.2013].

Duman, Ruhi. Osmanlı Dönemi Liman Kentleri (2), (2012), <http://www.vda.org.tr/BaskandanYazi/AyinYazisiSUB12/tabid/325/Default.aspx> [14 Mart 2012].

Ekinci, Necdet. "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri", Atatürk Yolu, Cilt: Sayı:IV-14,1994, s.175, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/808/10283.pdf> [20.11.2012].

Flavio Borghese, Un Aperçu Historique Et Genealogie, De La Famille Keun, Amsterdam:1961. Keun Family Tree, http://levantineheritage.com/pdf/keun_family_tree.pdf [28.12.2014].

Güçlü, Muhammet. Milli Mücadele Döneminde Hollandalı Gazeteci Nypels'in Anadolu İzlenimleri, (Aralık 1920-Mart 1921), Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl-Sayı:10-19, Bahar 2014, s.123,

http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/ctad_19.pdf [12.12.2014].

Kütükoğlu, Mübahat."Osmanlı Gümrük Kayıtları", Osmanlı Araştırmaları I, 1980, s.221,

http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanl%C4%B1_sy1/1980_c1_KUTUKOGLUMS.pdf [14.12.2014].

Tağızade-Karaca, Nesrin. "Prenses Kadriye Hüseyin, Ressam Vittoria Pisani ve Türk Milli Mücadelesi, "Turkish Studies, Volume:7/1, Winter 2012, ss.1967-1986, <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=19103&part=1> [12.12.2013].

Topuz, Hüseyin."XIX. Yüzyılda Osmanlı Limanlarından Gerçekleşen Ticaret Hacmi ve Dış Ticaretine Yönelik Bir Analiz (1878-1913), Vizyoner Dergisi (2009), s. 121. <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1375/1463> [28.12.2013].

Yılmaz, Özgür. "19. Yüzyılda Trabzon'da Fransız Ticareti ve Yaptırımları", Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Cilt: Sayı:8-15, Güz 2013, s.45, <http://e-arsiv.gumushane.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/123456789/495/%C3%96ZG%C3%9CR%20MAKALE%2015%20SAYI.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [28.12.2014].

2.6. Özel Fotoğraf Koleksiyonu:

Barış Eraşkın Özel Koleksiyonu

Sevgi KORKMAZ Özel Koleksiyonu

EKLER

Ek 1. Antalya Sancağı Umumi ve Hususi Yolları Haritası EHT(Ölçek: 1/ 500000, 12 Mart 1919)⁷⁸⁶



Ek 2. Konya Antalya Teke Sancağı Haritası 12.08. 1923 (EHT Ölçek /600000)⁷⁸⁷



⁷⁸⁶ BOA, HRT.h. Gömlek: 2545 (11 Mart 1919 Tarihli).

⁷⁸⁷ BOA, HRT.h. Gömlek: 0604 (12 Ağustos 1923 Tarihli).

Ek 3. Antalya Limanı (1918)⁷⁸⁸

⁷⁸⁸ Sevgi KORKMAZ Özel Koleksiyonu.

Ek 4. Antalya Limanı Bandıralarına Göre Gemi Sayıları (1904-1912)

Bandıra	1905						1906						1908					
	GEMİ TÜR-SAYI		GEMİ TONAJ		GEMİ TÜR-SAYI		YÜK / TONAJ		GEMİ TÜR-SAYI		YÜK / TONAJ		GEMİ TÜR-SAYI		YÜK / TONAJ			
	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam
Osmanlı	60	276	336	28.854	19.770	48.624	64	240	304	23.026	15.516	38.542	54	210	264	20.678	15.849	36.527
Yunan	66	4	70	16.641	1.463	18.004	55	1	56	13.165	240	13.405	61	1	62	13.755	217	13.972
Sisam	2	2		94	94		4	4		266	266		1	1		86	86	
İsveç				144	144		1	1		47	47							714
Belçika	1	1											1					
Yıl	126	283	409	45.395	21.471	66.866	119	246	365	36.191	16.069	52.260	116	212	328	35.147	16.152	51.299
Önceki Yıl	121	432	553	44.064	34.173	78.237	126	283	409	45.395	21.471	66.866	125	235	360	40.095	19.107	59.202
Bandıra	1909						1911						1912					
	GEMİ TÜR-SAYI		GEMİ TONAJ		GEMİ TÜR-SAYI		YÜK / TONAJ		GEMİ TÜR-SAYI		YÜK / TONAJ		GEMİ TÜR-SAYI		YÜK / TONAJ			
	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam	B	Y	Toplam
Osmanlı	48	231	279	17.066	18.296	35.362	8	210	218	7.054	16.442	23.496	222	222		15.760	15.760	
Yunan	66	4	70	16.209	968	17.177							33	4	37	9.461	200	9.661
Romanya																		
İtalya																2	642	642
Amerikan							69		69	22.550		22.550	63		63	22.682		22.682
İngiliz							16		16	10.694		10.694						
Toplam	114	235	349	33.275	19.264	52.539	93	210	303	40.298	16.442	56.740	99	226	325	33.319	15.960	49.279
Önceki Yıl	116	212	328	35.117	16.152	51.299							198	230	428	66.638	16.160	82.798

Açıklama: B: Buharlı Gemi, Y: Yelkenli Gemi

Kaynak: A & P, İzmir Raporu 1905-1912. Bilgiler beirtilen yıllara ait, İzmir Raporu'nun, Antalya bölümlerinden alındı.

Ek 5. Antalya- Mersin Limanları Gemi Trafığı (1913-1914)

GEMİ Bandıraları	Mersin Limanı			Antalya Limanı		
	1913	1914		1913	1914	
	Gemi	Gemi	Yük/Ton	Gemi	Gemi	Yük/Ton
Avusturya	48	33	64.997	1	8	8.600
Belçika	-	-	-	-	4	2.753
Bulgaristan	-	2	5.074	-	1	2.537
Fransa	24	14	30.758	-	-	-
Almanya	56	25	47.104	1	-	-
Yunanistan	-	33	37.223	2	27	8.057
İtalya*	112	201	272.097	65*	200*	272566*
Hollanda	-	1	1.676	-	-	-
İran	2	7	3.436	-	1	453
Romanya	10	10	12.975	1	-	-
Rusya	96	62	132.993	1	-	-
İsviçre	-	1	1.021	-	-	-
Türkiye	-	1	851	-	4	2.447
İngiltere	-	103	168.599	-	17	26.803
Amerika*	55	62	44.248	65*	48*	15474*
Toplam	523	555	823.052	136	310	339.090

(Kaynak: **Daily Consular and Trade Report**, No:153-229, Vol.3, 1914, July-August-September, s. 1606; **Supplement to Commerce Report**, Annual Series:18C, 1915, s.1)

Ek 6. Antalya Limanı 1900-1912 Yıllarına Ait Dış Ticaret (Sterlin)⁷⁸⁹

YIL	İthalat (Sterlin) ⁷⁹⁰	İhracat (Sterlin)	Toplam Ticaret	İthalat Oranı %	İhracat Oranı %
1900	120.909	179.125	300.034	% 40.29	% 59.70
1901	134.503	193.021	327.524	% 41.06	% 58.93
1902	158.359	212.376	370.735	% 42.71	% 57.28
1903	144.085	164.170	308.255	% 46.74	% 53.25
1904	156.275	182.659	338.934	% 46.10	% 53.89
1905	154.575	192.659	347.234	% 44.51	% 55.48
1906	149.714	180.567	330.281	% 45.32	% 54.67
1907	186.332	214.613	400.945	% 46.47	% 53.52
1908	177.313	210.679	387.992	% 45.70	% 54.29
1909	163.001	213.692	376.693	% 43.27	% 56.72
1910	168.967	207.478	376.445	% 44.88	% 55.11
1911	171.560	229.389	400.949	% 42.78	% 57.21
1912	169.035	228.044	397.079	% 42.56	% 57.43

(Kaynak: A & P İzmir raporu 1900-1912, İlgili bölümler kullanıldı.)

Ek 7. Osmanlı Devleti Dış Ticareti Bölgesel Dağılımı (1910)

BAŞLICA LİMANLAR	İTHALAT (Sterlin)	İHRACAT (Sterlin)
İstanbul (İstanbul ve Galata)	12.181.000	1.993.000
Haydar Paşa ve Marmara Limanları (İzmit, Gemlik, Mudanya, Bandırma, Çanakkale, Tekirdağ, Gelibolu ve Karadeniz'de Zonguldak)	1.280.000	2.316.000
İzmir	4.218.000	4.444.000
Ayvalık, Mitylene, Sakız ve Rodos	781.000	1.876.000
İskenderun, Mersin ve Antalya	1.483.000	1.471.000
Selanik	4.128.000	959.000
Trabzon	868.000	168.000
Giresun, Samsun, İnebolu, Erzurum	1.514.000	1.486.000
Diğer bölgeler	12.234.000	5.359.000
GENEL TOPLAM	38.687.000	20.072.000

(Kaynak: A & P İstanbul Raporu 1912, No: 5374, s.19-20.)

⁷⁸⁹ A & P İzmir Raporları, 1900-1912: 1900, No:2854, **age**, s.10-11; 1904, No:3170, **age**, s.19; 1906, No:3722, **age**, s. 18-19; 1907, No:3921, **age**, s. 18-19; 1909, No:4364, **age**, s. 20-22; 1910, No:4598, **age**, s.71-76; 1912, No:5011, **age**, s.30-35.

⁷⁹⁰ Döviz kurları 1900: 1 Türk Lirası=100 altın kuruş/120 gümüş kuruş. 1 Sterlin=110 altın kuruş / 131 kuruş. A & P, İzmir Raporu 1900, No: 2462, **age**, s.28 ; Döviz kurları 1912: 1 Türk Lirası=108 gümüş kuruş=110 altın kuruş= 18 ş. (Şilin). A & P, İstanbul Raporu 1912, No: 5374, **age**, s.3.

Ek 8. Antalya Limanı ve Akdeniz'deki Önemli Limanlarda Dış Ticaret Hacmi
(1910-1912)

Limanlar	İHRACAT (Sterlin)			İTHALAT (Sterlin)		
	1910	1911	1912	1910	1911	1912
İzmir	4.500.000	4.400.000	4.000.000	4.061.360	4.137.850	3.788.380
İskenderun	1.301.025	1.044.324	1.020.447	1.398.884	1.145.135	1.209.646
Mersin	828.700	818.905	795.000	611.890	635.205	596.352
Antalya	207.478	229.389	228.044	168.967	171.560	169.035

(Kaynak: A & P 1911-1912;⁷⁹¹ Handbook..., age., s.326-338).

⁷⁹¹ A&P, İzmir Raporu;1911-12, No:5011; 1912, No:5045, July 1913 No:5247 (Bilgiler ilgili bölümlerden alındı.).

Ek 9. Antalya Limanı Dış Ticaret Hacmi ve Ticari Ürünler (1908-1912)

İTHALAT (Sterlin)	1908	1909	1911	1912	
	Değeri	Değeri	Değeri	Değeri	İthalat Yapılan Yer
Çuval (boş)	4.973	5.004	4.952	5.835	Hindistan (Calcutta)
Kahve	5.677	6.556	5.430	9.488	%30 Brezilya, %70 Marsilya
Pamuklu iplik	8.100	7.900	11.745	10.320	Türkiye (Adana,Mersin,Selanik,İzmir)
Kurutulmuş meyve		960	646	803	%95 Türkiye, "%5 Mısır
Züccaciye, hırdavat,ilaç	7.300	5.870	11.210	7.119	%55 Avus.; Alm. %20; Fra. %10;Türk.%15
Deri ve tabaklanmış deri	6.050	5.865	3.064	1.735	%65 Türk.; %35 Fra
Makine,		1.950	5.026	4.408	%50 ingt; %50 amer
Manufactured goods		46.825	69.720	54.900	İng.%55;Alm.%10;ABD%20; Fra. %15
Metaller	6.150	6.025	4.230	3.662	%3 İng;%10Belç.;%30Fra;%10Alm;%15Rus.
Zeytinyağı		5.184	2.871	3.909	Adalar %80; Girit %20
Petrol		4.122	3.143	2.691	%40 ABD; %20 Rusya;%40 Romanya
Pirin		108	232	155	Mısır
pirinç		3.570		2.537	Hindistan(Rangoon)
Tuz		6.904	3.582	3.970	Türkiye
Sabun	15.225	16.045	12.480	14.430	%45 Suriye;%55 Adalar
şeker	21.000	17.870	15.246	23.971	%65 Avust.; %35 Rusya
Çeşitli ürünler	32.598	6.120	10.535	11.066	%35 Türk.;%30Avust.;%30Fra.;%5 Alm.
Tütün	16.640	14.253	3.256	6.700	Reji Şirketi (Türkiye)
Tömbeki		615	197	73	%100 İran(Societe Tombac)
Şarap ve alkoller		1.255	1.417	1.203	%50 Kıbrıs;%30 Türk.; %29 Sisam
Tekstil ürünleri	53.600				
Toplam İthalat	177.313	163.001	171.560	169.035	
İHRACAT (Sterlin)	1908	1909	1911	1912	
Canlı Hayvanlar	Değeri	Değeri	Değeri	Değeri	Nereye
Deve-baş	11.350	6.280	11.949	7.602	Adalar
Keçi		345	475	541	"
Koyun		210	170	253	"
At		80	65	18	Türkiye
Buğday kepeği	10.550	7.990	8.243	9.154	İzmir ve Adalar
Kömür ve odun kömürü	9.350	11.800	19.010	15.075	Mısır
Beyaz buğday	14.184	8.995	1.220	1.482	"
Arpa		240	1.057	1.453	Adalar ve İzmir
Darı		360	452	448	Adalar
Kuru fasulye		720	485	216	"
Un	114.900	97.948	119.229	119.482	%75 Adalar; %25 Suriye
Manifatura		2.070	5.730	3225	Meis Adası Finike, Fethiye
Zahire		1.785	3.650	4.771	Türkiye
Susam	13.216	34.513	24.254	28.887	"
Keçi derisi		7.170	3.265	3.032	%35 Sisam; %65 Marsilya
Çeşitli ürünler	28.029	1.875	2.256	2.890	Türkiye
Kereste	9.100	20.128	18.500	19.828	%90 Mısır;%10 suriye
Palamut		2.151	2.974	663	İzmir
bal mumu		2.736	1.940	1.680	"
Ham yün		1.377	865	1.600	"
Meyankökü		288			
Toplam İhracat	210.679	213.692	229.389	228.044	

(Kaynak: A & P İzmir Raporu 1908-1912)⁷⁹²⁷⁹² Bilgiler daha önce verilen raporlar ve belirtilen sayfalardan alındı.

Ek 10. Antalya Limanı İthalat-İhracat ve Ticari Ürünler (1911-1914)

İTHALAT (Dolar)					İHRACAT (Dolar)				
	1911	1912	1913	1914	Başlıca Ürünler	1911	1912	1913	1914
Ürün Adı	Değeri	Değeri	Değeri	Değeri	Ürün Adı	Değeri	Değeri	Değeri	Değeri
Pamuk	300.000	-	-	-	Un	528.000	581.549	500.169	356.080
Kahve	30.800	45.930	53.721	29.314	Kereste	506.000	-	-	-
Bakır, demir	30.800	-	-	-	Odun kömürü ve kereste	-	-	226.361	137.410
Çanak, çömlek	39.600	-	-	-	Susam tohumu	154.000	140.678		46.896
Çuval, boş	26.400	28.396	43.930	20.227	Canlı hayvan	-	40.898	45.482	27.868
Tuz	17.600	-	-	-	Yün (Keçi ve koyun)	-	8.000	15.592	12.124
Sabun	52.800		25.705	16.255	Keçi derisi	-	14.645	-	-
Şeker	66.000	116.654	89.193	99.286	İpekböceği, koza	-	27.953	-	-
Tütün	22.000	-	42.582	40.391	Buğday	-	-	266.543	25.970
Manifatura	-	267.462	306.781	100.221	Meyankökü	-	813.723	-	15.874
Pamuk ipliği	-	50.222	66.846	32.920					
Züccaciye ve hırdavat	-	34.645	-	-					
Züccaciye	-	-	21.023	8.410					
Hırdavat	-	-	158.726	28.715					
Deri	-	8.443	-	-					
Makine	-	21.446	42.913	2.048					
Metaller	-	17.822	14.103	4.870					
Zeytinyağı	-	19.023	-	-					
Petrol	-	36.012	17.091	8.693					
Pirinç	-	13.101	14.638	7.006					
Şarap ve alkoller	-	5.854	5.908	8.864					
Kimyasallar ve ilaç	-	-	11.733	5.491					
Diğer Ürünler	144.400	157.498	82.121	81.509	Diğer ürünler	140.800	296.053	336.047	46.912
TOPLAM İTHALAT	730.400	822.508	997.017	494.020	TOPLAM İHRACAT	1.328.800	1.109.776	1.390.194	669.134

(Kaynak: Commerce Report: Daily Consular and Trade Reports, 1912, October, s.290-291.; Commerce Report: Daily Consular and Trade Reports, No:303, 1913, Dec. s.1484-1485; Supplement to Commerce Report: Daily Consular and Trade Reports, No:18C, September 1915, s.11.)

Ek 11. Antalya Tarım Alanı ve Ticari Ürün Miktarları

ZİRAAT ALANI (Metrekare)		ÜRÜN MİKTARLARI / Kg	
Ekilen Alan	838.435	Bakla	25.000
Nadas Alanı	386.000	Fasulye	150.000
Ziraat alanı	258.250	Nohud	210.000
Tasarrufta olan	1.482.685	Mercimek	15.000
Suluk alan	182.480	Pamuk	20.000
Kurak Alan	1.300.305	Afyon	150
Ziraate elverişsiz alan	28.400	İpek Kozası	15.000
Bağ	7.216	Patates	150.000
Bağçe	14.463	Buğday	1.120.000
Dutluk	165	Arpa	500.000
Güllük	226	Susam	100.000
Çayır	458.800	Yulaf	15.000
Mera	499.500	Darı	40.000
Orman	6.000.000	Mısır	130.000
Göl	66.000	Diğer	3.000
Toplam	11.522.925	Toplam	2.493.150

(Kaynak: 1332 KVS, s.469.)

Ek 12. İtalyan Albay Ciano'nun Antalya'nın İşgali Hakkındaki Telgrafi ⁷⁹³

TELEGRAMMA IN ARRIVO (in cifra)

MINISTERO DELLA MARINA		UFFICIO CIFRA		N. 33976	
Spazio TARDINI		di Protocollo Telegramma del			
PROVENIENZA	PROVINCIA	NUMERO	SERIE	GIORNO e ANNO	ORA
	NORDIA ALMA	36/5	152	1/4/19	9.
	Via Toronto Nedie			Penna. 2/4	14,35
				Dist. 14,30	

MARINA - STAYO MAGGIORNI

- R O M A -

N° 214 - Dal 31 marzo al 1° aprile stop calma perfetta stop Nentri interferenti segnalano alcuni ... (1) ... città stop Hoeguite varie perquisizioni stop Trovato deposito grande quantità polvere nera e miccia destinate costruzione strade ... (1) ... stop Frase in consegna stop Risposte verbalmente punto per punto alla protesta relativa occupazione presente Marchese Ferrante stop Ad ogni punto dopo esposti dati di fatto aggiunge " quindi anche questo punto mio proclama risponde esattamente verità " stop Mutasserif non ha mosso alcuna obiezione stop Mutasserif subito dopo mio colloquio venne restituirsi visita stop Difficoltà alleggiare truppe e specialmente ufficiali sono rilevanti stop Truppe devono praticare profilassi antimalarica stop Generale Elia Ammiraglio Calasar infermi stop

CIANO

(1) Gruppi indecifrabili

Il criptogramma non dovrà mai unirsi al corrispondente testo decifrato

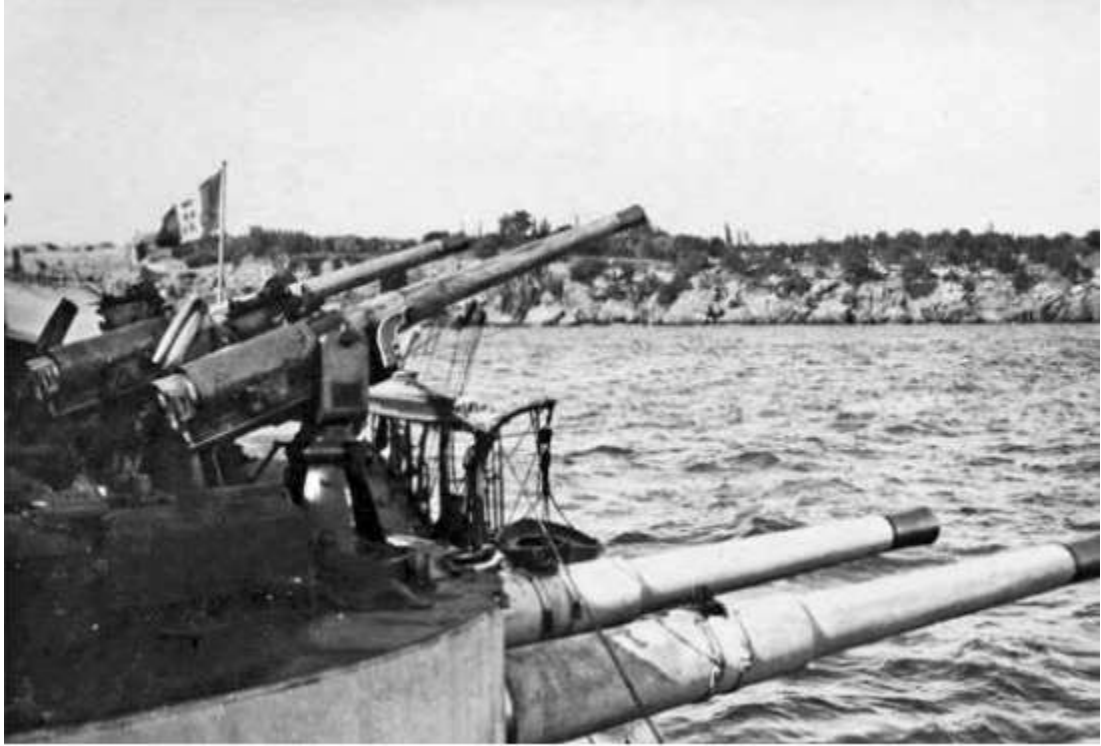
⁷⁹³ ASDMAE-AP, 1919-1930, 1646-7746. (Telgraf No: 33976 /1 Nisan 1919).

Ek 13. İtalyan Albay Ciano'nun Antalya'ya İniş Raporu⁷⁹⁴

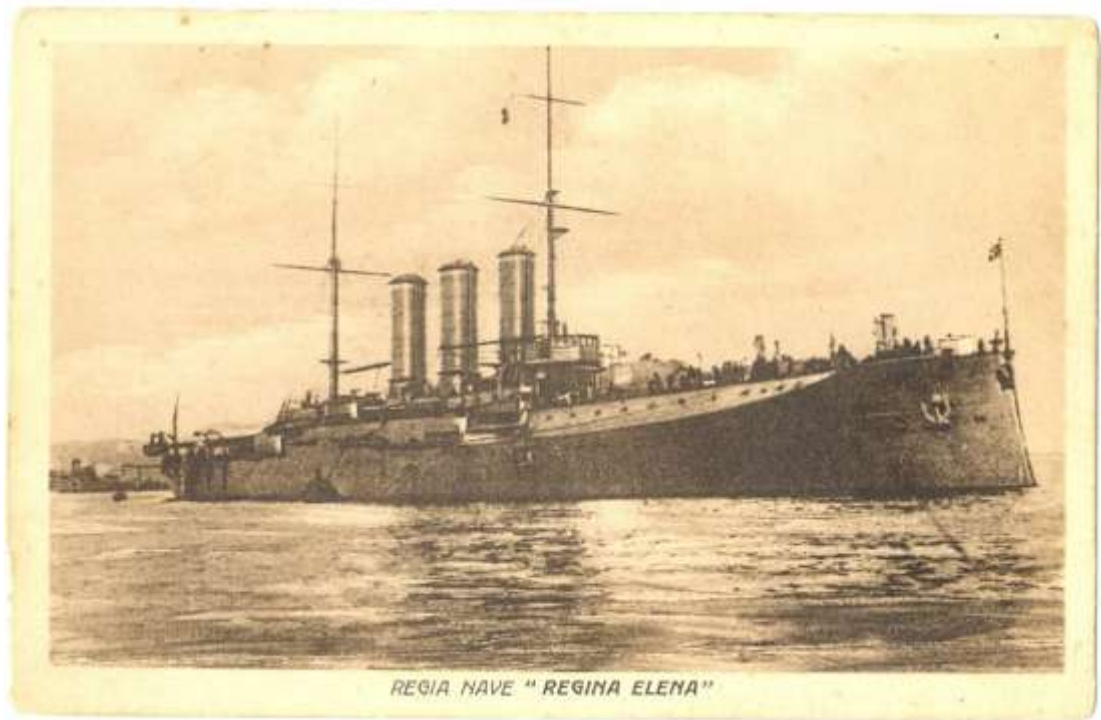
TELEGRAMMA IN ARRIVO	
<p>N. 95</p> <p>GABINETTO</p> <hr/> <p>Comando Militare RODI</p>	<p>Rodi 3 aprile 1919</p> <p>Spett. N. 6</p> <p>Il comandante Ciano telegrafa quanto segue:</p> <p>N° 257 . Ore 14 reparti sbarco marini schierati piazza KonaK hanno reso onori militari truppe R. Haerite giunte e sbarcate in ordine perfetto . Avendo al mio marchese Ferrante Mutasserif Comandante truppe turche altra autorità locali e nostri ufficiali superiori presenti ho passato rivista a cui ha risposto tenente colonnello bersaglieri Comandante nostre truppe, quindi simultaneamente ogni reparto ha mosso per raggiungere la propria destinazione preventivamente assegnata . Funzione a cui aveva assistito una gran parte della popolazione è riuscita solenne magnifica. Ordine perfetto . Sospendo invio bollettino giornaliero .</p> <p style="text-align: right;">CIANO</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 10px auto;"> <p>1316 6 aprile 1919</p> </div> <p>Comunicato : Presidenza Consiglio Ministero Guerra MARINA</p> <p style="font-size: 2em; margin-left: 20px;">12</p>

⁷⁹⁴ ASDMAE-AP, 1919-1930, 1646-7746.(Telgraf No:57 / 3 Nisan 1919).

Ek 14. Antalya Limanı'nda Regina Elena Gemisi⁷⁹⁵



Ek 15. Antalya Limanı'nda İtalyan Savaş Gemisi Regina Elena⁷⁹⁶



⁷⁹⁵ Cecini, age, s.87.

⁷⁹⁶ Barış Eraşkın Özel Koleksiyonu.

Ek 16. Antalya Limanı'nda Çıkan İtalyan Askerleri⁷⁹⁷



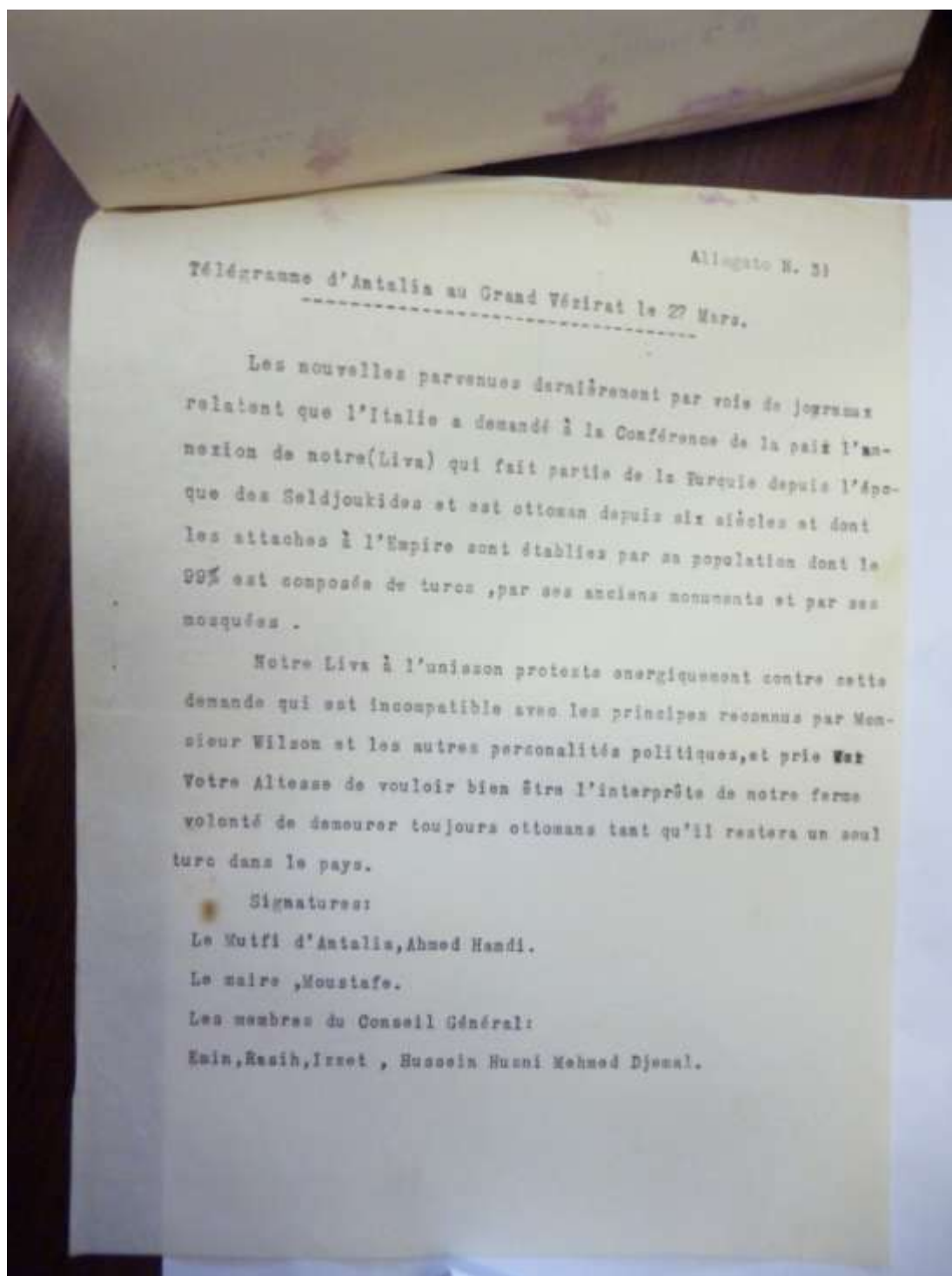
Ek 17. Antalya'daki İtalyan Kumandanlığı Binası⁷⁹⁸



⁷⁹⁷ Barış Eraşkın Özel Koleksiyonu.

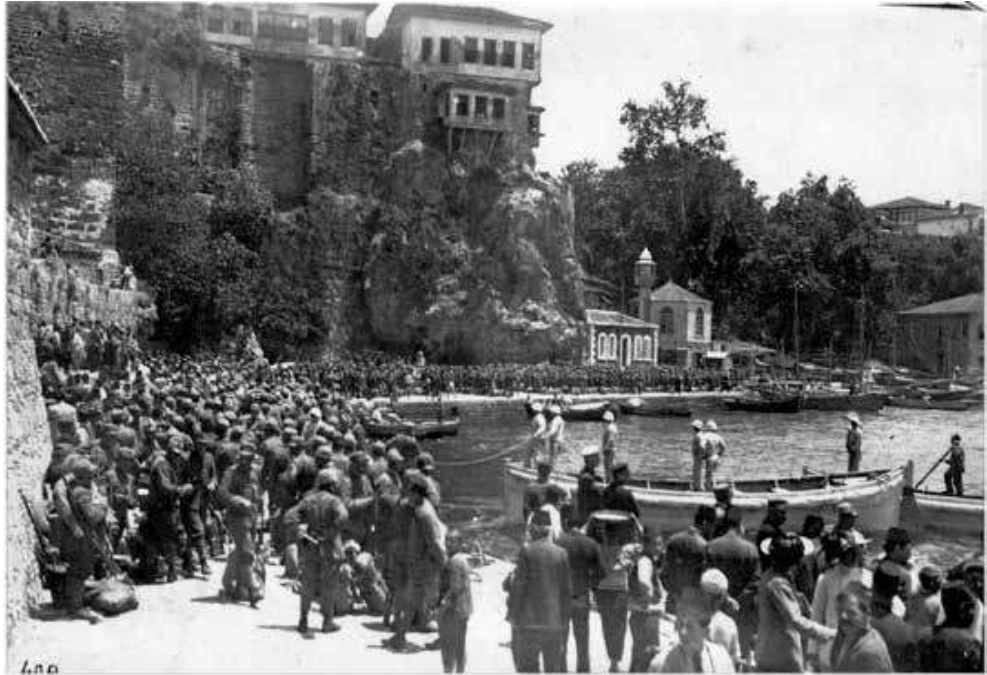
⁷⁹⁸ Cecini, age, s.119.

Ek 18. Antalya'nın İleri Gelenlerinin İşgal Öncesi Protesto Metni⁷⁹⁹



⁷⁹⁹ ASDMAE-AP, 1919-1930, 1646-7746

Ek 19. İtalyan 31. Tabur Askerleri Antalya Limanı'nda⁸⁰⁰



Ek 20. Komutan Mozzoni ve İtalyan 31. Tabur Askerleri Antalya'da.⁸⁰¹



⁸⁰⁰ Cecini, *age*, s.92. Tarih: 3 Nisan 1919.

⁸⁰¹ Cecini, *age*, s.93.

Ek 21. İtalyan Konsolosu Agostino Ferrante, eşi ve Antalyalılarla.⁸⁰²

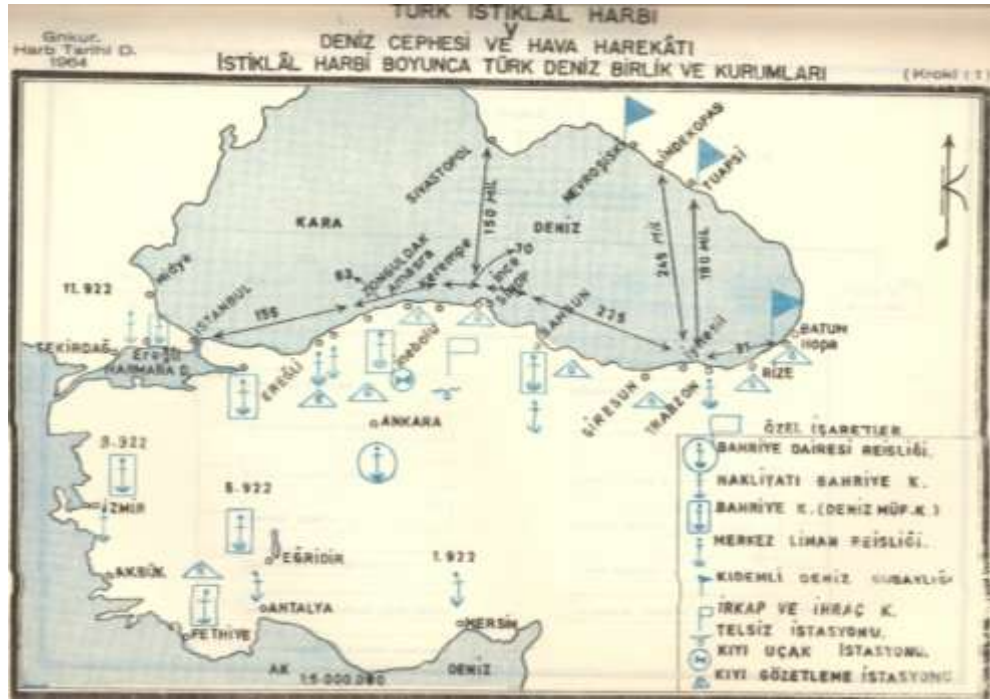


Ek 22. İtalyan Kumandanları, Antalya'nın Sivil ve Askeri İleri Gelenleri.

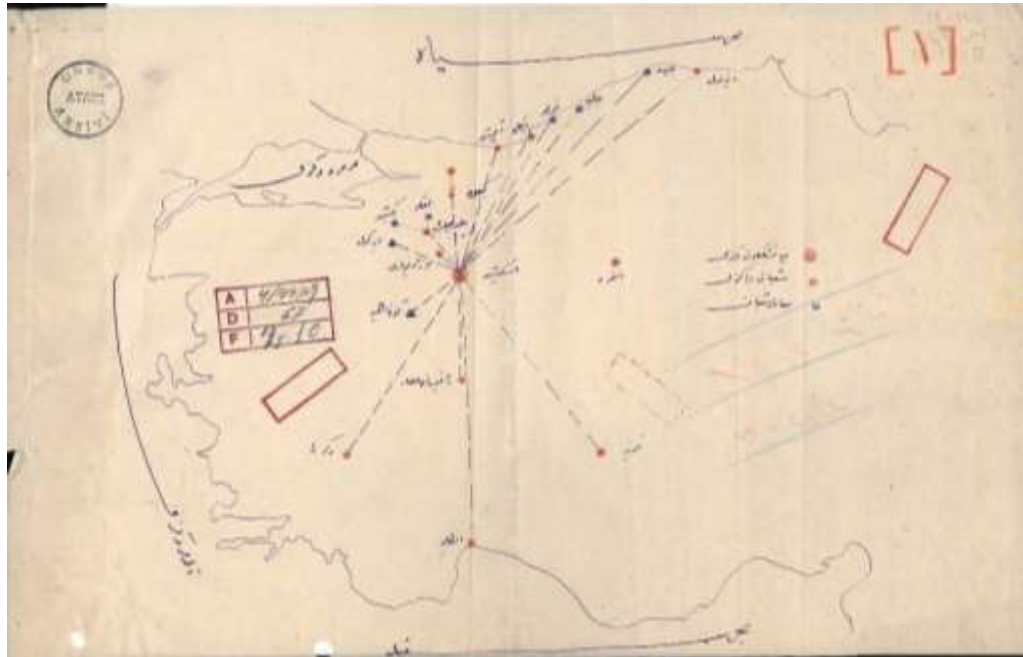


⁸⁰² Cecini, *age*, s.123,94. Ek 22: Fotoğraftaki kişiler numara sırasıyla: 1-Mozzoni, 2-Kaptan Musa, 3-İzzet Bey, 4-Mustafa Bey (Türk Kumandanı), 5-Rauf Bey, 6-Nigan Bey, 7-Baki Bey, 8-Carabinieri Ottorino Bozza.

Ek 23. Milli Mücadele Dönemi Türk Deniz Birlikleri ve Kurumları⁸⁰³



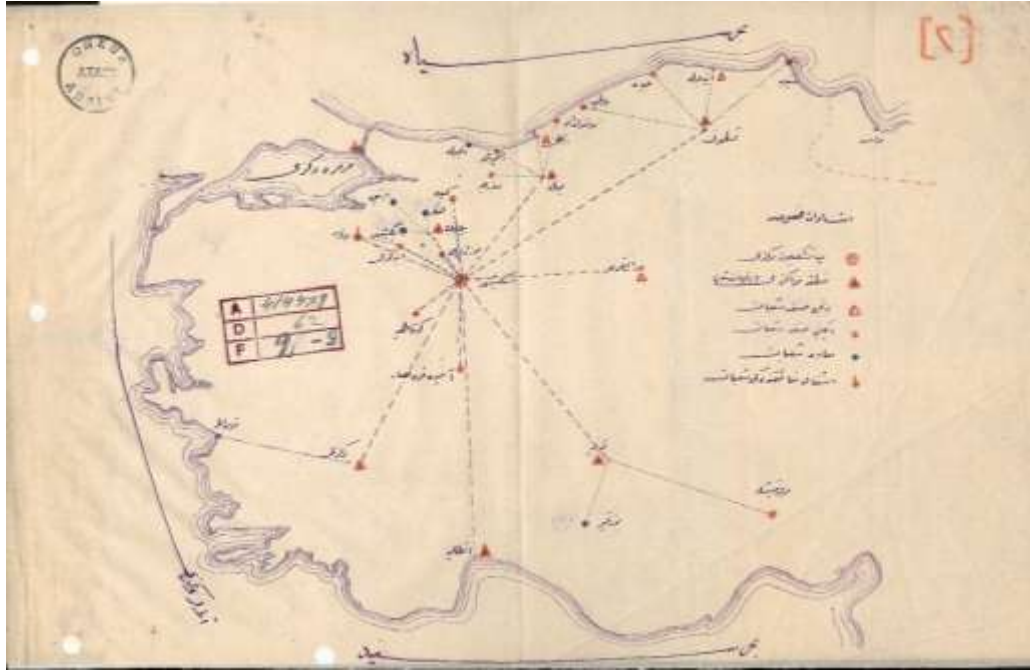
Ek 24. Askeri Polis Teşkilatı 28 Temmuz 1920 tarihli düzenleme-Merkez Şubeler⁸⁰⁴



⁸⁰³ TİH, C.V, age.s.21

⁸⁰⁴ ATASE, K.723-G.31-B.11.

Ek 25. Askeri Polis Teşkilatı (28 Temmuz 1920 tarihli düzenleme- Muavin Şubeler)⁸⁰⁵



Ek 26. Askeri Polis Teşkilatı-15 Kasım 1920 tarihli düzenleme⁸⁰⁶



⁸⁰⁵ ATASE, K.723-G.31-B.10

⁸⁰⁶ ATASE, K.728-G.7-B.4c

Ek 27. Garp Cephesi Tedkik Heyeti Amirlikleri-1922⁸⁰⁷



Ek 28. Antalya Limanı'nda Bekleyen Rum Mübadiller⁸⁰⁸



⁸⁰⁷ Pehlivanlı, 1992, age. Ek 27 haritaları, belirtilen eserin Ekler bölümünden alınmıştır.

⁸⁰⁸ Barış Eraşkın Özel Koleksiyonu

Ek 29. Rum Mübadillerin Antalya Limanı'ndan Ayrılışı

